

anadolum
e K a m p ü s
ve
anadolu mobil
dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Mobi
Kitap

Sesli Kitap

Canlı Ders

Video

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Çözümlü
Sorular

Deneme
Sınavı

Tartışma
Forumu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOS DESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

**Açıköğretim Sistemi ile ilgili
merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...**

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2390
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1387

HALK HİKÂYESLERİ

Yazar

Prof.Dr. Saim SAKAOĞLU (Ünite 1, 2, 3, 4, 5, 6)

Editörler

Prof.Dr. Ali Berat ALPTEKİN

Doç.Dr. Çiğdem KARA

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

ÖĞRENME TEKNOLOJİLERİ AR-GE BİRİMİ

Birim Yöneticisi

Doç.Dr. Alper Tolga Kumtepe

Kitap Hazırlama Grubu Sorumlusu

Öğr.Gör. Erdem Erdoğan

Öğretim Tasarımcısı

Prof.Dr. Cemil Ulukan

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tefvik Fikret Uçar

Doç.Dr. Nilgün Salur

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Uğur Pişiren

Kapak Düzeni

Doç.Dr. Halit Turgay Ünal

Dizgi

Kitap Hazırlama Grubu

Halk Hikâyeleri

E-ISBN

978-975-06-2689-0

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Ağustos 2018

2288-0-0-0-1909-V01

İçindekiler

Önsöz	vii
-------------	-----

Halk Hikâyesi	2
HALK HİKÂYESİ NEDİR?	3
HALK HİKÂYELERİNİN ÖZELLİKLERİ	4
Şekil Özellikleri.....	4
İçerik Özellikleri.....	8
HALK HİKÂYELERİNİN KAYNAKLARI	12
HALK HİKÂYELERİNİN BÖLÜMLERİ	15
Manzum Kısımlar	15
Mensur Kısımlar.....	16
HALK HİKÂYELERİNİN SINIFLANDIRILMASI	19
Özet	21
Kendimizi Sınayalım	23
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	24
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	24
Yararlanılan Kaynaklar	25

1. ÜNİTE

Halk Hikâyesi İnceleme Yöntemleri ve Hikâye Araştırmacıları.....	26
HALK HİKÂYELERİNİ İNCELEME YÖNTEMLERİ	27
Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi	27
Yapısalcı Halk Bilimi Yöntemleri	30
Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı	30
Vladimir Propp'un Yapısalcılık Yöntemi	31
Claude Levi-Strauss'un Yapısalcı Yöntemi	31
Joseph Campel'in Kahramanın Sonsuz Yolculuğu	32
Greimas'ın Göstergebilim Yöntemi.....	32
İdeolojik Halk Bilimi Kuramı	33
Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları	33
Performans Teori.....	33
Sözlü Kompozisyon Teorisi	33
HALK HİKÂYELERİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	34
Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Bilimsel Çalışmalar	36
Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Diğer Önemli Çalışmalar	38
Özet	40
Kendimizi Sınayalım	41
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	42
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	42
Yararlanılan Kaynaklar	42

2. ÜNİTE

Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Halk Hikâyesi Anlatıcıları.....	44
HALK HİKÂYELERİNİN ANLATILDIĞI BÖLGELER VE ANLATICILARI ..	45
ERZURUMLU ÂŞIKLAR	45
Âşık Sümmanî	46
Âşık Mıktat	46

3. ÜNİTE

İshak Kemâlî	46
Behçet Mahir	46
Mevlüt İhsanî Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî)	47
Nusret Yazıcı (Âşık Torunî)	47
Hüseyin Yazıcı (Sümmanoğlu)	47
Yaşar Yılmaz (Âşık Yaşar Reyhanî)	48
ARDAHANLI ÂŞIKLAR	48
Çıldırî Âşık Şenlik	48
Sabit Ataman (Âşık Müdamî)	49
KARSLI ÂŞIKLAR	49
Gülistan Çobanlar (Âşık Gülistan)	50
İslam Erdener	50
Şeref Taşlıova (Âşık Taşlıova)	50
İsmail Cengiz (İsmail Azeri)	51
Dursun Cevlanî	51
Muhittin Cuya (Âşık Mihmanî)	51
Murat Çobanoğlu (Âşık Çobanoğlu)	51
Sadi Değer (Hasretî)	52
Üzeyir Aziz Göktekin (Âşık Pünhanî)	52
Laçın Kurt (Âşık Laçın Aladağlı)	53
VANLI ÂŞIKLAR	53
Ahmet Poyrazoğlu	53
GAZİANTEP VE BARAKLAR	53
Baraklı Âşık Mahgûl (Mehmet Kılıçoğlu)	54
ÇUKUROVA VE BOZLAKLAR	54
Ahmetce (Ahmet Cihan)	54
Özet	56
Kendimizi Sınayalım	57
Okuma Parçası	58
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	59
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	60
Yararlanılan Kaynaklar	60

4. ÜNİTE

Kahramanlık Hikâyeleri	62
GİRİŞ	63
KÖROĞLU HİKÂYESİ	63
Köroğlu'nun Soyü	64
Köroğlu Hikâyesinin Özellikleri	66
Köroğlu Hikâyesinin Oluşumu	66
Köroğlu Hikâyelerinin Konusu	67
Köroğlu Hikâyesinin Kol Sayısı	67
Köroğlu Anlatma Geleneği	67
Köroğlu Hikâyesinin Diğer Özellikleri	68
Köroğlu Niçin Kıyafet Değiştirir?	68
Köroğlu'nun İdeolojisi	69
Köroğlu Hikâyesinin Kolları	70
Köroğlu'nun Zuhuru Kolu	70
Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu	71
Köroğlu'nun Son Kolu	74
DİĞER KAHRAMANLIK HİKÂYELERİ	76

Kirmanşah Hikâyesi.....	76
Şah İsmail Hikâyesi	79
Yaralı Mahmut Hikâyesi	81
Özet	84
Kendimizi Sınayalım.....	86
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	87
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	87
Yararlanılan Kaynaklar	88

Sevda Konulu Halk Hikâyeleri 90

5. ÜNİTE

GİRİŞ	91
ERCİŞLİ EMRAH İLE SELVİ HAN HİKÂYESİ	91
KARACA OĞLAN İLE İSMİKAN SULTAN	96
KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ	98
ÂŞIK GARİP HİKÂYESİ.....	101
TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİ	104
ARZU İLE KAMBER HİKÂYESİ.....	106
HURŞİT İLE MAHİMİHRİ HİKÂYESİ.....	108
Özet	111
Kendimizi Sınayalım.....	113
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	114
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	114
Yararlanılan Kaynaklar	115

Dede Korkut, Meddah ve İstanbul Hikâyeleri..... 116

6. ÜNİTE

DEDE KORKUT HİKÂYESİ.....	117
Dede Korkut Hikâyeleri ve Bazı Özellikleri.....	117
Tarihi Kaynaklarda Dede Korkut Hikâyeleri.....	120
Yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri.....	121
Dede Korkut Hikâyeleri ve Halk Hikâyeleri	122
MEDDAH HİKÂYESİ.....	128
KİTABÎ MENSUR REALİST İSTANBUL HALK HİKÂYESİ	130
Tayyazade Hikâyesi.....	131
Sansar Mustafa.....	132
Cevri Çelebi.....	132
Tıflı İle İki Biraderler Hikâyesi	133
Hançerli Hanım	133
Özet	134
Kendimizi Sınayalım.....	135
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	136
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	136
Yararlanılan Kaynaklar	137

Ek: Metinler 139

EK METİNLER

EK: METİNLER	139
METİN 1: BEHÇET MAHİR'DEN MASAL	139
METİN 2: ÂŞIK GARİP'TEN EFSANE.....	140
METİN 3: HİKÂYET-İ ÂSUMÂN İLE ZEYCÂN BEYAN	140
Sözlük.....	159

METİN 4: KÖROĞLU'NUN KAHRAMANLIK GÖSTERMESİ.....	160
Sözlük.....	161
METİN 5: BOLU BEYİ'NİN KELOĞLAN TARAFINDAN KURTARILMASI .	161
Sözlük.....	165
METİN 6: DEMIRCIOĞLU, AYVAZ VE AHMET	
BEZİRGÂN'IN ÖLDÜRÜLMESİ	165
Sözlük.....	167
METİN 7: KIRMANŞAH'IN HERAT YOLCULUĞU	
SIRASINDA PİRLE KARŞILAŞMASI	167
Sözlük.....	168
METİN 8: ŞAH İSMAİL'İN GÜLİZARLA KARŞILAŞMASI	
VE KIZIN İSTENMESİ	168
Sözlük.....	170
METİN 9: YARALI MAHMUT'UN GÜLŞEN	
TARAFINDAN TEDAVİ EDİLMESİ	170
Sözlük.....	175
METİN 10: ŞAHOĞLU ŞAH ABBAS'IN VAN KALESİ	
ÜZERİNDEKİ MUHASARAYI KALDIRMASI VE ERCİŞ'E GİRMESİ	175
Sözlük.....	180
METİN 11: KARACAOĞLAN İLEN İSMİKAN SULTAN	180
Sözlük.....	183
METİN 12: KEREM'İN KARS ÜZERİNDEN ERZURUM'A GELMESİ.....	183
Sözlük.....	187
METİN 13: HAZRETİ HIZIR ÂŞİK GARİP YOLCULUĞU	187
Sözlük.....	190
METİN 14: TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİNİN SONU.....	191
Sözlük	193
METİN 15: ARZU İLE KAMBER HİKÂYESİNİN GİRİŞ	194
KISMI.....	194
Sözlük.....	196
METİN 16: HURŞİT İLE MAHİMİHRİ'NİN KARŞILAŞMASI.....	196
Sözlük.....	199
METİN 17: OĞUZ DESTANI'NDAN BEY BÖYREK.....	199

Önsöz

Halk hikâyeleri, geleneksel edebiyatımızın en zengin ve çok boyutlu türlerinden biridir. İçinde birkaç farklı geleneği barındırarak oluşmuş karma bir yapıya sahiptir. Elinizdeki kitap halk hikâyesinin zengin bir anlatı türü ve akademik çalışma konusu oluşunu göz önünde bulundurarak hazırlanmıştır.

Kitabın ilk ünitesinde, halk hikâyesi türünün genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu kısımda halk hikâyesinin biçim ve içerik yapısı ile hikâyeyi oluşturan manzum ve mensur kısımların özellikleri verilmektedir. Ayrıca, halk hikâyesi metinlerinin elimizdeki kaynakları da bu kısımda sunulmaktadır.

İkinci ünite halk hikâyesi, akademik bir çalışma konusu olarak ele alınmakta, halk bilimcilerin bu türü incelemede kullandığı yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilmektedir. Yöntemler, Tarihi-Coğrafi Fin yöntemi, yapısalcı halkbilim kuramı, ideolojik halk bilimi kuramı ve bağlam merkezli halk bilimi kuramı ana başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu ünite ayrıca, halk hikâyesi üzerine yapılmış ve söz konusu yöntemler ışığında hazırlanmış akademik çalışmalar hakkında da bilgi verilmektedir.

Üçüncü ünite, yaşayan halk hikâyeciliği geleneğine odaklanılmaktadır. Yakın ve güncel tarihimizde halk hikâyesi anlatma geleneğine sahip bölge ve iller ile halk hikâyesi anlatıcılarının biyografilerini bu ünite bulacaksınız.

Kitabın dördüncü ve beşinci ünitesi halk hikâyesi metinlerine konu açısından özelleşerek yaklaşmaktadır. Kahramanlık ve sevdâ konulu halk hikâyelerinin en bilindik örnekleri, hikâyelerinin özetleriyle birlikte, ayrıntılı biçim ve içerik incelemesiyle bu iki ünite incelenmektedir.

Kitabın son ünitesi Dede Korkut metinleri ile meddah hikâyelerine ayrılmıştır. Her iki anlatı geleneği, seyirci, biçim, karakterler, anlatıldıkları tarihsel dönem ve yine anlatıldıkları sosyo-kültürel çevrelerin niteliği açısından halk hikâyelerinden ayrı gibi düşünülebilir. Ancak ünite, Dede Korkut ve meddah hikâyeleri ile halk hikâyelerinin, anlatı geleneği ve tür olarak aynı geleneğin uzantısı oldukları gösterilmektedir.

Kitapla anlatı geleneğimizin bu önemli türü hakkında temel ve teknik bilgilere ulaşmanız kadar, halk hikâyesi metinlerinden de haberdar olmanız amaçlanmıştır. Bu nedenle kitabın Ek: Metinler kısmına halk hikâyesi örnekleri yerleştirilmiştir.

Kitabın yazarı ve editörü olarak bizler, kitabımızdaki teorik bilgiler ve örnek metinlerin, sizlere yeni çalışma konuları bulmada esin kaynağı olmasını diliyoruz.

Editörler

Prof.Dr. Ali Berat Alptekin

Doç.Dr. Çiğdem Kara

1

Amaçlarımız

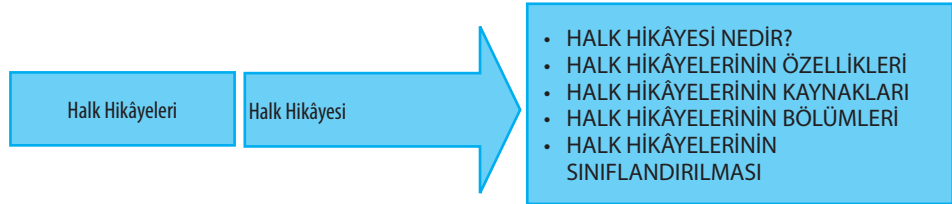
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Halk hikâyesi kavramını tanımlayabilecek,
- Türk dünyasındaki hikâye terimlerini tanıyabilecek,
- Halk hikâyelerinin şekil özelliklerini saptayabilecek,
- Halk hikâyelerinin içerik özelliklerini belirleyebilecek,
- Halk hikâyelerinin kaynaklarının ne olduğunu listeleyebilecek,
- Halk hikâyelerinin bölümlerini belirleyebilecek,
- Halk hikâyelerinin sınıflaması tanıyabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Halk Hikâyesi
- Meddah
- Âşık
- Fasıl
- Dinleyici
- Karavelli
- Döşeme
- Sersuhana
- Selçuk

İçindekiler

Halk Hikâyesi

HALK HİKÂYESİ NEDİR?

Destan, masal, efsane ve fıkra gibi anlatmaya dayalı türlerden olan halk hikâyelerinin Türk halk edebiyatı içinde önemli bir yeri vardır. Hikâye kelimesi ilk defa IX. yüzyılda al- Cahiz tarafından kullanılmıştır. Kelime, genel olarak “*anlatma, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, rivayet*” anlamlarına gelir. Ülkemizin önde gelen çeşitli ansiklopedilerinde hikâye kavramı üzerinde durulmuştur. Genel sözlüklerde de yukarıdaki tarifi benzerlerini görmekteyiz. Hikâye anlatma ve dinleme geleneği çok eskilere dayanır. Önceleri Asya’da görülen hikâye anlatma ve dinleme geleneği daha sonra bazı kıtalara da yayılır. Bu geniş coğrafyanın içerisinde önemli bir yeri olan Türklerde ise hikâye anlatma ve dinleme, ilk törenlerde (*sığır, şölen/şeylan, yuğ*) karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa *sığır* ve *şölen/şeylan* törenlerinde hikâyenin anlatıldığını, insanların bu hikâyeleri dinleyerek hoşça vakit geçirdiklerini biliyoruz. Bu durumu Özdemir Nutku, “*Hikâye anlatmanın kaynağına gidersek, eski Türk boylarının av törenlerinde şiirin ve ozanın ne kadar önemli bir yeri olduğunu saptırız. Eski dönemlerde, bu avların mutluluk ve bolluk getirmesi için büyüçülükle ilgili şiirler söyleyen din adamı-ozan görünümünde şiirler söyleyen kişiler vardı. Köprülü, yeni dinler geldikten sonra avları izleyen şeylanlarda hükümdarların büyüklük ve kahramanlıklarını bildiren övgüler düzüldüğünü ya da eski kahramanların menkıbelerini anlatan kahramanlık destanlarının okunduğunu belirtir.*” (Nutku 1997: 11) şeklinde anlatmaktadır.

Fuad Köprülü de, “*Oğuz Türklerinin kurdukları büyük küçük muhtelif devletlerde, sâir İslâm saltanatlarında olduğu gibi, hükümdarı eğlendirmekle vazifeli nedim ve komiklerin bulunduğu kolaylıkla hükmedebiliriz. Nitekim Anadolu’da Selçuklu saraylarında, Bizans İmparatorları’nın taklitlerini yaparak sultanları eğlendirmeye çalışan bir takım komik ve taklitçilerin bulunduğunu Bizans kaynakları bize bildiriyor. Bunlardan ayrı olarak da, Selçuklu ordularında ve saraylarında, Farsça kasideler ve gazeller yazan şairlerden tamamen farklı, bir takım ozanların bulunduğunu Şark kaynaklarından öğreniyoruz.*” (Köprülü 1999: 375) demektedir. Elbette ozan, baksı, kam, şaman geleneğinin de hikâye anlatmada önemli bir yerinin olduğu açıktır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz törenlerin yöneticileri büyük ölçüde ozanlar, baksılar, kamlar ve şamanlardı. Bir dönem şairliği, halk hekimliğini, büyü işlerini birlikte yürüten bu dörtlü daha sonra kendi aralarında iş bölümü yapmışlardır. Buna göre şiir söyleme, kopuz çalma ozanlara; büyü ve halk hekimliği yapma da kam, baksı ve şamanlara verilmiştir. Muhtemelen halk hikâyesi anlatanların ilk ataları bu ozanlar ve kopuzcular olmalıdır.

Kol: Hikâye, destan gibi türlere ait farklı bölümlere verilen ad.

Meddah: Seyirlik halk oyunlarının ortak öğelerinden bir bölümünü hikâyecilik hünerlerine katan ve böylece, hikâye anlatmasına tek ve canlı aktörlü bir oyunun niteliklerini kazandırma çabasında olan sanatçıya verilen ad.

Nazım ve nesir olarak karışık bir yapı gösteren ve hacim bakımından uzun olmasıyla da diğer halk anlatılarından kolaylıkla ayrılabilen halk hikâyeleri, Türk halkının kültür değerlerini bünyesinde toplayan önemli türlerden birisidir. XVI. yüzyıldan günümüze gelene kadar toplumun çeşitli kesimlerinin ilgisini çeken bu metinlerin konusu sevgi ve kahramanlıktır. Bazen de bu iki konu bir hikâyede birlikte yer alabilmektedir. Bazı araştırmacılar, Doğu Anadolu Bölgesi'nde *serküşte*, Çukurova'da *boztrak* adı verilen hikâyeli türküler de halk hikâyeleri içerisinde ele almışlardır. Bunlara şiirsiz *kara hikâyeler* ile *koçakların* maceralarını konu alan metinleri de eklememiz gerekmektedir.

Dede Korkut hikâyelerindeki *boy boylamak*, *soy soylamak* söyleyişi ile Köroğlu hikâyelerindeki **kol** kavramı da hikâye yerine kullanılmıştır.

Bugün Türk dünyası dediğimiz coğrafyanın tamamına yakın bir kısmında Anadolu Türklerinin halk hikâyesi dediği tür *destan* (*dastan*, *dessan*) olarak adlandırılmaktadır. Kavramın Türk dünyasındaki karşılıkları ise şu şekildedir:

Halk hikâyesi (Türkiye), *hikâye*, *masal* (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti), *dastan*, *masal* (Irak Türkleri), *dastan*, *hekâye* (Azerbaycan), *dessan*, *halk dessanı* (Türkmenistan), *dastan*, *halk dastanı* (Özbekistan), *dastan* (Kazakistan ve Kırgızistan), *dastan*, *hikâye* (Uygur Türkleri), *dastan* (kahramanlık ve sevgi konulu hikâyeler, Tataristan), *destan* (Kırım Tatarları), *annatmak* (halk hikâyeleri masallaştığı için, Gagauz), *hikâye*, *masal* (Balkan Türkleri) (Alptekin 2009: 21-22). Ancak bu terimlerin bazıları ülkesine göre kardeş türleri de içine alan bir genişliğe sahiptir.

Hikâye kavramı başlangıçta Arapçada *kıssa* ve *rivayet* anlamlarında kullanılmıştır. Daha sonra *eğlendirmek* amacıyla *taklid* anlamında görülürse de, *hikâye* gerçek veya hayalî olayların, maceraların özel bir üslupla *nakil* veya *tekrarı* demektir (Elçin 1986: 444). Halk hikâyesi ise Anadolu'da göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk edebî ürünlerinden olup aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen, Türk, Arap, İran ve Hint kaynaklı olan, büyük ölçüde âşıklar ve **meddahlar** tarafından anlatılan, nazım nesir karışımı anlatmalardır (Alptekin 2002: 18).

Alman Türkolog Otto Spies ise, daha çok sevgi konulu halk hikâyelerinden hareket ederek, halk hikâyesini "*Bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masal.*" olarak tanımlamıştır (Boratav 1946: 72).

K İ T A P

Konuyla ilgili daha geniş bilgiler için Ali Berat Alptekin'in Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı (Ankara: Akçağ Yayınları 2014) adlı kitabına bakabilirsiniz.

SIRA SİZDE

Halk hikâyesini dinlemenin bir ihtiyaç olup olmadığını tartışınız.

Masal: Metni gerçeklikten uzaklaştıracak nitelikte olağanüstülükler içeren, başlangıç, bitiş ve ara sözlerinde tekerlemeden de yararlanılan, düz yazı biçimindeki kısa kurgusal anlatı.

Efsane: Anlatıcı ve dinleyicileri tarafından gerçek olduğuna inanılan ya da gerçekliği konusunda şüphede kalınan bir olay, durum, bilgi ya da kişiyi konu edinen kısa, konuşma dilinde anlatı.

HALK HİKÂYESİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Halk hikâyeleri çeşitli açılardan incelenebilir; ancak bunların en önemlileri aşağıda sırayla ele alınacaktır.

Şekil Özellikleri

1. Halk hikâyeleri, nazım, nesir karışımı anlatmalardır. Bu yönüyle diğer halk anlatımları olan **masal**, **efsane** ve **fıkradan** kolaylıkla ayırt edilebilir. Her ne kadar masal metinleri arasında, çok az da olsa, manzum kısımlar varsa da, bunlar halk hikâyelerinin yanında çok zayıf kalır.

Halk hikâyelerindeki tasvirlerle duygusal olarak düşük yoğunluktaki kısımlar mensur olarak anlatılır. Duygu yoğunluğunun arttığı yerler ile konuşmalar ise genellikle şiirlerle dile getirilir.

Manzum parçalar büyük ölçüde hece vezniyle söylenir. 7, 8, 11, 14 ve 15'li hece ölçüsüyle karşılaştığımız bu şiirlerin vezin çeşitliliği anlatıcının ustalığından kaynaklanmaktadır. Usta anlatıcılar daha çok 7, 8 ve 11 heceli şiirlere ağırlık verirler. *Tahir ile Zühre*, *Arzu ile Kamber* gibi hikâyelerde manzum kısımlar daha çok 7 hecelidir. Diğer halk hikâyelerinde ise 8 ve 11'liler çoğunluktadır. Halk hikâyelerinin değişmeyen kısımları manzum olanlardır. Mensur kısımlarda ise anlatıcı konuyu değiştirmemek şartıyla istediği değişikliği yapma serbestliğine sahiptir. O, ana yapıyı bozmamak şartıyla metne eklemeler yapabilmekte veya tam tersi olarak metni kısaltma yoluna gidebilmektedir. Aslında olmayan, ancak anlatıcısına göre eklenebilen kısa hikâyeler de vardır. **Karavelli** adı verilen bu ek hikâyecikler her anlatıcıda farklı olabilir (Boratav 1946: 51).

Halk hikâyesi anlatma geleneği Doğu Anadolu'ya özgü olup başka bölgelerimizde daha az görülür. Bu bölgede hikâyeler **duvaggapma**, **peşrov**, **selçuk**, vb. gibi adlar verilen bölümle başlar. Bu bölüm, eğer şiirle başlayacaksa, en az üç ayrı şiirin okunması gerekecektir.

Anlatıcı, halk hikâyesinin aslında yer alan türkülerin veya şiirlerin dörtlükleri arasına bir mânî yahut sekiz heceli başka türkû veya şiirin dörtlüklerini ekleyebilir. Buna, türkülerin peşrevi (Boratav 1946: 51) adı verilir. Aşağıda, hikâyenin aslında yer alan 11 heceli bir türkünün son dörtlüğünün ardından söylemiş mânî biçimdeki peşrevi görülmektedir.

...
Abdulla'yam yanar gönlüm oda yar
Sığal bağrım başı yanar oda yar
Eğer gelse beni salan oda yar
Ne doğrusun deyer ne sagi neyler
Bayatısı [mânisi]:
Gargamışa
Yol gider Sarıgamiş'a
Yüz böyle neylesen
Bir Mevla gargamışa (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 78).

Halk hikâyelerindeki şiirler daha çok hikâyenin birinci derece kahramanları tarafından söylenir. Aşağıda, *Sevdakâr Şah* hikâyesinin baş kadın kahramanı Gülenaz ile yardımcı karakter nenenin karşılıklı söylediği şiir yer almaktadır.

Aldı nene:
Yerişende derdim eyledim malum
Keşge demeseydim lal olsun dilim
Sana yar mı olur o gannı zalım
Ahlını zihnini oğratma zaya
Aldı Gülenaz:
Gülenaz şad değil yas donu giyer
Gönlü gamgin olan canından doyar
Rica minnet gabul etmesse eğer
Niye düşmedin sen hak-i paya (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 403).

Bazen de kahraman karşısındakine; *dil ile mi, tel ile mi söyleyeyim*, diye sorar. Anlatıcı manzum konuları daha çok saz eşliğinde söyler. Eğer sazı yoksa veya saz çalmasını bilmiyorsa eline aldığı bir sopayı veya başka bir nesneyi saz gibi kullanabilir.

Fıkra: Konusunu yaşamdan alan, bir sonuç çıkarma amacıyla olan, yoğun bir anlatıma sahip, güldürü unsurları içeren kısa düz yazı biçimindeki anlatı.

Karavelli: Halk hikâyelerinin anlatıldığı hikâyeler arasında yer verdiği kısa, mensur, ibret verici veya güldürücü hikâye.

Duvaggapma: Halk hikâyelerinin sonunda âşık ve maşuğun kavuşturulmasından sonra söylenen genellikle muhammes ve müseddes türünde şen, şakrak neşeli güzelliklere verilen ad.

Peşrov: Halk hikâyesi anlatmaya başlamadan önce söylenen mensur ve manzum parçalara verilen ad.

Selçuk: Saz meclislerinde âşığın kendi şiirlerini okumadan önce yahut bir hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce fıkri, mistik hatta didaktik tarzda söylediği manzum ürün.

Halk hikâyelerinde karşılaştığımız nazım-nesir karışımı olma özelliği Hazar Denizi'nin batısındaki Azerbaycan, Türkiye ve Balkanlarda ortaktır. Ayrıca bu durum az da olsa Türkistan coğrafyasındaki metinlerde de görülmektedir. Ancak bu metinlerin zaman zaman manzum olma özelliği ile de karşılaşmaktayız.

2. Halk hikâyelerinin girişinde, masallardaki kadar olmasa bile, kalıplaşmış sözler de görülür. Bunların yazılı kaynaklarda daha belirgin şekilde görülmelerine karşılık anlatmalarda daha az yer verilir. Bu kalıplaşmış sözlerin ustalıkla yerli yerinde kullanılabilmesi anlatıcının ustalığıyla orantılıdır.

Efendim, olsun deminiz, olmasın geminiz, hayıra dönsün serenceminiz. Deyiller ki... (Aslan 1990: 137).

Hikâyenin sonu da bir dua ile tamamlanır:

Hekâyemiz burada menziline yetdi. Allah darda galanlari, mirad üsdünde olanlari miradına gavuşdursun (Bali 1973: 187).

3. Halk hikâyelerinin dili sözlü anlatmalarda sade, anlaşılır olmasına karşılık, yazıya aktarılmış metinlerde daha ağırdır. Sözlü kaynakların dil özelliklerinde, anlatıldığı coğrafyanın ağız özellikleri öne çıkarken yazılı kaynaklarda dönemine uygun bir anlatım vardır.

Oğlan işüdüb serv-i cihânın yanına gelüb, 'Ben giderim' diyince hûblar şâhı sarmaşub feryad idince, bu kadar yalvardı çare bulamadı (Türkmen 1974: 200).

4. Halk hikâyelerinin giriş kısmına hikâyenin aslında olmayan parçalar eklenebilir. Bunlar bölgelere göre farklı adlar altında (*selçuk, peşrov, sersuhane*) söylenebilir. Bunlar işlevleri aynıdır.

5. Yazma ve basma kaynaklardaki halk hikâyelerinin uzun olmasına karşılık, kaynak kişilerin anlattığı halk hikâyeleri daha kısadır. Çünkü özellikle basma kaynaklarda hazırlayanların halk hikâyesini eksiksiz olarak kaleme almaları söz konusudur. Ayrıca insanların konuya ilgisinin azalması sonucunda sözlü hikâyelerdeki manzum parçalar büyük ölçüde unutulmaktadır.

6. Halk hikâyelerindeki güzel ve çirkin tasvirlerinin dili Arapça ve Farsça tamlamalarla süslü bir dil olup oldukça da ağırdır. Ancak sade bir dille söylenenleri de görülür. Zaman zaman tekerleme özelliği gösteren bu metinler, seci ve aliterasyonlarla süslenmiştir:

"Âfet-i cihan, hükmü Süleyman, bir karış gerdan, Zelhâ-yı sâni, Yusuf-i zaman, alı al kırmızısı kırmızı, her bir kırmızısı değer yüz bin kırmızı (altın); yanağına bir fiske vursan bal palûzesi gibi, kırk gün, kırk gece tim tim titrer." (Boratav 1946: 42).

"Geddi hub gemet, Zülfü zülûmat, Cebhi mâhiyyat, Gaşdarı heddet, Heddi gudûret, Müjgânı Herrat, Dü çeşmi afat, Bir bedir sıfat, Dihanı nebat, Etri Melahat, Buhah ebiyyat, Sinesi seyhat, Meleh secehat, Gilman nezaket, Hüriye nisbet." (Aslan 1975: 355).

"Yapağı saçlı, bir kazan başlı, bir kazma dişli... Bir inek başlı, bir camus ayaklı, karnı dalaklı, burnu sümüklü, gözü çapaklı, kalbur kulaklı... Beli bükülmüş, diş sökülmüş, bir nesne bilmez, hiç yüzü gülmez" (Boratav 1946: 44).

Sersuhane: Saz meclislerinde âşîğin kendi şiirlerini okumadan önce yahut bir hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce fikrî, mistik hatta didaktik tarzda söylediği manzum üründür.

Resim 1.1

Ferhat ile Şirin

Kaynak:

(Aksel, 1960)

7. Halk hikâyelerinde kahramanların hareketleri, bir yere gidişleri, bir olaydan başka bir olaya geçişleri ve uzun zamanı kısaca ifade etme, vb. gibi olaylar kalıplaşmış sözlerle ifade edilir.

“Derelerden sel kimi
Tepelerden yel kimi
Hamza Pehlivan kimi
Bâdei serser kimi
Âşık dili yüyrüğ olu
At ayağı külüng olu
Tez vurur tez yetirir
Menziline tez götürür” (Aslan 1975: 232).

8. Halk hikâyesi metinleri içinde, kıssadan hisse almak, konuyu daha iyi anlatmak gibi amaçlarla diğer halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerinin örneğine bolca rastlanabilir. En sık rastlanan edebi türler şunlardır:

a. Masal ve Efsane:

Masal, örneğin kıssadan hisse çıkarmak amacıyla hikâyenin içine yerleştirilebilir. Örneğin, Erzurumlu Meddah Behçet Mahir, *Eşref Bey* hikâyesinde çok bilinen bir hayvan masalını anlatır. (Bkz. Ek: Metin 1).

Efsanelerimizde önemli bir yeri olan **tayyi zaman ve tayyi mekân** motifini *Kerem ile Aslı*, *Tahir ile Zühre* ve *Âşık Garip* hikâyelerinde de bulmaktayız (Bkz. Ek: Metin 2).

Bu etkileşimin ters yönüsü de söz konusudur. Örneğin, halk hikâyeleri içerisinde önemli bir yeri olan *Ferhat ile Şirin*, *Arzu ile Kamber*, *Tahir ile Zühre* hikâyelerinin sonuç bölümlerinde karşılaştığımız **mezarda gül bitmesi** motifi bugün *efsaneler* içerisinde değerlendirilmektedir. Yine, Köroğlu ile ilgili anlatılarda efsane unsurlarıyla karşılaşılabildiği gibi, Köroğlu, aşağıda örneği sunulan, Osmaniye’de tespit edilen yer adlarıyla ilgili bir efsaneye kaynak da olabilmektedir:

“Adana’nın Osmaniye ilçesinin (şimdi Osmaniye il) tren istasyonundan Adana’ya doğru eski Adana yolu gider. Bu yol üzerinde Viranşehir denilen bir yer vardır.

Yıllar önce burada bir şehir kuruluymuş. Şehrin nasıl kaybolduğu bilinmemektedir. Yalnız kalıntılardan bir şehir olduğu anlaşılmaktadır.

Bir zamanlar Köroğlu, babası ile buradan at üzerinde geçerler. Bu sırada babası Köroğlu’na:

“Oğlum nereye geldik?” der.

Köroğlu da babasına bulunduğu yeri tarif eder. Bunun üzerine babası kafasını eğerek gitmeye başlar. Köroğlu, babasına başını neden eğdiğini sorar. Babası:

“Ağaç dallarına başım değmesin diye eğiyorum.” der.

Bunun üzerine Köroğlu:

“Eski çamlar bardak oldu, ağaç mı kaldı?” der.

Köroğlu’nun babası da:

“Desen ki koca şehir viran oldu.”

Bunun üzerine o yöreye Viranşehir denilir. Günümüzde o şehirden kalıntılar (bahçe duvarı, cere kırıkları, vb.) rastlanmaktadır.

Burada “yapılı” adı verilen bir de su bulunmaktadır. “Hüyük” denilen tepede buradadır (Gökfidan 1991: 52).

b. Dualar: Halk hikâyesi anlatıcıları sık sık dua (alkış)lardan yararlanırlar. Bu tür dualar fertler için yapıldığı gibi, geneli de konu almaktadır. Hikâyelerin giriş kısımlarında “Ey benim Rabbim, ben senden şunu isterim ki bene vermezsen verme, yeter ki benim kardaşımın yüzünü güldür.” (Altun 2007: 207); orta kısımlarında,

Tayyi zaman ve tayyi

mekân: Daha çok ermişlerin geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanda yolculuk etmesi, uzun mesafeleri kısa sürede gitmesini ve mekânı ortadan kaldırarak aynı anda birden fazla yerde görünmesini ifade eden olağanüstü eylem.

Mezarda gül bitmesi:

Halk hikâyeleri (Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Ferhat ile Şirin)nde dünyada kavuşamayan kahramanların mezarlarından kırmızı ve beyaz gül bitmesi ve tam kavuşacakları sırada cadıyı temsil eden karaçalının arada çıkması ve onların kavuşmasını engellemesi.

“Size hayırlı günler nasip etsin. Allah devamlı olarak Türkiyemize zarar vermesin.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 824); hikâyelerin sonunda ise, “Bu hikâyemiz burda sona erdi. Allah Türkiye Cumhuriyetimize bir mani keder vermesin. Sizlere de hayırlı ömür, hayırlı işler nasip olsun.” denilir (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 466).

c. Atasözleri: Halk hikâyeleri atasözleri için önemli bir kaynaktır. Bugün halk hikâyesi metinleri arasında binlerce atasözü tespit edilmiştir. Halk hikâyelerinde atasözleri daha çok eğitici konular işlenirken verilir. Aşağıda atasözlerinden örnekler sunulmuştur.

“Arayan Tanrısın da bulur belasın da bulur.” (Görkem 2000: 222).

“Yahu bizim atduğumuz daş gurbağayı ödemir.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 536).

“Meşhur darb-ı meseldir ki: Deryaya düşen yılanı sarılır.” (Boratav 1946: 240)

“Gemisini gurtaran gaptandır.” (Aslan 1990: 102).

“Devletlü, her geceyi kadir bil, her kişiyi Hızır bil. “ dediler (Şimşek 1987: 208).

“Hırhız evden olursa, öküz bacadan da çalınır.” (Sakaoğlu vd. 1999: 23).

Ayrıca, hikâyelerde anlatıcının yaşadığı bölgeyle ilgili birtakım örf ve âdetlere, kültürel özelliklere rastlanabilir. Özellikle doğum, evlenme ve ölüm âdetlerinde metnin aslına bağlı kalınmayıp kaynak şahsın bildiği şekilde anlatılır.

“...Hayırlı olsun diye hokkabaz, davulbaz, oyunbaz, o günkü gün, ahşama kadar, Tiflîz’in içerisi baştanbaşa seslendi. Gençler, çok oyunlar oynadı. O gün, perşembe gecesi idi, iki âşığı muradına verdiler.” (Türkmen 1974: 241).

Halk hikâyelerinin genel özellikleri konusunda neler söyleyebiliriz?

İçerik Özellikleri

1. Halk hikâyelerinin konuları genellikle aşk (*Ercişli Emrah*, *Derdiyok ile Zülfi Siyah*, *Arzu ile Kamber*, *Tahir ile Zühre*, vb.) ve kahramanlık (*Koroğlu*, *Kaçak Nebi*, vb.)tır. Bazen de iki konu birlikte işlenmiştir (*Kırmanşah*, *Yaralı Mahmut*, *Şah İsmail*, *Bey Böyreğ*, vb.).

2. Halk hikâyelerinde anlatılan bazı olayların tarihle çok yakın ilişkisi vardır. *Koroğlu* hikâyelerinde celali ayaklanmalarının; *Ercişli Emrah ile Selvihan* hikâyesinde Şah oğlu Abbas’ın Van Kalesini kuşatmasının; *Yaralı Mahmut* hikâyesinde İstanbul Padişahı’nın Gence’ye yaptığı seferin izlerini bulabilmekteyiz.

3. Halk hikâyeleri gerçek olmanın yanında olağanüstülüklerle de süslenmiştir. Konuyu örneklendirecek olursak; *Koroğlu*’nun su üzerindeki üç köpüğü içmesi üzerine şairlik, kahramanlık ve ölümsüzlük özelliklerini kazanması (Boratav 1946: 250-251); *Âşık Garip*’in, Hazreti Hızır’ın atının ayağının altından aldığı toprağı, annesinin görmeyen gözlerine sürmesi üzerine görmeye başlaması (Türkmen 1974: 287); *Kamber*’in bedduası üzerine Arzu’nun gelin giderken bindiği bütün atların belinin kırılması (Şimşek 1987: 91); *Kerem ile Aslı*’nın yanarak kül olması (Duymaz 2001: 68-78) gibi.

4. Kahramanlar genellikle ailenin tek çocuğu olup olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir. Sevgi konusunu işleyen halk hikâyelerinde padişah ve vezirinin çocuğu olmaz. Gurbete çıkarlar, dinlenmek ve ibadet etmek için bir su başında dururlar, iki rekât namazın ardından dervişle (*Hazreti Hızır*, *pir*) karşılaşırlar. Onun verdiği elmanın yenilmesiyle kadın hamile kalır ve dokuz ay sonra çocukları olur. Padişah ve vezirinin çocukları zeki olmalarının yanında, herkesin dikkatini çekecek derecede güzel ve yakışıklıdırlar da. Ayrıca padişah ve vezirin başka çocukları da olmaz. Bu sebepten gerek halk hikâyesinin kadın kahramanı, gerekse erkek kah-

ramanı biricik kız ve biricik oğuldurlar. *Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvihan*, vb. gibi.

5. Halk hikâyelerinin kahramanları değişik şekillerde birbirlerine âşık olurlar. Bunları dört ana başlık altında sıralayabiliriz:

a. Bade içme yoluyla âşık olma: Türk dünyası anlatmalarının tamamında görülmektedir. **Bade** (buta, bota) içme âşıklık ve halk hikâyeciliğinin dışında şaman ve destancı hatta halk hekimi olmada da görülmektedir.

Konuyla ilgili İlhan Başgöz'ün değerlendirmesi şu şekilde özetlenebilir:

1. Uykuya yatma.
2. Rüya pir elinden dolu (buta, bade) içilme.
3. Bayılma, ağızdan köpükler saçılma.
4. Müzik aletinin sesinin duyulması üzerine ayılma.
5. Destan veya şiir söylemeye başlama (Alptekin 2009: 38-39).

Türkiye'de âşıklık geleneği ve halk hikâyeciliğinde gördüğümüz bu gelenek Azerbaycan ile birlikte diğer Türk ülkelerinde de ortaktır. Ancak coğrafyaya bağlı olarak *haycı*, *destancı*, *halk hikâyecisi* olunabilmektedir. Şamanlıkla olan benzerlikten hareketle de Türk âşık edebiyatında gördüğümüz bu geleneğin yeni olmadığını, İslâm öncesi âdetleriyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Anadolu sahası araştırmacıları bade içme motifini dört ana başlık altında değerlendirmişlerdir:

1. *Hazırlık safhası:* Âşık ve maşukun bade içmeden önceki (âşık olmadan önceki) durumunun ele alınması.
2. *Rüya:* Bir yerde (çeşme, harman, mezarlık) uyuma, pir (aksakallı ihtiyar, derviş, Hazreti Hızır) elinden üç bade içilmesi.
3. *Uyanış:* Baygın vaziyette yatan kahramanın saz sesini duyunca uyanması.
4. *İlk deyiş:* Âşığın rüyada olanları şiirle ifade etmesi (Günay 1986: 116-117).

Bade içmenin iki çeşidi vardır. Eğer hikâyeci, anlatmasında kahramanlık temasını işleyecekse **er dolusu** bade içirilir. Bunun pek fazla örneği olmayıp Anadolu sahasında Köroğlu'nun bu çeşitten bade içtiği düşüncesi yaygındır.

Sultan Murad tarafından babasının gözlerine mil çekilmesi üzerine Köroğlu (aslı adı Ruşen Ali) intikam almak için yurdunu, evini barkını terk eder. Bingöl civarında bir pınar başında üç derviş görür. Selâm verir. Dervişler onu davet ederler. Köroğlu da yanlarına oturur. Dervişlerden birisi diğerine sorar: "Hangi badeden sunalım?"

Diğerleri, Köroğlu'na bakarlar: "Er dolusu!"

Öteki derviş tası, pınardan doldurarak Köroğlu'na verir. "Yaradan aşkına iç!" der.

İçince: "Aman derviş baba yandım." der.

Derviş bir daha doldurur verir: "Bunu da iç pirler aşkına."

Köroğlu ikinci doluyu da içer."Aman yandım, bağrımı ateş kapladı!" der.

O zaman derviş bir bade daha sunar. "Bu da seveceğin kız aşkına, nasibin üç olsun." der.

Köroğlu üçüncüyü de içince ateş kesilir. Hemen orada eline geçirdiği bir odun saz olur. Başlar Köroğlu en usta âşıklar gibi çalıp söylemeye." (Hınçer 1968: 5160).

Halk hikâyesi anlatıcısı, kahramanları birbirine âşık edecekse bu durumda **pir dolusu** bade içirilmektedir. Bu çeşitten badenin pek çok halk hikâyesinde örneği vardır.

Pir dolusu badeyi, *Âşık Garip, Âşık Tahir, Âşık Kerem, Ercişli Emrah, Çıldırli Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Bardızlı Nihanî, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülâlî, Bayburtlu Celâlî, Âşık Yaşar Reyhanî, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Osman Feymanî,*

Bade: Rüya içildikten sonra insanlara şiir söyleme yeteneğini kazandıran manevi bir içki. Âşıkların bir kısmı bunu 'dolu' olarak adlandırır.

Er dolusu: Rüyasında içen kişiye, âşıklığın yanında kahramanlık özellikleri de kazandıran bade.

Pir dolusu: Rüyasında içen kişiye, şiir söyleme yeteneğini kazandıran bade. Kişiyi bir güzele meftun eden badedir. Bundan içen, sevgilisi için bütün varını terk eder. Ona kavuşmak içi, yıllarca dağ bayır dolaşır, çeşitli çilelere de maruz kalır.

Âşık Şeref Taşlıova, Temel Turabî, Öksüz Ozan, Erol Şahiner, vb. içtiklerinden söz etmektedirler. Yukarıda adlarını saydığımız âşıkların büyük çoğunluğu bade içmenin dört aşamasını da tamamlamışlardır.

Badeyi; üçler, yediler, kırklar, Hazreti Hızır, Hazreti Ali, Hazreti Peygamber içirmektedir. Rüya da sıvının dışında, bir dilim portakal, elma, turunc da verilmektedir. Mesela Erzurumlu Temel Turabî bir dilim portakalı yedikten sonra âşık olmuştur.

Âşık Temel Türebî'ye göre bade ilahî bir rüzgârdır, bir sevgidir. Allah'ın vermiş olduğu bir tattır. Badenin sebebi de bazen sıra dışı bir olay, bir dilim portakal, uyku açmada kullanılan bir tas şerbet, vb.dir.

Bade içildikten sonra halk hikâyesi kahramanlarında gözle görülür değişiklikler oluşur. Örneğin, *Asuman ile Zeycan* hikâyesi'ndeki gibi ağzından köpük saçılması (hikâyenin tamamı için bkz. Ek: Metin 3), yemeden içmeden kesilmesi, kahramanın yalnızlıktan hoşlanması, vb. gibi.

b. Aynı evde büyüyen kahramanlar kardeş olmadıklarını öğrenince birbirlerine âşık olurlar: Dervişin verdiği elmanın yenilmesiyle dünyaya gelen padişah ve vezirin çocukları başlangıç itibarıyla birbirlerini kardeş zannederler. Ancak arabozucu bir tip olan cadının gençlere kardeş olmadıklarını açıklaması üzerine bunlar birbirlerine karşı ilgi duymaya başlarlar. Bunun üzerine kız saraya hapsedilirken erkek sürgün edilir. *Arzu ile Kamber*, *Tahir ile Zühre* hikâyelerinde bu tür âşık olmanın örnekleri görülmektedir.

c. İlk görüşte âşık olma: Halk hikâyeleri kahramanları arasında gördüğümüz bir başka âşık olma özelliğidir. Genellikle ava giden delikanlı ilk defa karşılaştığı kıza âşık olmaktadır. *Şah İsmail* hikâyesinde *Şah İsmail*, *Cihan ve Abdullah* hikâyesinde Abdullah, *Hurşit ile Mahımihri* hikâyesinde Hurşit av alanında gördükleri kızlara (Gülizar, Cihan, Mahımihri) âşık olmaktadır.

ç. Resim görerek âşık olma: Bu yolla âşık olmaya halk hikâyelerinde daha çok rastlamaktayız. Bezirgân veya dervişin gösterdiği resimdeki kıızı gören genç, anında kendisinden geçer ve bayılır. Bunun üzerine hekimler çağırılır, fakat onun derdi hekimlik değildir; o gördüğü resme âşık olmuştur. Bu motifi daha çok Köroğlu kollarında görmekteyiz.

6. Destan ve masalda olduğu gibi, halk hikâyelerinin de özel anlatıcıları vardır. Masal anlatana **masal anası, masal ninesi**; destan anlatana, *destancı, ırcı, yırcı*; halk hikâyesi anlatanlara **hekâtçı, meddah, âşık** gibi adlar verilmektedir.

7. Hikâyenin bazı bölümlerinde dinleyiciler (okuyucular) için yapılan dualar vardır. Halk hikâyelerinde ferdî yapılan duaların yanı sıra geneli içeren dualar da bulunmaktadır. Bunlar hikâyenin başında, ortasında ve sonunda karşımıza çıkmaktadır. Tespit ettiğimiz yüzlerce dua örneğinden üçü ve kullanım yeri şöyledir:

a. Yarım kalan, bir gecede bitmeyen hikâyelere ertesi gün kaldığı yerden başlama: *Sabah oldu, cümlemizin üstüne hayırlı sabahlar açılsın.*

b. Hikâyenin belirli yerlerinde, özellikle sabah vakti için kullanılan dua: *...O gece geldi, sabah oldu. Hayırlı sabahlar cümle âlemin üzerine açılsın inşallah.*

c. Hikâyenin kahramanları birbirine kavuştuktan sonra: *Hikâyemiz erdi hâtime, rahmet olsun gelmiş geçmiş cümle kara toprakta yatana. Gerek Gül'ün, Ali Şîr Nevâyî'nin ve Hüseyin Baykara'nın ruhuna ve gerekse nâmurâd ölmüş âşıkların ruhuna Fatiha. Hepsini Mevlâ garik-i rahmet eyleye! Âmin!*" (Boratav 1946: 247).

8. Kahramanların en büyük yardımcısı, Hazreti Hızır'dan sonra binitleri olan attır. Halk hikâyelerinde Hızır daha çok darda kalındığı anda kahramanlara yardım eder. Nitekim Hazreti Hızır, *Kerem ile Aslı ve Âşık Garip* hikâyelerinde dağ başında

Masal anası, masal ninesi:
Masal anlatanlara verilen ad.

Hekâtçı: Hikâyeci âşık,
hafızasında hikâye olan veya
hikâye tasnif edebilen âşiğe
verilen ad.

veya zorda kalan kahramanı atının terkesine alarak kurtarmakta ve kısa zamanda gitmek istedikleri yere ulaştırmaktadır.

At ise bütün halk hikâyelerinde erkek kahramanla kardeş gibidir. Atın dünyaya gelişi ile kahramanın doğumu arasında paralellikler vardır. Hazreti Hızır (derviş, pîr, ak sakal)'ın verdiği elmayı çiftler yerken kabuğunu da ahırdaki kısrak yemektendir. Böylece doğacak kahramanla birlikte onun biniti de doğuma hazırlanmaktadır.

Bu atların bazılarının özel adları vardır: Karakaytaç: Kirmaşah'ın atı. Kır ve Doru Atlar: Köroğlu'nun atı. Düldül: Hazreti Ali'nin atı. Aşkar: Battal Gazi'nin atı. Siyah At: Kamber'in atı. Kamertay: Şah İsmail'in atı. Bengiboz: Bey Böyrek'in atı, vb.

9. Kahramanlar bazen insan dışındaki varlıklarla da konuşurlar. Kerem ve Sofu, İsfahan'dan başlayıp Halep'te sona erdirdikleri yolculuklarında her tipten insanla (kadın, erkek, çocuk) söyleşirler. Bunun yanında fazla olmamakla birlikte, *geyik, ahu, ceylan, turna gibi hayvanlar, dağ*, (Karadağ, Erciyes Dağı) *kaya, köprü, ırmak* (Kızılırmak) ve mezarlıkta karşılaştıkları bir *kuru kafa iskeleti*yle karşılıklı şiir söylemektedirler (Duymaz 2001: 86-87). Mecnûn çöldeki hayvanlarla Leylâ'ya (Şenocak 2000: 231), Arzu, bulut ve kuşlarla (Ekrem vd. 1985: 131-132) annesine haber göndermektedir.

10. Halk hikâyelerin büyük bir kısmı yaşamış veya yaşadığı rivayet edilen âşıkların hayatlarını konu almaktadır. *Tahir, Kerem (Kerem Dede), Garip, Tufarganlı Abbas, Gurbanî, Emrah, Valeh, Karaca Oğlan ve Sümmanî* bu âşıklardan sadece birkaçıdır. Hikâyeci, âşıklarla ilgili duyduğu hikâyelerine yeni unsurlar da ekleyerek bunları nazım-nesir karışımı olarak dinleyiciye sunarlar.

11. Metinlerde, halk hikâyesi kahramanlarının dua ve beddualarının gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en güzel örneğini *Arzu ile Kamber* hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Arzu'nun; "*Allah'ım beni Kamber'e kavuştur da, istersen kavuşturduğun anda canımı al!*" (Şimşek 1987: 301) şeklindeki duası kabul görmüş ve iki genç birlikte ölmüşlerdir.

Kerem, Aslı'nın peşinden yıllarca koşmasına rağmen, Aslı'da herhangi bir âşıklık izi yoktur. Kerem'in; "*Allah, ya Rabbi! Şu bendeki aşkın nısfını bu kıza kerem eyle*" şeklinde dua etmesi üzerine Aslı da Kerem'e âşık olur: "*Fil-hâl kız Kerem'e âşık olup yanıp tutuşmaya başladı. Heman kız kapuyu açup Kerem'in boynuna sarıldı ve Âşık Kerem'in sazını eline aldı. Aşk ateşiyle Kerem'e bu tahrir üzere bu türkiyi söyledi...*" (Duymaz 2001: 282).

Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesinde saz çalmasını bilmeyen Emrah dua edince kendisine âşıklık verilir: "*Ey yohları var eden Allah, on sekiz bin âlemin herkeşin muradını döne döne veren sen, herkeşi bir meskene yetiren sen, ya bene bir sevdâ, bilgi ver, ya burda emanatımı al!*" diye dua edip yattıktan sonra rüyasında bade içerek âşıklık mesleğini öğrenmiştir (Bali 1973: 103).

12. Halk hikâyelerinde mekân, üzerinde yaşanan dünyadır. Daha çok hikâyelerin başlangıç yeri *Hayber, Herat ve İsfahan*'dır.

Bununla beraber bazı hikâyeler dar bir muhitte de teşekkül edebilir: *Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Hurşit ile Mahımihri*, vb. (Erzincan, KalezeHoş, yayla).

Bazı halk hikâyelerinde ise mekân Kafkaslar ve Ortadoğudur: *Âşık Garip, Sümmanî ile Gülperi, Sevdakar Şah, Salman Bey ile Turnatel Hanım, Kaçak Nebi ve Mihrali Bey*, gibi.

Masal kaynaklı halk hikâyelerinde ise mekân türün yapısına göre Hindistan, Kaf Dağı, Yemen, vb. olabilmektedir. *Şah İsmail, Kirmanşah, Latif Şah*, vb.

13. Halk hikâyelerin bir kısmında göçer hayatın izlerini bulabiliriz: *Şah İsmail, Hurşit ile Mahımihri, Cihan ve Abdullah, Karaca Oğlan ile Elif*.

Bunların dışında kalan halk hikâyelerinde ise zaman zaman zorunlu göçlere rastlanmakla beraber yerleşik hayat da söz konusudur: *Kerem ile Aslı*, *Âşık Garip*, *Emrah ile Selvihan*, vb.

14. Arap, Fars, Hint ve masal kaynaklı hikâyelerin dışında kalan halk hikâyeleri milli olup sadece Türkiye ve Türkiye dışındaki Türkler arasında anlatılmaktadır: *Tahir ile Zühre*, *Kerem ile Aslı*, *Ercişli Emrah ile Selvihan*, *Âşık Garip*, vb. olduğu gibi.

15. Halk Hikâyelerinin şahıs kadrosu geniş değildir. Asıl kahramanların dışında (*Kerem*, *Aslı*; *Tahir*, *Zühre*; *Şah İsmail*, *Gülizar*; *Kırmanşah*, *Mahperi*, vb.), kahramanların yakın çevresi (*anne*, *baba*, *kardeş*), idareciler (*padişah*, *vezir*, *bey*, vb.), yardımcı tipler (*Hazreti Hızır*, *pir*, *derviş*, *bezirgânlar*, vb.), arabozucu karakterler (*kocakarı*, *kara vezir*, *üvey ana*, vb.) ve hayvan örnekleri (*at*, *turna*, *geyik*, *ahı*, *ceylan*, vb.) vardır.

16. Halk hikâyeleri genellikle mutlu sonla biter. Bununla beraber sonu çok kötü bitenler de vardır.

a. Yanıp kül olma: *Kerem ile Aslı*, Hazar Denizi'nin batısındaki anlatımlarda yanıp kül olurlar. Doğu varyantlarında ise yanıp kül olma motifinin yerini ölüp dirilme motifi almıştır. Ölen Kerem'in mezarında kırk yıl bekleyen Aslı'nın duasıyla sevdiği genç dirilir. Ancak bu arada Aslı çok yaşlanmıştır. Bu yaşlılığı sindiremeyen Kerem dua edince Aslı da gençleşir. Daha sonra da Hazreti Peygamber ve Hazreti Ali çiftlerin nikâhlarını kıyarlar. Yine Anadolu sahası halk hikâyelerinde de zaman zaman hikâye anlatıcıları Kerem ve Aslı'yı kavuşturmak tadırlar. Hikâyenin kavuşma ile bitmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunların başında dinleyicilerin ayrılığı sevmemeleri gelmektedir. Boratav'ın belirttiğine göre 1800'lü yıllarda âşıkları birbirlerine kavuşturmayan anlatıcıların başına bazı kötülükler geldiği için, Karslı âşıklar toplanarak bütün hikâyelerin sonunda sevdalıları kavuşturmaya karar vermişlerdir. Sadece Kerem ile Aslı hikâyesinin sonunu değiştirmemişler, fakat onu da günah telakki ederek fazla anlatmamışlardır.

Bütün bunların sebebi, hiç şüphesiz dinleyici kitlesinin bu ayrılığa razı olmasından, sevenlerin kavuşmalarından yana tavır almasından kaynaklanmaktadır. Hatta bu yüzden hikâye anlatan âşığa para veren veya alına silâh dayayıp; "Ya âşıkları kavuşturursun, ya da bu kurşunu yersin." gibi tehditler savuranlar da vardır.

b. Mezarda gül bitmesi: *Arzu ile Kamber*, *Ferhat ile Şirin*, *Tahir ile Zühre* gibi hikâyelerde dünyada kavuşamayan çiftlerin mezarlarının üzerinde birer gül biter. Kırmızı ve beyaz açan bu güllerin tam kavuşacakları sırada aralarından çıkan bir çalı (diken) onların kavuşmasını engeller. Burada sembolik mitlerin izleriyle karşılaşmaktayız. Kırmızı ve beyaz güller gençleri, çalı (diken) ise cadıyı sembolize etmektedir.

HALK HİKÂyelerİNİN KAYNAKLARI

Halk anlatmaları dediğimiz; masal, efsane, fıkra, halk hikâyesi, vb. türlerin kökeni meselesiyle ilgili olarak değişik görüşler ileri sürülmüştür. Araştırmacılar tarafından ortaya atılan bu görüşler benzerlikler gösterdiği gibi, farklılık da göstermektedir. Kitabımızın bu kısmında önce konu ile ilgili görüşleri özetleyecek, en son olarak da kendi görüşümüzü anlatmaya çalışacağız.

Halk hikâyelerinin kökenleri hakkındaki ilk görüş Fuad Köprülü'ye aittir. Köprülü meddahlarla ilgili makalesinde konuyu aşağıdaki gibi sınıflandırır:

1. Eski Türk geleneğinden geçen konular: *Dede Korkut, Köroğlu.*

2. İslam geleneğinden geçen dinî konular: *Mevlid, Menakıb-i Seyyid Battal Gazî, Hazreti Ali Cenklere, Hazreti Hamza'nın Kahramanlıkları, Eba Müslim Horasanî Kıssaları,* vb.

3. İran geleneğinden geçen genellikle dinî olmayan ve bazen de görünüşte bir İslami renge boyanmış konular (*İran yolu ile geçen Hint konuları da bu devre girebilir*): *Kelile ve Dinme, Şeh-Nâme,* vb. (Köprülü 1966: 366-371).

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserinde biraz da halk hikâyeleriyle ilgili tasnifinden yararlanarak, konuyu dört ana başlık altında değerlendirmiştir:

1. Yaşanmış olaylar: Boratav bu bölüm içerisinde Kars, Ardahan, Artvin ve çevresinde *serküste, kaside*; Çukurova'da *bozlak* adı verilen küçük hikâyeleri değerlendirmiştir. Örnek olarak da Çıldır'lı Âşık Şenlik'in tasnif ettiği *Salman Bey Hikâyesi* ile Çukurova yöresinde bilinen *Gündeşlioğlu ve İlbeylioğlu Hikâyelerinin* küçük köy muhitlerinde teşekkül ettiğini anlatır.

2. Âşıkların hayatları etrafında oluşan hikâyeler: Bu bölümde, yaşamış, yaşadığı rivayet edilen âşıkların hayatı etrafında oluşan halk hikâyeleri değerlendirilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Boratav'ın verdiği örnekleri açarak vereceğiz.

Âşık Garip: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Hayatı etrafında *Âşık Garip (Garip ile Senem)* halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık Tahir: XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Hayatı etrafında *Tahir ile Zühre* halk hikâyesi oluşmuştur.

Cihan: XVI. yüzyılda Azerbaycan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Cihan (Cahan)* ve *Abdullah* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Ercişli Emrah: XVII. yüzyılda Van ilinin Erciş ilçesinde yaşamıştır. Hayatı etrafında *Ercişli Emrah ile Selvi Han* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kerem Dede: XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Hayatı etrafında *Kerem ile Ash* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kurbanî: XVI. yüzyılda Güney Azerbaycan'ın Diri köyünde doğmuştur. Hayatı etrafında *Gurbanî ve Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Tufarganlı Âşık Abbas: XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Tufargan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Tufarganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

3. Köroğlu menkıbeleri ve bu tipteki diğer menkebeler: Bunlar Köroğlu kolları ile Köroğlu kollarına bağlı olan diğer **kahramanlık hikâyeleridir**. Yüzyılımızın başlarında birer efsane olarak düşünülen Köroğlu hikâyelerinin bugün tarihî bir zemine oturtulduğunu görüyoruz. Tarihî kaynaklarda; Köroğlu, Bolu civarında yaşamış bir kahramandır. Bazı araştırmacılara göre bir Celâli; bazılarına göre saz şairi; bazılarına göre de bir halk hikâyesi kahramanı olan Köroğlu ve arkadaşlarının hayatı etrafında bu tip hikâyeler oluşmuştur.

Boratav'ın bu bölümü yazmasından bu yana 77 yıl geçmiştir. Artık elimizde Köroğlu ile ilgili daha aydınlatıcı bilgiler vardır. Bu sebeple burada biz de görüşlerimizi belirtmek istiyoruz:

Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Ziya Gökalp, M. Fahrettin Kırzioğlu, Evvelbek Konratbeyav, Dursun Yıldırım, Fikret Türkmen ve Metin Ekici gibi araştırmacılar Köroğlu Destanı ve onun birinci derecedeki kahramanına daha gerçekçi bir yaklaşım göstermişlerdir. Axel Olrik'in "adaptasyon teorisi"nde de belirtildiği gibi Orta Asya bozkırlarında (Türkmenistan-Kazakistan) sözlü kaynaklarda anlatılan Köroğlu,

Kahramanlık hikâyeleri:

Konusu kahramanlık olan halk hikâyelerine verilen ad: Köroğlu ve kolları, Şah İsmail, Yaralı Mahut, Celali ve Mehmet Bey, Eşref Bey, Salman Bey, Kirmanşah, vb. gibi.

Hazar Denizi'nin batısına geçtiğinde yeni coğrafyada kültür değerlerinden bazılarını alırken, bazılarını da almamıştır. Bunun en güzel örneği Köroğlu kollarında karşımıza çıkmaktadır. *Bolu Beyi, Hasan Paşa Silistre, Bağdat Turna Teli*, vb. kollar büyük ölçüde Anadolu ve Azerbaycan'da bilinirken Orta Asya'da bilinmemektedir. Bu kollar da büyük ölçüde XVI.-XVII. yüzyıllardaki seferlerle ilgili olmalıdır. Bu yönüyle Celali ayaklanmalarıyla, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerindeki belgelerde sözü edilen Köroğlu'nun da çok farklı kişilikler olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yukarıda bazılarının adlarını saydığımız kollar, dönemindeki olaylarla beslenerek, başlangıçta manzum olarak anlatılırken daha sonra nazım-nesir karışımı olarak çeşitli ortamlarda sunulmuştur. Bu hususun en güzel örneği Chodzko'nun İran'da derlediği ve Boratav'ın Elaziz'le ilgili olarak sözünü ettiği varyantlarda görülmektedir. Köroğlu, her iki çalışmada da metin merkezli olarak Türkmenistan'la (coğrafya, tarih) bağlantılı gösterilirken, daha sonraki anlatılmalarda (Behçet Mahir, Ümit Kaftancıoğlu, Hafız Miktat, Nalbant İshak, Hacı Ali Özturan, Aşık Murat Çobanoğlu) bu özelliklerinden sıyrılarak Anadolulu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu hususu da normal karşılamamız gerekiyor. Çünkü bu anlatıcılar ne Türkmenistan'ı, ne de Orta Asya'yı bilirler. Onların en iyi bildikleri yer doğup büyüdükleri coğrafyadır. O hâlde onlar da Köroğlu'yu gerçek coğrafyası yerine, hayallerindeki coğrafyaya yerleştirerek anlatmışlardır.

Ayrıca Köroğlu Destanı, Fuad Köprülü'nün tasnifinde de belirtildiği gibi Orta Asya bozkırlarında oluşmuş, daha sonra göçlerle birlikte, Hazar Denizi'nin kuzeyi ve güneyini izleyerek Avrupa içlerine kadar yayılmıştır. Ancak destan yeni coğrafyası (Azerbaycan, Kırım, Türkiye ve Balkanlar)nda mitolojik ve destani özelliklerini kısmen kaybetmiş, daha gerçekçi bir yapıya oturtularak bilhassa Türkiye sahasında ona tarihî bir kimlik verilmeye çalışılmıştır. Hatta Azerbaycan ve Türkiye'nin çeşitli şehirleri (Kars, Erzincan, Van, Bingöl) ona ev sahipliği yapmak istemişlerdir. Doğu anlatmalarında görülen mezarda doğum motifi bu coğrafyada kaybolmuştur. Bununla beraber hemen hemen bütün doğu anlatmalarında Köroğlu'nun anesi hakkında bir bilgi rastlanılmaması da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Bütün bu hususlar da gösteriyor ki destan, Zeki Velidi Togan'ın da belirttiği gibi, Göktürkler çağında İran-Astrabad sınırında oluşmuş; buradan batıya ve doğuya yayılarak zamanla konuda, kahramanlarda, mekânda ciddi değişikliklere uğramıştır.

4. Klasik manzum hikâyeler: Bu tür hikâyeler konusunu, Binbir Gece Masalları'yla, Heft Peyker, Hüsrev ü Şirin, Leylâ vü Mecnûn, Yusuf u Züleyha gibi manzum mesnevilerden almaktadır (Boratav 1946: 32-34).

Şükrü Elçin'in, halk hikâyelerini sınıflaması da büyük ölçüde Fuad Köprülü'nün görüşlerine benzermektedir:

1. Türk kaynağından gelenler: XVI. yüzyılda yazıya geçirilen *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Köroğlu* ve kolları ile ilgili hikâyeler, âşıkların hayatları etrafında oluşan halk hikâyeleri ve bozlaklar bu gruba girmektedir.

2. Arap-İslam kaynağından gelenler: Arap ve Fars edebiyatında görülen mesnevi (Leyla ile Mecnun), masal (Binbir Gece Masalları), İslami destan ve menkıbeler (Eba Müslim, Veysel Karani, Battal Gazi, Danişmendname)den kaynaklanmaktadır.

3. İran-Hind kaynağından gelenler: İlk örneğine Fars edebiyatında rastladığımız *Ferhat ile Şirin*, kaynağını Hint masallarından alan *Kelile ve Dimne*, 'beş masal kitabı' anlamına gelen *Pançatantra* bu grubun örnekleri arasında sayılabilir (Elçin 1986: 444-445).

Ali Berat Alptekin de halk hikâyelerinin kökenini dört başlık altında ele alır:

1. Türk kaynağından gelen halk hikâyeleri: Köroğlu, Âşık Garip, vb.

2. Arap, Fars ve Hint kaynaklarından gelen halk hikâyeleri: Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha, vb.

3. Masal-efsane kaynaklı halk hikâyeleri: Kirmanşah, Tapdığ, Latif Şah, Şah İsmail, Yaralı Mahmut, vb.

4. Âşıkların hayatından kaynaklanan halk hikâyeleri: Kerem ile Aslı, Tufarganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri, Gurbanî ve Peri, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Sümmanî ile Gülperi, Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan, Karaca Oğlan ile Benli Eşe, Karaca Oğlan ile Elif, vb. (Alptekin 1997: 42).

Halk hikâyesinin kaynakları kavramından neler anlayabiliriz?

SIRA SİZDE

HALK HİKÂyelerİNİN BÖLÜMLERİ

Halk hikâyelerinin yazılı kaynaklardan alınan metinleri genellikle kalıp bir cümle ile başlar: *Râviyânı ahbâr, nâkilânı âsâr, muhaddisânı rûzîgâr şöyle rivâyet ederler ki*, vb. Daha sonra, kahramanların aileleri, çocuksuzluk, dervişin verdiği elma ile çocuk sahibi olma, dervişin çocuklara ad koyması, gurbete çıkma, engeller, engellerin ortadan kaldırılması, sevgililerin birbirleriyle kavuşması, araya yeni engellerin girmesi üzerine tekrar ayrılma ve sonuç kısmıyla son bulmaktadır. Bu kısımlar tipki sözlü kaynaklarda olduğu gibi nazım-nesir bir aradadır.

Derleme metinlerde ise daha çok anlatıldığı coğrafyanın geleneğine bağlı bölümlenme görülür. Meselâ, Boratav'ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserinde anlatılanlar o yılların Kars'ındaki hikâye anlatma geleneğinin gözlem yöntemiyle elde edilmiş şeklidir.

Halk hikâyeleri ister yazılı, ister sözlü kaynaktan alınsın, iki temel kısımdan oluşur:

- Manzum kısımlar
- Mensur Kısımlar

Aşağıda anlatmalara bağlı olarak oluşan hikâyelerin bölümlenmesi ele alınmıştır.

Manzum Kısımlar

Bu bölüm hikâyenin değişmeyen kısımlarıdır. **Fasıl** kısmında halk şiirinin değişik türlerinin örnekleriyle karşılaşabiliriz:

1. Divan (Divanî): Halk şiirinin aruzlu türlerindendir. fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün ölçüsüyle söylenir. En az üç dörtlükten oluşur. Kafiye yapısı itibarıyla birinci dörtlüğün üçüncü mısraı serbest, diğerleri kendi aralarında kafiyeli (aaxa), diğer dörtlüklerin ise ilk üç mısraı kendi aralarında, dördüncü mısraları ise birinci dörtlüğün son mısraı ile kafiyelidir (bbba, cccca, ççça). Hikâyeci âşıklar, aruz veznini bilmedikleri için divanî nazım şeklini hece ölçüsüne uydurmaya çalışırlar. Böylece 4+4+4+3; 8+7=15 duraklı bir nazım şekli ortaya çıkar:

2. Tecnis: Kafiye kinaslı kelimelerden oluşan bir şiir olup genelde türkü olarak okunur. Kafiye şekli koşmada olduğu gibidir. Türk halk şiirinin örneği en zor verilen dallarından birisidir.

3. Tekerleme: Gülünç bir konuyu dinleyicileri heyecanlandırabilmek için yine türkü olarak okunan bir daldır.

Kafiye şekli koşmada olduğu gibidir. Türk halk şiirinde fazla örneği yoktur.

4. Koşma: Halk şiirinin en sevilen türlerinden biridir. Hece ölçüsünün 8 ve 11'li ölçüsüyle söylenir. En az üç dörtlükten oluşup, aşk, tabiat, sevgili gibi konuları iş-

Fasıl: Âşıkların halk hikâyesine başlamadan önce saz eşliğinde şiirler söylediği başlangıç kısmının genel adıdır. Bu kısım şu şiirlerden oluşur; (aruz ya da hece vezinli) divanî, (cinaslı türkü) tecnis, (bir türkü) tekerleme, (cinassız, 6+5 vezinli) koşma, (8 heceli) semâi, (genellikle güldürücü) destan ve Köroğlu türküsü.

ler. İlk dörtlüğün birinci ve üçüncü mısraları serbest, ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyeli (xaxa) veya ilk dörtlüğün birinci ve üçüncü mısraları ile ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyelidir (abab); diğer dörtlüklerin ise ilk üç mısrası kendi aralarında, dördüncü mısra ise birinci dörtlüğü son mısra ile kafiyelidir (cccb, çççb, dddb, vb.).

5. *Destan*: Kafiye şekli koşmada olduğu gibidir. En az beş dörtlükten ibaret olup üst sınır hakkında herhangi bir kısıtlama yoktur. Halk hikâyesi anlatılması sırasında tercih edilen destan genelde kahramanlık konusunu içerir. Doğu Anadolu Bölgesi âşıklık geleneğinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de Köroğlu'ndan bir parça okuma geleneği sürmektedir. Yine geleneğe göre Köroğlu'dan destan okunmazsa onun güceneceği, Kırat'ın sabaha kadar anlatıcının kayıncıvalidesini rahatsız edeceği düşüncesi yaygın bir görüştür.

6. *Muamma*: Muamma bir adı gizlemek anlamına gelir; hem divan hem de halk edebiyatında bolca örneği vardır. Halk hikâyesi anlatıcısı bir âşıkta mecliste bulunanlara muamma sorar. Hikâye anlatıcısı eğer belirlenen süre içerisinde muammaya cevap alamazsa o zaman kendisi cevap verir.

Hikâyenin asıl kısmı dediğimiz bölümde de manzum kısımlar vardır. Bilhassa bu manzum kısımlar hikâyenin asıl kahramanlarının ağzından söylenen dörtlüklerle zenginleştirilmiştir. Atışma diyebileceğimiz tarzda bu şiirler 7, 8, 11 hecelidirler. Özellikle *Arzu ile Kamber*, *Tahir ile Zühre* gibi halk hikâyelerinde manzum kısımlarda ağırlığı 7 heceli manzumeler almakta olup kafiye yapısı da mâni şeklinin özelliklerini göstermektedir. Diğer halk hikâyelerinde ise manzum kısımlarda daha çok 8 ve 11'li hece ölçüsü benimsenmiştir. Ancak bu şiirlerin tamamı hikâyenin anlatıcısı âşığa aittir. Hikâyenin akışına uygun şiirlerin bütününde **tapşırma** (mahlas) dörtlüklerinde anlatıcı kendi adının yerine halk hikâyesi kahramanlarının adlarını tapşırmaktadır. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı halk hikâyesinin manzum kısımları bir ölçüde anlatıcı âşığın şiir yeteneğini ortaya çıkarır.

Hikâyenin asıl kısımlarının dışında son bölümde de manzum parçalar vardır.

Mensur Kısımlar

Bu kısım halk hikâyesinin nesir kısımlarını içine almakta olup bölüm **döşeme** adı verilen bir tekerlemeyle başlar. Burada tekerlemenin yapısına uygun hâle getirilen bir olay anlatıcının ağzından komik bir şekle sokularak anlatılır. Tekermeyi söylemedeki asıl amaç dinleyici ve anlatıcı ikilisinin hikâyeye uyum göstermesi ve iletişim sağlanması içindir. Bu sebepten hikâyeci mensur tekerlemede dinleyiciye anlattığı olayı kendi başından geçmiş gibi gösterir. *Hikâyeye tekaddüm eden bu manzum ve mensur kısımların hepsine birden döşeme* denilmekte olup (Boratav 1946: 50; Kırzioğlu 1968: 470-482) bu kısımlar tanımda da belirtildiği gibi, mensur olması yanında manzum özellikleri de bünyesinde taşımaktadır. Döşemeye Azerbaycan sahasında *ustadname*, Kars ve civarında *sersuhane* gibi adlar verilirken Erzurumlu Behçet Mahir *selçuk*, *peşrev*, *peşrov* gibi adlar vermektedir.

Onun:

Çevir gaz yanmasın

Sözler hilâf olmasın

Merd yakası nâmerd eline

Giriftâr olmasın inşallah (Sakaoğlu vd. 1999: 1) şeklindeki döşemesinin dışında mensur olanları da vardır. Bunlardan birisi aşağıdadır:

Bunun için şimdi Kerem ile Aslı'nın gapisini açıram. Bu gapiyi açmag için bir anahtar lâzımdır. Neden? Bu gapinin gendine göre kitlisi var. Hekâyelerin de bü-

Tapşırma: Şiire son vermek için mahlas söyleme. Bilhassa âşık karşılaşmalarında kullanılır.

Döşeme: Saz meclislerinde âşığın kendi şiirlerini okumadan önce yahut bir hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce fikrî, mistik hatta didaktik tarzda söylediği manzum üründür.

tün gapılarını açmak için “Selçuk” denilmiştir. Dinleyen cemaatler ve yazan ustalar bunları dener, dile getirir. (Sakaoğlu vd, 1999: 113).

Döşeme uzunca bir dua ile devam eder. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bölünmez bütünlüğüne ve Türk Silahlı Kuvvetlerine dua edildikten sonra Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e, şehitlerimize, anlatıcı ve dinleyici kesimin ölenlerine Tanrı’dan rahmet, kalanlara sağlık dileme, vb. konularda olabilir.

“Allah günahlarımızı affetsin! Allah, imandan, Kur’an’dan ayırmasın. Olsun de-miniz, olmasın gamınız, hayırlı olsun serancamınız. Allah gönlünüze göre versin diyerek hikâyemize başlayalım” (Türkmen 2008: 61; Yücel-Çetin 2009: 87).

Hikâyenin mensur kısımlarında meddah, âşık, halk hikâyecisi dediğimiz anlatıcı, anlatım serbestliği içerisinde. Burada olayları dinleyici durumunun yapısına göre istediği gibi kısaltıp uzatabilir. Dinleyicinin sıkıldığı yerlerde onların ilgisini çekecek parçaları anlatmayı tercih eder. Normal hikâyenin yapısının dışına çıkılarak asıl hikâyenin arasına yeni metinler eklenebilir. Biz bu küçük hikâyelere *karavelli* adını veriyoruz. Bunların dışında halk hikâyelerinin arasında çok farklı eklemelerin örnekleriyle karşılaşmaktayız.

Zaman zaman mensur metinlerin arasına günlük olayların izlerini taşıyan eklemeler yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıya alınmıştır.

1. Halk hikâyesi anlatıcıları teknolojik gelişmelere ayak uydurarak yeni kavramlara da yer verirler. Kamera, radyo, teyp, piriz, vb.

Aşağıdaki cümleler Âşık Şevki Halıcı’nın *Latif Şah* hikâyesinden alınmıştır:

Yalnız, bazılarını sorir, bu nedir? Kameradır. İşte ses alır felan. O nedir, radyodur. Bu nedir, teyptir. O zaman yohdu ama misal olarak. (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 534).

2. Son seksen yılın çarpık yapılaşmasının örneği olan gecekondulaşma da hikâyelerimize girmiştir. Âşık Mustafa Köse bu durumu bir hikâyesinde şöyle dile getiriyor:

“Sabanan padişah kaktı ki yazının yüzünde bir saray parlıyo, aynı güneş doğuk kimi, ‘pırıl pırıl’ ediyö. Hemen vezirleri çağardı:

“Ulan vezirler, bizim ova gecegonduya uğramış. Neci acaba bu?” (Görkem 2000: 183).

3. Anlatıcılar son yılların savaşlarından da söz ederler. Âşık Mustafa Köse bir hikâyesinde böyle bir savaştan söz etmektedir:

“Dünyada iki tane ölüm vardır: Birisi hakiki ölüm, biri de ölmeden ölmek var. Ölmeden ölmek, işte Bosna-Hersek’te yaşanıyor!..” (Görkem 2000: 253).

4. Belediyelerin cenaze işleriyle ilgilenmesi de anlatıcılara konu olmuştur:

“Bu gece orda galim. Sabahlayan gelim belediyeye haber verim de gelsin bunun cenazesini galdırsın götürsün, defin eylesin ded.- Başga çare yoh.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 632).

5. Yeni tıbbî gelişmeler, hikâye kahramanlarımızın tedavisinde de uygulanmaktadır:

“Hamamdan sonra bunnara bir hafda bahım yapıdı ki, olsa o gadar. Hekim getirdi. Dohtor getirdi. Bunarın hepsini öyle sağalttı ki, on beş gün içerisinde bunarın bütün guvvetleri yerine geldi, dünyanın en vitamin yemeklerini, en vitamin şeylerini yedirdi” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 836).

6. Vatandaşımızın işleri resmi dairelerde belirli zaman dilimlerinde yürütülmektedir. ‘Mesai saatleri’ kavramı hikâyelerimize de girmiştir. Âşık Şevki Halıcı, *Tahir ile Zühre* hikâyesinde şöyle demektedir:

“Ordu gumandanı, ordunun baş gumandanı bir Cuma günü, onnarın dayre tatilinde, mesayi saati deyil. Cârileyinen oturup sarayında muhabbet edir ki.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 305).

7. Yeni okullardan söz etme, oralarda okutulan kitaplardan yararlanma da hikâyelerimizde yer almaktadır. Âşık Şevki Halıcı, *Haydar Bey* hikâyesindeki bir genci şöyle anlatmaktadır:

“*Seni baban ohutmadı mı?*”

“*Lisenin birinde mi ikisinde mi terk oldum, dedi. Ohumağa gudretimiz olmadı. Mecbur galdım okuldan ayrılmağa.*”

“*Peki, lisenin ikisinden üçünden çıhdığına göre elinde bir diplomana veya garnen var mı?*”

“*Var.*” dedi (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 470).

“*Peki evladım. Allah sana ömür versin haydi çalış dedi.*”

Bu çekdi getdi. Bu bahçıya mahçıya Sevdakar bahdı. Hakigatten de Sevdakar tabiat dersinde ohumuş. Bir ağacın bahçenin ne şekilde olduğunu ohumuşdu.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 395).

8. Devlet dairelerinde yardımcı hizmetler sınıfında çalışanların çağrılmaları, üstlerinin zile basmasıyla yapılır. Böyle bir görevden emekli olan Behçet Mahir de bu durumu *Köroğlu* hikâyesine şöyle yansıtmıştır:

“*Bin kıratıma git, kendi malıma sahip ol! Karışmam ben. Neme lâzım? E, Köroğlu biliyor, ki Köse bunu yarenlik söyler, kızdırmak için. Zile bastı. Han Ayvaz geldi.*” (Kaplan-Akalın-Balı 1973: 116).

Bunların dışında halk hikâyeleri arasında bazı dinî kıssalar, tarihî olaylar, vb. anlatılabilir. Bilhassa son meddah diyebileceğimiz Meddah Behçet Mahir’in hikâyelerinde bu türün pek çok örneğine rastlanmaktadır. Hatta bazen asıl hikâyeden daha fazla bu türden örneklere yer verilmiştir.

Halk hikâyelerinin metin kısımlarında efsane, hayvan masalı (fabl) ve fıkra metinlerinin bolca örneklerine rastlanır. Bunların dışında hikâye anlatıcısı bir âşıkta gittiği yerlerle ilgili hatıralarını da anlatabilir.

Halk hikâyeleri uzun anlatmalar olduğu için anlatılması günler, hatta aylar alabilir. Uzun kış gecelerinde geceleyin anlatıldığı için meddah, dinleyicinin uykusu geldiğinde veya kendisi yorulduğunda hikâyeye ara vermek zorunda kalır. Bu kısımlara hikâyenin yatılacak yerleri adı verilir.

Ertesi akşam olduğunda meddah (hikâyeci, âşık):

“*Dün gece nerede galmıştık?*”

veya:

“*Yağdım, estim efendim, sözünüzü balla kestim efendim; hey ocakçı ocakçı, tir-yakilere çay dayandırırım; kahvemize yeni müşteri dayandırırım; hikâyemizi dün yatırdığımız yerden uyandırırım.*” (Çağlar 1952: 642) diye başlar.

Konuya hâkim olan dinleyici kesimi ustası bilir diyerek hemen hikâyeye geçilmesini sağlar. Ancak dinleyiciler arasında kendisini methettirmek isteyen veya saf bir dinleyici varsa o zaman “şurada kalmıştık” der. Bu söz karşısında meddah;

“*Öyleyse al sazi, sen anlat,*” der.

Geleneğe göre anlatıcı, bu dinleyiciden bahşişini alması gerekmektedir. Bazen de dinleyiciler arasında ünlü birisi varsa meddah ona nerede kaldığını söyler, ardından da bahşişini alır.

Halk hikâyesi âşık ve maşukun kavuşturulmasından sonra bir güzelleme ile son bulur. Bu akıcı şiire Doğu Anadolu Bölgesi’nde *toy* adı verilir. Yine hikâyenin sonu mensur bir tekerlemeyle son bulur:

“*Lafın azı uzun, çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu, ustamızın adı Hıdır, elimizden gelen budur.*”

Halk hikâyelerinin mensur kısımlarının anlatılması esnasında daha çok soru cevap ve tasvir yoluyla anlatımın güzel örnekleriyle karşılaşırız. Metnin dili, anlatıcının yaşadığı coğrafyanın dil özelliklerini muhafaza eder. Ayrıca, anlatıcının yaşadığı coğrafyanın dil özelliklerine bağlı olarak Arapça ve Farsçanın bozulmuş örnekleriyle de karşılaşabiliriz. Cümleler genelde kısadır.

Halk hikâyesi daha başka şekillerde bölümlere de ayrılabilir mi?

SIRA SİZDE

HALK HİKÂYELERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Diğer halk edebiyatı türlerinde olduğu gibi halk hikâyeleriyle ilgili ilk çalışmalar da batılı araştırmacıların öne çıktığını görüyoruz. Konu ile ilgili ilk çalışma Macar Türkolog Ignác Kúnos'a aittir. Kúnos, halk hikâyelerini üç ana başlık altında değerlendirmektedir. Ancak, halk hikâyesinin Almanca karşılığı olmadığı için o, en yakın kavramı yakıştırmıştır.

- a) *Kahramanlık romanı*
- b) *Saz şairlerinin romanı*
- c) *Saz şairlerinin kahramanlık romanı* (Boratav 1946: 25).

Görüldüğü gibi Kúnos halk hikâyesi yerine roman demektedir. Elbette roman ile halk hikâyesi arasında büyük farklar vardır. Bununla beraber bir dönem Türk halkı halk hikâyesini roman gibi değerlendirmiştir.

Alman Türkolog Otto Spies, Kúnos'un tasnifini tenkit etmişse de yeni bir sınıflama yapma gereği de duymamıştır (Spies / Gönül 1941: VIII-XV).

Fransız araştırmacı Edmond Saussey de, halk hikâyesini destan gibi düşünmüştür. Saussey'in değerlendirmesinde tasniften daha çok köken konusu öne çıkarılmıştır.

- a) *Menşe destanları*
- b) *İslâmî destanlar*
- c) *Saz şairleri etrafında teşekkül eden destanlar* (Saussey / Başgöz 1952: 51).

Bu konu üzerinde ilk bilimsel araştırmaya imza atan ve yayımlandığı günden bu yana kabul gören sınıflama Pertev Naili Boratav'a aittir (1946: 28-30):

I. Kahramanlık hikâyeleri

A) *Köroğlu kolları*

İlk Kol, Kasab-ı Cömert veya Ayvaz Kolu, Kösenin Kolu, Koca Bey Kolu, Ma-
maç Bezirgân veya Tekelti Kolu, Demircioğlu veya Telli Nigâr Erzurum Kolu, Ki-
ziroğlu Mustafa Bey Kolu, Bağdat Turna Teli Kolu, Hasan Paşa Silistre Kolu, Bolu
Beyi Kolu, Halep Kolu, Dağıstan Kolu, Gürcistan Kolu, Deli Kara Kolu, Hasan Bey
- Dağıstan Kolu, Kaytaz Kolu, Kiziroğlu Mustafa Bey Kırım Kolu, Kenan Kolu,
Kayseri Kolu, Köroğlu'nun Oğlu Haydar Bey Kolu, Son Kol.

B) *Diğer kahramanlık hikâyeleri*

a) *Köroğlu dairesine bağlı olanlar*

Celâlî Bey ve Mehmet Bey, Kirmanşah.

b) *Diğer hikâyeler*

Eşref Bey, Salman Bey, Latif Şah, Cihan ve Abdullah, Arslan Bey, Mustafa Bey,
Ahmet Han, Şah İsmail, Bey Böyreğ, Haydar Bey, Hurşit Bey, Yaralı Mahmut.

II. Aşk hikâyeleri

A) *Kahramanları hayalî olanlar*

Mirza-yı Mahmut, Ülfetin, Derdiyok ile Zülfü Siyah, Elif ile Mahmut.

B) *Âşık şairlerin romanlaşmış hayatları*

a) *Yaşadıkları rivayet olunan âşıklar*

Aşk hikâyeleri: Konusu
sevgi olan halk hikâyeleridir:
*Kerem ile Aslı, Arzu ile
Kamber, Tahir ile Zühre,
Ercişli Emrah ile Selvi Han,
vb. gibi.*

Ercişli Emrah ile Selvi Han, Âşık Garip, Tufarganlı Abbas, Âşık Kerem, Kurbanî, Tahir Mirza.

b) *Yaşadıkları muhakkak olanlar*

Âşık Ali İzzet, Sümmanî, Gökçeli Ali Esker, Hasta Hasan, Dikmetaşlı Dede Kasım, Kara Gelin (Posoflu Fakiri'nin Maceraları), Karaca Oğlan, Vüdat-ı Hasta

III. Bu kategorilere bütünüyle girmeyen hikâyeler

A) *Aşk maceraları*

Ali Şir Hikâyesi, Gündeşlioğlu, Hasan ile Mihrican, Erzurumlu Hoca Fenayi'nin Oğlu Mahzunî, Yahudi Kızı, Namuslu Kız, Kamber'in Beyşehir'deki Macerası, Âşık Ömer'in Şair Olması, Abdullah Çavuş, Furkanî.

B) *Meşhur kaçaklara (eşkiyalara) ve kabadayılara ait hikâyeler*

Deli Yusuf Bey, Kerem Bey, Kazar, Mihrali Bey, Kaçak Nebi

Saim Sakaoğlu da, "Nazım ve Nesir Karışık Olarak Sunulan Halk Hikâyeleri" başlığını taşıyan maddesinde, "hikâye" ve "halk hikâyesi" aynı kavramın karşılığı olarak kullanılmaktadır; ancak konunun dışında olanlar "masal", hatta "efsane" için de "hikâye" terimini kullanmaktadır, dedikten sonra halk hikâyelerini kendi arasında üç bölümde sınıflandırmıştır:

a) Kahramanlık hikâyeleri: Köroğlu ve kolları

b) Seveda hikâyeleri: Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, vb.

c) Gerçekçi hikâyeler: Cevri Çelebi, Hançerli Hanım, Tayyazade, vb. (Sakaoğlu 1994: 515).

Türkiye de konu ile ilgili önemli tasniflerden birisi de Ali Duymaz'a aittir. Duymaz, *Nevruz Bey Hikâyesi* adlı çalışmasında Türk dünyasının genelini göz önüne alarak bir tasnif yapmıştır:

A) Konuları Bakımından Halk Hikâyeleri:

a) Aşk hikâyeleri: Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, vb.

b) Kahramanlık hikâyeleri: Köroğlu Kolları

c) Aşk ve kahramanlık hikâyeleri: Şah İsmail, Elif ile Mahmut, vs.

B) Coğrafi Yayılışları Bakımından Halk Hikâyeleri:

a) Anadolu'da bilinen halk hikâyeleri: Kozanoğlu, Sümmanî ile Gülperi, vb.

b) Türk dünyasının bir bölümünde bilinen halk hikâyeleri: Çora Batır, Kozi Körpeş ile Bayan Sulu, vb.

c) Türk dünyasının genelinde bilinen halk hikâyeleri: Köroğlu, Tahir ile Zühre, vb. (Duymaz 1996: 47).

Bunların dışında Eflatun Cem Güney (1971: 41-63), Faruk Rıza Güloğlu (1937: 10-11), Necdet Sakaoğlu (1985: 38) ve Nerin Köse (1996: 12-16)'nin sınıflamaları dikkat çekmektedir.

Özet

Halk Hikâyesi Kavramını Tanımlamak

Halk hikâyesi, Anadolu'da XVI. yüzyılda destanın yerine ortaya çıkmış bir türdür. Ancak Türkler XVI. yüzyıldan çok önce anlatmaya bağlı türleri sığır, şölen ve yağ gibi çeşitli törenlerinde anlatıp dinliyorlardı. Özellikle sığır ve şölen törenlerinde hikâyenin anlatıldığını, insanların bu hikâyeleri dinlemek suretiyle eğlendiklerini biliyoruz. Bu törenlerde icracı ve yönetici olarak aktif bir şekilde görev alan ve çeşitli Türk lehçelerinde ozan, baksı, kam ve şaman gibi adlar alan ve büyücü, şair, din adamı, hekim gibi pek çok görevi üstlenen bu kişiler aynı zamanda ilk hikâye anlatıcılarıdır. Daha sonra cemiyette iş bölümünün gelişmesiyle hikâye/destan anlatma işi ozana kalmıştır. Halk hikâyeleri, konusu aşk, kahramanlık ve aşk- kahramanlık olan nazım nesir karışımı bir türdür.

Türk Dünyasındaki Hikâye Terimlerini Tanımak

Halk hikâyesi bazen adı farklı olmakla birlikte bütün Türk dünyasında bilinen bir türdür. Yaygın adlandırılışı küçük fonetik farklılıklar olmakla birlikte destandır.

Halk Hikâyelerinin Şekil Özelliklerini Saptamak

Halk hikâyeleri, anlatmaya bağlı türlerden olan destanlardan kısa, masal, efsane ve fıkralardan ise uzundur. Halk hikâyeleri sadece hacim bakımından değil, şekil olarak da diğer anlatılardan farklıdır. Bütün halk hikâyeleri nazım nesir karışık olur. Duygu yoğunluğunun arttığı yerlerle konuşmalar şiirle, diğer kısımlar nesirle söylenir. Halk hikâyelerindeki manzum kısımların tamamı hece vezniyle söylenir. Ancak vezinde belirli bir yapı yoktur. Halk hikâyelerinin değişmeyen kısımları manzum kısımlarıdır. Anlatıcı (âşık veya meddah) mensur kısımlarında hikâyenin asıl yapısını bozmamak şartıyla değişiklik yapabilir.

Halk hikâyesi anlatma geleneği Kuzey Doğu Anadolu Bölgesinde daha yaygındır. Bu bölgede hikâyeler duvaggapma, peşrov, selçuk, vb. gibi adlar verilen bölümle başlar. Bu bölüm, eğer şiirle başlayacaksa, en az üç ayrı şiirin okunması gerekecektir.

Halk hikâyeleri, asıl konuyla alakası olmayan ve dinleyiciyi dinlemeye motive eden bir tekerlemeyle başlar ve hikâye bir dua ile bitirilir.

Halk hikâyeleri sözlü ve yazılı olmak üzere iki koldan devam etmiştir. Yazılı hikâyelerin dili ağır, sözlü olanların dili sadedir. Sözlü hikâyelerde mahalli söyleyişler de yer alır.

Halk hikâyelerinin giriş kısmına asıl hikâyeyle ilgili olmayan parçalar eklenebilir.

Halk hikâyelerinde insan güzelliğinin ve çirkinliğinin tasvir edilmesinde Arapça ve Farsça tamlamalarla süslenmiş ağır bir dil kullanılmaktadır. Halk hikâyelerinde uzun zamanı kısaltmak için kısa kalıp sözler kullanılır.

Halk hikâyelerinde, dinleyicilere konuyu daha iyi anlatabilmek ve kıssadan hisse çıkarmak gibi amaçlarla halk edebiyatının masal, efsane ve atasözü gibi türlerinden çok yararlanılır.

Halk Hikâyelerinin İçerik Özelliklerini Belirlemek

Halk hikâyelerinin konusu genellikle aşktır. Olaylar iki sevgilinin yaşadığı maceralar üzerine kurulur. Ancak aşk ile kahramanlığın bir arada olduğu hikâyeler de vardır. Bazı hikâyelerde ise kahramanlık ön plandadır.

Halk hikâyeleri bir edebî tür olmakla birlikte, bazı hikâyelerin tarihî olaylarla yakın ilişkisi vardır. Hikâyelerdeki olaylar yaşanan hayatta örneklerine rastlayabileceğimiz türden gerçekçi olaylar olduğu hâlde fantastik ve olağanüstü unsurlarla da karşılaşılmaktadır.

Halk hikâyelerinin kahramanları (erkek ve kız) genellikle ailelerinin tek çocuklarıdır ve bunlar ebeveynlerinin yaşlılık çağlarında olağanüstü şartlarda dünyaya gelirler.

Daha çok bir sevda hikâyesi olan halk hikâyelerinin kahramanları bir birlerine rüyalarında bade içme, birbirlerinin fotoğraflarını görme, ilk görüşte âşık olma ve aynı evde büyümelelerine rağmen kardeş olmadıklarını anlayınca âşık olma gibi farklı şekillerde âşık olmaktadır.

Halk hikâyelerinde kahramanlara Hızır, pirlar ve kahramanların atları yardım eder. Her kahramanın atının özel adı vardır. Kahramanlar kimi zaman insan dışındaki varlıklarla da konuşarak onlardan yardım alır.

Halk hikâyelerinin çoğu yaşamış veya yaşadıklarına inanılan âşıkların hayatlarını konu alır. Hikâyelerin mekânı çoğu zaman gerçek hayattaki mekânlardır. Hikâyelerin şahıs kadrosu fazla geniş değildir. Bazı hikâyelerde şahıs kadrosu dört beş kişiyi geçmez.

Halk hikâyelerinin pek çoğu mutlu sonla biter. Ancak Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber ve Tahir ile Zühre gibi birbirine kavuşamayan âşıklar da vardır.

Halk Hikâyelerinin Kaynaklarını Listelemek

Halk hikâyeleri konu çeşitliliği gibi kaynak çeşitliliği bakımından da zenginlik gösterir. Ali Berat Alptekin halk hikâyelerinin kaynaklarının dört tane olduğunu belirlemiştir: Türk kaynağından gelenler; *Arap, Fars ve Hint kaynağından gelenler*; *masal-efsane kaynaklılar* ve *âşıkların hayatından kaynaklananlar*.

Halk Hikâyelerinin Bölümlerini Belirlemek

Halk hikâyeleri yazılı ve sözlü olmak üzere iki kaynaktan beslenmektedir. Yazılı metinlerin pek çoğunda sabitleşen ortak yapı gözüktür. Bunlar, epizot olarak da adlandırılan; kahramanların aileleri, çocuksuzluk, dervişin verdiği elma ile çocuk sahibi olma, dervişin çocuklara ad koyması, gurbete çıkma, engeller, engellerin ortadan kaldırılması, sevgililerin birbirleriyle kavuşması, araya yeni engellerin girmesi üzerine tekrar ayrılma ve sonuç gibi kısımlardır. Sözlü metinler ise anlatıcı, dinleyici ve anlatma zamanına bağlı olarak farklılık gösterir ve hikâye anlatıldığı bölgenin geleneğine göre bölümlenir. Kars bölgesinde halk hikâyesi Fasil adı verilen ve divani, tecnis, destan ve koşma gibi manzum bir parçanın söylendiği bölümle başlar. Peşinden döşeme adı verilen mensur bir tekerleme söylenir. Dinleyene, devlete, orduya dua edildikten sonra hikâyeye başlanır. Bundan sonrası için özel bir bölüm yoktur. Anlatıcı âşık hikâyesinin mensur kısımları ile istediği gibi oynayabilir. Yani hikâyeyi birkaç güne yayabilir veya tersini yapabilir. Mutlu sonla biten hikâyelerde kahramanı gerdeğe gönderirken hikâyedeki diğer kahramanlardan birine oynak, neşeli bir güzelleme söyler. Bu türküyü de *toy* adı verilir.

Halk Hikâyelerinin Sınıflaması Tanımlamak

Türk halk hikâyeleri hakkındaki ilk çalışmalar yabancı araştırmacılara aittir. Onlar, hikâyelerimizin konularını esas alarak çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır. Macar türkolog Ignác Kúnos, halk hikâyelerini; *Kahramanlık romanı, saz şairlerinin romanı ve saz şairlerinin kahramanlık romanı* olarak üç ana başlık altında sınıflandırmıştır. Türk araştırmacıardan Pertev Nail Boratav da hikâyeleri Kúnos gibi üç grupta sınıflandırmıştır; *kahramanlık hikâyeleri, aşk hikâyeleri ve bu kategorilere bütünüyle girmeyen hikâyeler*. Ali Duyamaz ise Türk dünyasını da dikkate alarak hem konu, hem de coğrafi sınıflandırma yapmıştır.

Kendimizi Sınavalım

1. Türklerde halk hikâyesi anlatma geleneği ilk törenlerinde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi bu törenlerden **değildir**?
 - a. Sığır
 - b. Şölen
 - c. Yağmur duası
 - d. Şeylan
 - e. Yuğ
2. Halk hikâyesi karşılığı olarak destan veya benzeri bir kelimeyi kullanmayan ülke/topluluk, vb. hangisidir?
 - a. Azerbaycan
 - b. Irak Türkmenleri
 - c. Türkmenistan
 - d. Kırım Tatarları
 - e. Gagavuz eli
3. Halk hikâyelerinin kaynakları arasında aşağıdakilerden hangisi **yer almamaktadır**?
 - a. Türk
 - b. İran
 - c. Hint
 - d. Çin
 - e. Arap
4. Bir halk hikâyesinin içinde aşağıdakilerden hangisi **yer almaz**?
 - a. Şarkı
 - b. Masal
 - c. Efsane
 - d. Atasözü
 - e. Dua
5. Anadolu sahası araştırmacılarının bade içme motifini değerlendirmeleri aşamasında hangisi **yer almaz**?
 - a. Hazırlık safhası
 - b. Rüya
 - c. Uyanış
 - d. İlk deyiş
 - e. İkinci deyiş
6. Aramızdan ayrılan âşıklardan hangisi bade **içmemiştir**?
 - a. Posoflu Müdâmi
 - b. Âşık Abdulvahap Kocaman
 - c. Âşık Bayburtlu Celali
 - d. Âşık Yaşar Reyhani
 - e. Âşık Murat Çobanoğlu
7. Halk hikâyesi kahramanlarının birbirlerine âşık olmaları çok çeşitli yollarla gerçekleşir. Aşağıdakilerden hangisi bu yollardan birisi **değildir**?
 - a. Resim görerek âşık olma
 - b. Aynı evde büyüüp kardeş olmadıklarını öğrenince âşık olma
 - c. Mektuplaşarak âşık olma
 - d. İlk görüşte âşık olma
 - e. Bade içme yoluyla âşık olma
8. Aşağıdaki atlardan hangisi hikâye kahramanı Köroğlu'nun atlarından biridir?
 - a. Karakakaytaz
 - b. Kır At
 - c. Siyah At
 - d. Aşkar
 - e. Bengiboz
9. Âşıkların hayatları etrafında birer halk hikâyesi oluşabilir. Aşağıdakilerin hangisi XVI. yüzyıl âşıklarındandır?
 - a. Âşık Garip
 - b. Kurbanî
 - c. Âşık Tahir
 - d. Kerem Dede
 - e. Ercişli Emrah
10. Aşağıdakilerden hangisi halk hikâyelerinin manzum kısımlarından **değildir**?
 - a. Tecnis
 - b. Muamma
 - c. Tekerleme
 - d. Koşma
 - e. Gazel

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyesi nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. e Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyesi nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. d Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyesi nedir?” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. a Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin özellikleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. e Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin özellikleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. b Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin özellikleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. c Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin özellikleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. b Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin özellikleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. b Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin kaynakları” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. e Yanıtınız doğru değilse “Halk hikâyelerinin bölümleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Halk hikâyesi dinlemek herkes için bir ihtiyaç olmaya bilir. Ancak hikâye anlatmanın gelenek olarak yaşadığı bölgelerimizde bir ihtiyaç olarak kabul edilir. Özellikle kış gecelerinde, ramazan aylarının gecelerinde, bazı düğünlerde hikâye anlatıcılar özellikle beklenilir. İnsanların farklı eğlence biçimleri bazı bölgelerimizde hikâye dinleme şeklinde belirir ve o insanlar, anlatıcıyı dinleyerek bir tür rahatlamayı yakalamış olurlar.

Sıra Sizde 2

Halk hikâyeleri uzun anlatmalardır. Böyle olunca da anlatıcılar; zamana, kendi isteklerine, dinleyicilerin isteklerine, vb. bağlı olarak şekil özelliklerinin sayısını azaltıp artırabilir. Her anlatıcının mutlaka uyması gereken kuralların yanında onun yeteneğine, anlatma zamanına ve ortamına bağlı olarak yapabileceği uygulamalar vardır. Bu, bir yerden sonra anlatıcının ortama uymasını sağlamak için tanınan bir hak gibidir.

Sıra Sizde 3

Bugün dinlediğimiz/okuduğumuz halk hikâyeleri yüzyılların zevklerine göre süzülüp gelen anlatmalardır. Onları tarih çizgisinde inceleyince, zamanla değişikliklere uğramalarının yanında yeni hikâyelerle de repertuarın zenginleştiği de görülmektedir. Hayatta olan bu hikâye anlatıcıları yeni hikâyeler ortaya koymaktadırlar. Ancak tamamı geleneğe bağlı olan bu anlatmalara günümüze uygun motifler de eklemektedirler. Yeni halk hikâyelerinin ortaya konulabilmesi yeni bir dinleyici kitlesinin oluşmasına bağlıdır.

Sıra Sizde 4

Her halk anlatmasının bir geçmişi olabilir. Bunlar, yüzyıllarca yıl öncesinden süzülüp gelebileceği gibi, yakın bir geçmişten de gelebilir. Halk hikâyelerinin kökenlerini çok farklı yerlerde aramamız gerekecektir. Bunlar, günümüze kadar gelirken değişikliğe uğrayanlar olabileceği gibi küçük değişikliklerle varlığını koruyarak gelebilenler de olabilir. Kökenleri araştırılınca halk hikâyelerinin farklı dil, kültür ve coğrafyalardan beslendiği görülecektir.

Sıra Sizde 5

Halk hikâyelerinin bölümlere ayrılıp incelenmesi, araştırmacılara ve onların yaşadığı dönemlere göre değişebilmektedir. Önemli olan çoğunluğun üzerinde birleşebileceği bir bölümlenme yapabilmektir. Azalan ve artan ana dalların yanında alt dalların da değişik sayılarla dillendirileceği unutulmamalıdır. Sosyal bilimlerde kesin bölümlenmeler her zaman kabul görmeyebilirse de bazı bölümlerin değişmemesi ve kabul gören son şekliyle sürmesi uygun olur.

Sıra Sizde 6

Bilim adamları sosyal alanlarda daha rahat düşünebilmekte ve farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da görüş farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Halk hikâyelerinin farklı şekillerde sınıflandırılmasının başka sebebi, her bilim dalının elindeki ürünlerin farklı özelliklerini göz önünde bulundurarak sınıflandırma yoluna gitmeleridir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksel, M. (1960). **Anadolu Halk Resimleri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Alptekin, A. B. Özel Arşivi
- Alptekin, A. B. (2005). **Evliya Çelebi Seyhatnamesinden Seçmeler**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altun, I. (2007). **Âşık Mevlüt İhsanî'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Aslan, E. (1975). **Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri Ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, E. (1990). **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayını.
- Bali, M. (1973). **Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi / Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1946). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Çağlar, B. K. (1952). "Âşıklar Kahvesi ve Halk Hikâyeleri", **Türk Folklor Araştırmaları**, 24 (41): 642.
- Duymaz, A. (2001). **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (1986). **Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökfidan, S. (1991). **Osmaniye'den Derlenmiş Efsane ve Masallar**. Elazığ: Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Görkem, İ. (2000). **Halk Hikâyeleri Araştırmaları/Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güloğlu, F. R. (1937). **Halk Kitaplarına Dair**. İstanbul: [m.y.]
- Günay, U. (1986). **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Güney, E. C. (1971). **Folklor ve Halk Edebiyatı**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hınçer, İ. (1968). "Âşıklık, Bade İçme, İrtical, Atışma ve Muamma", **Türk Folklor Araştırmaları**, 11 (233): 51-60.
- Kaplan, M.-M. Akalın, M., Bali (1973). **Köroğlu Destanı**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, D. (2007). **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1966). **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köse, N. (1996). **Araştırmalar II**. İzmir: Milli Folklor Yayını.
- Nutku, Ö. (1997). **Meddahlık ve Meddahlık Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Onk, N. (1977). "Halk Hikâyelerimiz ve Âşık (Ozan)", **Türk Folklor Araştırmaları**, 17 (38): 8080-8087.
- Sakaoğlu, N. (1985). "Halkın Okuduğu Cenk Kitapları-Aşk Masalları", **Tarih ve Toplum**, 3 (18): 38.
- Sakaoğlu, S. (1994). "Cevri Çelebi", **İstanbul Ansiklopedisi C. II**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Radloff, W. Ignac Kúnos (akt. S. Sakaoğlu- M.Ergun) (1998). **Proben**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, S. vd. (1999). **Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Saussey, E. (1952). **Türk Halk Edebiyatı**. Ankara: [m.y.]
- Seyidoğlu, B. (1999). **Erzurum Masalları**. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Spies, O. (1941). **Türk Halk Kitapları**. (çev. Behçet Gönnül). İstanbul: [m.y.]
- Şenocak, E. (2000). **Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek, E. (1987). **Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkmen, F. (1974). **Âşık Garip Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, F. - M. Cemiloğlu (2009). **Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yardımcı, M. (1998). **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri/Âşık Şiiri/Tekke Şiiri**. Ankara: Ürün Yayınları.
- Yücel-Çetin, A. (2009). **Türk Halk Hikâyelerinde Anlatıcı Tipolojisi**. Ankara: Gazi Kitabevi.

2

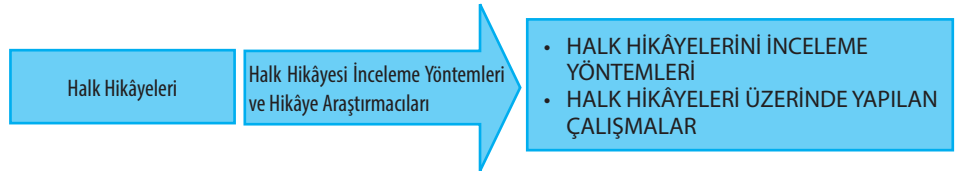
Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- 👁️ Halk hikâyelerini inceleme yöntemlerini tanımlayabilecek,
 - 👁️ Halk hikâyeleri ile ilgili çalışma yapanları tanıyabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Yöntem
- Epizot

İçindekiler

Halk Hikâyesi İnceleme Yöntemleri ve Hikâye Araştırmacıları

HALK HİKÂYELERİNİ İNCELEME YÖNTEMLERİ

Türk halk hikâyeleriyle ilgili çalışmaların başlangıcını çok gerilere kadar götürebilirsek de, konunun metodik olarak ele alınışının tarihi oldukça yenidir. Yaklaşık elli yıllık bir geçmişi olan bu çalışmalarda metotlardan söz edilmesine karşılık bunun uygulanması 2000'li yıllardan sonra görülmeye başlanmıştır.

Çalışmamızın bu kısmında halk hikâyelerinin inceleme yöntemleri çok kısa olarak tanıtılacak, daha sonra da Türkiye'de bu konuda öne çıkmış olan araştırmalardan söz edilecektir.

Diğer halk edebiyatı ve folklor ürünlerinde olduğu gibi halk hikâyeleriyle ilgili yöntemleri de dört başlık altında toplayabiliriz:

- Tarihi - Coğrafi Fin Yöntemi
- Yapısalcı Halk Bilimi Yöntemleri
- İdeolojik Halk Bilimi Kuramı
- Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları

Tarihi-Coğrafi Fin Yöntemi

“Fin Folklor Kuramı” ve “Karşılaştırmalı Folklor Kuramı” gibi adlarla da anılır. Metinlerin **varyant**larının hem aynı tarihsel dönemde ve tarihsel derinlikte hem de coğrafi dağılımda arandığı bu yöntemde ulaşılan her kayıt birbiriyle karşılaştırılarak ilk metne, yani *ur-forma* ulaşmaya çalışılır. Fin Julius Krohn ve oğlu Kaarle Krohn (1996) tarafından geliştirilen bu kuramda, metin incelemede ulusal ve uluslararası anlatı tipi ve **motif kataloglarından** yararlanılır.

Türkiye'de 1966 yılından sonra yapılan araştırmalarda en çok başvuru yapılan yöntemdir. Başlangıçta daha çok masal araştırmalarında başvuru yapılan bu yöntem daha sonra halk hikâyelerine (Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Tahir ile Zühre Hikâyesi; Ensar Aslan, *Yaralı Mahmut Hikâyesi*; Ali Berat Alptekin, *Kırmanşah Hikâyesi*, vb.) de uygulanmaya çalışılmıştır. Aşağıda bu yöntemlerde takip edilen **epizot** ve **motif**lerine göre incelemede nelere dikkat edildiği ana hatlarıyla ele alınmıştır:

1. Epizotlarına Göre: Halk hikâyelerini epizotlarına göre incelerken, hikâyenin ana motiflerini ele alırız.

aa. Kahramanın Ailesi: Burada daha çok erkeğin ailesinden söz edilir. (Bazı hikâyelerde kızın ailesi de yer alır.) Baba, genellikle padişah veya beydir. Maddi

Varyant: Halk anlatmalarında bir metnin farklı anlatmalarına verilen ad; eş metin.

Julius Krohn
(1833-1888)

Motif katalogu: Tam adı Motif-Index of Folk Literature olan altı ciltlik klasik eser, yazarı Stith Thompson tarafından 1932-36 yılları arasında yayımlanmıştır. Eser, halk edebiyatı türlerinde geçen motiflerin uluslararası örneklerden yararlanılarak yapılmış bir sınıflamasıdır.

Epizot: Anlatım türleri içinde yer alan destan, hikâye, masal gibi türlerde bir metnin birbirinden ayrılan, ancak asıl konuya bağlı parçalarına verilen ad. Söz konusu parçalar birbirini tamamlamak suretiyle asıl metni oluşturur.

Motif: Hikâye etmenin en küçük unsuruna verilen ad.

imkânlarla sahip olmasına karşın, çocuğu yoktur. Bu sebeple yanına vezirini (arkadaşını) da alarak, derdine çare bulmak için gurbete çıkar.

ab. Kahramanın Doğumu: Burada, hikâyenin asıl kahramanlarının doğumları anlatılır. Bu husus halk hikâyelerinde aşağıdaki şekilde dile getirilir:

Bir padişahın (bazen padişah ve vezirin) çocuğu olmaz. Duruma üzülen bu kişiler birlikte gurbete çıkarlar. Bir çeşme başında (bazen akarsu kenarı, mezarlık, vb. de olabilir.) iki rekat namaz kıldıktan sonra yemek yemeye başlarlar. Bu sırada Hazreti Hızır (Hazreti Pir, kırklar, üçler, yediler, ak sakallı ihtiyar) bunların yanına gelir. Onların niçin gurbete çıktığını anlattıktan sonra bir elma (bazen nar veya muska da olabilir) verir. Bunun ikiye bölünmesini, yarısını hanımının, yarısını da kendisinin yemesini tavsiye ederek kaybolur. Eğer hikâye kahramanlık hikâyesi ise (Şah İsmail, Kirmanşah gibi) elmanın kabuğunu da ahırdaki kısrağın yiyecektir. Zamanı gelince, çocuk dünyaya gelir.

ac. Kahramanlara Ad Verilmesi: Elmayı veren derviş, kendisi gelinceye kadar çocuklara ad verilmemesini tembihler. Çocuk (veya çocuklar) uzun yıllar (genellikle yedi yaşına kadardır.) “adsız” olarak dolaşır. Mahallede herkes ona “adı yok”, “adsız” diye takılmaya başlar. Bu duruma daha fazla dayanamayan anne baba çocuklara ad koyacakları sırada derviş çıkagelir ve onların adlarını verir.

aç. Kahramanın Eğitimi: Aşk hikâyelerinde (*Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı*, vb.), genellikle birbirlerini kardeş zanneden iki çocuk birlikte okula giderler.

ad. Kahramanların Âşık Olmaları: Hazreti Hızır (pir, ak sakallı adam), bazen de üçler, yediler, kırklar, kahramanlara rüyalarında bade içirirler. Bu badelerden birincisi Allah; ikincisi, üçler, yediler, kırklar; üçüncüsü ise birbirlerine âşık olacak sevgililer içindir.

ae. Kahramanın Sevgiliyle Karşılaşması: Halk hikâyelerinde bade içen sevgililer uzun süre baygın vaziyette yatarlar. Hekimler çağrılır, fakat derde derman bulunamaz. Köyün veya mahallenin ihtiyar kadını, gençlerin derdini anlar. Bunun üzerine bir saz getirilerek erkek kahramanın yanına bırakılır. Bu zamana kadar saz çalmasını bilmeyen kahraman saz sesini işitince uyanır ve türküy söylemeye başlar. Uzun süren gurbet yolculuğundan sonra iki sevgili (genellikle gül bahçesinde) karşılaşırlar. Birbirlerine şiir söyleyen iki genç bir süre sonra birbirlerini tanırlar.

af. Kahramanın Gurbete Çıkması: Sevgiliyle karşılaşan erkek kahraman, tekrar baba evine döner. Başından geçenleri annesine anlattığında, babası da durumdan haberdar olur. Kız tarafına dünür olunduğu zaman büyük bir engel çıkar (sevgilinin ağırlığında altın isteme, vb.). Engeli kaldırmak isteyen kahraman da gurbete çıkar.

ag. Sevgilinin Bir Başka Kahramanla Evlendirilmek İstenmesi: İki âşık birbirleriyle konuşurken kızın babası kızını bir başka gence verir. Bu genç, maddi açıdan değerlendirildiğinde diğerinden (âşıktan) daha üstündür. Düğün hazırlıkları başlar. Kız, gerçek sevgilisini görebilmek için erkek tarafından süre ister. Bu süre *Âşık Garip* hikâyesinde yedi yıldır. *Emrah ile Selvi Han* hikâyesinde üzüm bağının meyve verme veya dokunacak halının tamamlanma süresidir. *Tahir ile Zühre* hikâyesinde kırk gündür. Kahraman, otuz dokuzuncu gün düğün evine gelir, oradaki âşıklarla atışır. Onları teker teker mat ettikten sonra gelin ve damat adayıyla karşılaşır. Onlarla da konuştuğundan sonra sevgilisi, gerçek sevdiği genci diğerine anlatır. Böylece iki âşık ikinci defa kavuşmuş olur.

ağ. Kahramanın Memleketine Dönüşü: İki âşık birbirlerine kavuştuktan sonra (*Kerem ile Aslı* hikâyesinde kavuşma olmamıştır) damat kendi memleketine gitme

arzusunu eşine bildirir. Eşi vasıtasıyla yeni akrabalarından izin alır ve kendi memleketine döner.

ah. Sonuç: Baba ocağına dönen kahraman, kırk gün kırk gece düğün yaptıktan sonra murada erer ve ömrünün sonuna kadar o ülkede yaşar.

Bazı hikâyelerin (*Tahir ile Zühre, Kerem ile Aslı*) sonunda ise; ya araya giren kötü kalpli birisi, ya da âşıkların duası sonucunda iki sevgili tam birbirlerine kavuştukları sırada ölürlür. Aynı anda ölen sevgililerin mezarı yan yana yaptırılır. Rivayete göre, her yıl bu mezarlardan birer gül (kırmızı ve beyaz) çıkar ve birbirine doğru eğilir. Ancak ortadan çıkan bir karaçalı (diken) bu kavuşmaya engel olur.

2. Motiflerine Göre İnceleme: Halk anlatmalarının motiflerine göre incelenmesi Stith Thompson'un masallar için geliştirdiği motif kataloğuna göre yapılmaktadır. Thompson, masal motiflerini A. Mitolojik Motifler, B. Hayvanlar, C. Yasak (Tabu)... Z. Çeşitli Motifler gibi her birini harflendirerek 22 gruba ayırır ve her motif grubunu da kendi arasında numaralandırır.

Burada masallarda gördüğümüz motif incelemesinin halk hikâyelerine tatbik edilmesi olayıyla karşılaşırız. Bu yöntem, Türkiye'de ilk defa *Erzurum ve Çevresinden Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerinde Araştırmalar* (Karadağ 1984) adlı doktora tezine de uygulanmıştır. Daha çok sevgi konusunu işleyen hikâyelerde gördüğümüz bu inceleme metodunda bulunan önemli motiflerden bazıları aşağıdadır:

1. Padişahın çocuğu yoktur, bu sebepten vezirini de yanına alarak gurbete çıkar (*P10. Padişah; L 111 . 1. Gurbete gidiş ve dönüş*).
2. Yolda veya bir su kenarında padişah ve vezirinin karşısına Hazreti Hızır çıkar (*V221. Pirin mucizeleri; L111.1. Gurbete gidiş ve dönüş; K2035. Evlat sahibi olma; N825.1. Çocuk sahibi olmayan kahramanlar; V223.1. Pirin nasihatı; T511.1. Elma yiyerek hamile kalma*).
3. Zamanı gelince iki bebek dünyaya gelir. Adları konulduktan sonra birlikte okula gitmeye başlarlar (*T11.3. Beraberce okula giden gençler birbirlerine âşık olurlar*).
4. Çocuk büyür, savaşa katılır, ava gider. Tam o sırada hikâyenin önemli kahramanı olan kızla karşılaşır (*Hurşit Bey, Şah İsmail, Kerem ile Aslı*). Bazı hikâyelerimizde kadın kahraman çok kuvvetlidir (*Şah İsmail, Hurşit Bey*). (*F565.2. Çok kuvvetli kız; H1233.6.1. Macerada yardımcı at; G535 Devin esiri olan kadın kahramana yardım edilir; B401. Yardımcı at*).
5. Padişah, kızın babasına dünür olur, baba da padişahı düşünemesi için süre ister (*T376. Dünür olma*). Bazen çocuklar beşik kertmesi yapılır. (*T61.5.3. Beşik kertmesi*). Bazen sevgililer rüyada karşılaşırlar. (*T11.3.1. Sevgililerin rüyada karşılaşmaları*).
6. Bir cadı kadın, bazen kızın babasına, bazen de kızın annesine, kendisine veya kardeşlerine padişahın rahat ettirmeyeceğini söyler . Böylece iki sevgilinin arası açılır (*Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre, Hurşit ile Mahumihri, Bey Böyreke, Asuman ile Zeycan*).
7. Bunun üzerine kız, düğünün yapılabilmesi için kırk gün süre ister. Bu zamanda ya dokunacak halı tamamlanacaktır. Ya da gurbetteki sevgili gelecektir. Otuz dokuzuncu gün sevgili gelir ve hasretler kavuşur. (*T136.1. Düğün merasimi; T268. Sevgililerin birbirine kavuşması*).
8. Bu arada kızını delikanlıya vermek istemeyen padişah belirlenen süreden yararlanarak ailesiyle memleketinden ayrılır (*Kerem ile Aslı, Hurşit ile Mahumihri, Şah İsmail*). Ancak kız giderken ocaklık taşının altına veya bir başka yere mektup bırakır.

9. Delikanlı, ya kıyafet değiştirerek, ya da tesadüfen sevgilisinin olduğu ülkeye doğru yola çıkar. (R169.1. *Sevgilisini kurtarmak için kıyafet değiştirerek gezen kimse*). Bazı durumlarda kıyafet değiştiren kahraman tesadüfen sevgilisinin odasına girer. (K1343.3. *Kıyafet değiştirerek sevgilisinin odasına giren adam*).
10. Delikanlıya sevgilisinin memleketinde yaşlı bir kadın yardım eder (*Hurşit ile Mahımihri, Bey Böyrek*). (N825.3. *Yardımcı yaşlı kadın*).
11. Kadın veya evinden birisi delikanlıyı padişahın sarayına götürür. Padişah, kahramanı yakaladığı zaman öldürülmesi için cellatlara teslim eder. Fakat cellatlar onu öldürmeye kıyamazlar, gömleğini bir kuş kanına sürerek padişaha getirirler (*Hurşit ile Mahımihri, Bey Böyrek, Şah İsmail*).
(Z101. **Ölüm sembolü kanlı gömlek**).
12. Tekrar geriye dönen kahraman sevgilisi ile karşılaşır. Fakat kızın annesi durumdan haberdar olur. Bunun üzerine delikanlı bir yere hapsedilir (*Tahir ile Zühre*). (R49. *Çeşitli yerlere hapsetme*).
13. Kahramanlar yolda olağanüstü güçlerle (dev, harami, vb.) savaşırlar. Kız ve oğlan tarafı savaşı kazanır. Böylece büyük bir miras elde edilir. (B171.2.2.1. *Devi öldüren kahraman; P475. Harami*).
14. Kız ve oğlan tekrar memleketlerine dönerler. Kahraman hasta babasına yardım eder. Saltanat delikanlıya kalır, kırk gün kırk gece düğünden sonra iki âşık murada erer (Z71.12. *Kırk gün kırk gece düğün*). Bunların dışında halk hikâyelerinde aşağıdaki motifler yaygındır: C375.2.5. *Mezarlıkta uyuma (Ercişli Emrah ile Selvi Han)*. T86.2. *Âşıkların aynı anda ölmele-ri (Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, gibi.)* E419.6. *Aynı bölgede ölen sevgililer aynı mezara konulur (Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, vb.)*

Yapısalıcı Halk Bilimi Yöntemleri

Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı

Batı kültür tarihine kaynaklık eden uygarlıkların (Antik Yunan ve Yahudi mitolojisi) destan ve mitlerdeki kahramanların ortak nitelikleri olduğunu saptayan Raglan, bu ortak noktaların da insan yaşamının ayinle desteklenen bir dönemi olduğunu belirlemiştir. Bu ayinsel dönemler doğum, tahta çıkma, evlenme ve ölümdür. Kuram bu nedenle destan ve mitlerin, ayinlerin sözlü anlatım ve öğretim aracı olduğunu ileri sürer. Kurama göre bir kahramanının yaşamı en fazla 22 başlıkta anlatılır.

1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir.
2. Kahramanın babası bir kraldır.
3. Baba çoğunlukla annenin yakın akrabasıdır.
4. Kahramanın ana rahmine düşmesi uygunsuz bir ilişki sonucudur.
5. Kahraman aynı zamanda bir Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilir.
6. Kahraman, uygunsuz bir ilişkinin ürünü olduğu için, çoğunlukla doğunca, babası veya dedesi tarafından öldürülmek istenir.
7. Kahraman gizlice bir yere gönderilir.
8. Kahraman doğduğu yerden uzak bir yerde kendini bulan bir aile tarafından evlat edinilir ve büyütülür.
9. Kahramanın çocukluğu hakkında bir şey anlatılmaz.
10. Kahraman yetişkin olduğunda, gelecekte kral olacağı yere gider.

11. Kahraman; bir kral, dev veya yırtıcı hayvana karşı zafer kazanır.
12. Kahraman, çoğunlukla yerine geçtiği kralın kızıyla evlenir.
13. Kahraman kral olur.
14. Kahraman, bir süre sükûnet içinde hüküm sürer.
15. Kahraman, yeni yasalar koyar.
16. Kahraman, yasaları nedeniyle tanrılar ve halkın gözünden düşer.
17. Kahraman, tahttan indirilir ve krallık yaptığı şehirden sürülür.
18. Kahraman esrarengiz bir zaman ve yerde ölümle karşılaşır.
19. Kahraman, çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür.
20. Kahramanın, eğer varsa, çocukları onun yerine tahta geçmez.
21. Kahramanın vücudu gömülmez (çünkü bulunamamıştır.)
22. Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha çok kutsal yer vardır. (Ekici 2007: 120-121).

Türkiye’de bu yöntem ilk defa Özkul Çobanoğlu tarafından *Oğuz Kağan ve Er Töştük* destanlarına uygulanmıştır. M. Öcal Oğuz da, *Dede Korkut* hikâyelerinden *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* ve *Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boya* bu yöntemi uygulamıştır. Oğuz, daha sonra da Türk hikâyeleri için bu yöntemin yeterli olmadığını ancak metodik araştırmalarda değerlendirilebileceğini belirtmiştir. İsmet Çetin de bu yöntemi Türk destanlarına uyguladıktan sonra destan kahramanlarının özelliklerini yedi başlık altında değerlendirmiştir. Nerin Köse *Kurmanbek* ve *Kococaş* destanlarında aynı yöntemi uygulamıştır (Köse 2000: 22-39).

Vladimir Propp’un Yapısalcılık Yöntemi

Rus masal araştırmacısı Propp (1895-1970) masalların değişen değerlerinin kişi adları ve kişilerin nitelikleri olduğunu, değişmeyen yönlerinin ise kişilerin eylemleri ile işlevleri olduğunu saptamıştır. Rus peri masallarının olay akışına uygun olarak inceleyen Propp, tüm masallar için geçerli olan bir kalıp oluşturur. Buna göre bir masal da kişiler en fazla 31 işleve sahiptir ve bu işlevler 7 kişi (saldırgan, bağışçı, yardımcı, prenses, gönderen, kahraman, düzmece kahraman) tarafından üstlenilir. Bu yöntem Türkiye’de ilk defa Umay Günay tarafından Elazığ’dan derlediği 70 masala uygulanmıştır.

İlhan Başgöz (1998: 85-91) de âşık hikâyelerinin yapısını bu yönteme göre çıkarmıştır. Ona göre, rüya görme ve bade içerek âşık olma motifinin, âşık hikâyelerinin ana hatlarıyla sıkı bir ilişkisi vardır. Halk hikâyesindeki kişi sayısı Propp’un belirlediği kişiler ve görev alanlarıyla aynıdır ama işlevler değişiktir. Buna göre bir âşık hikâyesi üç ana bölüm ve altı aksiyondan oluşur:

1. Bölüm: Ailenin parçalanması (Aksiyonlar: Kriz ve Değişim [yetişkin - âşık-sanatçıya dönüşme])
2. Bölüm: Yeni bir aile kurmak için mücadele (Aksiyonlar: Arama, Engeller, Çözülüş.)
3. Bölüm: Yeni ailenin kurulması (Aksiyon: Birleşme.)

İlhan Başgöz
(1921- ...)

Claude Levi-Strauss’un Yapısalcı Yöntemi

Fransız sosyal antropolog ve halk bilimci C. Levi-Strauss (1908-1996), “Akrabalığın Temel Yapıları” adlı araştırmasında “ensest ilişki” üzerinde durur. O, “Mitsel düşüncenin, daima karşıtlıkların farkında olarak onların geliştirici araştırıcılığıyla çalıştığını ileri sürer. O, mitlerin yapısal kompozisyonunu araştırmaktan çok mitlerde tanımlanan dünyanın yapısal çözümlemesini yapmağa çalışmıştır” (Çobanoğlu 1999: 207-211). Propp gibi toplumsal öğeleri anlamak için tek araç olan toplumsal

yapı modellerini arar. İnsanlığın düşüncesini yöneten bu ortak yapı kalıplarını bulmak için Strauss, kültürün yaratılmasında etkili olan birbirine zıt anlam farklılıklarını, yani *ikili karşıtlıkları* saptar. Ayrıca bunların birbirinden bağımsız gibi görünen kültürel yapılarıdaki paralel yansımalarını belirler.

Türkiye’de bu yöntem Ümral Kırmızı (Deveci) tarafından *Dede Korkut* hikâyelerine uygulanmıştır. Çalışmada *Dede Korkut* hikâyelerinde tespit edilen doğa-kültür karşıtlığı, akrabalık ilişkileri, sosyal hayatla ilgili karşıtlıklar, cinsiyete dayalı karşıtlıklar ele alınmış ve bu yönteme göre tahlili yapılmıştır. (Akman 2008: 11). Ayrıca, Seyfi Karabaş (1996), bu yöntemi uygulayarak *Dede Korkut*’un iki hikâyesi örneğinde renklerin kullanımı ile kişilerin duygu, düşünce ve davranışları arasındaki paralellikleri saptamıştır. Karabaş ayrıca, *Dede Korkut* metnlerinin *karşıt yansımali bir yapıya* sahip olduğunu da ortaya koymuştur. Buna göre; Merkez anlatım birimi denilen, hikâyenin orta bölümlerine denk gelen bölümünün öncesinde ve sonrasındaki olay sayısı eşittir. Olayların içeriği de benzerdir ama içeriğin metnin gelişime etkisi ters yöndedir. Yani, merkez anlatım birimi öncesinde geçen her olay karmaşanın artmasına yol açar. Merkez anlatım biriminde karmaşa en üst düzeydedir. Bu birimin sonrasındaki eşit sayıdaki olay ise karmaşanın giderek çözülmesini sağlar. Karabaş’ın, *Dede Korkut* hikâyelerinde renklerin kullanımıyla ilgili üçlü kalıbı şöyledir:

- Düz renkler: Bir insanın düşünceleri ve duyguları nedeniyle ama ya da ideal olarak benimsediği şeyleri dile getirir.
- Karışık renkler: İnsanın doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşime girmesi yüzünden oluşan idealde eksikliği, törpülenmiş öğeleri, kusurları, yıpranmayı ifade eder.
- Renksiz: bir şeyin sınaması sırasında renk kullanılmaz.

Joseph Campel’in Kahramanın Sonsuz Yolculuğu

Campel’in, Türkçeye, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* olarak çevrilen çalışmasında, halk anlatılarının yapılarının aynı olması konusu tartışılmıştır.

1. Yola Çıkış: a. Maceraya çağrı, b. Çağrının reddedilmesi, c. Doğüstü yardım, c. İlk eşiğin aşılması, d. Balinanın karnı.
2. Erginleme: a. Sınavlar yolu, b. Tanrıçayla karşılaşma, c. Baştan çıkarıcı olarak kadın, d. Babanın gönlünü alma, e. Tanrılaştırma, f. En son ödül.
3. Dönüş: a. Dönüşü reddetme, b. Büyülü kaçış, c. Dışarıdan gelen kurtuluş, d. Dönüş eşiğinin aşılması, e. Yaşama özgürlüğü,

Bu yöntemi Türkiye’de Tuba Saltık Özkan (2006), *Bey Börek* hikâyesine uygulamıştır.

Greimas’ın Göstergebilim Yöntemi

Bu yöntem, Filiz Kırbasoğlu tarafından “Köroğlu Destanı’nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmasına uygulanmıştır. Kırbasoğlu bu yöntemin esaslarını şu şekilde anlatır: “*Greimas’a göre, evrenin bizde bir biçim, anlam kazanabilmesi için onda bir takım farklılıklar algılamamız lazımdır. Bu metinde iki nesne vardır. Bunlar aradadır ve çatışmayı meydana getirirler. Bu nesneler arasındaki bağlantıyı kavramak ve tespit etmek yapıyı ortaya çıkarır. Bir metni çözümlemenin çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri derin düzey çözümlemesidir. Bunu da göstergebilimsel dörtgen sağlar.*

Karşıtlık (yaşam-ölüm; erkek-dişi), çelişkinlik (yaşama-yaşamama; yitirme-yitirmeme) içirme ya da bütünleyicilik (olasılık-belirsizlik; av-savaş). Bu çözümle-

me yöntemi, yalnızca içerik düzleminin derin düzeyini, göstergibirimcikler arasında kurulan bağıntıları, bu bağıntıların oluşturduğu dizgeleri kapsamaktadır.” (Kırbaçoğlu 2000: 40; Akman 2008: 13).

İdeolojik Halk Bilimi Kuramı

Ulusal halk bilimi kuramı olarak da bilinir. Kuram, bir ulusun dilinin canlanmasında, kültür bağımsızlığını sağlamasında, ulusal ruhun temsil edilmesinde, ulus karakterinin betimlenmesinde aracı olarak halk bilimi unsurlarını kullanılır. İlk halkbilim çalışmalarının yapıldığı Finlandiya ve İrlanda’da da bir süre etkili olan bu kuram, Hitler Almanya’sında, Bolşevik devrimi sonrası Rusya’da, sosyalist Macaristanda, ikinci dünya savaşı öncesi Japonya’da, birinci dünya savaşı sırasında ve hemen sonrasındaki Amerika’da bazı halkbilimciler tarafından kullanılmış, devletler de böylesi çalışmaları desteklemiştir.

Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları

Performans Teori

Bu teoride, halkbilimsel unsurun yaratım sürecine odaklanılır. Buna göre metnin oluşmasında, *anlatıcı* kadar, *dinleyici* kitlesinin, anlatımın gerçekleştirildiği *fiziksel mekânın*, *sosyo-kültürel çevre koşullarının* ve gösterinin yapıldığı *zamanın* da etkisi vardır. Bu nedenle kuram, metnin bu karşılıklı etkileşimler içinde nasıl yaratılıp biçimlendiğinin gözlemlenmesini önerir. Bilindiği gibi halk anlatılarının oluşmasında anlatıcı kesimin yanı sıra dinleyici kesimin de önemli bir yeri vardır. Bu konuyu İlhan Başgöz çeşitli yazılarında ele almıştır (Başgöz 1988: 64; Başgöz 2002: 1; Başgöz 2008). O, Âşık Sabit Müdamî’ye Öksüz Vezir hikâyesini iki farklı topluluk önünde (öğretmen evi ve bir çarşı kahvesinin kullanıcıları) anlattırmış ve dinleyicilerin âşığın anlatımına olan etkilerini saptamıştır. Dinleyicilere bağlı olarak hikâyenin anlatımında değişen bazı öğeler şunlardır: Hikâyenin uzunluk ve kısalığı, **sapmalar**, döşeme, anlatıcının söz hazinesi.

Türkiye’de konu Dursun Yıldırım (1998), İsmail Görkem (1998), Mehmet Korkmaz (2003), Ahmet Saçkesen (2003) ve Özkul Çobanoğlu (2000) tarafından da ele alınmıştır.

Sapma: Ara söz de denir. Anlatının ana yapısına ait olmayan dış yapısal özelliktir. Ana konudan sapan anlatıcı, açıklama yapma ve öğretme, kendi görüş, yorum ve eleştirilerini dile getirme ve kişisel serzeniş ve itiraflarda bulunmak amacıyla sapma yapar.

Sözlü Kompozisyon Teorisi

Milman Parry ve Albert Lord (1991, 2000) tarafından biçimlendirilen bu kuram, eski Yugoslavya’daki çoğunlukla Boşnak âşıkların müzik eşliğinde anlattıkları Homeros’un eserlerini incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Kuram, âşıkların yetişme evrelerini belirlemiş ve usta âşık olmada epik şiirin veznine uygun doğaçlama yapma becerisinin kazanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Kuramın iki temel teorisi vardır: Bir düşünceyi ifade etmek için hep aynı vezin koşullarında düzenli olarak kullanılan kelime grubunu ifade eden *formula/kalıp* ve formula ile de birleştirilerek, bir konunun âşık tarafından her zaman aynı kelimelerle ifade edilmesi ya da betimlenmesi anlamına gelen *tema*.

Bunların dışında Mehmet Kaplan “Halbuki bence edebiyat her şeyden önce metindir” (Kaplan vd. 1973: VI) diyerek metnin dil ve üslup açısından da değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Benzer bir görüş Mustafa Cemiloğlu (2002: 142) ve Erman Artun (2002: 66) tarafından da savunulur.

K İ T A P

Halk hikâyelerinin incelenmesi yöntemleriyle ilgili daha fazla bilgi için Metin Ekici'nin *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri* (Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2007) ile Richard M. Dorson'un *Günümüz Folklor Kuramları* (Çev. Selcen Gürçayır-Yeliz Özay, Ankara: Geleneksel Yayıncılık 2006) adlı çalışmalara bakılabilir.

SIRA SİZDE

Tarihî-Coğrafi Fin yöntemi bizde ne tür anlatmalara uygulanmıştır? Bazı anlatmalara uygulanamamasının sebepleri sizce neler olabilir?

HALK HİKÂYELERİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra; *Siyer*, *Kıyas-ı Enbiya ve Tezkiretü'l-Evliya*, *Geyik Destanı*, *Güvercin Destanı*, *Ejderha Destanı*, *Kesik Baş Destanı*, *Hatice Mevlidi*, *Kız Mevlidi*, *Cimcime Sultan*, *Veysel Karanî*, *Maktel-i Hüseyin*, vb. gibi eserler dikkatlerini çekmeye başlamıştır. Dinî içerikli bu eserlerin yanına manzum aşk hikâyelerinin ilk çevirileri diyebileceğimiz *Süheyl ü Nevbahar* (İzzeddin), *Hüsrev ü Şirin* (Fahrî), *Hurşidname* (Şeyhoğlu), *Cemşid ü Hurşid* (Ahmedî), *Varka ile Gülşah* (Yusuf-ı Meddah), *Gül ü Husrev* (Tutmacı), vb. gibi eserleri de eklememiz gerekmektedir. Öyle zannediyoruz ki halk hikâyesi dediğimiz metinlerin ilk şekilleri bu eserlerin köy odalarında ve şehir muhitlerindeki kültür merkezlerinde okunmasıyla başlamıştır.

Halk hikâyeciliği geleneği ile âşıklık geleneği günümüzde olduğu gibi geçmişte de birbirinden hiç ayrılmamıştır. Bir başka ifadeyle âşık hem saz meclislerini, hem de halk hikâyesi fasıllarını birlikte yürütmüştür. Bugünkü bilgilerimize göre on beşinci yüzyılın sonundan itibaren Anadolu sahasında **ozanlık** geleneği yerini âşıklığa; hikâye anlatıcısı **kıssahan** da yerini *meddaha* bırakmışlardır. Bu hususu Fuad Köprülü bir makalesinde ele almıştır. Önemli gördüğümüz için ilgili makalenin bir bölümünü aşağıya alıyoruz:

“Anadolu ve Rumeli Türkleri'nin eski edebî hayatında meddahlığın çok büyük bir yeri vardır; çünkü, bizde halk hikâyeciliğini temsil edenler, asırlardan beri meddahlar olmuştur... On beşinci yüzyıldan itibaren kıssahanların yerini meddahlar almaya başlamış, kıssahan; meddah tabirleri de bu sırada aynı mânâda kullanılmışsa da on yedinci yüzyıldan başlayarak meddah tabiri daha yaygın bir hâl almıştır.” (Köprülü 1999: 361).

Ayrıca halk hikâyesi ve geleneksel Türk tiyatrosunun oluşmasında padişahların saraylarının da önemli bir yeri olduğu unutulmamalıdır. Padişah ve sarayda çalışanların hizmetlerinde olan kıssahanlar, meddahlar, kuklabazlar, karagözcüler eğlendirmenin yanında aynı zamanda bir psikolog görevini de üstlenmişlerdir. Bu hususta Köprülü'nün tespitleri bizim için son derece önemlidir:

“Esasen başlangıçta Arap halifelerinin, sonra onları taklit eden başka İslâm hükümdarlarının saraylarında eğlenceli kıssalar anlatarak hükümdârı ve maiyyetini eğlendirmekle vazifeli birtakım adamlar, nedimler vardı; fakat bunların vazifesi, yalnız hikâyelerin naklinden ibaret kalmazdı; ekseriyetle yüksek bir edebî terbiye de almış malûmatlı, zeki kimselerden mürekkep olan bu saray hikâyecileri, hükümdârın zevk ve mizâcına göre, mukallidlik etmeğe de mecburdular.” (Köprülü 1966: 365).

Halk hikâyelerinin ilk örnekleri XVI. yüzyılın sonlarında görülmeye başlamıştır. Yaşamış ve yaşadığı sanılan âşıkların hayat hikâyeleri bu türün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bugünkü bilgilerimize göre halk hikâyesi dediğimiz metinlerin ilk şekilleri Azerbaycan ve Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortaya

Ozan: Şiirlerini saz (kopuz) eşliğinde söyleyen halk şairine verilen ad.

Âşık: Hazırlıksız olarak saz eşliğinde şiir söyleyen halk şairine verilen ad.

Kıssahan: Kıssa anlatmayı meslek edinmiş kişilere verilen ad.

Kuklabaz: Kukla oynatan sanatçıya verilen ad.

Karagözcü: Karagöz oynatan sanatçıya verilen ad.

çıkmiştir. Daha sonra batıya ve doğuya bu coğrafyadan yayılmıştır. Yine unutulmamalıdır ki hikâyelerin mekânı da yine bugünkü Kafkasya ve Orta Doğu'dan başlamakta daha sonra doğuya ve batıya gidilmektedir.

Birinci ünitemizde halk hikâyelerinin özellikleri bahsinde de belirttiğimiz gibi şamanlıktan, destancılığa, halk hikâyeciliğine kadar ortak olan unsurların başında bade (bota, buta) içme gelmektedir. Pir elinden üç badeyi içen âşık bir süre sonra ayılmakta, şiir söylemekte ve rüyasında gördüğü kızı bulmak için ailesinin karşı çıkmasına rağmen gurbet yollarına düşmektedir. Günümüz âşık edebiyatı araştırmacılarının tespitleri arasında, bir âşıkta bulunması gereken özellikler arasında, doğaçlama yapabilme, atışma yapabilme, muamma çözebilmenin yanına bir de halk hikâyesi anlatma şartı getirilmiştir ki bu da bizim görüşlerimizi doğrulaması bakımından önemlidir.

Bizce, halk hikâyelerinin ilk örnekleri de yaşamış ve yaşadığı rivayet edilen âşıkların hayatları etrafında oluşmuş olup bunlardan bazıları aşağıdadır.

Âşık Garip: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Hayatı etrafında *Âşık Garip (Garip İle Senem)* halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık Tahir: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmakta olup hayatı etrafında *Tahir ile Zühre* halk hikâyesi oluşmuştur.

Cahan: XVI. yüzyılda Azerbaycan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Cahan (Cihan)* ve *Abdullah* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Ercişli Emrah: XVII. yüzyılda Van ilinin Erciş ilçesinde yaşamıştır. Hayatı etrafında *Ercişli Emrah ile Selvi Han* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kerem Dede: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmakta olup, hayatı etrafında *Kerem ile Aslı* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kurbanî: XVI. yüzyılda Güney Azerbaycan'ın Diri köyünde doğmuştur. Hayatı etrafında *Gurbanî ve Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Tufarganlı Âşık Abbas: XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Tufargan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Tufarganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık şiirinde olduğu gibi halk hikâyecisinde de XVIII. yüzyıl hakkında elimizde fazla bir bilgi yoktur. Bu dönemde bilhassa kırsal kesimde halk hikâyesinin anlatılmış olma ihtimali yüksektir.

XIX. yüzyıl, gerçekçi halk hikâyelerinin (*Hançerli Hanım*, *Cevri Çelebi*, *Kanlı Bektaş*, *Sansar Mustafa*, *Letâifnâme*, vb.) olduğu bir dönemdir. Batakhaneye düşen bir gencin oradan çıkarılmasını konu alan bu hikâyeler bu yüzyılda hem aydınlar hem de halk arasında büyük ilgi görmüştür.

Buraya kadar kısa bir tarihçesini verdiğimiz halk hikâyeleri iki kanaldan bize kadar ulaşmıştır:

1. Yazılı Kaynaklar: Bunlar cönkler, mecmualar ve basma eserler olup Türk halkının en çok itibar ettiği metinlerdir. Bu tür eserler *Millî Kütüphane*'nin dışındaki özel kütüphanelerde de bulunmaktadır. Cönk, mecmua ve basılı kaynaklarda tespit ettiğimiz halk hikâyesi metinlerini alfabetik sırayla aşağıda veriyoruz:

a. *Yazma Metinler*: Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Hurşit ile Mahımihri, Kerem ile Aslı, Şah İsmail, Tahir ile Zühre.

b. *Basılı Metinler*: Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Bey Böyrek, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Elif ile Mahmut, Ferhat ile Şirin, Han Mahmut, Hurşit ile Mahımihri, Kerem ile Aslı, Köroğlu, Kurbanî, Melikşah ile Güllühan, Razinihan ile Mahıfirûze, Şah İsmail, Tahir ile Zühre.

2. Sözlü Kaynaklar: Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür." özdeyişinden hareketle ilk derleme gezilerine Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkılır. Yaklaşık yüz yıllık bir zaman dilimi içerisinde başta âşıklarımız olmak üzere pek çok kaynak şahıstan halk hikâyesi metni derlenmiştir. Bu derlemelerin büyük bir kısmı özel kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu hususta bilhassa *Pertev Naili Boratav*, *İlhan Başgöz*, *Ahmet Edip Uysal*, *Muhan Bali*, *Fikret Türkmen*, *Saim Sakaoğlu*'nun arşivleri son derece önemlidir.

Bu çalışmalar dışında ülkemizdeki ve yurt dışındaki arşivlerde de pek çok halk hikâyesi metninin yer aldığını biliyoruz. ABD'deki, *Türk Halk Anlatmaları Arşivi*; *Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü *Prof. Dr. Fikret Türkmen Folklor Arşivi*, *HAGEM* (Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü) Arşivi bunlardan bazılarıdır.

Halk hikâyelerinin derlenmesi ve bunlara bilimsel açıdan yaklaşılmasının yarım yüzyıllık bir geçmişi vardır. Bu dönemde bir taraftan halk hikâyeleri derlenirken, bir taraftan da bunlar bilimsel açıdan incelenmiştir. Konunun daha kolay anlaşılabilmesi için çalışmaları iki başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Bilimsel Çalışmalar

Burada Halk hikâyeleri üzerinde yapılan *yüksek lisans*, *doktora*, *doçentlik* ve *profesörlük* takdim tezleriyle başka çalışmalar ele alınacaktır. Bu konuda yapılmış pek çok çalışma vardır. Bu sebepten eserler kronolojik olarak verilme yerine aynı akademisyenin konu ile ilgili eserlerinin tamamı bir başlık altında toplanmıştır. Bu sebepten zaman zaman akademik bir çalışma olmamasına karşılık yazarın bütün eserlerinin bir arada değerlendirilmesinde yarar görüldüğünden derleme türünden eserler de bu kısma eklenmiştir. Sözünü ettiğimiz kısımda araştırmacıların eserleri çok kısa olarak tanıtılmıştır. Böylece okuyucu kitabı görmese bile az da olsa içeriği hakkında bir bilgi sahibi olmuş olacaktır.

1. Pertev Naili Boratav ve halk hikâyeleri: Türkiye'de halk hikâyelerini bilimsel yöntemlerle ele alıp değerlendiren araştırmacıların başında Pertev Naili Boratav gelir. Boratav, 1931 yılında bir lisans tezi olarak hazırladığı *Köroğlu Destanı* adlı çalışmasında, kahramanlık hikâyesi olarak değerlendirdiği Köroğlu'nun *Paris*, *Özbek*, *İstanbul*, *Tobol*, *Urfa*, *Azeri* gibi çeşitli varyantlarını inceler. (1931, 1984). Pertev Naili Boratav ile Halil Vedat Fıratlı'nın birlikte hazırladıkları *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*'nde Dede Korkut ve Köroğlu kollarının yanı sıra *Kirmanşah*, *Emrah ile Selvi*, *Kerem ile Ash*, *Tahir ile Zühre*, *Âşık Garip*, *Şah İsmail* ve *Beyböyre* hikâyeleri yer almaktadır (1943).

Pertev Naili Boratav'ın, 1946 yılında yayımladığı *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eseri bu alanda yayımlanan en önemli çalışmalardan birisidir. Eserde, halk hikâyelerinin destan, masal, âşık şiiri, roman, vb. türlerle olan ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bunların dışında halk hikâyelerinin özellikleri, kaynakları gibi konular da yine bu eserde araştırılmıştır. Eserde, *Gül ile Ali Şir*, *Köroğlu*, *Celâli Bey* ve *Mehmet Bey* hikâyelerinin metinlerine de yer verilmiştir (1946, 1988). Ayrıca, Boratav'ın *100 Soruda Türk Halkedebiyatı* ile çeşitli dergilerde yayımladığı makalelerinin toplanmasından oluşan *Folklor ve Edebiyat I, II* adlı kitaplarını da eklememiz gerekmektedir.

3. İlhan Başgöz ve halk hikâyeleri: Türkiye'de Boratav'dan sonra halk hikâyeleri üzerinde emeği geçen bir başka araştırmacı İlhan Başgöz'dür. Ancak İlhan Başgöz'ün kitap hacminde olan ve 1949 yılında tamamlanan *Biyografik Halk Hikâyeleri* adlı

doktora tezi henüz yayımlanmamıştır. İlhan Başgöz'ün değişik dönemlerde kaleme aldığı halk hikâyeleriyle ilgili pek çok yazısı bulunmaktadır. Bu yazılar, yazarın makalelerini topladığı *Folklor Yazıları* adlı eserinde yer almaktadır: *Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri*, *Türk Halk Hikâyelerinde Söz Kalıpları*, *Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi* gibi makaleler konumuzla ilgilidir (1986, 2008).

4. Muhan Bali ve halk hikâyeleri: Atatürk Üniversitesi, halk edebiyatı çalışmalarının ikinci adresidir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde atılan temel, Atatürk Üniversitesinde devam etmiştir. Özellikle Mehmet Kaplan'ın Erzurum'a gelmesiyle birlikte yoğun bir bilimsel çalışma başlamıştır. Bali (1973), *Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi* adlı doktora tezinde, adı geçen hikâyenin kaynağı, motifleri, üzerinde yapılan çalışmaları ve Behçet Mahir'den derlenen sözlü bir metni değerlendirmiştir. Mehmet Kaplan'ın Erzurum'da bulunduğu yıllarda keşfettiği Behçet Mahir'den derlenen ve *Koroğlu Destanı*'nın 14 kolunun metnini içine alan eser 1973 yılında Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali tarafından yayımlanmıştır.

5. Fikret Türkmen ve halk hikâyeleri: Halk hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanıdığımız araştırmacılarından birisi de Fikret Türkmen'dir. Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* adlı doktora tezinde anılan hikâyenin kaynağını, varyantlarını, epizotlarını, şiirlerini ve örnek metinleri çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Çalışmada Türkiye içinden olduğu kadar Türkiye dışından da metinler üzerinde durulması araştırmayı daha da özgünleştirmiştir (1974, 1995). Fikret Türkmen'in hazırladığı bir diğer monografi de *Tahir ile Zühre Hikâyesi* üzerinedir. 1983 yılında yayımlanan eserde; hikâyenin 24 varyantı, üzerinde yapılan çalışmalar, hikâyenin şiirleri, motifleri ve epizotları mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada biri yazma, diğeri de Behçet Mahir'den derleme olmak üzere iki de metin bulunmaktadır (1983, 1998). Fikret Türkmen, Mete Taşlıova ve Nail Tan'ın birlikte hazırladıkları, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri* adlı kitapta çok sayıda halk hikâyesi metnine yer verilmiştir (2008). Fikret Türkmen'in öğrencisi Mustafa Cemiloğlu ile birlikte hazırladıkları, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, adlı kitapta, 15 halk hikâyesi (*Cihan ve Abdullah*, *Tufarganlı Abbas*, *Diligam Yahya Bey*, *Tahir Mirza*, *Emrah ile Selvi*, *Sevdakâr*, *Haydar Bey*, *Kerem ile Aslı*, *Latif Şah*, *Öksüz Vezir*, *Salman Bey*, *Şeyh Senan*, *Zulum Hüseyin*, *Koroğlu (Oltu Kolu)*, *Koroğlu Silistreli Hasan Paşa*) metnine yer verilmiştir (2009).

6. Ensar Aslan ve halk hikâyeleri: Ensar Aslan, *Çıldır Âşık Şenlik, Hayatı-Şiirleri-Hikâyeleri* başlıklı doktora tezinde Çıldır Âşık Şenlik'in aşıklığı ve şiirlerinin yanı sıra *Lâtif Şah*, *Salman Bey ile Turnateli Hanım* ve *Sevdakâr Şah* hikâyelerinin metinleri de verilmiştir (1975, 1992). Aslan'ın halk hikâyeleriyle ilgili ikinci çalışması *Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme* adını taşımaktadır. Eserde, halk hikâyeleri hakkında genel bilgi verildikten sonra Yaralı Mahmut hikâyesinin epizotları, şiirleri çeşitli açılardan tahlil edilmiştir. Eserde ayrıca sözlü anlatmalarda tespit edilen metin örnekleri de bulunmaktadır (1982, 1990).

7. Ali Duymaz ve halk hikâyeleri: Ali Duymaz tarafından hazırlanan *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* adlı doktora tezinde *Kerem ile Aslı* hikâyesinin Anadolu ve Türk dünyasından on dört varyantı; epizotları, şiirleri ve motifleri bakımından mukayese edilmiş; ayrıca hikâyenin halk ve aydınlar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur (1992, 2001). Ali Duymaz tarafından hazırlanan *Nevruz Bey Hikâyesi* adlı kitabı da benzer metotlarla ortaya konulmuş bir çalışmadır (1996). Yine 1996'da Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz'ın birlikte hazırladıkları *Hurşit ile Mahmihrî Hikâyesi*'nde, hikâyenin varyantları, motifleri, şiirleri tahlil edildikten sonra *Hurşit ile Mahmihrî* hikâyesi'nin iki de metnine yer verilmiştir.

8. Ali Berat Alptekin ve halk hikâyeleri: Halk hikâyesi çalışmalarında önemli isimlerden biri de Ali Berat Alptekin'dir. Alptekin'in doktora ön çalışması olan *Kirmanşah Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*'da Kirmanşah hikâyesinin *Binbir Gece Masalları*'ndan kaynaklandığı anlatıldıktan sonra hikâyenin epizotları, şiirleri, formelleri, motifleri ele alınmıştır. Ayrıca çalışmaya Behçet Mahir'den derlenen sözlü bir anlatma ile Fahrettin Kırzioğlu'daki bir defterden elde edilen şiirler alınmıştır (1982, 1999). İlk baskısı 1997, sekizinci baskısı 2016 yılında yapılan *Halk Hikâyelerinin Motif yapısı* adlı çalışmada, halk hikâyelerinin tanımları, özellikleri, üzerinde durulan 70 hikâyenin özetleri, hikâyelerin motif yapıları ile geniş bir bibliyografyaya yer verilmiştir (1997, 2002, 2005, 2009).

Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek dörtlünün Behçet Mahir'den derledikleri metinler daha sonraki yıllarda yazıya geçirilmiş ve seçilen metinler özetleriyle birlikte iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Çalışmanın birinci cildinde, Behçet Mahir ve hikâyeciliği değerlendirildikten sonra *Kirmanşah*, *Migumî Han*, *Şah İsmail*, *Yaralı Mahmut*, *Davutoğlu Süleyman*, *Hüthüt Kuşu*, *Zaloğlu Rüstem* hikâyelerinin metinleri ile sözlüğe yer verilmiştir (1977). İkinci ciltte yine Behçet Mahir'den derlenen on sekiz (*Eşref Bey*, *Firdevs Şah*, *Lâtif Şah*, *Asıl ile Nesil*, *Kerem ile Aslı*, *Leylâ ile Mecnûn*, *Yusuf ile Züleyha*, *Muğdat Pehlivan*, *Nebi Han*, *Nemrut Han*, *Âşık Verga*, *Kıvılcımoğlu Topal İbrahim*, *Şahmeran ile Lokman Hekim*, *Yunus Emre*, *Âşık Şenlik-Sümmanî*, *Bayburtlu Hicranî Baba ile Karşılaşması*, *Kağızmanlı Âşık Hıfzî*, *Bahçet Mahir'in Şiirlerinden Örnekler*) metin bulunmaktadır (1999). Ali Berat Alptekin ve M. Nizameddin Coşkun'un birlikte hazırladıkları *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı* adlı kitaba, Şenlik'in şiirlerinin yanı sıra üç de hikâyesi alınmıştır (2006).

Buraya kadar kendileri ve çalışmaları hakkında kısa bilgi verdiğimiz araştırmacılarımızdan başka, halk hikâyeleri ile ilgili akademik anlamda çok önemli çalışmalar yapan bilim adamlarımız da vardır. *Pakize Aytaç*, *İsmet Çetin*, *Metin Ekici*, *Şükrü Elçin*, *İsmail Görkem*, *Zekeriya Karadavut*, *Doğan Kaya*, *Nerin Köse*, *Öcal Oğuz*, *Halil İbrahim Şahin*, *Ebru Şenocak*, *Esma Şimşek*, *Naciye Yıldız*, *Ayşe Yücel Çetin*, *Mete Taşhova*, *Faruk Çolak*, *Hatice İçel*, vb. bunlardan bazılarıdır.

Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Diğer Önemli Çalışmalar

Bu kısımda halk hikâyeleriyle ilgili olarak yayımlanan ve önemli gördüğümüz diğer çalışmalar çok kısa ve kronolojik olarak tanıtılacaktır.

Araştırmacıların, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı", "Yenileşme Devri Türk Edebiyatı", "Fikrî ve Edebî Arayışlar Devri Türk Edebiyatı" dediği dönem içerisinde, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah*, *Çengi*, *Henüz On Yedi Yaşında* gibi eserlerinde halk hikâyelerinin etkisi gözden kaçmamaktadır.

Radloff ve öğrencilerinin oluşturduğu *Proben* (Örnekler) adlı eserin sekizinci cildi Osmanlı Türklerinin metinlerini içine almaktadır. Macar Türkolog Ignác Kúnos'un derlemeleri arasında *Köroğlu*, *Şah İsmail*, *Âşık Kerem*, *Âşık Garip* gibi halk hikâyesi metinlerine yer verilmiştir (Sakaoğlu-Ergun 1998: 29-183).

Otto Spies'in Almanca olarak yayımladığı ve Behçet [Necatigil] Gönül'ün dilimize çevirdiği *Türkische Volksbücher / Türk Halk Kitapları* adlı eserde halk hikâyelerinin kaynakları, şekil ve muhteva özellikleri, motifleri değerlendirilmiş, ayrıca iki de halk hikâyesi (Melikşah ile Güllühan ve Asuman ile Zeycan) metni eklenmiştir (1941).

Yine Alman araştırmacı Hans August Fischer'in *Schah İsmajil und Gülizar / Şah İsmail Hikâyesi*'ni konu alan monografisi, üzerinde durulması gereken önemli eserlerden birisidir. Kitapta, hikâyenin tenkitli metni ve Almanca çevirisi yer almaktadır (1929).

Faruk Rıza Güloğlu, *Selamî Münir Yurdatap, Muharrem Zeki Korgunal* tarafından hazırlanan halk kitapları, dili, resimleri ve üslubu okuyucunun halk hikâyelerini sevmesinde etkili olmuştur.

Wolfram Eberhard'ın Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden derlediği hikâyeleri (İlbeylioğlu, Ali Paşa, Köroğlu, Hurşit ile Mahmihrî, Kozanoğlu) *Minstrel Tales from Southeastern Turkey / Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri* adıyla yayımlamıştır. Çalışmada bu hikâyelerin metni dışında incelemesine de yer verilmiştir. (1955, 2002).

Otto Spies'in talebesi olan Edith Fischdick 1958 yılında *Elif ile Mahmut* hikâyesi üzerine bir monografi yayımlamıştır. Daha sonra Türkçeye de çevrilen bu monografi, *Türk halk kitaplarının edebî yapısı ile masal-halk hikâyesi münasebetleri* üzerinde duran bir çalışma olarak dikkati çekmektedir. Fischdick, metot olarak Spies'in yolunu tercih etmiştir (Fischdick / Türkmen-Şenocak, 1984: 55-84).

Eflatun Cem Güney, *Âşık Garip* (1958) ve *Tahir ile Zühre* (1960) adlı eserlerinin dışında halk hikâyelerinin eğitici yönü (*Folklor ve Eğitim* (1966) üzerinde de durur.

Ümit Kaftancıoğlu'nun, *Köroğlu Kol Destanları* (1979) adlı çalışmasında Erzurum'da tespit edilen sekiz kolun metni bulunmaktadır.

Ergun Sav, otuz halk hikâyesini yeniden yazarak, *Halk Hikâyeleri* (1974) adlı eserinde yayımlamıştır. Burada şu hususu da belirtmemizde yarara vardır. Kitaptaki metinlerin bir kısmı halk hikâyesi değildir.

Ali Öztürk'ün 1985 yılında yayımladığı *Türk Anonim Edebiyatı* adlı eserinin ikinci bölümü halk hikâyeleri ve bu hikâyelerin çeşitli problemlerini konu almaktadır.

1989 yılında Kadir Pürlü, *Âşık İsmetî ve Kapı Güzeli* adlı bir halk hikâyesi kitabı yayımlar.

Aynı yıl Gül Derman tarafından yayımlanan, *Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri* adlı eseri de *Leyla ile Mecnun, Ferhat İle Şirin, Kerem ile Aslı, Seyfelmülük, Âşık Garip, Şah İsmail, Mahmut ile Elif, Hüsrev Şah ve Gül Banu* hikâyeleri ile bu hikâyelerin özetleri, resimleri yer almaktadır.

Mehmet Gökalp'in *Mahiri ile Mahitaban Hikâyesi* 1985 yılında yayımlanmıştır.

Yukarıda adları anılan tez ve kitapların dışında halk hikâyelerini konu alan pek çok makale ve bildiri yayımlanmıştır. Üniversitelerimizde yapılan bitirme tezlerinde de çok sayıda halk hikâyesi metnine yer verilmiştir.

Halk hikâyesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar konusunda daha fazla bilgi edinmek için Ali Duymaz'ın *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001) adlı çalışmasına bakabilirsiniz.

K İ T A P

Yabancı bilim insanlarının halk hikâyelerimize bizim bilim adamlarımızdan daha önce öğilmelerini nasıl açıklayabilirsiniz?

SIRA SİZDE

Özet

Halk hikâyelerini inceleme yöntemlerini tanımlamak

Her bilimsel çalışma bir amaç için, belirli yöntemler kullanılarak gerçekleştirilir. Yöntemsiz bilimsel çalışma olmaz. Halk hikâyelerini incelerken de çeşitli bilimsel yöntemler kullanılmıştır. Türkiye'de folklor metinlerinin incelenmesinde, yakın zamana kadar, daha çok metin merkezli inceleme yöntemleri tercih edilmiştir. Bunlardan folklor ürününün ilk şeklini bulmaya ve yayılma alanlarını tespit etmeye yönelik olan Tarihi-Coğrafi Fin yöntemi en çok tercih edilenidir. Bu yöntemde metinler ya epizotlarına göre bölümlere ayrılarak incelenmektedir. Diğer bir yöntem ise Stith Thompson'un masallar için geliştirdiği motifleri tespit etme yöntemidir. Thompson, masal motiflerini A. Mitolojik Motifler, B. Hayvanlar, C. Yasak (Tabu)... Z. Çeşitli Motifler gibi her birini harflendirerek 22 gruba ayırır ve her motif grubunu da kendi arasında numaralandırır. Bu yöntem, Türkiye'de ilk defa *Erzurum ve Çevresinden Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerinde Araştırmalar* (Karadağ 1984) adlı doktora tezine uygulanmıştır.

Metin merkezli araştırma yöntemlerinden biri de Lord. Raglan'ın anlatmanın kahramanını ve onun maceralarını temel alarak geliştirdiği 'Geleneksel Kahraman Kalıbı'dır. Bu yöntem daha çok batılı anlatmalar esas alınarak oluşturulmuştur. Bu yüzden de Türk anlatılarına pek uymamaktadır.

Rus folklorcusu Vladimir Propp'un peri masalları için geliştirdiği masal unsurlarını *rol* ve *fonksiyon*larına göre değerlendirme de metin merkezli yöntemler içindedir. Propp, peri masallarındaki her karakterin bir aksiyonunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sonuçları fonksiyon olarak değerlendirir ve bu fonksiyonların sayısını otuz bir olarak tespit eder. Propp'un yöntemini Türkiye'de sadece Umay Günay Elazığ Masalları adlı çalışmasında kullanmıştır.

Bunların dışında, Claude Levi-Strauss'un, Yapısal Çözümleme Yöntemi; Joseph Campbell'in, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu ve Greimas'ın, Göstergebilim Metodu gibi metin merkezli yöntemler de Türk araştırmacılar tarafından kullanılan yöntemler arasındadır.

Son zamanlarda Türk araştırmacılar tarafından tercih edilen yöntem *anlatıcı, metin, dinleyici, anlatma zamanı* ve *anlatma mekânı* gibi pek çok unsurun bir arada değerlendirildiği *bağlam* merkezli yöntemdir. *Bağlam* merkezli yöntemin *Performans Teori* ve *Sözlü Kompozisyon Teorisi* olmak üzere iki ayrı yöntemi vardır.

Halk hikâyelerin ile ilgili çalışma yapanları tanımak

Türkiye'de folklor çalışmaları Batı ülkelere kıyasla daha geç bir tarihte başlamıştır. Üniversitelerdeki bilimsel çalışmalar ise 1938 yılından itibaren Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Pertev Naili Boratav ile başlar ve günümüzdeki sevindirici seviyesine ulaşır.

Halk hikâyelerinin ilk metinlerine XVI. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Anadolu Bölgesi ile Azerbaycan'da rastlanmaktadır. Yaşamış olanlar ve yaşadığına inanılan âşıkların hayat hikâyeleri bu türün ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Yüzyıllar itibarıyla yaşayan veya yaşadığına inanılan hikâye kahramanı âşıklardan bazıları şunlardır: Âşık Garip, *Âşık Garip (Garip İle Senem)*; *Âşık Tahir, Tahir ile Zühre*; Ercişli Emrah, *Ercişli Emrah ile Selvi Han*; Kerem Dede, *Kerem ile Aslı*. Halk hikâyeleri yazılı kaynaklarda yer aldıkları gibi, hikâyeci âşık meddahların sözlü dağarcıklarında da bulunmaktadır. Yazma (yazılı) kaynaklar mecmualar ve cönklerdir. Yazma metinler arasında; *Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Hurşit ile Mahmihri, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi; taş basma halk hikâyeleri arasında ise Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Bey Böyreğ, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Elif ile Mahmut, Hurşit ile Mahmihri*'yi sayabiliriz.

Türkiye'de halk hikâyelerinin akademik olarak ele alınması Pertev Naili Boratav ile başlar. Boratav 1931 yılında Köroğlu destanını inceler. 1946 yılında da halk hikâyeleriyle ilgili olarak bir monografi yayımlar. Şükrü Elçin, *Kerem İle Aslı Hikeyesi*'ni yayımlar. İlhan Başgöz halk hikâyeleriyle ilgili ilk doktora tezi hazırlayandır. Bunların dışında Muhan Bali, Fikret Türkmen, Ali Duymaz, Ali Berat Alptekin gibi pek çok araştırmacı halk hikâyeleriyle ilgili akademik manada bilimsel çalışmalar yapar.

Yabancı araştırmacıların da Türk halk hikâyeleriyle ilgili çalışmaları vardır. Wolfram Eberhard, W. Radloff, Otto Spies, Hans August Fischer ve Ignác Kúnos bunlardan bazılarıdır.

Halk hikâyelerini metin şeklinde yayımlayanlar da vardır. Ümit Kaftancıoğlu, Ergun Sav, Mehmet Gökalt bunlardan bazılarıdır. Faruk Rıza Güloğul, Selami Münir Yurdatap, Muharrem Zeki Korgunal da halk hikâyelerini dilini ve üslubunu halkın seveceği tarzda işleyerek yayımlamış ve hikâyelerin halk arasında sevilerek yayılmasına yardımcı olmuşlardır.

Kendimizi Sıneyalım

- Folklor ürünlerini “Fin Folklor Kuramı” ve “Karşılaştırmalı Folklor Kuramı” gibi adlarla da anılan Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi ile inceleyen araştırmacının ulaşmak istediği asıl sonuç aşağıdakilerden hangisidir?
 - Metnin varyantlarını tespit etmek
 - Anlatıcının sanatçı kişiliğini öğrenmek
 - İlk metne, yani ur-forma ulaşmaya çalışmak
 - Metnin tarihle ilgisini kurmaya çalışmak
 - Metnin dinleyici üzerindeki etkisini artırmak
- Batı kültür tarihine kaynaklık eden uygarlıkların, destan ve mitlerindeki kahramanların ortak nitelikleri olduğunu söyleyen Raglan’ın oluşturduğu Geleneksel Kahraman Kalıbı’nda kahramanın yaşamında **bulunmayan** ortak unsur aşağıdakilerden hangisidir?
 - Kahramanın annesi soylu bir bakiredir.
 - Kahramanın babası bir köylüdür.
 - Kahraman aynı zamanda bir Tanrı’nın oğlu olarak kabul edilir.
 - Kahraman yetişkin olduğunda, gelecekte kral olacağı yere gider.
 - Kahraman, yeni yasalar koyar.
- Folklor metinlerinin oluşmasında anlatıcı kadar, dinleyici kitlesinin, anlatmanın gerçekleştiği fiziksel mekânın, sosyo-kültürel çevre koşullarının ve gösterinin yapıldığı zamanın da etkisinin olduğunu ileri süren halkbilim kuramı aşağıdakilerden hangisidir?
 - Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi
 - Yapısalcı Halk Bilimi Yöntemi
 - Göstergebilim Yöntemi
 - Bağlam Merkezli Halk Bilimi Yöntemi
 - İdeolojik Halkbilimi Yöntemi
- Aşağıdakilerden hangisi yapısal halk bilimi kuramlarından biri **değildir**?
 - Claude Levi-Strauss’ın yapısal çözümleme yöntemi
 - Josep Campel’in kahramanın sonsuz yolculuğu
 - Lord Raglan’ın geleneksel kahraman kalıbı
 - Wolfram Eberhard’ın motif merkezli yöntemi
 - Vladimir Propp’un yapısalcılık yöntemi
- Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi’nde epizotlara göre inceleme yapılırken hangi dal **yer almaz**?
 - Kahramanın ailesi
 - Kahramanın kardeşleri
 - Kahramanın doğumu
 - Kahramana ad verilmesi
 - Kahramanın eğitimi
- Vladimir Propp’un yapısalcılık yöntemini ülkemizde **ilk defa** hangi bilim insanı uygulamıştır?
 - Fikret Türkmen
 - Doğan Kaya
 - Nerin Köse
 - Bilge Seyidoğlu
 - Umay Günay
- Aşağıdakilerden hangisi padişahı ve sarayda çalışanları eğlendiren meslek grubunun üyelerinden biri **değildir**?
 - Hilebaz
 - Meddah
 - Karagöz
 - Kıssahan
 - Kuklabaz
- Pertev Naili Boratav’ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı genel çalışmasından sonra, bir hikâyeye bağlı kalmaksızın hazırlanan ilk genel eser olan *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* adlı çalışma hangi araştırmacımızın adını taşımaktadır?
 - Ali Duymaz
 - Ensar Aslan
 - Şükrü Elçin
 - M. Öcal Oğuz
 - Ali Berat AlpTekin
- Aşağıdaki yabancı bilim insanlarından hangisi halk hikâyelerimiz üzerinde **çalışmamıştır**?
 - Ettore Rossi
 - Hans August Fischer
 - Wolfram Eberhard
 - Otto Spies
 - Ignác Kúnos
- Aşağıdakilerden hangisi Türk halk hikâyeleriyle ilgili akademik çalışma yapanlardan biri **değildir**?
 - Pertev Naili Boratav
 - İlhan Başgöz
 - Saim Sakaoğlu
 - Muhan Bali
 - Nevzat Gözaydın

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. b	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. d	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. a	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. a	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi bizde daha çok masallarla halk hikâyelerine uygulanmıştır. Gerçekten de bu yöntemin fıkra ve efsane gibi kısa anlatmalara uygulanması gereksizdir. Bir fıkra veya efsane kahramanının tıpkı bir halk hikâyesi gibi ele alınıp değerlendirilmesi beklenmemelidir. Aslında bir fıkra veya efsane, halk hikâyesindeki bir alt bölüm kadar bile zengin değildir.

Sıra Sizde 2

Özellikle; Rus, Alman ve Macar bilim insanları bizim kültürümüzün çok çeşitli dallarına eğilmişlerdir. Onların konuya bizim araştırmalarımızdan önce eğilmelerinin çok çeşitli sebepleri olabilir. İlk olarak ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumlar Türk araştırmacılarının alan çalışması yapmalarını engellemiştir. Ayrıca, başta anılan ülkelerin bilginleri olmak üzere pek çok araştırmacı Türk dünyasını incelemeyi gerekli görmüşlerdir. Bunlara bir de, o ülke insanların başka niyetlerle de ülkemize gelmiş olduklarını eklememiz gerekir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akman, E. (2008). **Melikşah ve Güllühan Hikâyesi (İnceleme-Metinler)**. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alptekin, A. B. (1999). **Hikâye Araştırmaları: 1 Kirmanşah Hikâyesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1997). **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artun, E. (2002). “*Âşıklık Gelenegi ve Aşık Edebiyatı Terimleri Üzerine Bir Deneme*”, **Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı Bildirileri, 26-28 Mayıs 2000**, Ankara.
- Aslan, E. (1975). **Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri Ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Aslan, E. (1990). **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yarah Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- Bali, M. (1973). **Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi / Varyantların Tesbiti Ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Başgöz, İ. (1949). **Biyografik Halk Hikâyeleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Başgöz, İ. (1986). **Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınları.**
- Başgöz, İ. (1988). “*Masal Anlatıcısı*”, **Masal Araştırmaları I**. İstanbul: [m.y.]
- Başgöz, İ. (1998). “Türk Halk Hikâyelerinin Yapısı”, (çev. Serpil Cengiz), **Folklor / Edebiyat**, 3 (14): 85-98.
- Başgöz, İ. (2008). **Hikâye - Turkish Folk Romance as Performance Art**. Bloomington: Indiana University Press.
- Boratav, P. N - H. V. Fıratlı (1943). **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**. Ankara: [m.y.]

- Boratav, P. N. (1931 / 1984). **Köroğlu Destanı**. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1946). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Cemiloğlu, M. (1995). **Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını.
- Cemiloğlu, M. (2002). “*Halk Hikâyeciliği Ve Hikâyelerinin Yazıya Aktarılması Problemleri*”, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000**. Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). **Halk Bilimi Kuramları Ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Derman, Gül (1989). **Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Dorson, R. M. (1984). **Günümüz Folklor Kuramları**. (çev.) Nermin Ulutaş, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Eberhard, W. (1955 / 2002). **Minstrel Tales From Southeastern Turkey**, Berkeley - Los Angeles / Ankara.
- Elçin, Ş. [Murad].(1949), **Kerem İle Aslı Hikâyesi**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Fischdick, E. (1984). “*Türk Halk Hikâyeleri İle İlgili Bir Araştırma: Elif İle Mahmut*”, (çev. F. Türkmen - A. Şenocak) **Türk Folkloru Araştırmaları 1984**, Ankara, 55-84.
- Fischer, H. A.(1929). **Schah Ismajil Und Gülizar**. Leibzig.
- Görkem, İ. (1998). “*Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (Performance Oriented) Olarak İncelenmesi*”, **Millî Folklor**, (37): 107-113.
- Güney, E. C. (1958). **Âşık Garip**, İstanbul: [m.y.]
- Güney, E. C. (1960). **Tahir İle Zühre**. İstanbul: [m.y.]
- Güney, E. C. (1966). **Folklor Ve Eğitim**. İstanbul: [m.y.]
- Kaftancıoğlu, Ü. (1979). **Köroğlu Kol Destanları**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M.-M. Akalın-M. Bali (1973). **Köroğlu Destanı, (Anlatan: Behçet Mahir)**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F. (2000). **Köroğlu Destanının Özbek Rivayetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, M. (2003), **Çukurovalı Âşık Mehmet Demirci (Köroğlu)’nin Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Araştırma**, Elazığ: Fırat Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Köprülü, M. F. (1986). **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü F. (1999). **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Krohn, J. - K. Krohn (1998). **Halk Bilimi Yöntemi**. (çev. Günsel İçöz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lord, A. (1991). **Epic Singer and Oral Tradition**. Ithaca: Cornell Universty Press.
- Lord, A. (2000). **The Singer of Tales**. Cambridge: Harvard Universty Press.
- Özkan, T. S. (2006). **Bey Börek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi**. Ankara: Gazi Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pörlü, K. (1989). **Âşık İsmeti İle Kapı Güzeli**. Sivas: [m.y.]
- Radloff, W.- I. Kúnos (1997). **Proben VIII** (hızl. S. Sakaoglu-M. Ergun) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saçkesen, A. (2003). **Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma**. İzmir: Ege Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sakaoglu, S. (1980). “*Meddah Behçet Mahir*”, **Millî Kültür**, 2 (1), Haziran, 49-57.
- Sakaoglu, S. -A. Duymaz (1996). **Hurşit İle Mahmihihi Hikâyesi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoglu, S. vd. (1997). **Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri I**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sakaoglu, S. vd. (1999). **Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sav, E. (1974). **Halk Hikâyeleri**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Spies, O. (1941). **Türk Halk Kitapları** (çev. Behçet Gönül). İstanbul: Eminönü Halkevi Neşriyatı.
- Türkmen, F. (1974). **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, F. (1998). **Tahir İle Zühre (İnceleme-Metin)**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türkmen F. -M. Cemiloğlu (2009). **Âşık Şevki Halıcı’dan Derlenen Hikâyeler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, F. -M. Taşlıova -N.Tan. (2008). **Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, D. (1998). “*Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri*”, **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınları.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Halk hikâyelerinin anlatıldığı bölgeleri tanıyabilecek,
- 👁️ Halk hikâyesi anlatıcılarını anlatabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Halk hikâyesi
- Meddah
- Âşık
- Bozlak

İçindekiler

Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Halk Hikâyesi Anlatıcıları

HALK HİKÂYELERİNİN ANLATILDIĞI BÖLGELER VE ANLATICILARI

Elimizdeki bilgiler doğrultusunda halk hikâyeciliğinin geçmişini XVI. yüzyıla kadar götürsek de, ilk hikâye metinleri çok daha sonra yazıya geçirilmiştir. *Âşık Garip, Tahir ile Zühre, Kerem ile Ash, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Arzu ile Kamber, Hurşit ile Mahımihri* daha sonraki dönemlerde yazıya geçen halk hikâyelerinden sadece birkaç tanesidir.

Yazılı metinlerin belki de ilk şekli diyebileceğimiz sözlü anlatmalar ise daha çok Türkiye'nin doğu bölgelerinde anlatıcı ve dinleyici bulabilmiştir. Uzun kış gecelerinde “masal anaları”, “masal nineleri” çocuklar için ev ortamında masal anlatırlarken, erkekler de âşıklar kahvesinde halk hikâyesine karşı ilgi duymuşlar ve gecelerini büyük ölçüde bu anlatmaları dinleyerek geçirmişlerdir. Ne yazık ki, bu âşık kahvelerinde anlatılan halk hikâyeleri zamanında derlenemediği için, ne anlatıcıları, ne dinleyicileri, ne de anlatılan metinler hakkında hiçbir bilgiye sahibiz.

Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'de sözlü kültürün derlenmesine başlandıktan sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz Doğu Anadolu Bölgesi'nden ilk hikâye metinleri ve hikâye anlatıcıları hakkında da bilgi toplanarak, ilkel de olsa, koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nden derlenen metinler büyük ölçüde özel arşivlerdedir. *Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Şükrü Elçin, Muhannaz Bali, Bilge Seyidoğlu, Saim Sakaoğlu, Ahmet Edip Uysal, Ensar Aslan, Ali Berat Alptekin, Fikret Türkmen, Mustafa Cemiloğlu, Dilaver Düzgün*, özel halk hikâyesi arşivine sahip olan araştırmacılar arasında bazılarıdır.

Halk hikâyesi geleneği, eski göz kamaştırıcı günlerindeki kadar olmasa bile, günümüzde de Doğu Anadolu Bölgesi'nin kısmen kültür merkezi konumunda olan Erzurum, Ardahan, Kars, Ağrı ve Van gibi illerinde varlığını sürdürmektedir. Aşağıda, sözünü ettiğimiz illerde hikâye anlatanların ve hikâye tasnif (düzenleme) edenlerin kısa hayat hikâyeleri ile anlattıkları hikâyelerin listesi verilmiştir.

ERZURUMLU ÂŞIKLAR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli şehirlerinden olan Erzurum'da halk hikâyesi anlatıcıları meddahlar ve âşıklardır. Halk hikâyesi anlatıcılarının tespitinde bir süre Atatürk Üniversitesinde görev yapan Mehmet Kaplan ve onun halk edebiyatı sahasında yetiştirdiği öğrencilerinin küçümsenmeyecek emekleri vardır. Nalbant İshak Kemalî ve Behçet Mahir gibi hikâye anlatıcılarını bizzat Mehmet Kaplan

tespit ederek kültür hayatımıza kazandırmıştır. Ayrıca Erzurum'da çeşitli dönemlerde farklı adlarla açılan âşıklar kahvesi de yine geleneğin canlı yaşadığı mekânlardandır.

Günümüz Erzurum'unda usta âşıkların ölmeleri veya geleneği bırakmaları ve teknolojinin gelişmesiyle kahvelerdeki hikâye dinleyicilerinin azalması halk hikâyesinin büyük bir damarının yok olmasına yol açmıştır. Aşağıda, Erzurumlu hikâye anlatıcıları ile onların tasnif ettikleri hikâyelerin listesi verilmiştir.

Âşık Sümmanî

1861 yılında Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Bölgenin konumu gereği hayatını hayvancılık ve çiftçilik yaparak sağlamıştır. Bade- li âşıklarımızdandır. **Rüyasında** üçler, yediler ve kırkların elinden bade içtikten sonra kendisine gösterilen Gülperi'yi bulabilmek için Kafkasya, İran ve Kırım gibi yerleri gezip dolaşmıştır. Sadece Doğu Anadolu Bölgesi'nin değil bütün Türkiye'nin önde gelen âşıklarındandır.

Sağlığında hikâye tasnif etmiş ve anlatmıştır. Anlattığı hikâyelerden bazıları Sümmanî ile ilgili olarak hazırlanan kitaplarda yayımlanmıştır. Sümmanî, Şubat 1915 tarihinde vefat etmiş olup mezarı köyündedir. Bildiği rivayet edilen hikâyeler şunlardır: *Kerem ile Aslı, Latif Şah, Sevdakâr Şah, Sümmanî ve Gülperi, Tufar-ganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri*.

Âşık Mıktat

Hayatı hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. İlhan Başgöz bir makalesinde, Mıktat'ın gençliğinde muhitinin en iyi âşığı olduğunu ve kendi arşivinde bulunan Köroğlu hikâyelerinin de ona ait olduğunu söyler. "*Mıktat, halk edebiyatı arşivi-mize Murat Uraz tarafından hediye edilen Köroğlu Hikâyelerini yazdıran âşıktır. Gençliğinde muhitinin en iyi âşığı olarak tanınan Mıktat bugün yetmişlik bir pirdir*" demektedir (Başgöz 1986: 268). Âşık Mıktat, 1877 (?) yılında Erzurum'da doğmuştur. Yanında pek çok çırak yetiştirmiştir. Ölüm tarihi hakkında bilgimiz olmayan Mıktat, çok sayıda halk hikâyesinin musannifi veya anlatıcısıdır: Köroğlu hikâyesinin *Ayvaz Kolu, Bağdat Kolu, Cığa Kolu, Gürcistan Lezgi Ahmet Kolu, Halep Kolu, Hasan Bey-Dağıstan Kolu, Hasan Paşa Silistre Kolu, Kayser Kolu, Kenan Kolu, Kırım Kolu, Köroğlu'nun Amcası Kolu, Köroğlu'nun Bidayeti ve Ayvaz Kolu, Kösenin Kolu, Telli Nigar Kolu* Mıktat'ın anlattığı hikâyelerdir.

İshak Kemalî

1914 yılında Erzurum ilinin Çat ilçesinde doğmuştur. Ailesinin Erzurum'a göçmesinden sonra bir nalbant yanında çırak olarak çalışmaya başlamıştır. Bölgenin konumu gereği usta âşıklardan öğrendiği hikâyeleri çok iyi anlatan birisi olmasına rağmen bildiği hikâyeler zamanında kayda geçirilmediğinden yok olup gitmiştir. Kemalî, 1 Nisan 1971 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Erzurum'dadır. Kemalî'nin anlattığı hikâyelerden bazıları Fikret Türkmen tarafından derlenmiştir.

Behçet Mahir

Resmî kayıtlara göre 1919 yılında Erzurum'da doğmuştur, ancak doğum tarihi daha eskidir. Erzurum ve çevresinde yaşayan halk hikâyecileri arasında en şanslı olanıdır. Mehmet Kaplan tarafından keşfedilerek yardımcı hizmetli olarak üniversiteye alınmıştır. Ahmet Edip Uysal'ın yardımlarıyla hikâyeleri Amerika ve İngiltere'ye kadar ulaşmıştır. Behçet Mahir'in sağlığında anlattığı hikâyelerin büyük çoğunluğu; *Muhan Bali, Fikret Türkmen, Bilge Seyidoğlu, Ahmet Edip Uysal, Saim Sakaoğlu,*

Rüya: Destan, halk hikâyesi, masal, efsane gibi anlatım türlerinde yer alan ve gelecekte olacakların işaretini veren motif. Âşıklar bade içme olayını rüyada yaşamaktadırlar.

Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, Rene Giraud ve Natelie K. Moyle gibi öğretim üyeleri ve araştırmacılar tarafından tespit edilerek yayımlanmıştır. Ayrıca onun hikâyeciliği ile ilgili olarak makale ve bildiriler hazırlanmıştır. Behçet Mahir, dokuz ay kadar medreseye devam ettiğinden söz ediliyorsa da okur yazar değildir.

Mahir, Türkiye’de pek çok yeri (Adana, Ankara, Malatya, Bursa, Bolu, Karaköşe, Aşkale, Hasankale (Pasinler), Sarıkamış) çeşitli vesilelerle gezme ve görme fırsatı bulmuş bunların hemen hepsinde hikâye anlatmıştır. Behçet Mahir, 22 Haziran 1988 tarihinde vefat etmiş olup mezarı Erzurum’dadır. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip, Davudoğlu Süleyman, Derdi Yok ile Zülfi Siyah, Eba Müslim Horasanî, Ebu Ali Sina, Emrah ile Selvi, Erzurumlu Mahirî Baba, Eşref Bey, Ferhat ile Şirin, Firdevs Şah, Firuz Şah, Hamzaî Sahip-gıran, Hâtem-i Tâi, İmam Ali’nin Gan Galesi Cengi, Kerem ile Aslı, Kirmanşah, Köroğlu (Köroğlu’nun on dört kolunu bilmektedir), Lâtîf Şah, Leylâ ile Mecnûn, Nebî Han, Nemrut Han, Seyfûlmüluk, Sümmanî, Sürmeli Bey, Şah İsmail, Şahoğlu Şah Abbas ile Deli Murat, Tahir ile Zühre, Temimdarî, Timurlenk, Yaralı Mahmut, Yusuf ile Züleyha, Zaloğlu Rüstem* (Sakaoğlu 1980: 49-57).

Mevlüt İhsanî Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî)

1928 yılında, Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Bardız bucağının Çermik köyünde doğmuştur. Ustaları Alişan ve Bardızlı Nihanî’dir. Kendisi de çok sayıda çıkar yetiştirmiştir. Halk hikâyesi tasnif etmenin yanında âşık makamlarını da iyi bilmektedir. Anlattığı hikâyelerden bir kısmı Türk Dil Kurumu (Türkmen-Cemiloğlu 2009) ve Kocaeli Üniversitesi öğretim üyelerinden Işıl Altun (Altun 2007) tarafından yayımlanmıştır. Mevlüt İhsanî Şafak 7 Kasım 2010 tarihinde vefat etmiştir. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler şunlardır: *Arzu ile Kamber, Bedri Sinan ile Mahperi, Bey Böyreğ, Böyle Bağlar, Esmer Hanife, Ferhat ile Şirin, Firuz Şah, Garip Senem, Hüseyin Baykara, Kerem ile Aslı, Kirmanşah, Köroğlu’nun Bağdat Kolu, Köroğlu’nun Dağıstan Kolu, Köroğlu’nun Oltu Kolu, Köroğlu’nun Silistre Kolu, Küçük Ali ile Züleyha, Kürşat Bey ile Elmas Hanım, Mahide ile Nizam, Sail Bey, Tahir ile Zühre, Ülker Sultan, Yaralı Mahmut, Zafer Bey ile Mahifiruz*.

Nusret Yazıcı (Âşık Torunî)

1945 yılında Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Âşık Sümmanî’nin torunu olan âşığımız, âşıklıkla ilgili ilk dersleri babası Âşık Fahri’den almıştır. Yanında pek çok âşık yetiştirmiştir. Anlattığı hikâyelerin bir kısmı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Torunî, 22 Ocak 2003 tarihinde vefat etmiş olup, mezarı Gebze’dedir. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler şunlardır: *Kahraman Hikâyesi, Kel Ali Bey Oğlu Mehmet Bey, Kerem ile Aslı, Köroğlu’nun Erzurum Kolu, Köroğlu’nun Son Kolu, Mahiri Hikâyesi, Sümmanî ile Gülperi*.

Hüseyin Yazıcı (Sümmanoğlu)

1937 yılında Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Âşıklıkla ilgili bilgileri, Âşık Sümmanî’nin oğlu olan babası Âşık Şevki ile amcası Âşık Fahri Yazıcı’dan öğrenmiştir. Bildiği hikâyeler Atatürk ve Uludağ Üniversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin öğrencileri tarafından lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Sümmanoğlu, hâlen Bursa’da yaşamaktadır. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip, Ercişli Emrah, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Saraç İbrahim, Sümmani ile Gülperi, Yaralı Mahmut*.

Yaşar Yılmaz (Âşık Yaşar Reyhanî)

1934 yılında Erzurum ilinin Hasankale (Pasinler) ilçesinin Alvar köyünde doğmuştur. Yaşar Yılmaz'ın yetişmesinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nde şöhret bulan Sarıkamışlı Dursun Cevlanî, Kağızmanlı Cemal Hoca, Karanlı Gülistan Çobanlar, Posoflu Müdâmî ve Artvinli Âşık Hicranî, Yusufelili Huzurî ve Ardanuçlu Efkarî gibi pek çok âşığın etkisi vardır.

Yaşar Yılmaz, Türkiye'nin dışında pek çok Avrupa ve Asya ülkesini gezip görme fırsatını bulmuştur. Gezip gördüğü yerdeki güzelliklerin yanı sıra oralardaki olumsuzlukları da şiirlerinde anlatmıştır. Reyhanî, halk hikâyesi anlatmanın yanında aynı zamanda hikâye musannıfidir. Uzun hikâyelerin dışında türkölü hikâyelerden de onlarcasını anlatmıştır. O, aynı zamanda kış ve ramazan aylarında bazı halk hikâyelerini değişik televizyon kanallarında günlük veya haftalık programlar olarak sunmuştur. Reyhanî, 2005 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Bursa'nın Yıldırım ilçesindedir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Ahmet ile Mehmet, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Böyle Bağlar Hikâyesi, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Ferhat ile Şirin, Gürun Hikâyesi, Hatem-i Tai, Hüseyin ile Senem, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Köroğlu (Üç kolunu bilmektedir.), Necib ile Telli, Sarac İbrahim, Sefil Baykuş Hikâyesi, Yaralı Mahmut.*

Erzurum'da yukarıda hayat hikâyelerini verdiğimiz âşık ve meddahların dışında Mustafa Temel (Mustafa Ruhanî), Nuri Cihan Karataş (Nuri Çırağı), Erol Aydın (Âşık Erganî), Ümmânî Can, Fuat Çerkezoğlu (Âşık Çerkezoğlu) ve Temel Şahin (Âşık Turabî) de halk hikâyesi anlatmaktadır.

ARDAHANLI ÂŞIKLAR

98.335 nüfuslu Ardahan, 1992 yılında Kars'tan ayrılarak il olmuştur. Bu yörenin âşık ve halk hikâyecileri daha çok eski vilayetleriyle üne kavuşmuşlardır. Ardahan ilimizin ilçelerinden Çıldır, başta Çıldırli Âşık Şenlik olmak üzere pek çok âşık ve halk hikâyecisi yetiştirmiştir. Halk hikâyecileri arasında Şenlik'ten sonra Âşık İslam Erdener ve Âşık Şevki Halıcı bunlardan birkaçıdır.

Yine Ardahan ilimizin ilçelerinden Posof da halk hikâyeciliği ve âşıklık bakımından dikkati çeken yerleşim merkezlerindendir. *Posoflu Müdâmî* ile *Posoflu Zülalî* âşıklığın yanında halk hikâyelerinin de iyi anlatıcılarındandır.

1940'lı yıllarda Posof'ta askerlik yapan Pertev Naili Boratav, o yıllarda tespit ettiği halk hikâyelerini daha sonraki yıllarda değerlendirerek *Halk Hikâyeleri* ve *Halk Hikâyecisi* adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitaptaki gelenekle ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu bu bölgedeki derlemelerden yararlanılarak hazırlamıştır.

Çıldırli Âşık Şenlik

1850 yılında, bugünkü coğrafi bölünme içerisinde Ardahan ilimizin Çıldır ilçesinin Suhara (Yakınsu/Âşık Şenlik) beldesinde doğmuştur. 14 yaşında pir elinden bade içmiştir. Onunla ilgili kaynaklar okur-yazar olmadığından söz ediliyorsa da, onun iyi bir din eğitimi almış olduğu şiirleri ve hikâyeleri okunduğunda kolaylıkla anlaşılabilir (Kırzioğlu 2000: 162). Şenlik, 1913 yılında vefat etmiştir. Mezarı Şenlikköy beldesindedir. Şenlik, Türk edebiyatına yüzlerce şiirin yanı sıra üç de güzel hikâye kazandırmıştır. Şiirleri arasında koşma, destan ve **sicillemeleri** yeniliklerle doludur.

Sicilleme: Diğer adıyla şeki, mısrası sayısı 10'dan az olmamak üzere tek ya da daha fazla bentten oluşan, hece ölçülü, övgü, yergi, yaşam, öğüt gibi çeşitli konulardaki, özellikle atışmalarda, Kars ve yöresi âşıklarının fasıl kısmında söylendiği bir şiir biçimidir.

Sicilleme: Diğer adıyla şeki, mısrası sayısı 10'dan az olmamak üzere tek ya da daha fazla bentten oluşan, hece ölçülü, övgü, yergi, yaşam, öğüt gibi çeşitli konulardaki, özellikle atışmalarda, Kars ve yöresi âşıklarının fasıl kısmında söylendiği bir şiir biçimidir.

Çıldırılı Âşık Şenlik'in hikâyeleri ve hikâyeciliği üzerinde Ensar Aslan bir doktora tezi hazırlamıştır. Buradaki üç hikâyeyi de bölgenin âşığı İslâm Erdener anlatmıştır. Bunların dışında onun hikâyeciliği ile ilgili bildiriler sunulmuştur. Ali Berat Alptekin ve Nizameddin Coşkun tarafından hazırlanan *Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı* adlı eserde de üç hikâyesine yer verilmiştir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Âşık Garip, Ercişli Emrah, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Köroğlu Kolları, Latif Şah, Leyla ile Mecnun, Salman Bey ile Turnatel Hanım, Sevdakâr Şah, Sümmânî ile Gülperi, Tahir ile Zühre, Vamuk ile Azra, Yaralı Mahmut*, anlattığı ve tasnif ettiği hikâyelerdir.

Sabit Ataman (Âşık Müdamî)

1918 yılında, Ardahan ilinin Posof ilçesinin Varzına (Demirdöven) köyünde doğmuştur. Âşıklıkla ilgili bilgileri babası ile Şavşatlı Tevfik Usta'dan almıştır. Bir süre Cilavuz Köy Enstitüsünde müzik öğretmenliği de yapmıştır. Pertev Naili Boratav onun bütün hikâyelerini derleyerek *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* kitabı ve çeşitli makalelerinde değerlendirmiştir. 8 Kasım 1968 yılında vefat etmiştir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Arslan Bey, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Böyle Bağlar, Celali ve Mehmet Bey, Dürrü Gılan, Ercişli Emrah, Gül ile Ali Şir, Hasta Hasan, Kara Gelin, Keloğlu, Kerem-Erzincan Bağları, Kirmanşah, Köroğlu* (Altı kolunu bilmektedir), *Leyla ile Mecnun* (Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde anlatmaktadır.), *Mahzunî, Namuslu Kız, Öksüz Vezir, Şah İsmail, Tahir Mirza, Tufarganlı Abbas, Yahudi Kızı, Yahya Bey Dilgem, Yaralı Mahmut, Yaralı Top.*

Sabit Ataman

KARSLI ÂŞIKLAR

Kars, Türk âşıklık geleneği ile birlikte halk hikâyeciliğinin de en önemli merkezlerinden birisidir. Timur'un Kars'ı işgali üzerine söylenen sekiz dörtlükten oluşan destan, bu coğrafyada yetiştiğini sandığımız Baykan / Bıkan'a aittir. Yine XIV. yüzyıldan bu yana Kars'ta çok sayıda âşık yetişmiştir.

Kars'ın halk hikâyeciliği geleneği bakımından önemi büyük ölçüde Kafkaslara açılan kapı olması ile tabiat şartlarıdır. Bir başka husus da *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde anlatılan coğrafyanın bu bölge ile ilgisi olmasıdır. Eğer destandan halk hikâyesine geçişin ilk basamağını oluşturan eser bu coğrafyada oluşmuşsa onun mirasçıları diyebileceğimiz halk hikâyeleri de bu bölgede kök salmış olmalıdır.

Hikâyenin yanı sıra masal anlatma geleneği de bu bölgede yaygındır. Ziya Gökalp'ın ifade ettiği *masalcılık anadan kıza, destancılık babadan oğla geçer* düşüncesi bu coğrafya için geçerlidir. Kadınların hayatlarını evde tandır, soba başında geçirdiğini düşünürsek, masal anaları ve masal ninelerinin sayısındaki çokluğun sebebi de kolaylıkla anlaşılabilir. Aynı husus halk hikâyeciliği anlatıcılığı için de geçerlidir. Küçük bir gözlemle erkekler arasında halk hikâyeciliğinin yaygın olduğu görülecektir ki bu da Gökalp'ın düşüncesini doğrulamaktadır.

Kars'ta âşıklık ve halk hikâyeciliği geleneğinin gelişmesinde bu yöredeki düğünlerin de etkili olduğunu hatırlatmak isteriz. Bilindiği gibi Kars ve çevresindeki düğünlere âşıklar katılmakta, şiirlerinin yanında hikâyeler de anlatmaktadırlar. Ayrıca şehir merkezinin yanı sıra ilçe ve köylerdeki kahvelerde de misafir âşıklar söz ve sazın yanında hikâye de anlatmışlardır. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı XIV. yüzyıldan günümüze âşıklık ve halk hikâyeciliği geleneğinin en canlı olduğu yer Kars olmuştur.

Günümüzde, diğer yörelerimizde olduğu gibi, bu bölgenin âşıkları da büyük ölçüde Kars'tan büyük şehirlere (İstanbul, Kocaeli, İzmir, Ankara) göç etmişlerdir. Kars'ta kalan âşıklar ise hikâye anlatma geleneğini hemen hemen bırakmışlardır.

Gülistan Çobanlar (Âşık Gülistan)

1900 yılında, Kars ilinin Arpaçay ilçesinin Koç köyünde doğmuştur. Ustası Çıldırılı Âşık Şenlik'tir. 1972 yılında vefat eden Gülistan Çobanlar, oğlu Murat Çobanoğlu ve İbrahim Demir'in de ustasıdır. *Ercişli Emrah, Hüseyin Şehzade, Kerem ile Aslı, Köroğlu Kolları, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Tahir Mirza, Yaralı Mahmut* anlattığı hikâyelerdir.

İslam Erdener

1921 yılında, Kars ilinin Ladikars (Kümbetli) köyünde doğmuş, 1992 yılında vefat etmiştir. Âşıklıkla ilgili bilgileri bölgenin âşıkları (Kasım, Şenlik, İbrahim, Hüseyin, Mansur)ndan almıştır. İlkokul mezunu olan Âşık Erdener, âşıklığın dışında hayvancılık ve çiftçilikle geçimini sağlamıştır. Anlattığı hikâyeleri, Âşık Şenlik'in oğlu Âşık Kasım'dan öğrenmiştir. Aşağıda adları verilen ilk üç hikâye Çıldırılı Âşık Şenlik tarafından tasnif edilmiştir. Âşık Erdener, Çıldırılı Âşık Şenlik'in sözünü ettiğimiz hikâyelerini Ensar Aslan'a, *Yahya Bey Dilgem* hikâyesini ise Saim Sakaoğlu ile İsmet Çetinel anlatmıştır. *Latif Şah, Salman Bey ve Turnetel Hanım, Sevdakar, Yahya Bey Dilgem*.

Ardahan ilimizde halk hikâyesi anlatan âşıklar arasında Arif Hikmet Ataman (Âşık Arifi) ile Âşık Şevki Halıcı'yı sayabiliriz

Şeref Taşlıova (Âşık Taşlıova)

10 Nisan 1938 tarihinde Ardahan ilinin Çıldır ilçesinin Pekreşen (Gülyüzü) köyünde doğmuş, 20 Eylül 2014 tarihinde Ankarada vefat etmiştir. İlkokul mezunu olan Taşlıova, Gülistan Çobanlar'ın çırağı olmakla birlikte, âşıklıkla ilgili edep ve erkânı Âşık Kasım, Âşık Gülistan Çobanlar ve Posoflu Müdamîden öğrenmiştir. Taşlıova'nın âşıklığa başlamasında ilkokul öğretmenini olan Hasan Kartarı'nın etkisi büyüktür. Saz ve söz hâkimiyetinin yanında bilimsel kongre ve toplantılarda sunduğu bildirileri ilgi ile izlenmiştir. Halk edebiyatı ve folklorla ilgili olarak çeşitli dergilerde (*Çağrı, Türk Folklor Araştırmaları, Türk Edebiyatı, Millî Kültür, Pınar, Kemalist Atılım, Türk Dili, İnanç, Güneysu, Meşale, Maya, Tarla, Erciyes, Yeni Çizgi, Köz, Türk Folkloru, Kök, Ana, Karseli* gibi) makaleler yayımlamıştır. Repertuarındaki halk hikâyelerini Türk Dil Kurumu arşivine vererek sağlığında bildiklerinin kitaplaşmasını görmüştür. Taşlıova, Murat Çobanoğlu ile birlikte Sivas Türk Halk Müziği Korosu'na girmiş ve aynı yerden 2003 yılında emekli olmuştur. Pek çok çırak yetiştiren Taşlıova, âşık edebiyatını, 150 kadar âşık makamı ve halk hikâyesini en iyi bilen âşıklarımızdandır. Asya, Avrupa ve Amerika'da ülkemizi temsil etmiştir. Oğlu Mete Taşlıova, babasının tasnif ettiği hikâyelerle ilgili olarak yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip, Bağdat ile Hafız, Cihan ve Abdullah, Diligam Yahya Bey, Emir ile Sümbül, Emrah ile Selvi, Eşref Bey, Gülistan ile Süleyman, Hüseyin ile Mahmiri, İbrahim ile Hayrinisa (Hayransa), İrfanî ile Türkmen Kızı, Kenan ile Hanzade, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Kırk Çeşmeli Şehir, Kirmanşah, Köroğlu'nun Bağdat Kolu, Köroğlu'nun Bolubey Kolu, Köroğlu'nun Erzurum Kolu, Köroğlu'nun Gaziantep Kolu, Köroğlu'nun Hasanbey Kolu, Köroğlu'nun Hasanpaşa Kolu, Köroğlu'nun Keloğlan Kolu, Köroğlu'nun Kocabey Kolu, Köroğlu'nun Oltu Kolu, Köroğlu'nun Tokat Kolu, Lâtif Şah, Necip ile Telli, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Sürmeli Bey, Tahir ile Zühre, Yaralı Mahmut, Zaman Bey (Zaman ile Salatin).*

İsmail Cengiz (İsmail Azeri)

1928 yılında İran'ın Tebriz vilayetinde doğmuştur. Küçük yaşlarında ailesiyle birlikte Türkiye'ye göçmüştür. 15 yaşında saz çalmaya başlayan İsmail Cengiz, Azerbaycan Türklerinden olduğu için Azeri mahlasıyla şiirler söylemektedir. Yetişmesinde Âşık İslam Erdener'le birlikte, Sosgertli Âşık Mehmet ve Kasım Şenlik'in de etkisi büyüktür. Büyük hikâyelerin yanı sıra türkölü küçük hikâyeleri de vardır. Çok sayıda çırak yetiştirmiştir. Azeri, hâlen İstanbul'da yaşamaktadır. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler arasında, *Karakız*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu'nun Son Kolu*, *Yaralı Mahmut*, vb. sayılabilir.

Dursun Cevlanî

1900 yılında, Kars ilinin Sarıkamış ilçesinin Agyar köyünde doğmuştur. Çocuk denilecek yaşta Yusuf Ağa ve Âşık Avasî'den dersler almış, Âşık İkrâmî'nin yanında çıraklık yapmıştır. Mahlasını Narmanlı Sümmanî vermiştir. Cevlanî, 1975 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip*, *Böyle Bağlar*, *Ercişli Emrah*, *Hasan Paşa Silistre Kolu*, *Haydar Bey*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu'nun İlk Kolu*, *Mirzayı Mahmud*, *Salman Bey*, *Sümmanî ile Gülperi*, *Tahir ile Zühre*, *Yaralı Mahmut*.

Muhittin Cuya (Âşık Mihmanî)

1935 yılında Kars'ta doğmuştur. Çocukluk yaşlarında şiire ilgi duymaya başlayan Mihmanî'nin doğaçlaması oldukça kuvvetlidir. Bir süre yurt dışına da çıkan âşık, halk hikâyesi anlatmada da başarılıdır. Bekir Sami Özsoy onun için; "*Ozan-Baksı geleneğinin İslâmî şekle girmiş tek temsilcisidir. Hem müzisyen, hem dansçı, hem din adamı, hem şair, hem de aktördür. Onun programını izleyenler trans hâlini görürnce hayret içinde kalırlar.*" demektedir. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Ahmet Bey*, *Âşık Garip*, *Böyle Bağlar*, *Celâl ile Kenanî*, *Çoban Süleyman*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu Kolları*, *Perro (Para)*, *Sürmeli Bey*, *Şehir Kızı-Köy Kızı*, *Tahir Mirza*, *Yaralı Mahmut*, *Yetim Ahmet*.

Murat Çobanoğlu (Âşık Çobanoğlu)

01 Kasım 1940 tarihinde Kars'ın Kaleiçi Mahallesi'nde doğmuştur. 1947 yılında başladığı ilkokulu 1952 yılında bitirmiştir. Çobanoğlu, 1987 yılında ortaokuldan, 1992 yılında da liseden mezun olmuştur. Okuma hırsını devam ettiren Çobanoğlu Açıköğretim Fakültesine girmiş ve burayı da başarıyla bitirmiştir. 1993 yılında yine kendi gayreti sonucunda Kur'an okumayı da öğrenmiştir. Murat Çobanoğlu badeli âşıklarımızdandır. O rüya görmesini ve bade içmesini Bayram Durbilmez'e aşağıdaki şekilde anlatır.

"Yaylalara çıkma zamanı gelmişti. Arabalar Kars'ın yakınında olan bir yaylaya gidiyordu. Ben de bunların arasındaydım. Yaşım on üçtü. Yolda çok susamıştım. Arabadan inip bir çeşme gözesine koştum. Su içtikten sonra otlara, çiçeklere daldım. Oracıkta uyuya kalmışım. Gözümü açtığımda gece olmuştu. Uyanınca kendimi daha güçlü hissettim. Hafızamda bazı şeylerin yer ettiğini anladım. İşte o zaman nasibim olan âşıklık ilhamı bana verildi. Sabah, yaylada beni bulamayan babam beni aramak için yollara düşer. Başımdan geçenleri dinledikten sonra âşık olacağımı söyleyerek saz aldı. Sazı tutmasını, âşık makamlarını öğretti. İşte âşıklığa böyle başladım." (Durbilmez 1993: 52-53).

Murat Çobanoğlu'nun âşıklıktaki ustası babası Gülistan Çobanlar'dır. O, yukarıda da belirttiğimiz gibi babasından saz çalmasını, âşık makamlarını ve âşıklık geleneğinin yolunu yordamını öğrenmiştir. Babasının dışında *Şavşatlı Deryamî*, *Kağızmanlı Cemal Hoca*, *Arpaçaylı Hamit İlhamî* ve *Ardanuçlu Efkarî* onun yetişmesinde etkili olan diğer âşıklardır. Murat Çobanoğlu çok sayıda çırak yetiştirmiştir. Âşık Murat Çobanoğlu 1966 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı'nın hemen hemen tamamına katılmıştır. O, bu bayramlar vasıtasıyla başta Âşık Veysel olmak üzere pek çok âşıkla bir araya gelmiştir. Sadece Konya Âşıklar Bayramı'na katılmamış, buranın dışında Türkiye'nin hemen hemen her ilinde, hatta ilçesinde Kızıroğlu'nu söylemiş, hikâyeler anlatmış, geleneğin unutulmaması için bütün ömrü boyunca büyük çaba harcamıştır. Çobanoğlu, Türkiye sınırları içerisinde dolaşmakla kalmamış, yurt dışında da Türkiye'yi temsil etmiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş gibi onlarca devlet büyüğünün huzurunda çalıp çağırmıştır.

Bayrım Durbilmez; "O, halk hikâyesi anlatıcılığının en önde gelen temsilcisidir. Hikâye anlatışındaki tavrı, anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler bakımından diğer halk şairlerinden kolayca ayrılır. Onun üç, yedi, on, yirmi bir, otuz günlük hikâye anlatışına şahit olduk." (1993: 82) demektedir.

Çobanoğlu, 26 Mart 2005 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Mezarı Kars ilimizdedir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Âdil Şah ile Lala Sultan*, *Ahmet ile Mehmet*, *Alkanla Peri*, *Asuman ile Zeycan*, *Âşık Garip*, *Âşık Tüccarî*, *Bayburtlu İrşadî*, *Cünûn Bey*, *Deli Kurt* (Hüseyin Nihal Atsız'ın aynı addaki romanının hikâyeleştirilmiş şekli), *Emrah ile Selvi*, *Hamithan*, *Hasta Hasan*, *Hüseyin Bey*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu Bolu Beyi Kolu*, *Köroğlu Hasan Paşa Kolu*, *Köroğlu'nun İlk Kolu*, *Köroğlu Kızıroğlu Kolu*, *Köroğlu'nun Son Kolu* ve *Köroğlu'nun Hasan Bey Kolu*, *Melihşah*, *Murat Han ile Peri*, *Necip ile Telli*, *Pervane*, *Salman Bey*, *Saraç İbrahim*, *Seyfi bin Zülyezen*, *Şah İsmail*, *Tahir ile Zühre*, *Yaralı Mahmut*, *Yusuf ile Zeliha*.

Sadi Değer (Hasretî)

1927 yılında Kars ilinin Susuz ilçesinin İncesu köyünde doğmuştur. İlkokul mezunu olup âşık makamları ve halk hikâyesi konusunda geniş bilgiye sahiptir. Badeli âşıklarımızdandır. 1969 yılında Kayseri'ye göçerek oraya yerleşir. Bu arada Konya Âşıklar Bayramına katılarak kendisini çeşitli kesimlere tanıtmaya fırsatını elde eder. Hasretî, âşıklığın dışında senaryo yazarlığı yapmış ve bazı filmlerde (Köse Emmi) rol almıştır. Hasretî, 23 Kasım 2000 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Kayseri'dedir. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Hayransı Hanım*, *Köroğlu'nun Bağdat Kolu*, *Köroğlu'nun Kocabey Kolu*, *Köroğlu'nun Oltu Kolu*, *Köroğlu'nun Son Kolu*, *Köse Emmi*, *Necip ile Telli*, *Yaralı Mahmut*.

Üzeyir Aziz Göktekin (Âşık Pünhanî)

1917 yılında Kars ilinin Sarıkamış ilçesinin Aşağı Kotanlı köyünde doğmuştur. Ailesi Ermeni mezaliminden kaçarak Erzincan'a yerleşmiştir. Bölgenin Ruslardan kurtarılması üzerine tekrar köyüne dönerek Âşık Dursun Cevlanî'ye çırak olur. Sekiz yıl kadar süren bu çıraklık döneminin sonunda *Pünhanî* mahlasına alarak usta âşık olur. Halk şiirinin çeşitli dallarındaki başarısının yanında, aynı zamanda iyi bir halk hikâyesi anlatıcısıdır. Anlattığı halk hikâyeleri şunlardır: *Âşık Garip*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu Kolları*, *Tahir ile Zühre*.

Laçın Kurt (Âşık Laçın Aladağlı)

1918 yılında, Kars ilinin Kağızman ilçesinin Camuşlu köyünde doğmuştur. Ustası Karslı Cemal Hoca'dır. Bildiği hikâyeler Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans tezi olarak hazırlanmıştır. 1980 yılında vefat etmiştir. *Ahmet ile Mehmet, Âşık Garip, Böyle Bağlar, Ercişli Emrah, Kerem ile Aslı, Kirmanşah, Köroğlu Kolları, Köroğlu'nun Hasan Paşa (Silistre) Kolu, Lâtif Şah, Necip ile Telli, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Tahir Mirza, Tufarganlı Âşık Abbas* anlattığı hikâyelerdir. Bunların dışında Kars'ta Âşık İlhamî Demir (Âşık İlhamî), Mustafa Aydın (Âşık Mustafa), Âşık Bektaş, Ali Dadaşoğlu (Âşık Dadaşoğlu), Veysel Deniz (Âşık Şahbazoğlu), Muhlis Denizer, Abbas Dilir, Dursun Doğan, Dursun Durdağı (Âşık Burhanî), Muharrem Günay, Murat Yıldız, Erzade Kapan, Coşkun Kırdurdu, Maksud Koca (Âşık Feryadî), Âşık Merdan, Yılmaz Şenlik, İsmail Turan (Âşık Cemal Hoca), Mustafa Turgut (Âşık Emsalî), Mürsel Sinan Uğursu, Mehmet Kasım Ülker (Âşık Hicranî), Orhan Üstündağ, Ali Yıldız (Âşık Elvanî), Günay Yıldız, gibi âşıklarımızın da hikâye anlattığını biliyoruz.

VANLI ÂŞIKLAR

Van ilinin halk hikâyeciliği ile ilgili *Ercişli Emrah* ile *Selvi Han* hikâyesinden kaynaklanmaktadır. Bölgenin İran'a yakın olması geçmişte İran Şahı Şahoğlu Şah Abbas'ın Van Kalesi'ni kuşatması, yolu üzerindeki Erciş'ten Selvi Han'ı götürmesi bölge insanını etkilemiştir.

Yine *Kerem ile Aslı* hikâyesinde Erzurum, Ağrı, Erciş ve Muş'un ayrı bir yeri vardır.

Halk hikâyesi anlatıcılarının bazılarına göre *Köroğlu* da Van ilinin Muradiye ilçesindendir.

Bölgenin iklim yapısı, tabiat şartlarının zorluğu gibi hususlar da dikkate alınınca halk hikâyelerinin bölgede kök salmasının sebepleri daha iyi ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde diğer bölgelerde olduğu gibi bu yöremizde de halk hikâyeleri profesyonel anlamda anlatılmamaktadır. Halk arasında da *Ercişli Emrah, Kerem ile Aslı* ve *Köroğlu* hikâyelerinden parçalar anlatılma şansını bulmaktadır.

Ahmet Poyrazoğlu

1951 yılında Van ilinin Erciş ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Van'da yapmıştır. Eğitim enstitüsü mezunu olup öğretmenliğe Van ilinin Gürpınar ilçesinde başlamıştır. Ercişli Emrah onun manevî ustasıdır. Âşığımız 1983 yılında İstanbul'a göç eder. Hâlen orada yaşamaktadır. *Ahmet ile Mehmet, Böyle Bağlar, Celalî ve Mehmet Bey, Cünun Bey, Dürri Gılan, Kerem ile Aslı, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Köroğlu'nun Hasan Paşa (Silistre) Kolu, Köroğlu'nun Kocabey Kolu, Köroğlu'nun Son Kolu, Namuslu Kız, Öksüz Vezir, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Seyfi bin Zülyezen, Sürmeli Bey, Tufarganlı Abbas, Yaralı Mahmut* anlattığı hikâyelerdir.

GAZİANTEP VE BARAKLAR

Daha çok Gaziantep ilimizin Nizip ilçesinde yaşayan Barakların göçleri, yerleştikleri bölgelerdeki komşularıyla olan kavgaları zamanla kısa hikâyeli türkülere konu olmuştur. Bu türkülü hikâyeler bölgede yetişen âşıklar arasında yayılmış daha sonra da Barak meclislerinde anlatılmıştır.

Barak hikâyelerini, *Değirmenci Recep, Sait Uzunarslan, Dertli İbrahim, Ümitcan İlhan*, vb. anlatmaktadır.

Barak odası: Barak türküleri ve hikâyelerini anlattığı yere verilen ad.

Bozlak: Türk halk müziğinde bir uzun hava çeşididir. Orta Anadolu'da abdalların, Çukurova'da daha çok Aşkarların söyledikleri ezgilerdir.

Ahey, eyy: Eğer bozlak ahey ve eyyle başlarsa buna Karaca Oğlan bozlağı denilmektedir.

Aydost: Eğer bozlak aydostla başlarsa buna Dadaloğlu bozlağı denilmektedir.

Karaca Oğlan çağırma: Çukurova yöresinde türkü çağırma yerini kullanan bir deyimdir.

Uzun hava okumak: Çukurova yöresinde bozlak okuma anlamına gelmektedir.

Baraklı Aşık Mahgül (Mehmet Kılıçoğlu)

1919 yılında Gaziantep ilinin Nizip ilçesinin Büyükşemik köyünde doğmuştur. Öğrenim görmemiştir. Okuyup yazmayı da askerde çavuşlarından öğrenmiştir. Onun belirli bir işi olmadığı için, babasında kalan arazilerin kirasıyla hayatını devam ettirmiştir. Baraklı Mahgül, 70 yıl kadar hikâye anlatmış, düğünlere katılmış, kınacı gitmiş, **barak odalarında** günlerce süren toplantılara iştirak etmiş, ancak bunların hiçbirisinden maddi bir kazanç elde etmemiştir.

Aşık Mahgül'ün hikâye dağarcığını, Barakların Orta Asya'dan Horasan'a; Horasan'dan Anadolu'ya göçlerinin teşkil ettiğini söyler ve onun hikâyelerinin konusunu aşağıdaki başlıklar altında toplar: *Barakların Horasan'dan göçü, Yozgat ve civarına yerleşme ve Osmanlı ile ilk temas, Mehmet Bey'in sürgün meselesi ve Rışvan Bey'in misafir edilme olayı, Abuseyf'in ölümü ve Aysel hanımın söylemesi, Feriz Bey'in Acem'e dönüşü, Abbas Paşa'nın Culabı dağıtması* (Ersoy 2009: 70).

ÇUKUROVA VE BOZLAKLAR

Doğu Anadolu Bölgesi'nde büyük uzun soluklu halk hikâyeleri anlatılırken, Çukurova yöresinde de kısa hikâyeli türküler anlatılmaktadır. Yörede, bu tür hikâyelere **bozlak** adı verilmektedir. Bölgenin önde gelen âşığı Feymanî'ye göre; "*Bozlak, tamamıyla Çukurova'ya has bir tarzdır. Bununla birlikte bazı farklılıklar da görülür. Meselâ, Kadirli'de, Kozan'a kıyasla, Karacaoğlan ve Dadaloğlu bozlakları daha fazla bilinir. Osmaniye'nin doğusundan başlamak üzere, Haruniye, Düziçi, ve Bahçe'ye kadar olan bölgede ise; bozlaklar kendine özgü bir söyleyişle icrâ edilir ve bu söyleyiş tarzına "Gâvurdağı ağzı" denir* (Mirzaoglu 2003: 47).

Çukurova yöresinde bozlak okumada öne çıkan kalıp sözler bozlağın kime ait olduğunu belirlemede bir ölçüdür: Bozlaklar; **Ahey, Eyy**'le başlarsa Karaca Oğlan'a, **Aydost**'la başlarsa Dadaloğlu'na ve Heyhey'le başlarsa Köroğlu'na aittir.

Bölgede, *Türkü çağırma* yerine **Karaca Oğlan çağırma** deyimini kullanılır. Bunun genellikle, **uzun hava okumak / bozlak okumak** anlamına geldiği bilinir (Mirzaoglu 2003: 46).

SIRA SİZDE

Halk hikâyeleri daha çok yurdumuzun Doğu Anadolu Bölgesi'nde anlatılmaktadır. Diğer bölgelerimizde de anlatılıyorsa da, Doğu Anadolu gibi yaygın değildir. Ayrıca, Doğu Anadolu Bölgemizin dışında halk hikâyesi anlatanlar da oralara Doğu Anadolu Bölgemizden göçen âşıklardır. Sizce halk hikâyesi geleneğimizin Doğu Anadolu Bölgemizde yaygın olmasının sebebi neler olabilir?

Ahmetce (Ahmet Cihan)

Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber tahminen 1898-1977 yılları arasında Adana ilinin Ceyhan ilçesinin Versiye köyünde yaşamıştır. Medrese eğitimi görmüştür. Asıl işi çiftçilik olan Ahmetçe 1970'li yıllara kadar hikâyelerini anlatma imkânı bulmuştur. Uzun kış gecelerinde davet edildiği köylerde, kendisini dinlemeye gelenlere hikâyeli türküler okumuştur.

Hikâyelerini anlattığı sırada, sesinin tonunu arttırır, konuşmasını anlaşılır hâle getirir, anlattığı olaylara çok çabuk kendisini adapte eder. Bütün bu hususlar da onun hikâye tekniğini oluşturur. Ahmetce, saz çalmasını bilmemektedir, bu sebepten saz yerine bir değnek alır ve onun saz çalar gibi yaparak türkülerini okur. Türkü söyleyip hikâye anlatmanın dışında, aynı zamanda yöredeki bozlakçıların da

ustası olarak kabul edilmektedir. *Karac Oğlan*, *Dadaloğlu*, *Hürüoğlu Abdurrahman* bozlakları onun repertuarında önde gelen hikâyelerdir (Mirzaoğlu 2003: 48-49). Bunun dışında bozlak tarzı hikâyeleri anlatanlar daha çok Çukurova yöresinde yetişen âşıklardır. Onların anlattıkları hikâyelerin başlıcaları şunlardır: *Karaca Oğlan*, *Dadaloğlu*, *Sefil Abdurrahman* (*Hürüoğlu Abdurrahman*), *Deli Boran*, *Öksüz Ali*, *Bey Mayıl*, *İlbeylioğlu*, *Gündeşlioğlu*, *Yazıcıoğlu*, *Ali Paşa*, *Palalı Osman*, *Âşık Ömer*, *Kul Mustafa*, *Âşık Cafer*, *Âşık Hacı Karakılçık*, *Âşık İbrahim Karalı*, *Âşık Feymanî*, *Âşık Mahmut Taşkaya*, *Gül Ahmet Yiğit*, *Âşık Haydar Aslan*, *Âşık Nizamî*, *Âşık Fidanî*, *Âşık Ali Ambarcı*, *Âşık Yaralı*, *Âşık İmamî*, vb.. Ayrıca, Kırşehir, Kırık-kale (Keskin), Yozgat ve çevresinde de bozlak okuma geleneği yaygındır. Bu bölgenin bozlakçıları arasında *Muharrem Ertaş*, *Neşet Ertaş*, *Hacı Taşan*, vb. sayabiliriz.

Halk hikâyelerinin anlatıldığı bölgeler ve anlatıcılarıyla ilgili bilgileri Ali Berat Alptekin'in *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009) adlı eserinde bulabilirsiniz.

K İ T A P

Halk hikâyeleri gibi yurdumuzun önemli bir bölümünde sevilerek dinlenen anlatmaların, bazı bölgelerimizde yeterince ilgi görmemesinin sebepleri sizce neler olabilir?

SIRA SİZDE

Özet

Halk hikâyelerinin anlatıldığı bölgeleri tanımak

Bugünkü bilgilerimizin yardımıyla Anadolu'daki halk hikâyesi geleneğini XVI. yüzyıla kadar götürsek de, yazılı ilk hikâyelerimizle daha sonraki yüzyıllarda karşılaşırız. Halk hikâyeleri yurdumuzun daha çok doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde anlatılmaktadır. Kısmen diğer bölgelerimizde de halk hikâyesi anlatma geleneği görülse de, bunlar yerel anlatıcıların varlığından değil, o bölgelere Doğu Anadolu ile Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinden göçüp gelen âşık/meddahlar sayesinde. Halk hikâyesi anlatma geleneği eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte, günümüzde de, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kısmen kültür merkezi konumunda olan Erzurum, Ardahan, Kars, Ağrı ve Van gibi illerinde devam etmektedir.

Halk hikâyesi anlatıcılarını anlatmak

Halk hikâyesi anlatıcıları olan âşıklar ve meddahlar, doğal olarak daha çok halk hikâyesi anlatma geleneğinin canlı olduğu bölgelerde dünyaya gelmekte, oralarda büyüyerek yetişmektedirler. Hayat hikâyeleri araştırıldığında pek çoğunun köyde doğduğu, yaşlı olanlarından bir kısmının okur-yazar olmadığı görülecektir. Âşıklığın ve meddahlığın usta çırak ilişkisi de öğrenilmesi, bu hikâyeci âşık ve meddahlardan bazılarının bir usta yanında yetişmesine olanak sağlamıştır. Bunlar anlattıkları halk hikâyelerinin bir kısmını ustalarından öğrenmişlerdir. Bazı âşıklar bade içmek suretiyle âşıklık ve meddahlık yeteneği kazanmıştır. Bazıları hikâye tasnif ederken, bazıları sadece anlatıcı olarak kalmıştır.

Ülkemizin meşhur âşık ve meddahları arasında Âşık Sümmani'yi, Âşık Mıktat'ı, İshak Kemal'i, Behçet Mahir'i, Çıldırılı Âşık Şenlik'i, Sabit Ataman (Âşık Müdamî)'i, Gülistan Çobanlar (Âşık Gülistan)'ı, Şeref Taşhova (Âşık Taşhova)'yı ve Murat Çobanoğlu (Âşık Çobanoğlu)'nu sayabiliriz.

Kendimizi Sıneyalım

1. Aşağıdaki bölgelerimizin hangisinde halk hikâyesi anlatma geleneği canlı olarak yaşamaktadır?
 - a. Marmara Bölgesi
 - b. Ege Bölgesi
 - c. Doğu Anadolu Bölgesi
 - d. Akdeniz Bölgesi
 - e. İç Anadolu Bölgesi
2. Dağarcığı **en zengin** olan halk hikâyesi anlatıcısı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Nusret Yazıcı (Âşık Toruni)
 - b. Ahmet Poyrazoğlu (Âşık Poyrazoğlu)
 - c. Ahmet Cihan (Ahmetçe)
 - d. Yaşar Yılmaz (Âşık Yaşar Reyhanî)
 - e. Şeref Taşlıova
3. Zengin halk hikâyesi dağarcığıyla Fransız, İngiliz ve Amerikalı bilginlerin de derleme yaptığı; pek çok Türk ve yabancı bilim adamının anlattığı hikâyeler üzerinde çalıştığı anlatıcımız aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. İslam Erdener
 - b. Behçet Mahir
 - c. Muhittin Cuya (Âşık Mihmanî)
 - d. Üzeyir Aziz Göktekin (Âşık Pünhanî)
 - e. Baraklı Âşık Mahgöl (Mehmet Kılıçoğlu)
4. Halk hikâyelerinin ilk örnekleri yaşamış veya yaşadığı rivayet edilen âşıkların hayatları etrafında oluşmuştur. Aşağıdaki âşıklardan hangisinin hayatı etrafında halk hikâyesi **oluşmamıştır**?
 - a. Ercişli Emrah
 - b. Âşık Garip
 - c. Kerem Dede
 - d. Erzurumlu Emrah
 - e. Âşık Tahir
5. Gülistan Çobanlar'ı âşıklıktaki ustası kabul eden, saz çalmasını, âşık makamlarını ve âşıklık geleneğini ondan öğrenen âşığımız aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Murat Çobanoğlu
 - b. Şeref Taşlıova
 - c. Mevlüt İhsani
 - d. İslam Erdener
 - e. Dursun Cevlani
6. Aşağıdaki hikâye anlatıcılarından hangisi bade içmemiştir?
 - a. Sümmanî
 - b. Murat Çobanoğlu
 - c. Çıldırli Âşık Şenlik
 - d. Sadi Değer (Hasretî)
 - e. İshak Kemâlî
7. Çukurova yöresinde anlatılan kısa hikâyeli türküler ne ad verilir?
 - a. Serküşte
 - b. Bozlak
 - c. Karavelli
 - d. Döşeme
 - e. Divan
8. Barak havaları ülkemizin aşağıdaki bölgelerinden hangisinde yaygın olarak söylenmektedir?
 - a. Karadeniz Bölgesi
 - b. Doğu Anadolu Bölgesi
 - c. Güneydoğu Anadolu Bölgesi
 - d. İç Anadolu Bölgesi
 - e. Ege Bölgesi
9. Ercişli Emrah'ı kendisinin manevi ustası kabul eden âşığımız aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Ahmet Poyrazoğlu
 - b. Yaşar Reyhani
 - c. Temel Turabi
 - d. Murat Çobanoğlu
 - e. Gülistan Çobanlar
10. Ünlü saz şairi Sümmanî'nin torunları olan âşıklar aşağıdaki ikililerden hangisidir?
 - a. Temel Turabi- Erol Ergani
 - b. Erol Şahiner- İsmail Cengiz
 - c. Laçın Kurt- Yaşar Reyhanî
 - d. Nusret Yazıcı- Hüseyin Yazıcı
 - e. Ahmet Poyrazoğlu- İslam Erdener

Okuma Parçası

Erzurumlu Meddah Behçet Mahir'in Hikâye Anlatma Tekniği

...

Günümüzde, sayıları tahminen 200 civarında olan âşıklara göre meddahlarımızın sayısı pek azdır; onların sayısı belki de 10-15 gibi çok düşük bir sayıyla ifade edilebilir. Ancak, iyi bir meddah, hikâyesini anlatırken türkülerini de kendisi söyleyeceği, belki de tek başına birkaç geceyi doldurabileceği için onu birkaç âşığın yerine koyabiliriz.

...Meddahımız Behçet Mahir saz çalmadığı gibi hareketli bir anlatışa da sahip değildir. Onun hikâye anlatma tekniğinde yer alan hususları birkaç madde hâlinde toplamanın ve ona göre değerlendirmenin daha faydalı olacağına inandığımız için aşağıdaki noktaları ele almak istedik:

1. Hikâye anlatırken fiziksel yapısında görülen değişiklikler,

2. Hikâye anlatırken ruhsal yapısında görülen değişiklikler,

3. Hikâye anlatırken eklediği eğitici görüşleri

Bu üç maddeyi gerek kendi tespitlerimize, gerekse diğer araştırmacıların tespitlerine bağlı kalarak ele alıp bir neticeye ulaşmak istiyoruz.

1. Hikâye anlatırken fiziksel yapısında görülen değişiklikler

Behçet Mahir'in hikâyelerini anlatırken fiziksel yapısında meydana gelen değişikliklerin başında gözle görülenleri sayabiliriz. O, anlatmaya başladıktan sonra âdeta 20-30 yaş daha dinçleşir, hareketlerinde bir katılık, bir sertlik göze çarpar. O, daha çok kahvehane müşterisine hitap ettiği için, zaman zaman karşısına çıktığı farklı kültür seviyesindeki dinleyicilere karşı takındığı tavrı birdenbire değiştirir, yepyeni bir havaya bürünür. Fakültede öğrencilerimize, 1982'de Bolu'da Köroğlu Semineri sırasında aydın bir kitleye hitap ederken takındığı tavırlarda bunun açık izlerini görürüz. Kahvehane dinleyicisi bir yerden sonra onu yakından tanıdığı için, Mahir'in anlatma sırasında fazla bir değişikliğe uğradığını söyleyemeyiz. O, daha çok kendisini ilk defa dinleyenlerin karşısında, belki biraz da heyecandan olacak, bu tür hareketlere başvurarak rahatlamaya çalışır. Dolaşması için boş bırakılan meydana elinde değneğiyle gezinirken konunun akışına uyarak bazen ani hareketler yapar.

Onun değişikliklerinin biri de ses tonuyla ilgilidir. Sohbet sırasında sakın bir mizaca sahip olan Mahir, olay-

ların akışı sırasında ses tonuyla konunun anlaşılmasına da yardımcı olmaya çalışır. Özellikle kızgınlık ve öfke gibi hâlleri dile getirirken onun sesinin birdenbire değiştiğini, âdeta o konuşmalar için dublör kullandığını sanırsınız. Zavallı insanların konuşmalarını ise sese yardımcı olacak hareketlerle besler, âdeta karşımıza birkaç rolü birden üstlenen bir Karagöz oynatıcısı gibi, bir hayâli gibi çıkarır.

2. Hikâye anlatırken ruhsal yapısında görülen değişiklikler

Behçet Mahir, bir halk tabiriyle ifade etmemiz gerekirse, feleğin sillesini yemiş bir insandır. Hayatı boyunca çektiği maddi sıkıntının yanında, uzun zamandan beri de gözlerinin görme gücünün zayıflaması onu âdeta iki ayrı rakiple savaşı hâle getirmiştir. Ancak o, büyük bir sabır ve tevekkül ile bunları kabul etmiş ve yaşamasını sürdürmeyi başarmıştır.

Mahir, bütün bu sıkıntılarını hikâye anlatırken unutmakta ve kendisini bambaşka bir âlemin eşliğinde buluvermektedir. Hikâyelerin sabırlı kahramanlarının yanında her türlü zorluğa göğüs geren kahramanları da, onun yaşamasında etkili olmuş, belki de bir dereceye kadar yol gösterebilmiştir. Hikâyelerini sık sık öğüt veren cümlelerle süsleyen Mahir'in kendisinin de bu öğütlerden nasibini alacağını kolayca tahmin edebiliriz. Meddahımız, anlattıklarını âdeta yaşamaktadır. Tıpkı bir masal anası gibi, haksızlığa uğrayan kahramanlarla üzülmüş, saadete eren kahramanlarla sevinir. Ancak bu üzülmüş ve sevinmeler açık bir şekilde ortaya konulmaz. Mahir, usta bir anlatıcı olarak âdeta tarafsız kalmaya çalışmakta, bu tür hislerini açığa vurmamaya gayret etmektedir.

3. Hikâyeleri anlatırken eklediği eğitici görüşleri.

Behçet Mahir, anlatılması saatler alabilen bir hikâyeyi dile getirirken yer yer eğitici konuşmalara da başvurur. O, karşısındakilerin durmadan hikâye dinleyerek sıkılmasını böylece önlemiş olmaktadır. Bu konuşmaların bir bölümü doğrudan konu ile ilgili açıklamalar şeklindedir. Yalan söylediği, büyük sözü dinlemediği, insanlara kötülük ettiği için başına felaketler gelen biri için hikâyeyi kesip eğitici konuşmasına başlamaktadır. Bu tür konuşmalara geçerken genellikle kalıplaşmış bazı cümleleri söyleyerek âdeta bizleri uyarmakta, hikâyenin konusundan ayrıldığını ihtar etmektedir. Bu hususu, Prof. Ahmet Uysal da, "Hikâyelerini anlatırken sık sık ahlak dersi vermek üzere hikâyeyi keser" demek suretiyle dile getirmektedir (Uysal 1985: 534).

Onun en çok kullandığı geçiş cümlesi, “Hagetde de eledir / Hakikatte de öyledir” cümlesidir. Onun sıkça kullandığı bazı geçiş cümleleri de şunlardır: “Çünkü ne demişler”, “Bir söz vardır”, “İşte bunları iyi bilelim”, vs. Onun bu tür eğitici konuşmaları asıl metinde, yani musannıfın düzenlediği metinde yoktur. Hatta Behçet Mahir’in aynı hikâyeyi ikinci defa anlatışında aynı eğitici konuşmayı yapmadığını veya farklı örneklerle ders verdiğini biliyoruz. Bütün bu ekler dinleyicinin o andaki durumuyla yakından ilgilidir. Bazen bu tür eklerin esas metinle yarışacak bir uzunluğa ulaştığı bile görülür.

Onun ek cümleleri daha çok atasözleri kalıbında olan sözlerdir. Atasözleri, deyimler, büyüklerin sözleri, az da olsa aşıkların mısraları bu sözler arasında yer alır. O, bu tür bir sözü sadece söylemekle kalmaz, bazen açıklama yoluna da gider. Bazı hâllerde birden fazla sözü arka arkaya sıraladığı da olur. Son yıllarda sık sık karşısına çıktığı üniversite gençliğine hitap ederken bu ek bölümlerin dozunun arttığı da gözden kaçmamaktadır; o âdeta karşısındaki gençlere şekil vermeye, onları en iyiye doğru yöneltmeye çalışmaktadır.

Üç madde hâlinde vermeye çalıştığımız hususları şöyle toparlayabiliriz: Behçet Mahir, hikâyelerini anlatırken fizik olarak bir değişikliğe uğramakta, âdeta dinçleşmektedir. Bu arada hareketleri umulmadık rahatlığı ulaşmakta ve dinleyicilerin üzerinde bir hâkimiyet kurmak istediği izlenimi uyandırmaktadır. Bu, gözle görülen değişikliğin yanında bir de ruh hâlinde meydana gelen değişiklikler vardır. O, hikâyelerini anlatırken âdeta kendinden geçmekte, bazen olayın kahramanlarıyla bütünleşmektedir. Onun en dikkati çeken yanı ise hikâyelerin uygun yerlerine, daha doğrusu akışı içinde uygun gördüğü yerlere öğüt verici eklerde bulunmasıdır.

Son söz olarak Behçet Mahir’in tavırları, ses tonu, ruh hâlleri ve eklediği öğüt verici sözleriyle kendine özgü bir meddah olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

Sakaoğlu, S. (1983). “Yaşayan Son Meddah Behçet Mahir ile Sohbet.”, **Kaynaklar**, I, Güz, 54-58.

Sakaoğlu, S. (1987). “Erzurumlu Meddah Behçet Mahir ve Köroğlu ile Kızıroğlu Mustafa Bey Hikâyesi”, **Er-ciyes**, 10 (110), Şubat, 14-17.

Uysal, A. E. (1985). “Türk Halk Hikâyeciliğinin Son Ustalarından Erzurumlu Behçet Mahir ve İç Dünyası”, **Erdem**, 1 (2), Mayıs, 527-534.

Kaynak: Saim Sakaoğlu. (1988). “Erzurumlu Meddah Behçet Mahir’in Hikâye Anlatma Tekniği”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, 25 (2), Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 21-29.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. b	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. a	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. b	Yanıtınız doğru değilse, “Çukurova ve Bozlaklar” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. c	Yanıtınız doğru değilse, “Gaziantep ve Baraklar” kısmını yeniden gözden geçirin.
9. a	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. d	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Anlatıcıları” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Doğu Anadolu Bölgemiz Dede Korkut hikâyelerinin coğrafyasının da bir kısmını içine almaktadır. Ayrıca bugün bile hikâye geleneğinin çok canlı olduğu Azerbaycan sahasına komşudur. O bölgede yaşayan insanların pek çoğunun da Azerbaycan Türkleriyle akraba olmaları geleneğin o bölgede kısmen de olsa canlı kalmasını sağlamaktadır.

Sıra Sizde 2

Halk hikâyesi dinlemek de türkü dinlemek gibi, şarkı dinlemek gibi bir zevk işidir. Ayrıca yetişme çağlarında böyle geleneklerle tanışmayan insanların da ilerleyen yaşlarında halk hikâyesi dinlemeye alışmaları kolay olmayacaktır. Ancak, kültür araştırmacıları hangi bölgeden, hangi ülkeden olursa olsun bu tür anlatmalara ilgi duyarlar.

Yararlanılan Kaynaklar

- Altun, I. (2007). **Âşık Mevlüt İhsani'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Başgöz, İ. (1986). **Folklor Yazıları**. İstanbul: Adam Yayınları.
- Durbilmez, B. (2014). **Karslı Âşık Murat Çobanoğlu/ Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Kayseri, Kardeşler Matbaası.
- Ersoy, Ruhi (2009). Sözlü Tarih Folklor İlişkisi / Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırzioğlu, F. (2000). "Çıldır Aşık Şenlik (1853-1912)'te Vatan ve Millet Duyguları", **Aşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri 22-23 Mayıs 1997**, Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mirzaoğlu, G. (2003). **Çukurova Bozlağı**. Ankara: Binoğa Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1980). "Meddah Behçet Mahir", **Milli Kültür**, 2 (1), Haziran, 49-57.
- Türkmen F. -M. Cemiloğlu (2009). **Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Hikâyeler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

4

Amaçlarımız

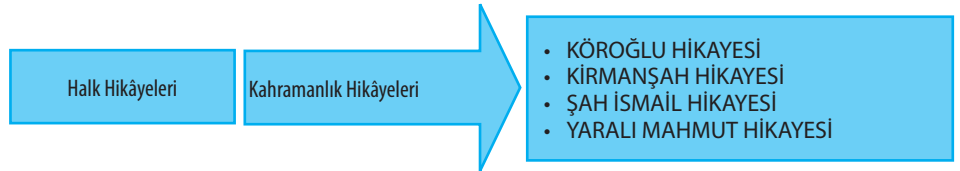
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kahramanlık konulu halk hikâyelerinden Köroğlu'nu tanıyabilecek,
- Diğer kahramanlık hikâyelerinden Kirmanşah hikâyesini tanıyabilecek,
- Şah İsmail hikâyesini tanıyabilecek,
- Yaralı Mahmut hikâyesini tanıyabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Hikâye
- Halk hikâyesi
- Kahramanlık
- Köroğlu
- Kirmanşah
- Şah İsmail
- Yaralı Mahmut

İçindekiler

Kahramanlık Hikâyeleri

GİRİŞ

Bu ünite, konusu kahramanlık olan halk hikâyeleri ele alınacaktır. Birinci ünitemizde de belirttiğimiz gibi, halk hikâyelerinin bu grubuna Köroğlu ve kolları ile diğer kahramanlık hikâyeleri girmektedir. Köroğlu ve kolları değerlendirilirken Türkiye’de tespit edilen bütün kollar yerine, Köroğlu hikâyelerinin ilk, son ve Bolu Beyi kolları üzerinde durulmuştur. Bu kısma adlarını saydığımız kolların özetleri ile metin örnekleri, Ek: Metinler bölümüne (Metin 4, 5, 6, 7, 8 ve 9) eklenmiştir. Diğer kahramanlık hikâyelerinden de sadece üçü (Kırmanşah, Şah İsmail, Yaralı Mahmut), Köroğlu hikâyelerinde olduğu gibi değerlendirilmiştir.

KÖROĞLU HİKÂYESİ

Köroğlu hikâyeleriyle ilgili pek çok sorun vardır. Bunların başında onun kimliği gelmektedir. Aşağıda onun şahsiyetiyle ilgili bazı önemli görüşler değerlendirilecektir. Bunun yanında Köroğlu’nun destanlar içerisinde mi, yoksa halk hikâyeleri içerisinde mi değerlendirileceği bir başka tartışma konusudur. Başta Pertev Naili Boratav olmak üzere pek çok araştırmacı halk hikâyelerinin kahramanlık konusunu işleyen bölümüne Köroğlu ve kollarını almışlardır. Nazım nesir karışımı olmasını, uzun kış geceleri meddah ve âşıkların hikâye anlatırken Köroğlu’nun hatıralarını canlı tutmalarını, hatta onunla ilgili pek çok efsaneler türetmelerini dikkate alırsak, konu ile ilgili parçaları halk hikâyeleri içerisinde değerlendirmemiz gerekecektir.

Köroğlu destanının halk ağzından ilk derlenmeleri, on dokuzuncu yüzyılda başlar. İ. Şopen XIX. yüzyılda Azerbaycanlı bir âşığın ağzından dinlediği destanını konusunu, Rusça’ya tercüme edip yayımlar. 1840’lı yıllarda A. Chodzko adlı Polonya asıllı bir Rus Azerbaycan ve Türkmen vadilerini dolaşarak on üç hikâyelik ilk önemli Köroğlu destanı metnini tespit eder ve Rusça’ya tercüme ederek bastırır. Köroğlu destanının halk arasından derlenmiş ilk Türkçe yayını Mir Babaoğlu Hasan Molla tarafından yapılmış, Hikâyat-ı Köroğlu Sultan ve Hikâyat-ı Gayvazhan adı ile Kazan’da yayımlanmıştır.

Köroğlu hikâyeleri Türkiye’nin dışında bütün Türk cumhuriyetlerinde ve topluluklarında, Türklere komşu olan halklar (Ermeni, Gürcü, Tacikler, Fars, vb.) arasında da anlatılmaktadır.

Köroğlu hikâyelerinin, Hazar Denizi’ni bir çizgi olarak kabul edersek iki büyük varyantının olduğu görülecektir. Doğu ve batı varyantları diyebileceğimiz bu anlatılmalarda, Köroğlu’nun ilk kolundan son koluna kadar pek çok farklılıkların olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Köroğlu

Kaynak: (Aksel, 1960)

Köroğlu'nun Soy

A. Chodzko, Pertev Naili Boratav, vb. araştırmacılara göre Köroğlu Teke boyundan bir Türkmen'dir. Türkmenistan Türkleri onun Daşoğuz ilinin Göroğlu köyünden olduğunu ileri sürerler.

Mersin ilinin Bozyazı ilçesinin Tekeli beldesinde yaşayanlar, bölgede yapılan etkinliklerde kendilerinin Türkmen kökenli olan Köroğlu ile aynı boydan olduklarını iddia etmektedirler.

1. Köroğlu'nun Babası: Doğu varyantlarında Köroğlu'nun babası *Ravşan* (Kazakistan), *Revşenbek* (Türkmenistan), *Ravşanbek* (Özbekistan), *Hazreti Ali* (Doğu Türkistan), vb. adlarla bilinmektedir. Doğu varyantlarında Köroğlu'nun babası daha etraflı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Batı varyantlarında ise Köroğlu'nun babası *Uruşan* (Rövşen, Ruşen) Baba; *Yusuf*, *Deli Yusuf* veya *Ali*'dir. *Uruşan Baba* veya *Deli Yusuf* ise pek çok destan / halk hikâyesinde 'Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı Kolu'nda görülmekte ve kısa bir süre sonra da ölmektedir. Bu sebepten batı varyantlarında Köroğlu'nun babası hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.

2. Köroğlu'nun Annesi: Doğu varyantlarında anne *Akanay* (Kazakistan), *Bibi Hilal* (Türkmenistan), *Hilalay* (Özbekistan), *Zulper Ayım* (Doğu Türkistan), vb. adlarla bilinmektedir. Oysa batı varyantlarında anne ile ilgili hiçbir şey bilinmemektedir. Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, vb. anlatmalarda hamile iken ölen anne mezarda bebeğini doğurmuş, emzirmiştir. Doğu kaynaklarında mezarda doğum, kısarak tarafından emzirilme, ölüp dirilme, bebeğin ağzında dişiyle doğması, hamileliğin normalinden uzun sürmesi, bebeğin doğar doğmaz konuşması, vb. özellikleri normal karşılanırken, batı varyantlarında bu hususlara yukarıda da belirttiğimiz gibi pek itibar gösterilmemiştir.

3. Köroğlu'nun Adı: Köroğlu'nun esas adı **Ruşen Ali** (Tobol rivayeti, Boratav 1984: 33); *Ali* veya *İrışvan Ali* (Maraş rivayeti, Boratav 1984: 45); *Ali* (Maraş Ağzı Köroğlu, Özturan 2009: 44-45); *Ruşen* (Güney Azerbaycan, Kafkasyalı 2002: 412); *Rövşen* (Kuzey Azerbaycan, Tehmasib 1975: 7); *Ruşen Ali* (Korkmaz 2003: 270); *Uruşen Ali* (Hekimoğlu-Öztürkmen 1996:4); *Ali Ruşen/Ruşen Ali* (Kaftancıoğlu 1979: VIII), *Hürüşan* (Türkmen-Cemiloğlu 2009)'dır.

Bu durumda elimizdeki bilgiler belgeden çok, kaynak şahıslarımızın anlattıkları metinlerdeki tespitlerden öteye gitmemektedir. Bu sebepten araştırmalarda destan kahramanı Köroğlu ile âşık ve Celalî ayaklanmalarında adı geçen Köroğlu hep karıştırılmıştır.

4. Köroğlu'nun Evliliği: Köroğlu, doğu varyantlarında birden fazla eşle evlenmiş gösterilirken, batı anlatmalarında daha çok tek eşle evliliği tespit edilmiştir. Evlilikle ilgili bilgilerde de belgenin yerini anlatıcıların görüşü almaktadır. Bu sebepten evlilik meselesinde anlatılanlar da hayal ürününden başka bir şey değildir.

5. Köroğlu'nun Çocukları: Köroğlu'nun çocuğu meselesi de doğu ve batı varyantlarında farklılıklar gösterir. Nitekim Özbek anlatmasında *İvaz Han* Köroğlu'nun oğlu olarak bilinmesine karşılık gerçek hiç de öyle değildir. Günün birinde Hendek Gölü civarında bir Türkmen çadırına gelen *İvaz'a* evin kızı kim olduğunu sorduğunda:

"Köroğlu'nun oğluyum" cevabını alınca kız:

"Köroğlu'nun oğlu yok, senin kim olduğun belli değil. Köle gibi bir şeysin, ben sana varmam." der (Boratav 1984: 29-30).

İstanbul rivayetinde ise Köroğlu'nun *Nigar* ile evliliğinden bir çocuğu olmuş-tur ve adı *Hasan Bey*'dir.

Anlatmaların büyük bir kısmında bir yaşlının bedduası sonucunda Köroğlu'nun "züriyetsiz" olduğundan söz edilir (Boratav 1984: 33).

Kızıroğlu Mustafa Bey, Köroğlu'nu öldürmek istediğinde, "*Evladım yok, delile-rim başsız kalacak.*" (Boratav 1984: 39) demesi üzerine hayatını bağışlamaktadır.

Batı anlatmalarında, Köroğlu halk hikâyelerinin genelinde Köroğlu'nun *Hasan* adından bir çocuğu vardır.

Bununla beraber metin merkezli anlatmalarda kaynak şahıs dediğimiz anlatı-cılar zaman zaman onun çocuk sayısını artırabilmektedirler.

6. Köroğlu'nun Memleketi: Köroğlu'na gerek Türkiye içinde gerekse, Türkiye dışında pek çok yer ev sahipliği yapmak istemektedir. Türkiye'de Bolu ilinin Dörtdivan ilçesi, Erzincan ilinin Kemah ilçesi, Van ilinin Muradiye ilçesi, Kars ilinin Sarıkamış ilçesi ile Tokat ve Bingöl illeri bunlardan birkaçıdır. Türkiye dışında ise yukarıda da belirttiğimiz gibi; Türkmenistan'ın Daşo-guz ilçesinin Göroğlu köyünü sayabiliriz.

7. Köroğlu'nun İşi: Metin merkezli anlatmalarda Köroğlu'nun seyahatlerinin sebebi ve fiziki özellikleri de ele alınmaktadır. Bu özellikler dikkatle ince-lenecek olursa Köroğlu'nun işi de ortaya çıkacaktır. Tespit ettiğimiz bazı örnekler aşağıdadır:

Köroğlu daima yeni maceralar peşinde koşan birisidir. O böylece yeni şehir-leri görecektir. Seyahate çıkması sebepleri de böylece ortaya çıkmaktadır. Mesela bir elmacı vasıtasıyla Kars hâkimi Ahmet Paşa'nın kızı Perizat'la tanışır (Boratav 1984: 24).

Köroğlu zaman zaman da *âşık* kıyafetine bürünerek seyahat eder (Boratav 1984: 24).

"*Köroğlu evvela âşık taklidi yapar.*" (Boratav 1984: 38).

Köroğlu Hulufu rivayetinde, *ticaret* yapan birisidir (Boratav 1984: 36).

Köroğlu Yalvaç rivayetinde "*Bir parça kör bir sığır çobanıdır.*" (Boratav 1984: 41).

Köroğlu ile ilgili pek çok hikâyede, onu 99'luk tesbihi ile derviş kıyafeti içinde görürüz.

Burada belirtilen işlerden hiç birisi de onun asli görevlerinden değildir. Onun kıyafet değiştirmesi, âşık, çoban, tüccar görünümünde olması anlatıcıyla ilgili so-runlar olup gerçeğe ilgisi yoktur.

8. Köroğlu'nun Şahsiyeti: Köroğlu'nun şahsiyetiyle ilgili olarak gerek batı, gerekse doğu dünyasından pek çok araştırmacı görüş bildirmişlerdir. Elbette burada bu görüşlerin tamamını vermemiz mümkün değildir. Önemli gör-düklerimizden bazıları çok kısa olarak aşağıda verilecektir.

Gerek ilk derlemeyi yapması, gerekse batı dillerine çevrilmesinde A. Chodzko'nun önemli bir yeri vardır. Chodzko, Köroğlu'nun Türkmenlerin Teke boyundan olduğunu, Erzurum-Hoy arasında eşkıyalık yaptığını belirtir.

Türkiye'de Köroğlu ile ilgili ilk bilimsel çalışmayı yapan Pertev Naili Boratav başlan-gıçta onu millî bir kahraman olarak değerlendirirken, daha sonra ortaya çıkan belgeleri de göz önüne alarak onun bir eşkıya olduğu görüşünü ortaya atar (Boratav 1931, 1946).

Evliya Çelebi, XVII. yüzyıldaki Celâlî ayaklanmalarından söz ederken Köroğlu'nun da adını sayar. Onun bir Celâlî olduğu görüşüne, *Jirmunskiy*, *Zari-fov*, *Saumelyan*, *Petruşevskiy*, *Karriev*, *Kaplan* gibi araştırmacılar da katılır (Türkmen 1982: 417).

Nedim: Meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı.

Ziya Gökalp, Köroğlu'nun, *Gazneli Mahmut*; Ayvaz'ın da **nedimi** Ayaz olduğunu iddia eder.

Zeki Velidi Togan ve Faruk Kadri Timurtaş ise Köroğlu'nu Göktürkler çağına kadar götürürler ve onun Sasaniler döneminde İran Astrabad sınırında sınır muhafızlığı yapan bir asker olduğu görüşünü ortaya atarlar.

Fahrettin Kırzioğlu ise destandaki askerî düzenden hareketle Köroğlu'nu, V. yüzyılda yaşayan tarihi bir Oğuz kahramanı olarak kabul eder.

Fikret Türkmen, Köroğlu ile ilgili değerlendirmesinde onun bir eşkiya olabileceğini kabul ederken, hikâyelerde karşımıza çıkan destanî unsurların da göz önüne alınması gerektiğini belirtir. Ona göre hikâyenin çekirdek olayı çok eski dönemlere ait olup daha sonra yeni olaylarla desteklenmiş ve XVI. veya XVII. yüzyılda bugünkü hikâyelerin ilk şekli ortaya çıkmıştır (Türkmen 1982: 417-418).

Ahmet Edip Uysal ise daha çok doğu varyantlarından hareketle onun yaşama-dığını, mitolojik bir kahraman olduğunu belirtir (Uysal 1986: 26).

M. Öcal Oğuz, Köroğlu'nun başlangıcını oluşturan bir prototipinin olmasına karşılık, yüzyıllar içinde yeni coğrafyada yeni ortam ve şahsiyetlerle kendisini yenilediğinden söz eder (Oğuz 1998: 62).

9. Köroğlu Saz Şairi midir?: Başlangıçta Evliya Çelebi'nin, daha sonra da Fuad Köprülü'nün ortaya attığı, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın komutasında sefere katılan ordu şairi Köroğlu ile destan / halk hikâyesi kahramanı Köroğlu aynı kişi değildir. Ordu şairi Köroğlu olsa olsa, gerçek Köroğlu'nun ününden yararlanmak isteyerek bu mahlası almış olabilir.

SIRA SİZDE

Köroğlu ile ilgili bilgiler son derece sınırlıdır. Sizce onun soyu ile ilgili olarak, ne gibi başka kaynaklara daha bakabiliriz?

Köroğlu Hikâyesinin Özellikleri

Köroğlu Hikâyesinin Oluşumu

Köroğlu destanının oluşumuyla ilgili değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi hikâyelerdeki olayların XVI. ve XVII. yüzyıllardaki Osmanlı-İran savaşlarının izlerini taşımasıdır. Bu görüşü savunanların başında *Pertev Naili Boratav* gelmektedir. Destanın Türkmen kökenli olabileceğini söyleyen Boratav (1984: 139), “*Osmanlı tarihinde Köroğlu hikâyelerine temel olabilecek mahiyette öyle safhalar var ki...*” diyerek (1991: 238) destanı Anadolu'daki Celâlî ayaklanmalarıyla da ilişkilendirir. Bu görüşü Azerbaycanlı araştırmacı Paşa Efendiyev de desteklemektedir.

İkinci görüş, *Fikret Türkmen*'e ait olup ona göre Köroğlu hikâyelerinin temelinde Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi Oğuzların büyük destanları yatmaktadır. Ancak Köroğlu hikâyeleri oluşurken metinlere yeni bir coğrafya ile yeni tarihî olaylar da eklenmiştir. Hatta değişim, sadece coğrafya ve tarihle sınırlı kalmamış, hikâyelerin şahıs kadrosunda da olmuştur. Türkmen, destanın varyantlaşmasının sebebini ise bu halkanın oluşum döneminin uzunluğuyla ilişkilendirir. Köroğlu'nun şahsını ise bu destanın Orta Çağ'daki mahallileştirilmesi olarak düşünülebileceğini belirterek, bu konuda karar vermenin yine de güç olduğunu söyler (Türkmen 1982: 419). Türkmen'in bu görüşünü Ş. Cemşidov, N. Sami Banarlı gibi araştırmacılar daha önce ileri sürmüşlerdir.

Köroğlu Hikâyelerinin Konusu

Köroğlu hikâyelerinin konusunun ilk bakışta kahramanlık olduğunu söyleyebiliriz. Oysa buradaki kahramanlık biraz yanıltıcıdır. Hikâyelerin kuruluşunda bezirgânlar tarafından getirilen bir kahramanın veya güzelin haberi Köroğlu tarafından araştırılır. Verilen haber doğrulandıktan sonra kahramanlığın yanında, çeşitli hilelere de başvurarak çıkılan seferden galip gelinir.

Bu hususu iki kolda özetleyebiliriz: Köroğlu, Ermeni Armenik'in yanında nalbant çırağı olan Demircioğlu'nun haberini aldıktan sonra onu kaçırmak üzere Erzurum'a gider. Bezirgânın verdiği bilginin doğru olup olmadığını araştırır. Daha sonra da verilen haberin doğru olduğunun anlaşılması üzerine Erzurum'dan Erzincan'a nasıl gidileceğini bilmediğini söyler. Ermeni Armenik de Demircioğlu'nu Köroğlu'na rehberlik etmek üzere verir. Demircioğlu'nu atının terkesine alan Köroğlu da onu kaçıır.

Aynı husus Ayvaz kolu için de geçerlidir. Ayvaz, Üsküdar'da bir kasabın çırağıdır. Kasaba, kendisinin büyük baş hayvan sahibi olduğunu, hayvanlarının İstanbul'un dışında bulunduğunu, isterse Ayvaz'ın malları görebileceğini söylemesi üzerine izin verilir, böylece Ayvaz da kaçırılmış olur.

Galiba Köroğlu hikâyelerini en iyi tanımlayan Erzurumlu Behçet Mahir'dir:

"Köroğlu harpleri ya bir dilber haberinden, ya bir yiğit haberinden çıkar. Kahraman gittiği yerde tam sonuca ulaşacağı sırada yakalanıp idam edilmek üzeredir, ya da yenemeyeceği kadar güçlü bir ordu ile karşılaşmış ve bitkin düşmüştür. Tam o sırada Çamlıbel'den yardım gelir ve kahraman kurtarılır" (Türkmen 1982: 418).

Eğer Köroğlu kolları dikkatle okunacak olursa Behçet Mahir'in konu tanımının ne kadar haklı ve gerçekçi olduğu görülecektir.

Köroğlu Hikâyesinin Kol Sayısı

Köroğlu hikâyesinin kol sayısı anlatıldığı coğrafyaya göre değişiklik göstermektedir. Hatta bu kolların sayısında sınırlama bile yoktur. Zaman zaman da Köroğlu ile ilgili yeni kollar bile tespit edilebilmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi kol sayısındaki değişikliğin ana sebebi anlatıcıyla ilgilidir. Kol sayıları aşağıdaki gibidir:

Türkiye-Azerbaycan: 14-24; Özbekistan: 47; Türkmenistan: 14; Kazakistan: 65; Tacikistan: 50

Köroğlu Anlatma Geleneği

Türkiye'de Köroğlu anlatma geleneği Doğu Anadolu Bölgesi'nin dışında Kahramanmaraş ve Osmaniye'de de devam etmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Köroğlu anlatıcıları arasında *Erzurumlu Nalbant İshak (İshak Kemalî)*, *Gez Mahalleli Hafız Mugdat*, *Meddah Behçet Mahir*, vb. ilk sırayı alırlar. Bunun yanında Doğu Anadolu Bölgesi'nde âşıklıkla ilgilenen hemen hemen herkes Köroğlu hikâyesini az veya çok bilmektedir. *Âşık Mevlüt İhsanî*, *Âşık Murat Çobanoğlu*, *Âşık Şeref Taşhova*, *Âşık Şevki Halıcı*, vb. Köroğlu hikâyesini anlatan âşıklardan sadece birkaçıdır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde; âşık meclisleri Köroğlu ile başlar ve yine Köroğlu ile biter. Eğer meclisin başında ve sonunda Köroğlu'nun adı anılmazsa (ondan türkü, şiir okunmazsa) Kırat'ın sabaha kadar âşığın kayınvalidesinin çadırının dibinde kişneyeceğine dair bir inanış vardır.

Kahramanmaraş bölgesinde ise Köroğlu hikâyesini anlatanlar arasında *Hamza Küçükkürtül*, *Ökkeş Bilal* (Fırıldak Ökkeş), *Hancı Ökkeş*, *Nuh Osman* (Subo-

şaltan), *Hacı Demirci*, vb. sayılabilir. Bu konuda ülkemizde yeni yayımlanan bir kitapta hikâyenin anlatıldığı çevre ve dinleyici kesimi hakkında açıklayıcı bilgiler verilmektedir:

“Ökkeş Bilal içmelerde, ılıcalarda, ramazan akşamlarında kahvelerde Köroğlu’nu anlatır, en heyecanlı yerinde şapkasını dolaştırarak izleyicilerden 25 kuruş, 50 kuruş para toplamış. O kadar sürükleyici anlatırmış ki izleyicileri sanki büyümüş: Yılın birinde Elbistan içmesinde Köroğlu’nu anlatıyormuş... Elbistan ağalarından biri kendisini hikâyeye o kadar kaptırmış ki, çocukları gidelim diyormuş. Kendisi Köroğlu’nun zindandan çıkmasını bekliyormuş. Ökkeş Bilal Köroğlu’nu bir türlü zindandan çıkarmıyormuş, çünkü şapkayı dolaştırdığında iyi para toplanıyormuş. Bu nedenle de uzattıkça uzatıyormuş. Sonunda ağanın sabrı taşmış. Erkenden kahveye varıp en öne oturmuş. Fırıldak Ökkeş gelip masanın üzerine atılan sandal yesine kurulunca ağa Ökkeşe 50 lira vermiş. Herkesin yirmi beş kuruş, elli kuruş verdiği bir zamanda eli tüfekli elli lira o kadar büyük para ki... Ağa belinden silahını çıkardıktan sonra:

“Ökkeş! Ökkeş! Şu parayı al, amma bugün Köroğlu’nu zindandan çıkarmazsan... deyip küfrü basmış.” (Özturan 2009: 17-18).

Zaman zaman da metinlerdeki şiirlerin kısmen veya tamamen unutulmasıyla karşılaşırız. O zaman derleyici bu kısımları ya kendisi tamamlamakta, ya da bir başka âşığa tamamlatmaktadır. Bunun en güzel örneğini Hacı Ali Özturan yapmıştır:

“Hikâyede olması gereken bazı şiirler ne yazık ki derlenemedi. O şiirlerin yerine aslını asla tutmaz ama ben dörtlükler yazdım. Benim yazdığım dörtlüklerin sol tarafındaki rakamlarını kalın yazdım ki bilinsin diye.” (Özturan 2009: 19).

Çukurova yöresinde de Köroğlu anlatma geleneği devam etmektedir. Öncekileri bilemezsek de günümüzdeki en önemli anlatıcıları arasında Mehmet Demirci, Yusuf Sıra, vb. sayılabilir.

Çukurovalı anlatıcılara göre destanın coğrafyası da bölgeye (Şanlıurfa, Adana, Hatay, Arabistan, Mısır) uyum sağlayarak bazı değişikliklere uğramaktadır.

Köroğlu Hikâyesinin Diğer Özellikleri

Köroğlu Niçin Kıyafet Değiştirir?

Meddah ve âşıkların anlattığı metinlerde Köroğlu’nun keleşleri (delileri, koçakları, batırları, yiğitleri) sıkıştıklarında, yardımlarına Köroğlu yetişir. Ancak Köroğlu karşısındaki güç ile baş edemeyeceğini çok iyi bilmektedir, bu sebepten farklı kıyafetlere girme ihtiyacını duyar ve böylece de koçaklarını daha kolay kurtarma fırsatını elde eder.

Nedim Bakırcı (2009) tarafından hazırlanan bir bildiride Köroğlu’nun hangi kıyafetlere girdiği ve niçin kıyafet değiştirmek zorunda kaldığı on beş başlık altında değerlendirilmiştir.

Köroğlu, bir şey öğrenmek için kıyafet değiştir.

Köroğlu, derviş kılığına girerek hakkında yazılan fermanları toplar.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Afganistan hükümdarının torunu Esebalı’yı kaçırr.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Döne Hatun ve Telli Nigâr’ı aramaya gider.

Köroğlu, derviş kılığına girerek esir olan koçakları hakkında bilgi toplar.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Cihanşah’a esir düşen oğlu Hüseyin’i kurtarır.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Bolu Beyi’nden Kırat’ı kaçırr.

Köroğlu, deli-derviş kılığına girerek Köse Kenan ve Hasan Bey’i esaretten kurtarır.

Köroğlu, sağdıç kılığına girerek Şemsinur ve kırk kızın yanına gider.

Köroğlu, âşık kılığına girerek keleşleri Kocabey ve Ayvaz'ı kurtarmaya gider.
 Köroğlu, dilenci kılığına girerek Kırat'ın saklandığı yere kadar girer.
 Köroğlu, tabip kılığına girerek Kırat'ı saklandığı yerden kurtarır.
 Köroğlu, seyis kılığına girerek Kırat'ı saklandığı yerden kurtarır.
 Köroğlu, dua ile kıyafet değiştirir.

Köroğlu'nun İdeolojisi

Köroğlu'nun ideolojisini vurgulamada halk hikâyesi anlatıcıları ve araştırmacıların şu noktalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir:

- "Fakiri, fukarayı incitmeme."
- "Zenginden alıp fakirlere dağıtma."
- "Köroğlu arşını ile bezirgânların mallarını dağıtma."
- "Çiftçilerin hamisi olma."
- "Gariplere yardım etme."

Aslında ne Osmanlı Devleti, ne de başka bir devlet yol kesen, bezirgânlardan zorla **baç** alan bir insana ödün vermezdi. Çünkü ödünün verilmesi demek başka Çamlıbellilerin, başka Köroğluların ortaya çıkarılmasına çanak tutmak demektir. Hikâye meclislerinde anlatıcı ve dinleyici kesimi her zaman Köroğlu'ndan yanadır. Bunu da normal karşılıyoruz. Çünkü hikâye / destan anlatıcıları Köroğlu'na biçtikleri bu kimlikte kendi isteklerini dile getirmektedirler. Çünkü meddahların / hekâtçıların / âşıkların kazanç noktaları Köroğlu'nun başarısıyla veya başarısızlığıyla orantılıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazen hikâyeciler, kendi hayatlarını Köroğlu'na bağlayarak anlatmaktadırlar. Oysa Köroğlu ne bir tarikata bağlanmıştır, ne de onun yirminci yüzyılda ortaya çıkan ...izm'lerle ilişkisi olmuştur. O ne Âşık Şevki Halıcı'nın ne de Ali Özturan'ın anlattığı bir tiptir. Metinlerde anlatılanlar olsa olsa anlatıcıların yaşam tarzlarıdır.

Aynı konuyu V. Jirmunskiy, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, B. A. Karriyev'in görüşleri için de söyleyebiliriz.

Bu nedenle Köroğlu, Eric Hobsbawm'ın *toplumsal eşkıya kalıbına* göre de değerlendirilebilmektedir. Hobsbawm tarafından geliştirilmiş dokuz maddelik kalıp şöyledir:

1. Soylu soyguncu kanun kaçaklığına adaletsizliğin olarak ya da otorite tarafından suç sayılan bir eylemde bulunmaktan dolayı zulüm görmekle başlar.
2. Yanlışları düzeltir.
3. Yoksula vermek için zenginden alır.
4. Yalnızca kendini savunmak ve intikam almak için adam öldürür.
5. Ömrü yeterse halkına şerefli bir adam olarak geri döner. Aslında topluluğunu fiilen terk etmez.
6. Halkı ona hayrandır, yardım eder, destekler.
7. İhanet yüzünden ölür.
8. Görünmez, efsunlu olduğuna inanılır.
9. Adaletin kaynağı kral ya da imparatorun değil, zalim yerel otorite sahiplerinin düşmanıdır.

Maddeyle uyumluluk gösterse de bize göre o ne "ütopik Çamlıbel ülkesinin ideal lideri ve zenginlerin düşmanı" ne de "yönetilen sınıfın" temsilcisidir.

Baç / paç: Köroğlu'nun Çamlıbel'den geçen bezirgânlardan aldığı haraç, vergi.

Köroğlu Hikâyesinin Kolları

Gor (Gör, Gur, Kor)
oğlu: Hazar Denizi'nin doğusundaki anlatmalarda Köroğlu'na verilen ad olup mezarda doğmuş anlamına gelmektedir.

Köroğlu: Hazar Denizi'nin batısındaki anlatmalarda babasının gözlerine mil çekildiği için körün oğlu anlamına gelmekte olup Köroğlu'na verilen addır.

Köroğlu'nun Zuhuru Kolu

Köroğlu'nun ortaya çıkışını konu alan ilk kol, Doğu ve Batı varyantlarına göre farklılıklar göstermektedir (Örnek için bkz. Ek: Metin 4). Hazar Denizi'nin doğusundaki anlatmalarda hamile kadının öldükten mezara gömülmesi, bebeğin mezarda dünyaya getirilmesi, daha sonra kısrağ veya keçi tarafından emzirilmesi gibi mitolojik motifler batı varyantlarında yoktur. Doğu varyantlarında çocuk kor (gör, kur, gor: mezar)da doğduğu için 'mezarın oğlu' anlamına **Gor (Gör, Gur, Kor)oğlu** denilmiştir. Oysa batı anlatmalarında bu mitolojik motifler kaybolmuştur. Burada at baytarı olan Köroğlu'nun babasının gözleri bağlı bulunduğu bey tarafından kör edilince 'körün oğlu' anlamında **Köroğlu** denilmiştir.

Hazar Denizi'nin batısındaki anlatmalarda karşılaştığımız, sudan çıkan atla kısrağın birleşmesiyle doğan kır ve doru atlar, doğu varyantlarında görülmemektedir. Yine atların ışık görmeyen bir ahıra konulması, yemleri verildikten sonra yanında durulmaması, atların ahırdan çıkarıldıktan sonra sınavdan geçirilmesi gibi hususlar da Batı varyantlarında karşımıza çıkan mitolojik unsurlardır.

Köroğlu hikâyelerinin batı anlatmalarında gördüğümüz abihayatin (üç köpük) içilmesi motifi de Doğu anlatmalarında görülmemektedir. Bugün sözü edilen abihayatin Bingöl ilimiz sınırları içerisinde olduğuna inanılmaktadır. Hatta Bingöl ilimizin adına bağlı olarak anlatılan efsane Köroğlu ile ilişkilendirilmektedir. Üç köpüğün Köroğlu'na verdiği meziyetler, ölümsüzlük, kahramanlık ve aşıklıktır. Son meziyet de üç köpüğün bade ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Köroğlu daha çok alp tipi içerisinde değerlendirildiği için verilen bade (üç köpük) de onun ününe yakışmıştır.

Türkiye'de *Pertev Naili Boratav*, *Metin Ekici*, *Mustafa Arslan*, *Zekeriya Karadağ* gibi araştırmacılar bu kol üzerinde bilimsel çalışma yapmışlardır.

Hikâyenin Özeti: Ruşen Ali (Ürüşan Baba), Bolu Beyi'nin yanında at bakıcısıdır. Beyin isteği üzerine Ruşen Ali Anadolu coğrafyasında at aramaya çıkar. Günler süren yolculuktan sonra Erzincan ilinin Tercan ilçesine gelir ve orada iki çelimsiz kulunu satın alır. Çünkü bu kulunlar sudan çıkan aygır ve kısrağın birleşmesi sonucunda doğmuşlardır. Bu sebepten cılız olmalarına rağmen çok değerlidir.

Ruşen Ali, bir süre sonra iki kulunla birlikte Bolu Beyi'nin huzuruna gelir. Çelimsiz, burunları sümüklü, kemikleri sayılan kulunları gören Bolu Beyi küplere biner ve Ruşen Ali'yi makamından uzaklaştırır ve gözlerine de mil çektirir.

Artık Ruşen Ali kördür. Oğlu Ali de bu sırada on yaşlarındadır. Ruşen Ali oğlundan kulunların bakımına yardımcı olmasını ister ve onları tavlaya çektirir. Daha sonra da bir ahır yapmasını ve üzerinin ışık girmeyecek şekilde örtülmesini ister. Ayrıca kulunlara yemleri verildiğinde onların yanında durulmamasını da tembih eder.

Bolu Beyi, eski seyyisbaşınının gözlerine mil çektirmesine karşılık günlük yiyeceğinin mutfaktan verilmesini ister. Bu sebepten her gün Ali, Bolu Beyi'nin mutfagında pişen yemeklerden alır ve kendi evlerine götürür. Ali'nin kimsesizliğinden yararlanan sokak eşkıyaları da onun önünü keserler ve mutfaktan çıkan yemeklere zorla el korurlar. Bu sebepten Ali evlerine çok az yemek götürür, ya da hiç götürmez.

Yine böyle bir yolculuk sırasında tek bir köpeğe mahalledeki pek çok köpek saldırır. Ancak tek köpek üzerine saldıran bütün köpeklere karşı kor ve kendini korur. Köpeğin bu hareketinden ilham alan Ali de önlerini kesen sokak eşkıyasına saldırır ve onların tamamını döver. Böylece kör seyyisin oğlu Ali, Köroğlu olur.

Artık Ali on altı yaşına gelmiştir. Babasının isteği üzerine tarla balçık hâline getirilir, daha sonra da ahırdaki iki kulun dışarıya çıkarılır. Ruşen Ali'nin isteği üzerine Ali bu atlardan Doru'ya biner ve çamura sürer. Dönüşte Doru'nun ayağında çamur izleri görülür. Çünkü üzerine iğne deliği kadar bir delikten ışık girmiştir. İkinci olarak Kırat'a binen Ali, onu da balçığa sürer ve dönüşte ayağında çamura rastlanmaz. Çünkü onun üzerine ışık girmemiştir ve uçabilme özeliğini kaybetmemiştir.

Baba Ruşen Ali, Kırat'ı iyice gözden geçirdikten sonra; *"Oğlum, Kırat senin altında iken seni hiç kimse tutamaz, artık durma, eğer benim helal evladım isen Bolu Beyi'nden intikamımı al."* der.

Bütün bunlar olurken Ruşen Ali oğlundan bir kova almasını ve Murat Nehri'nin çıktığı yere gitmesini, ırmağın çıktığı kaynağı beklemesini, şafak vakti gelecek üç köpüğü kendisine getirmesini tembih eder. Bunun üzerine Köroğlu, Murat Irmağı'nın kaynağına gider ve söylenilen zamanda üç köpüğü kovaya doldurur, sonra da içer. Bir süre sonra babasının yanına geldiğinde Ürüşan Baba, köpükleri oğlunun içtiğini anlayınca; kaderine razı olmanın verdiği bir olgunlukla; *"Oğlum, bu üç köpüğü bana getirseydin, benim gözlerim açılacak, sonra da Bolu Beyi'nden intikamımı alacaktım, der. Ancak olan olmuştur yapılacak bir şey de yoktur. Bu üç köpük sana kahramanlık, ölümsüzlük ve şairlik gücünü kazandırmıştır. Bundan böyle benim intikamımı Bolu Beyi'nden almak senin görevidir."* der. Kısa bir süre sonra da Ruşen Ali ölür ve Köroğlu onu aynı yere defneder.

Ardında da Erzincan'ın Kemah ilçesinde kendi adına bir kale yaptırır ve gelen-den geçenden haraç almaya başlar . Çok geçmeden de Sultan Murat durumdan haberdar edilir (Kaplan-Akalın-Bali 1973).

Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu

Bu kol daha çok Köroğlu hikâyesinin batı varyantlarında görülür (Örnek için bkz. Ek: Metin 5). Hikâyenin özellikle Anadolu varyantlarında Köroğlu'nun babasının gözlerine iki kulun yüzünden mil çektirilmiş ve ünlü bir seyis olan Ruşen daha hayatının baharında kör olmuştur. Hatta bu sıfat oğlu Ali'nin adının 'Köroğlu'na çevrilmesine yol açmıştır. Bu kolda Sultan Murad tarihî bir kişilik olarak görülür. O, pek çok halk hikâyesi hatta masalda karşımıza çıkmaktadır. Hatta bir masalımızın sonu onun adıyla bitmektedir: *Vermeyince Mabud, neylesin Sultan Mahmut...*

Yine aşağıda özetini verdiğimiz Keloğlan aklı, zekâyı, kurnazlığı temsil eden bir masal kahramanıdır. Öyle sanıyoruz ki hikâye anlatıcısı, belki de farkına varmadan masal tipi Keloğlan'a bu hikâyede yer vererek Bolu Beyi'nin hizmetçisi yapmıştır. Aslında Keloğlan gönüllü hizmetçi değil, yapacağı bir kurnazlık için bu mesleği seçmiş gibidir. Nitekim kurnazlığı ve zekâsıyla yüz bir yıl hapis cezası alan Bolu Beyi'ni kurtarmayı bilmiştir.

Yine hikâyenin son bölümünde Köroğlu'nu kurtarmaya giden Esebalı kırk haramilere yakalanır. Ancak onların Köroğlu'nun Esebalı adında bir çocuğu olduğundan haberleri yoktur. Çünkü haramibaşıyla Köroğlu arasında bir dostluk vardır. Esebalı başından geçenleri anlatır, ölümünden kurtulur, at ve kılıcın dışında ona yetecek kadar para da verilir. Kırk haramilerin masalla ilişkisinin eskiliğini biliyoruz. Ancak bizim burada dikkatimizi çeken asıl husus haramibaşıyla Köroğlu'nun dostluğudur. Demek ki dağların yasalarında dostluklar belirli ölçütlere göre yapılmakta ve bozulmaktadır.

Aşağıda özetini verdiğimiz hikâyede dikkatimizi çeken bir başka husus Erzurum'daki Umudum köyünün adıyla ilgilidir. Ağır kış şartları köyün boşalmasına sebep olmuştur. Sadece iki kişi (keşiş, derviş) köyde kalmıştır. Keşiş, zenginliği ile,

derviş ise maneviyatıyla ayakta kalmıştır. Köyü kontrole gelen padişah ise dervişten dua istemektedir. Duanın kabul edilmesiyle Karaz köyü, Umudum köyü olur.

Türkiye’de Hatice İçel tarafından Bolu Beyi Kolu ile ilgili olarak bir bilimsel çalışma yapılmıştır.

Hikâyenin Özeti: Sultan Murat, Köroğlu’na bir fermanlar bezirgânlardan “*Kırkta bir bac*” alma hakkı verir. Yıllarca bac veren bezirgânlar kendi aralarında anlaşarak artık Köroğlu’na bac vermek istemezler. Bunun için de Köroğlu’nun kendilerinden kırkta bir değil de yedide bir bac aldığı yalanını uydurur, ona iftira ederler. Her bezirgân ayrı ayrı dilekçe yazarak iftira ettikleri Köroğlu’nu padişaha şikayet eder. Bunun üzerine İstanbul padişahı, Köroğlu’nu elleri kolları bağlı padişahın huzuruna getirene dünyalığını vereceğini, söyleyerek tellal çağırır.

Bu arada Köroğlu Gürcistan üzerine yürürken Afganistanlı bir derviş kılığında girer. Bir sarraf dükkânı önünde oynayan ve Afganistan şahının torunu olan yedi yaşındaki Esebalî’yi kaçıtır. Esebalî yedi yaşında olmasına karşın, altınların üzerindeki yazı ve turayı parmaklarıyla silebilecek kadar kuvvetlidir. Köroğlu, oğlanın bu durumunu kimseye duyurmaz.. Daha çok küçükken kaçırılan Esebalî Nigâr Hanım’ı anne, Köroğlu’nu da baba bilerek büyür.

Bolu Beyi’nin hizmetçisi olan Keloğlan Köroğlu’nun yakalanmasıyla ilgili fermanı duyunca, lalanın kızı Dönek Sultan’ı kaçırdığı için hapis yatan Bolu Beyi’ne durumu anlatır. Zindandan ve yüz bir yıllık hapis cezasından kurtulmanın tek yolunun da Köroğlu’nu yakalayıp getirmek olduğuna Bolu Beyi’ni ikna eder. Ayrıca, bu işi başarırsa Dönek Sultan’la da kolaylıkla evlenebileceğini söyler. Bolu Beyi zindandan padişaha bir dilekçe yazar. Padişah onu huzuruna çağırır ve Köroğlu’nu getirirse cezasının bağışlanacağını ve Dönek Sultan’ın da kendisine verileceğini söyler. Padişah, Bolu Beyi’nin emrine seksen bin süvari ve seksen bin piyade vererek. Köroğlu’nu bulmaya gönderir.

Sultan Murat devrinde Erzurum’da kışlar soğuk geçer. Bir seferinde kış yedi sene sürer. Erzurumlular sahil şehirlerine göçerler. Şehire hayvanlar yuva yapar. Öyle ki Ulu Cami’ye de geyikler yuva yapmıştır. Sultan Murat memleketin durumunu öğrenmek için lalasıyla birlikte Erzurum’a doğru yola çıkar. “Karaz” köyüne gelirler. Bütün köy ağır kış şartlarından dolayı boşalmış, sadece bir keşiş kalmıştır. Karaz’da kalan keşiş, diğer köyde kalan ise derviştir. Keşiş, zengin olduğu için pek sıkıntı çekmemektedir. Derviş ise yiyecek ekmeğe muhtaçtır, ancak o din kuvvetiyle ayakta. Keşiş’ten sonra dervişin yanına giden padişah büyük bir iltifat görür. Derviş, yedi yıl süren kışa rağmen evinde misafir ettiği padişah ve lalaya on iki dakika içinde salatalık ikram eder, atlarına da taze yonca verir. Padişah, ağır kış şartlarında bunları nereden bulduğunu sorunca, Bağdat’tan getirdiği cevabını alır. Durumu anlayan Padişah dervişe yaz mevsiminin gelip gelmeyeceğini sorar. Derviş de, “Umudum Allah’tan var ki bahara açılır.” der. Dervişin duası kabul olur ve baharla birlikte her taraf yeşillenir, bunun üzerine köyün adı “*Umudum Köyü*” ne dönüşür.

Ağır kış şartları Çamlıbel’de de hayatı zorlaştırır. Köroğlu’nun keleşleri boş yatmaktan ve hep aynı şeyleri yemekten sıkılır. Ayvaz’ın da yardımıyla Köroğlu’nu bac almaya gönderirler. Kışta kıyamette gitmek istemeyen Köroğlu yiğitleri arasındaki huzursuzluktan dolayı gitmek zorunda kalır. Bir derviş elbisesi giyerek İstanbul’a doğru yola çıkar.

Köroğlu bir süre gittikten sonra bir grup askerle karşılaşır. Onlara niçin burada olduklarını sorduğunda askerlerden birisi Köroğlu’yu yakalamak için sefere çıktıklarını anlatır. Derviş kıyafetindeki Köroğlu, Bolu Beyi’nin bulunduğu çadıra gelir

ve kendisinin de Köroğlu'na düşman olduğunu anlatır. Köroğlu bununla da kalmaz ve bin altın karşılığında Bolu Beyi ve askerlerini Çamlıbel'e götürebileceğini söyler. Derviş kıyafetiyle Bolu Beyi'nin çadırında saz çalıp türkü söyleyen Köroğlu'nu askerlerden birisi tanıır ve çok geçmeden Bolu Beyi'ni durumdan haberdar eder.

Bu arada Köroğlu boş durmaz ve diğer komutanlara kendisini padişahın, Bolu Beyi'ni takip etmekle görevlendirdiğini söyler, onlar da inanırlar. Daha sonra da bir yolunu bularak askerlerden kurtulup Çamlıbel'e gelir ve olup bitenleri koçaklarına anlatır.

Koçaklar arasında fikir alışverişi yapıldıktan sonra Bolu Beyi'ni yakalama görevi Demircioğlu'na verilir. Demircioğlu da kimsenin ruhu bile duymadan Bolu Beyi'ni yakalayarak Çamlıbel'e getirir. Bolu Beyi acınacak durumdadır, nitekim koçaklardan Köse Kenan, Köroğlu'ndan Bolu Beyi'ni affetmesini ister. Köroğlu da Köse Kenan'ı kırmaz ve Bolu Beyi'ni affeder. Çamlıbel'de tutsaklıktan kurtulan Bolu Beyi Köroğlu olmadan İstanbul'a giderse öldürüleceğini, Dönek Sultan'ın da başkalarına yâr olacağını söyleyince, Köroğlu elini kolunu bağlatarak İstanbul'a gidebileceğini söyler. Bu habere Bolu Beyi çok sevinirken, başta Köse Kenan olmak üzere bütün koçaklar karşı çıkarlar. Ancak Köroğlu kimseyi dinlemez ve kendi ellerini kollarını bağlatarak Bolu Beyi ve askerlerle birlikte İstanbul'a doğru yola çıkar. Bolu Beyi, yolculuk sırasında Köroğlu'na işkence yapar, ağır hakaretlerde de bulunur. İstanbul yolculuğu sırasında taşkın bir dereeden geçmeye hiç kimse cesaret edemez, bunun üzerine Köroğlu taşkın suların içerisine bırakılır. Bolu Beyi'nin buradaki gayesi Köroğlu'nun öldürülmesidir. Ancak azgın sulardan kurtulan Köroğlu bir sigara yakar; dumanı gören iki asker de Köroğlu'nun ölmediği haberini Bolu Beyi'ne bildirirler. Haberi alan Bolu Beyi, paşalardan yardım ister. Fakat paşalar ona yardım etmezler.

Kısa bir süre sonra da Bolu Beyi, Köroğlu'nu yakalar. Boğazına deliktaş takar, el ve ayaklarını da yedi kat ipe bağlayarak İstanbul Padişahı'nın huzuruna götürür. Köroğlu'nun bu durumunu gören Padişah; *"Bolu Beyi'ni öldürüp gelseydin seni affederdim, bu hâlde karşıma gelmeye utanmadın mı?"* der. Padişahın; *"Ey Köroğlu şimdi bağlı mısın, açık mısın?"* sözüne Köroğlu cevap veremez. Köroğlu'nun bu durumuna içerleyen padişah, Bolu Beyi'ne Köroğlu'nu öldürmesini ve kafasını denize atmasını emreder.

Bolu Beyi'nin Köroğlu'nu yakalayıp elleri ve kolları bağlı bir şekilde İstanbul'a getirdiğini öğrenen Dönek Hanım, ağır misafirlerin konağının önünden geçirilmesini ister. Köroğlu'nu gören Dönek Hanım onun mertlikle değil hile ile yakalandığını anlar, Bolu Beyi'ne gönderdiği bir mektupta Köroğlu'nu kendisinin öldüreceğini söyler ve onu haremine alır. Bolu Beyi ise buraya alınmaz. Epey bir süre geçtikten sonra Dönek Hanım Köroğlu'nu öldürdüğünü söyler ve Bolu Beyi'nden padişahı bilgilendirmesini ister. Oysa Köroğlu sağdır ve sarayın bodrumuna saklanmışır. Bolu Beyi ise olanlara inanır ve padişaha giderek Köroğlu'nu öldürdüğünü söyler. Artık Bolu Beyi özgürdür, Dönek Sultan'la düğünleri de altı ay sonra yapıcaktır. Bolu Beyi mutludur, yaptırdığı bir kahvehaneye de; *"Benim kahramanlığımı görmek isteyenler gelsin."* diye yazdırır.

Han Nigâr'ın isteği üzerine Esebalı, Köroğlu'nu aramaya gitmek ister. Başta Köse Kenan olmak üzere pek çok koçak önce karşı çıksalar da daha sonra kabul ederler. Esebalı, İstanbul yerine Halep'e gider ve yolculuk sırasında uykuda iken kırk haramilere yakalanır. Esebalı Köroğlu'nun oğlu olduğunu söylerse de haramibaşı buna inanmaz, çünkü o Köroğlu'nun eski dostudur ve Esebalı adında bir çocuğunun olmadığını bilmektedir. Bunun üzerine Esebalı başından geçenleri anlatır ve kırk haramileri ikna eder.

Haramibaşı daha önce pek çok iyiliğini gördüğü Köroğlu'na yardım etmeye karar verir. Esebalî'ye pullu kıratı, kılıcı ve biraz da para vererek İstanbul'a gönderir. İstanbul'a ulaşan Esebalî tesadüfen "*Köroğlu'nu öldüren*" Bolu Beyi'nin kahvesine girer. Esebalî'yi sazı ile görenler ondan türkü söylemesini isterler. O da, türkülerinde Bolu Beyi'ni taşlar. Bunun üzerine kahveden uzaklaştırılmak istenirse de kahvedekilerin yoğun baskısı sonucu vaz geçerler. Türkülerini okumaya devam eden Esebalî'nin sesini Dönek'nin cariyelerinden birisi işitir ve öğrendiklerini Döneğe anlatır. Bunun üzerine Esebalî, Dönek Sultan tarafından konağına davet edilir. Esebalî, Köroğlu'nun eşyalarını konakta görünce ağlar, bunun üzerine Dönek Sultan Köroğlu'nun öldürülmediğini, sağ olduğunu söyler, sonra da onu Köroğlu'nun saklandığı yere götürür.

Bu arada Dönek Sultan ile Esebalî birbirlerini sevmişlerdir. Bütün bunlardan sonra Köroğlu'nun yapacağı tek şey kalmıştır; Dönek Hanım ve Esebalî'yi de alarak kaçmak..

Dönek Sultan ile Esebalî'yi yolcu eden Köroğlu, Bolu Beyi'ni öldürmek için geri döner. Bu arada padişah da Dönek'in, Köroğlu tarafından kaçırıldığını haber alır ve Bolu Beyi'ni huzuruna çağırır. Bolu Beyi, Köroğlu'yu öldürebilmesi için hazineye bulunan tüfeği ister, o da verir. Bolu Beyi bir süre sonra Köroğlu ile karşılaşır, fakat mermilerin hiçbirisini isabet ettiremez. Bunun üzerine Köroğlu, Bolu Beyi'ni yakalar ve öldürür.

Dönek Sultan'ın babası kızının kaçırılması üzerine Akçadağ Yaylaları'nda bulunan kardeşi Kızıroğlu'ndan yardım ister. Kızıroğlu, Köroğlu'nu takip eder ve bir süre sonra da yakalar. Kızıroğlu, Köroğlu'nun samimiyetini anlayınca her ikisi dost olur. Çardakçı Çamlıbel'de Esebalî ile Dönek Sultan'ın düğünleri yapılır. (Kaplan-Akalın-Balı 1973: 499-582).

Köroğlu'nun Son Kolu

Köroğlu'nun dünya üzerine mezarı yoktur. Bugün onun tipindeki kahramanlara pek çok yer ev sahipliği yapmak isterken Köroğlu için bunu söylememiz mümkün değildir. Ek: Metin 6'da görüleceği gibi o kırklara karışmıştır. Ölümsüzlük suyunu içen Köroğlu aramızda yaşamaya devam etmektedir. Bu sebepten Doğu Anadolu aşıkları aşık fasıllarının başında ve sonunda Köroğlu'ndan parça okumayı alışkanlık hâline getirmişlerdir. Böylece yaptığı hatalar padişah tarafından bile hoşgörü ile karşılanan Köroğlu'nun, yaşatılması istenmektedir. Bu da Köroğlu'nun ne kadar sevildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Burada şu hususu da belirtelim ki batı varyantlarının büyük çoğunluğunda Köroğlu'nun en son görüldüğü yer farklı şehirlerdir. Aşağıdaki özetle Köroğlu'nun Şam'a götürülmesi Gaziantep'e yakınlığındandır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde kaybolunan yerler aynı bölgenin sınırları içerisinde.

Frenk Bezirgân'ın intikam alması da üzerinde durulması gereken konular arasındadır. Galiba bilek gücüyle yenilmeyen Köroğlu ancak bu şekilde hizaya getirilebilirdi.

Delikli demir, tüfeng (tüfek) gibi adlarla hikâyelere yansıyan silah göçer toplumun sanayi toplumuna uyum sağlayamayıp, havlu atmasının güzel bir örneği olsa gerektir. Köroğlu, uzun yıllar kılıç, kalkan, ok devrinde başarıdan başarıya koşmuştur. Bütün bu başarılar onu yenilmez kılmamıştır. Sanayiye ayak uyduran, teknolojiyle barışan Frenk Bezirgân'ın, geleneksel yöntemlerini uygulayarak insanları birbirine düşürmesi üzerinde düşünülmesi gereken önemli konulardan birisidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi teknolojiyle barışık olamamamız çok acı bir gerçektir. Bu husus da hikâyenin ve özetinin okunması sırasında gözden ırak tutulmamalıdır.

Köroğlu'nun, koçağı Hoylu'nun ölümü üzerine kırk gün divana gelmemesi, tıraş olmaması yas âdetlerindendir.

Hikâyenin Özeti: Firenk Bezirgân, oğlunun Köroğlu tarafından kaçırılmasını bir türlü içine sindiremez. Bu sebepten Köroğlu'ndan intikam almak ister. Ancak onu elindeki imkânlarla yenmesi de mümkün değildir. Bu sebepten yeni arayışlar içerisine girerek tabancayı icat eder ve bunu Ayvaz'a hediye etmek ister. Bezirgân'ın Ayvaz'ı seçmesindeki en önemli etken Ayvaz'ın genç olması ve silaha düşkünlüğüdür. Ayrıca Ayvaz'ın silahı kullanması sırasında yapacağı bir hata koçaklardan birinin ölümüne sebep olacaktır, bu da Çamlıbel'deki yiğitlerin arasına sokulacak olan en büyük fitnedir.

Çamlıbel'e gelen Frenk Bezirgân tabancayı Ayvaz'a hediye ettikten sonra nasıl kullanacağını anlatır ve bir süre sonra da oradan ayrılır.

Demircioğlu, Frenk Bezirgân'ın hediye ettiği silahın kendisini öldürüp öldürmeyeceği konusunda Ayvaz'la tartışır. Bunun üzerine Ayvaz ateş eder ve Demircioğlu'nu öldürür. Duruma kızan Ahmet Bezirgân da Ayvaz'ı öldürür. Köroğlu'nun çok sevdiği Ayvaz'ın öldüğünü gören Dağıstanlı Hasan da, Ahmet Bezirgân'ı öldürür.

Çok geçmeden, Demircioğlu, Ayvaz ve Ahmet Bezirgân'ın öldürülmeleri Köroğlu'na bildirilir. Köroğlu en sevdiği koçaklarını kaybetmiştir, üzüntü içerisindedir, Frenk Bezirgân ise yaptığı oyunla koçakları birbirine düşürüp öldürtmekten büyük mutluluk duymaktadır.

Köroğlu, Dağıstanlı Hasan'a koçakların defnedilmesi emrini verir. Köroğlu artık vaktin geldiğini anlamıştır. Bu sebepten Dağıstanlı Hasan'dan ikinci olarak hazinedeki hesabın da yapılmasını ister. Verilen emir üzerine, Demircioğlu, Ayvaz ve Ahmet Bezirgân Köroğlu'nun babasının yanına gömülür.

Artık hazinedeki mal varlığı hesaplanmıştır. Köroğlu, hazineyi yirmi ikiye böler. Birini kendisi, kalan yirmi birini de yirmi bir tabur arasında pay eder ve bütün koçaklarını dağıtır. Daha sonra ailesi (eşi Hösne Bala Hatun, oğlu Hasan; Hasan'ın nişanlısı Gülizar Hatun, ikinci hanım adayı Benli Döne) ve yardımcılarını da yanına alarak Şam'a geçer.

Bundan böyle Çamlıbel dağılmıştır, Frenk Bezirgân intikamını almıştır, Köroğlu çok ihtiyarlamıştır. Daha eline kılıç kalkan alamayacağını söyleyen Köroğlu Şam yakınlarındaki Kırklar Dağı'nı ziyaret eder. Sonra da inzivaya çekilir, hiç kimseye karışmaz.

Köroğlu, daha önceden Benli Döne'ye evlenme vaadinde bulunmuştur, ancak Köroğlu'nun yeni hayat tarzı buna uygun değildir. Bütün bunları göz önüne alan Benli Döne intihar eder, daha sonra Kırklar Dağı'ndaki mezarlığa defnedilir.

Köroğlu ile oğlu, Döne'nin mezarını ziyarete gittiklerinde Hasan'dan önde yürümesini ister. Bir süre sonra ardından; "*Oğlum Hasan, anan Hüsne Bala Hatunu, nişanlını, ölen beylerin nişanlılarını yanına al, doğru Dağıstan'ın yolunu tut. Beni de atımı da arama.*" diye bir ses işitir. Artık Köroğlu yoktur, sazının sesi ise Kırklar Dağı'nda yankılanmaktadır.

Eve dönen Hasan başından geçenleri annesi Hösne Bala Hatun'a anlatır. Anne de oğlundan babasının vasiyetlerini yerine getirmesini ister. Hasan, Güllüzar, Hösne Bala Hatun, Demircioğlu, Ayvaz ve Ahmet Bezirgân'ın nişanlıları ve yardımcılarını da yanlarına alarak Dağıstan'a giderler. O günden bu yana Köroğlu'nu gören olmamıştır. Bir başka ifadeyle Köroğlu kırklara karışmıştır. (Bayaz 1981: 338-345).

DİĞER KAHRAMANLIK HİKÂYELERİ

Diğer kahramanlık hikâyeleri başlığı altında yirmiyeye yakın hikâye bulunmaktadır. Ancak bu kısımda sadece Kirmanşah, Şah İsmail, Yaralı Mahmut hikâyeleri üzerinde durulacaktır.

Kirmanşah Hikâyesi

Hikâye, Türkiye ve Azerbaycan'ın dışındaki Türk devlet ve topluluklarında bilinmemektedir. Hikâye, sadece sözlü kaynaklarda anlatılmakta olup, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan bazı derlemelerde farklı anlatımları tespit edilmiştir (Hikâyenin bir örneği için bkz. Ek: Metin 7). Bu derlemelerden yararlanılarak Ali Berat Alptekin tarafından hikâye üzerinde bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (1999). Bu çalışmada hikâyenin sözlü anlatımları çeşitli yönleriyle (motif, şiir, epizot, vb.) değerlendirilmiştir. Ayrıca halk hikâyeleri üzerinde çalışan araştırmacılar (Şimşek, Çolak, Duymaz, vb.) bu hikâyeyi çeşitli karşılaştırmalarla değerlendirmişlerdir.

Kirmanşah hikâyesinin kaynağı *Binbir Gece Masaları*'dır. Aşağıdaki özetle de görüleceği gibi hikâyede geçen yer adları (Yemen, Kaf Dağı) masal ülkesidir. Yine masal kahramanları arasında olan Ağ Dev Mahperi'yi Kaf Dağı'na kaçırmış ve mağarasına hapsedmiştir. (Çünkü dev bilmektedir ki günün birinde onu arzulayan arkasından gelecek dev de onu öldürecektir.) Oysa burada tam tersi olmaktadır. Ancak burada Kirmanşah'a aitmiş gibi gösterilen başarıda pirin yardımlarını unutmamamız gerekmektedir. Meddahlık ve masalcılık geleneğinde Kaf Dağı'na ulaşabilen insanların sayısı (Davutoğlu Süleyman, Hazreti Ali, Hamza Sahipgıran, Zaloğlu Rüstem, Kahramanı Katil, Kirmanşah) bir elin parmakları kadardır. Yukarıda adların saydığımız dört kahramandan sadece Kirmanşah farklıdır. Çünkü diğer kahramanlar ya peygamber, ya halife, ya da peygamberin sadık dostlarıdır.

Kirmanşah'ın Yemen yolculuğu sırasında Arapüzengi görünümündeki kahraman insan kafasından kale yapmıştır. Kalenin burcunun tamamlanmasına sadece bir kafa kalmıştır. Kızın, kendisiyle evlenecek gençte aradığı en büyük vasıf kahramanlıktır. Bu sebepten hikâye masal kaynaklı bile olsa Arapüzengi tipinde alp tipinin özelliklerini görüyoruz. Arapüzengi ile Dede Korkut hikâyelerindeki Banu Çiçek ve Selcen Hatun arasında büyük benzerlikler vardır. Yine yolculuk esnasında Kirmanşah'la Arapüzengi'nin dağ başında konaklama sırasında aralarına kılıç koyarak yatmaları bir ant (yemin)tır ve Türk destan, hikâye ve masallarında bol örnekleriyle karşılaşmaktayız.

Koca Arap: Köroğlu'nun koçak (kahraman)larındandır.

Kirmanşah hikâyesinde dikkatimizi çeken bir başka kahraman **Koca Arap**'tır. On dört bin atlı askeri olan Koca Arap bölgeye hâkim olan bir güçtür. Onun kalelerinin yakınından hiç kimse geçememektedir. Ayrıca onun Köroğlu'nun koçaklarından olması masal kaynaklı bir hikâyenin destan motifleriyle süslenmesinden başka bir şey değildir. Tüyü bitmemiş Kirmanşah'ın onu güreşte yenmesi ve ödül olarak atı Karakaytaş'ı alması hikâyedeki at kültürünün önemini göstermesi bakımından önemlidir. Hikâye bu yönüyle de destana yaklaşmaktadır. Türk destanlarında karşılaştığımız atlar (Manas: Akkula, Battalgazi: Aşkar, Hazreti Ali: Döldül) ile Karakaytaş arasında hiçbir fark yoktur. Kirmanşah'ı alplığa taşıyan unsur da bu atın sırtından geçmektedir.

Sevdiği genci kaybeden Mahperi'nin kendisini ırmağa atarak intihar etmesi ve onun bir değirmenci tarafından değirmene gelen su kanalında bulunması doğu hikâyelerindeki mutlu sonudur. Hikâyede de görüldüğü gibi değirmenci ailesi fakir olup çocukları da yoktur. Birden bire yokluktan zenginliğe ulaşma masalların felsefesiyle izah edebileceğimiz bir özellik olsa gerektir.

Hikâyenin Özeti: Tiflis hükümdarı Hurşut Şah'ın çocuğu olmaz. Yakınlarından bazıları bir sünnet merasimi için izin istemeye geldiği zaman Hurşut Şah, çocuğu olmadığı için üzülür. Üzüntüsünü gidermek isteyen Hurşut Şah, veziri ile beraber bir su kenarına gider. Burada onların yanına bir derviş gelir. Derviş, padişaha tavsiyesine uyulursa çocuklarının olacağını söyler, daha sonra da kaybolur. Padişah, dervişin tavsiyesine uyar ve zamanı gelince bir oğlu dünyaya gelir. Bu güçlü, kuvvetli bir çocuktur. Dört yaşına gelen çocuğun kuvvetinden bütün Tiflis halkı korkar. Çocuğun daha fazla "Atsız" olarak çağırılmasına razı olmayan vezirler, Hurşut Şah'ı sıkıştırırlar. Hurşut Şah ve meclis toplantı hâlinde iken derviş içeri girer ve çocuğa Kirmanşah adını verir. Kirmanşah yedi yaşına geldiğinde okula gönderilir. O, on dördüne girdiği zaman hocalarının öğreteceği hiçbir şey kalmamıştır.

Kirmanşah bir gün Yemen Sultanı'nın kızının güzelliğini, pehlivanlığını ve gücünü iştirir. Yemen Sultanı'nın kızı ile güreş tutan Kirmanşah onu yendikten sonra ikisi birlikte Tiflise gelirler. Rüyasında kendisine daha önce yardım eden piri gören Kirmanşah'a üç bade verilir. Bunlardan birincisi, Allah; ikincisi, üçler, yediler, kırklar; üçüncüsü, Herat hükümdarı Selim Şah'ın kızı Mahperi Han aşkıdır. Aynı derviş, o gece Kirmanşah'a verilen badeyi Mahperi'ye de verir. Bunun üzerine her iki kahraman da birbirinin aşkına yanıp tutuşmaktadırlar. Durumu anlayan Hurşut Şah, istememesine rağmen oğluna sonunda izin verir, oğlu da böylece gurbete çıkmış olur.

Kirmanşah günün birinde olağanüstü özelliklere sahip olan hayvanların olduğu bir yere gelir. Bu hayvanlardan birincisi ejderhadır. Ancak pirin verdiği kuvvetle Kirmanşah ejderhayı öldürür. Yoluna devam eden Kirmanşah daha sonra yolun sağını ve solunu kesen aslan ve kaplanla karşılaşır. Yine pirin verdiği güçle onları da öldüren Kirmanşah, üç aylık bir yoldan sonra Koca Arap'la karşılaşır. Koca Arap'ı o zamana kadar kimse yenememiştir. On dört bin atlısı olan Koca Arap pek çok ülkeden haraç almaktadır. Koca Arap falcıları çağırır ve kendisini yenebilecek kişinin olup olmadığını sorar. Falcı da kendisini yenebilecek birisinin yakın zamanda yanına geleceğini söyler. Bunun üzerine Koca Arap çeşitli yollara gözcüler koyar.

Yemen Şahı'nın kızı ile beraber yoluna devam eden Kirmanşah, günün birinde Koca Arap'ın memleketine varır. Kirmanşah ve yanındaki Yemen Sultanı'nın kızı burada Koca Arap'ın kahramanı Mecal Vermez'le karşılaşır ve onu yener. Durumu öğrenen Koca Arap neye uğradığını şaşırır ve on dört bin atlısını hazırladıktan sonra, kale kapılarını kapatılarak Kirmanşah'ı kale burcunda beklemeye başlar. Kale önüne gelen Kirmanşah'la Koca Arap arasında önce söz düellosu başlar. Bunu kaybeden Arap, kale kapılarını açtırır. İçeriye giren Kirmanşah'la Koca Arap güreş tutarlar. Güreşi kim kaybederse o, diğerinin emrine girecektir. Güreşi Koca Arap kaybetmiştir. Bundan sonra Koca Arap hiçbir ülkeden haraç almayacaktır, hiçbir garibin önüne geçmeyecektir. Fakat bu şartlara karşılık Kirmanşah, Koca Arap'a oğul olacaktır.

Üç gün, üç gece Koca Arap'a misafir olan Kirmanşah, dördüncü gün başından geçenleri anlatır. Koca Arap, Herat Hükümdarı Adil Han'a mektup yazacağını, Mecal Vermez'in de kızı getireceğini söylemesine karşılık Kirmanşah bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine Koca Arap bindiği Karakaytaş adındaki atı Kirmanşah'a verir ve onu Herat'a yolcu eder.

Bu sırada Herat hükümdarının kızı Mahperi, sevgilisinin yolunu gözlemektedir. Ancak beklenmedik bir anda Kaf Dağı'ndan yola çıkan "Ağ Dev" Mahperi'yi kaçırmıştır. Bu olay üzerine başta Selim Şah olmak üzere bütün Herat halkı yas tutmaktadır.

Koca Arap'tan ayrılan Kirmanşah kırk gün sonra Herat'a gelir. Han kızı Yıldız iki cariyesi ile çeşme başında su doldururken, Kirmanşah'la yanındaki kız bunlara yaklaşır. Gelenin Mahperi'nin sevgilisi olduğunu anlayan kızlar Selim Şah'ı haberdar ederler. Bunun üzerine zaman kaybetmeden Kirmanşah huzura alınır.

Mahperi'nin babası Selim Şah, olanları bir bir Kirmanşah'a hikâye eder. Adil Han'dan izin alan Kirmanşah, Yemen Sultanı'nın kızı ve diğer arkadaşlarıyla beraber üç dört gün yol giderler. Bir tepeye geldiklerinde bunları pir karşılar. Pirin talimatı üzerine Yemen Sultanı'nın kızı ve diğer atlılar Herat'a dönerler.

Tepenin arkası, insan ayağının değmediği yerdir. Üç gün, üç gece yol giden Kirmanşah, Davudoğlu Süleyman'ın bahçesine ulaşır. Bahçedeki levhada;

“Oğlum Kirman senden evvel Kaf Dağı'na dört kişi gelmiştir, bunlar Kahraman-ı Katil; Zaloğlu Rüstem; Hamza-i Sahip Gıran ve Hz. Ali'dir.” Dikili beş taş vardır. Herkes hissesini atmıştır, sen de at! Kaf Dağı adetlerinde hamle düşmanıdır, senin değildir. Elindeki kılıç devi kesmez, devin başucundaki kılıcı al, ancak onunla Ağ Dev'i öldürebilirsin. Çünkü onun üzerinde “ism-i azam” duası yazılıdır. Gördüğün acaip ve garayiplerden korkma.”

Levhada yazılanları okuyan Kirmanşah yoluna devam eder. Tepe üzerine geldiğinde tekrar pirlle karşılaşır ve onun dediklerini dikkatle dinler. Yoluna devam eden Kirmanşah “billur-i ezeme” geldiğinde buranın yarısının ateş, yarısının da kar olduğunu görür. Soğuk ve sıcak diyarları Allah'ın yardımıyla geçen Kirmanşah, devin kalesine ulaşır. Ancak kaleye açılan hiçbir kapı yoktur. Bu sırada kalenin içinde esir olan Mahperi rüyasında Hz. Hızır'ı görür. Hızır, sevgilisinin geldiğini Mahperi'ye haber verir ve kaybolur. Kız yaptığı kemendi kaleden aşağıya sarkıtır. Böylece Kirmanşah kaleden içeri girer. İki hasret birbirine kavuştuktan sonra Kirmanşah sevgilisinden devin olduğu yeri öğrenir ve başucundaki kılıçla onu öldürür.

Kirmanşah'ın kalede esir olan amcasının oğulları da kıza âşık olduklarından kurtulmalarına pek sevinemezler. Sarkıtılan kementle kaleden, önce kız, daha sonra amcaoğulları çıkarlar. Sıra Kirmanşah'a geldiğinde amcaoğulları kemendi keserek onun yaralanmasına sebep olurlar. Devden bazı belirtileri alan amcaoğulları daha sonra Şiraz'a doğru yola çıkarlar. Mahperi bunlarla gitmek istemediği için saklanır. Babalarının tahtına çıkan iki oğul Kirmanşah'ı devin yediğini, kendilerinin de devi öldürdüklerini söylerler. Çok geçmeden Hurşut Şah da meseleyi öğrenir. Bunun üzerine her iki ülke de yasa bürünür.

Yaralı vaziyetteki Kirmanşah, Kara Kaytaş'ın, deve gibi yere çökmesiyle üzerine biner. İki sevgili günler süren yolculuktan sonra bir çimenlikte istirahat ederler. Bu bahçe, Kirmanşah'ın annesi Zöhre Banu'nundur. İki sevgili oraya geldikleri sırada Zöhre Banu rüyasında oğlunun salimen geldiğini görür. Bunun üzerine Zöhre Banu bahçıvanlarına bahçeyi gezmek istediğini söyler. Bu sırada kız Kirmanşah'a süt aramak için gittiğinde, bahçıvanlar yalnız kalan oğlanı bulurlar.

Sütü bulan Mahperi sevgilisinin olduğu yere geldiğinde onu bulamaz. Mahperi'nin bu durumda yapacağı hiçbir şey kalmamıştır. Daha fazla acıya dayanamadığı için de kendisini ırmağa atar. Bir süre sonra kemeri kıyıdaki bir ağaca takılır. Ağacın dibinde de bir hazine vardır. Kemerini kurtaran kız suda sürüklenerek değirmenin bendine kadar gelir. Değirmenci suyun gelmemesi üzerine kanala çıktığında kızı bulur ve evlat edinir. Böylece değirmenci, kızın ağaç dibinde gördüğü hazineye de sahip olur.

Kirmanşah'ın babasının askerleri Mahperi'yi aramalarına karşılık bulamazlar. Sahipsiz kalan Karakaytaş Koca Arap'ın kulelerine gelir. Atı gören Arap, Kirmanşah'ın başının dertte olduğunu anlar ve Adil Han'ın memleketi olan Herat'a doğru yola çıkar. Herat'a varan Arap'ı Adil Han'ın elçileri karşılar. Haraç almaya gelmediğini bildiren Koca Arap Kirmanşah'ı sorar. Adil Han ve meclisi Yemen Sultanı'nın kızı ile Kirmanşah'ın geriye gelmediğini Koca Arap'a bildirirler. Bunun üzerine Koca

Arap, Yemen Sultanı'nın kızını da alarak ordusu ile beraber Şiraz'a doğru yola çıkar. Günün birinde Ahmet Şah'ın yanına gelen Arap, ondan Kirmanşah hakkında bilgi alır. Ahmet Şah oğullarının sözüne kanarak, Koca Arap'a Kirmanşah'ı devin yediğini söyler. Fakat kendileri ile beraber "Ağ Dev"e esir olan kızla ilgili sorulara doğru cevap veremedikleri için yalan söyledikleri ortaya çıkar. Durumun anlaşılmasından sonra Koca Arap onları öldürür.

Bu sırada Kirmanşah'ın yarası iyileşmiştir. Mahperi değirmenciği zengin ettiği gibi, Kirmanşah adına da büyük bir hayrat yaptırmıştır. Orada herkes bedava yiyip içmektedir.

Öbür taraftan Mahperi'yi aramaya çıkan Kirmanşah ile Koca Arap hayratın kapısında Kirmanşah'ın adını görürler. Kızın isteği üzerine hayratı yaptıran değirmenci burada iki âşığı birbirine kavuşturur. Daha sonra onlar için Tiflis'te büyük bir düğün yapılır. Düğüne Herat hükümdarı Adil Han da çağırılır. Böylece hasretler de birbirine kavuşur.

Kirmanşah hikâyesinin konusu, Doğu dünyasının ünlü masal külliyatı Binbir Gece Masalları'ndan alınmıştır. Buna karşılık hikâye sadece Anadolu'da ve Azerbaycan'da bilinmemektedir. Sizce kaynağı çok yaygın bin eser olan bu hikâye niçin dar bir alanda yayılabilmiştir?

SIRA SİZDE

Şah İsmail Hikâyesi

Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Balkanlar ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bilinen hikâyenin sözlü ve yazılı kaynaklarda çok sayıda anlatması vardır. Gerek hikâyede görülen coğrafi saha (Hint, Yemen, vb.) gerekse bazı motifler yönünden (devlerle savaş, göze kuş tüyünün sürülmesiyle görmeye başlanması, vb.) Şah İsmail hikâyesinin masal kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz (Hikâyenin bir örneğin için bkz. Ek: Metin 8).

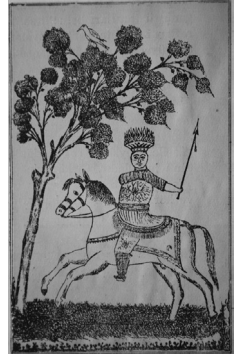
Şah İsmail hikâyesi, doktora tezlerinde (Tuğrul 1969, Cemiloğlu 1992); lisans tezlerinde (Özeren 1976, Seferbay 1990, Çoban 1994)de bulunmaktadır. Hikâye üzerinde Türkiye'de Faruk Çolak tarafından hazırlanan ve henüz yayımlanmamış olan bir doktora tezi vardır (1994).

Hikâyede dikkatimizi çeken hususların başında elma yenilerek çocuk sahibi olma gelmektedir. Bu motif sevgi konulu halk hikâyelerinin tamamında karşımıza çıkar. Zaman zaman elmanın yerini nar (Asuman ile Zeycan) almaktadır. Bilindiği gibi elma Türk mitolojisinde olduğu gibi dünya mitolojilerinde de üremenin sembolüdür.

Şah İsmail'in kapısı bacası olmayan kuleyi bir gürz darbesiyle yıkması, devlerle yapılan savaşı kazanması alp tipinin özelliğidir. Bu hikâyede karşımıza çıkan Arapüzengi tipinde insan başından kale yapılmıştır. Yüzlerce insan bu kızla yaptığı savaşı kaybetmişler ve öldürülmüşlerdir. Aslında güzel bir kız olan Arapüzengi'yi yenen de Şah İsmail'dir. Bütün bunlar da gösteriyor ki hikâye masal kaynaklı bile olsa kahraman alp tipinin özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bu hususta metindeki destanî bir özelliktir.

Yolculuk sırasında Arapüzengi ile baş başa kalan Şah İsmail'in aralarına kılıç koyarak yatmaları Kirmanşah hikâyesinde olduğu gibi bir ant şeklidir. Benzer motifler Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu gibi anlatmalarda da görülmektedir.

Bu hikâyede dikkatimizi çeken bir başka özellik Şah İsmail'in birden fazla eşle evlenmesidir. Halk hikâyelerinde çok eşle evlilik yok denecek kadar azdır. Zaten hikâyelerdeki kahramanların büyük çoğunluğu kavuşamamıştır. Bilindiği gibi kavuşanların başında Âşık Garip ile Senem, Ercişli Emrah ile Selvi Han ve Şah İsmail ile Gülizar, vb. gelmektedir. Bunlardan, Garip, Senem ile; Emrah, Selvi Han ve Selatin Peri ile; Şah İsmail ise, Gülizar, Gülperi ve Arapüzengi ile evlenir.

Şah İsmail

Kaynak: (Aksel, 1960)

Metinde üzerinde durulması gereken bir başka konu babanın oğlunun getirdiği kızlara âşık olmasıdır. Babayı yanlış yola sevk eden ise Şah İsmail'in annesidir. Türk örf ve âdetlerinde görülmeyen bu husus başka kültürlerden hikâyeye geçmiş olabilir. Zaten hikâyenin sonunda kötü baba cezalandırılırken, Şah İsmail ve üç kız mutlu sona ulaşırlar.

Görmeyen gözün tedavi edilmesi genelde toprak ve kanladır. Ancak burada babası tarafından gözleri çıkarılan Şah İsmail'in gözlerinin yerine konulması ve tekrar görmesinde bir kuş yardımcı olmaktadır. Gözlerin yerine konulması ve kuşların bıraktığı tüyün göze sürülmesiyle göz tekrar görmeye başlar.

Hikâyenin Özeti: Kandehar Padişahı'nın çocuğu olmaz bu sebepten vezirini de yanına alarak gurbete çıkar. Yolları üzerinde rastladıkları bir çeşmede abdest alırlar ve iki rekât namaz kılarlar. Selam verdiklerinde yanlarına bir derviş gelir ve bunların padişah ve vezir, dertlerinin de çocuksuzluk olduğunu söyler. Sonra da koynundan çıkardığı elmayı vererek bunu ikiye bölüp eşleriyle birlikte yemelerini, elmanın kabuğunu da ahırdaki kısrağa vermelerin tavsiye ederek gözden kaybolur. Bütün bu uygulamalardan sonra doğacak çocuğa ve kuluna kendisinin ad vereceğini belirtmekten de geri kalmaz.

Padişah dervişin isteği üzerine elmayı karısıyla birlikte yer, kabuğunu da ahırdaki kısrağa yedirir ve vakti gelince padişahın oğlu kısrağın da kulunu olur.

Çocuk, beş yaşına gelince Hoca Danyal adında birisinden ders almaya başlar. Bu eğitim çocuğun dikkatini derslere verebilmesi için bir mahzende yapılır. Bu arada çocuk on beş yaşına gelmesine rağmen henüz adı konulmamış olup halk arasında Atsız Bey diye çağırılmaktadır. Padişah çocuğuna ad vermek için meclisini toplar ve çeşitli adlar üzerinde tartışma açılır. Tam bu sırada derviş gelir ve çocuğa "Şah İsmail" kuluna ise "Kamer Tay" adını vererek kaybolur.

Bütün bunlar olurken eğitime devam eden Şah İsmail, fırsat buldukça ava çıkar. Yine böyle bir av esnasında arkadaşlarından ayrılan Şah İsmail bir çeşme başında uyuyakalır ve kırkların elinden bade içer.

Uyanan Şah İsmail, gezisi sırasında Türkmen Beyi'nin kızı Gülizar'la karşılaşır ve gençler birbirlerine âşık olurlar ve birbirlerine hediye verirler. Kandehar Padişahı, oğlunun âşık olduğunu öğrenince Türkmen Beyi'ni huzuruna çağırır ve kızını ister. Bey de kızını Şah İsmail'e verir.

Kandehar Padişahı düğün hazırlıklarına başlar. Bu arada Gülizar'ın annesi olanlardan rahatsızdır; bu sebepten kızını da alarak ansızın Hindistan'a göçer. Gülizar da, yazdığı mektubu ocaklık taşının altına bırakarak gittikleri yeri bildirir. Padişah bu durumda yapılacak bir şey kalmadığını belirterek oğlunu başka bir kızla evlendirmek ister, Şah İsmail bunu kabul etmez ve ailesinden izin alarak Kamer Tay'la birlikte sevdiğinin peşine düşer.

Yolculuk sırasında kapısı bacası olmayan bir sarayla karşılaşır ve bir gürz darbisiyle kaleyi yıkıp içeriye girdiğinde Gülperi adındaki kızla karşılaşır. Gülperi, Şah İsmail'e yedi kardeşinin devlerle savaştığını, bunlardan üçünün şehit olduğunu anlatır. Bu haber üzerine Şah İsmail, Gülperi'nin kardeşlerinin yanına gider, devlerle savaşır ve galip gelirler. Kardeşler savaşı kazanmanın mutluluğu içinde evlerine dönünce kalenin yıkılmış olduğunu görürler ve kız kardeşlerinin kendilerine namus lekesi bıraktıklarını, bu sebeple öldürülmesi gerektiğini belirtirler. Ancak kız olanları anlatınca Gülperi ile Şah İsmail'i evlendirmek isterler.

Şah İsmail, Gülizar'ı bulmadan Gülperi ile evlenemeyeceğini söyleyince, düğün ertelenir. Yolculuk sırasında Şah İsmail'in karşısına bu defa da Arapüzengi'nin kallesi çıkar. Arapüzengi, insan başından kale yapmıştır, kalenin burcunun tamamlanması için ise bir başa ihtiyaç vardır. Kızın niyeti, Şah İsmail'in başını keserek onunla kalenin burcunu tamamlamaktır.

Arapüzengi ve Şah İsmail kavgaya tutuşurlar. Arapüzengi iyi dövüşmesine karşılık Şah İsmail'e yenilmekten kurtulamaz. Arapüzengi'yi öldüreceği sırada o, yüzündeki nikabı açınca dünya güzeli bir kız olduğu anlaşılır. Arapüzengi kendisini yenen gençle evleneceğini söyleyince Şah İsmail bunun olabileceğini ancak Gülizar'ı bulmadan bunun gerçekleşmeyeceğini söyler.

Arapüzengi'yle birlikte yola çıkan Şah İsmail bir süre sonra Hindistan'a gelir ve orada yaşlı bir kadının misafiri olur. Yaşlı kadından, Gülizar'ın Hint Padişahı'nın oğlu ile evlendirildiğini fakat kırk günlük yasını bahane ederek damadı gerdeğe almadığını öğrenirler. Yaşlı kadına bolca altın veren Şah İsmail, Gülizar'ın kendisine hediye ettiği tarakla birlikte nineyi onun yanına gönderir.

Tarağı tanıyan Gülizar, Şah İsmail'den kendisini kaçırmamasını ister. Ardından da Şah İsmail ve Arapüzengi, Gülizar'ı kaçırlar. Yolda Gülizar ile Şah İsmail uyur, üzerlerine gelen Hint askerlerini Arapüzengi püskürtür, daha sonra da Şah İsmail ve Gülizar'ı uyandırarak Kahdehar'a doğru yola devam ederler. Yolculuk sırasında bunlara Gülperi de katılır.

Dörtlü Kandehar'a geldiğinde Şah İsmail'in annesi, gelinlerini görünce kıskanır ve kocasından Şah İsmail'i öldürmesini ve gelinleri ile evlenmesini ister. Kandehar Padişahı da Şah İsmail'i hile ile yakalatır ve idam edilmesini ister. Ancak oğlunun yalvarması üzerine öldürmekten vaz geçerek gözüne mil çektirerek dağa terk eder.

Şah İsmail'in eve dönmemesinden şüphelenen Arapüzengi, kayınbabasının kendilerini saraya getirmesi için gönderdiği doksan dokuz kadının başını keser. Padişah, gelininin bu hareketine karşılık üzerlerine ordu gönderir. Arapüzengi bu orduyla da savaşır.

Arapüzengi, padişahın ordusu ile savaşmaktayken Şah İsmail'e güvercinler yardım eder. İsmail, güvercinlerden düşen kanadı gözlerine sürünce tekrar görmeye başlar. Bir çiftçinin korumasına giren Şah İsmail bir süre sonra orduya katılarak padişahın huzuruna çıkar ve Arapüzengi ile savaşma arzusunu belirtir.

Padişahın izin vermesi üzerine savaş meydanına çıkan Şah İsmail Arapüzengi ile karşılaşır fakat ikiliden hiç birisi öbürüne üstünlük sağlayamaz. Padişah Kamertay'ı bu gence verir, ancak karşılığında Arapüzengi'nin öldürülmesini ister. Arapüzengi Şah İsmail'i tanır ve güçlerini birleştirerek padişahın ordusu ile savaşır. Arapüzengi, kayınbabasını öldürür; Şah İsmail tahta çıkar. Üç kıza kırk gün kırk gece düğün yapılır ve sevgililer muratlarına ererler (Çolak 1994).

Şah İsmail hikâyesi geniş Türk coğrafyasının neredeyse tamamına yakınında anlatılmaktadır. Sebebi sizce ne olabilir?

SIRA SİZDE

Yaralı Mahmut Hikâyesi

Hikâye, daha çok masallarda rastladığımız geceleyin ortaya çıkarıldığı zaman etrafı aydınlatan "çamçırak" taşlarının Bağdat'tan alınarak İstanbul'a getirilmesi konusu etrafında oluşmuştur.

Yaralı Mahmut hikâyesi sadece Türkiye'de bilinmektedir (Hikâyenin bir örneğin için bkz. Ek: Metin 9). Hem yazılı kaynaklarda vardır, hem de sözlü olarak yaşamaktadır. Araştırmacıların büyük çoğunluğuna göre hikâyenin doğuş yeri Doğu Anadolu Bölgesi'dir.

*Yaralı Mahmut
hikâyesinden*

Kaynak: (Aksel,
1960)

**Şamşırak / çamçırak /
Şimşirik Taşı:** Geceleyin etrafı
gündüz gibi yapan taş.

Şeb-çerağ: Geceleyin
parlayan yakut taşı.

Hikâyenin pek çok sözlü anlatması öğrenci tezlerinde (Akay 1973, Demirtaş 1973, Ayhan 1973, İder 1976, Çağlar 1980, Sönmez 1972, Kutlay 1972) değerlendirilmiştir. Hikâye üzerinde Türkiye’de Zeynelâbidin Makas tarafından hazırlanan ve henüz yayımlanmamış olan bir yüksek lisans tezi vardır (1980), Ensar Aslan tarafından hazırlanan bir de doçentlik takdim tezi vardır (1990).

Ayrıca halk hikâyeleri üzerinde çalışan araştırmacılar (Türkmen, Bali, Aslan, Alptekin, Şimşek, Çolak, Aytaç, Cemiloğlu, vb.) hikâyeyi çeşitli yönleriyle ele alıp değerlendirmişlerdir.

Şamşırak taşlarıyla verilen mesaj yine hayal dünyamızla ilgilidir. Günün birinde enerji sıkıntısı çekilmeye başlandığında küçük bir taş belki de dünyayı aydınlatacaktır. Zaten gününüz dünyasının bilim adamları bu teknolojiyi geliştirebilmek için geceli gündüzlü çalışmalarına devam etmektedirler.

Demek ki aydınların ağzında **şeb-çerağ** olan taş, halk arasında Türkçeleştirilmeye çalışılarak “şamşırak”, “çamçırak”, “şimşirik” şeklinde bazen masal, bazen de halk hikâyesi kalıbında yer almıştır.

Hikâyenin Özeti: Ali Bezirgân adlı zengin bir tüccarın Ahmet ve Mahmut adlarında iki oğlu vardır. Mahmut akıl sahibi, ailesine bağlı bir gençken Ahmet bunun tam tersidir. Baba Ali Bezirgân’ın ölümünden sonra bırakılan miras çok kısa bir sürede Ahmet tarafından bitirilir. Bu durumda Mahmut da annesi ve kendisinin geçimini sağlayabilmek için çobanlığa başlar.

Bu arada Osmanlı Padişahı muhteşem bir saray yaptırır. Sarayı gören herkes mükemmel olduğunu ancak şamşırak taşlarının getirilmesiyle daha da güzelleşeceğini söylerler. Padişah, sözü edilen taşların Gence Padişahı’nda olduğunu öğrenince tellallar çağırır: Her kim ki Gence Padişahı’nda bulunan taşları getirirse padişah onun dünyalığını verecektir. Bu işe Mahmut taliptir.

Padişahla görüşen Mahmut emrine verilen ordu ve babasının arkadaşının rehberliğinde Gence’ye doğru yola çıkar. Ordu Gence’ye ulaştığında, Mahmut emrindeki elçi vasıtasıyla, Gence Padişahı’ndan sözü edilen şamşırak taşlarını vermesini, yoksa taş üstünde taş koymayacağını bildirir.

Gence Padişahı, bu işe razı olmaz. Bunun üzerine iki ordu karşı karşıya gelir. Savaş sırasında Mahmut ordunun yarısını kılıçtan geçirir. Ancak iki taraf daha fazla kanın dökülmesini önlemek amacıyla Mahmut’un karşısına arap görünümlü bir pehlivanı çıkartır. İki pehlivandan arap görünümlü olanı vuruşmayı kaybedince öldürüleceği sırada yüzündeki peçeyi çıkarır. Karşısındakinin dünya güzeli bir kız olduğunu anlayan Mahmut, ona ilk görüşte âşık olur ve bayılır. Mahmut kendisine geldiğinde, arap adının Mehbub olduğunu, ahbine göre kendisini yenen gençle evleneceğini, istediği şamşırak taşlarının da kendi koynunda olduğunu söyler. Bu haber karşısında sevinen Mahmut, Mehbub’la birlikte taşları da alarak İstanbul’a doğru yola çıkarlar. Ancak sıkıntılı bir durum vardır, o da Mehbub’un Kara Vezir adında birisiyle nişanlı olmasıdır. Kara Vezir’in tehditleri karşısında bir çıkış yolu arayan Gence Padişahı, cadının yardımıyla kızını geri getirmeye karar verir. Küpüne binerek İstanbul’a gelen cadı yaptığı sihirle Mehbub’u Mahmut’tan ayırır. Bir süre sonra da Mehbub Mahmut’u terk ederek Gence’ye döner. Eşini takip eden Mahmut, Mehbub’la Kahraman Dağları’nda karşılaşır. Büyünün etkisiyle Mehbub Mahmut’u yaralar. Mehbub, Gence’ye geldiğinde kendisine büyü yapıldığını anlar ve cadıyı öldürür, ancak Kara Vezir’le evlendirilmekten kurtulamaz.

Karaman Dağları'nda ölüme terk edilen Mahmut'u bir bezirgân bulur ve halk hekimi olan kızı Gülşen'e tedavi ettirir. Gülşen bir taraftan yaralıyı tedavi ederken diğer taraftan da onun sevdiği arkadaşı Mehbub'un eşi olduğunu öğrenir.

Bütün bunlar olurken diğer yandan da Mehbub'la Kara Vezir'in Kandeğer'da düğün hazırlıkları başlar. Gülşen'in yardımıyla düğün evine gelen Mahmut gerdek odasında saklanır. Mehbub ve Kara Vezir gerdek odasına geldiğinde saklandığı yerden çıkan Mahmut, Kara Vezir'i öldürür, daha sonra da iki sevgili İstanbul'a doğru yola çıkarlar.

İkili Erzincan'a gelince Mehbub çeyizsiz İstanbul'a gidemeyeceğini, bu sebepten para kazanmaları gerektiğini söyleyince bunlar haramiliğe başlarlar. Haramilerin yakalanması görevini ise güvenlik kuvvetleri komutanı olan Ahmet üzerine alır. Haramileri yakalayan Ahmet bunların kardeşi ve gelinleri olduğunu öğrenince elleri bağlı şekilde padişahın huzuruna çıkarır.

Padişah, Mahmut'u affeder, çünkü o daha önce kahramanlık göstererek şamşırak taşlarını Gence Padişahı'ndan almıştır. Ardından da Mahmut ile Mehbub'a kırk gün kırk gece düğün yaparak onları muratlarına erdirir (Aslan 1992: 97-136).

Hikâyenin oluşumunda önemli bir yeri olan şamşırak taşları Bağdat'tan alınıp İstanbul'a getirilir. Ayrıca hikâyenin oluşum yeri olarak da Doğu Anadolu Bölgesi gösterilmektedir. Bu üç farklı coğrafyanın bir hikâyede yer almasını nasıl yorumlarsınız?

SIRA SİZDE

Özet

Köroğlu Hikâyesini Tanımak

Köroğlu hikâyesi, hem hikâyenin biçimsel yapısı, hem de başta kahramanın doğumu kolu olmak üzere, kahramanın diğer özellikleri bakımından iki büyük varyanta ayrılır. Hikâyenin Hazar Denizi'nin doğusunda kalan anlatmalarına doğu varyantları, batısında kalan anlatmalarına ise batı varyantları denilmektedir. Köroğlu'nun tarihî kimliği, destanî şahsiyeti, yaşadığı yer ve zaman konusunda değişik bilgiler ve görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar Köroğlu'nu tarihî bir kişi olarak kabul ederken, bazıları ise onu Türk milletin zihninde ve gönlünde oluşmuş efsanevi destan kahramanı olarak görür.

Köroğlu destanının halk ağzından ilk derlenmeleri, on dokuzuncu yüzyılda başlar. İ. Şopen XIX. yüzyılda Azerbaycanlı bir âşığın ağzından dinlediği destanın konusunu, Rusçaya tercüme edip yayımlar. 1840'lı yıllarda A. Chodzko adlı Polonya asıllı bir Rus Azerbaycan ve Türkmen vadilerini dolaşarak on üç hikâyelik ilk önemli Köroğlu destanı metnini tespit eder.

Köroğlu hem destanda, hem de bazı tarihi kaynaklarda Teke boyuna mensup bir Türkmen olarak tanıtılır. Asıl adı da Ali veya Ruşen Ali'dir. Babasının adı varyantlara göre değişiklik gösterir; Ravşan, Ruşen, Ali ve Deli Yusuf bunlardan bazılarıdır. Annesinin adı da babasının adı gibidir, yani varyantlara göre farklıdır. Akanay, Bibi Hilal, Hilalay ve Zülper Ayım gibi.

Köroğlu hikâyesinin çeşitli varyantlarında onun evli olduğu, çocuklarının bulunduğu anlatılır. Türkiye'de Bolu, Erzincan, Van, Tokat; Türkiye dışında ise Türkmenistan Köroğlu'na hemşeri diye sahip çıkar. Köroğlu hikâyelerinin konusu kahramanlıktır. Ancak bu kahramanlık doğu ve batı varyantlarında farklılık gösterir. Batıda kısmen eşkıyalıkla karışık bir kahramanlık varken, doğu varyantlarında boy beyinin destansı kahramanlığı söz konusudur. Kahramanlık başlangıçta haksız yere cezalandırılan babanın intikamını almakla başlar, sonra çeşitli şekillerde devam eder gider. Köroğlu hikâyesi kol şeklinde oluşur. Yani bir bütün içinde çeşitli müstakil hikâyeler vardır. Ve bunlara kol adı verilmektedir.

Türkiye'de Köroğlu anlatmak bir gelenektir. Âşık meclisleri Köroğlu ile başlar ve Köroğlu ile biter. Âşıklar, meclislerinde Köroğlu'nu anmazlar ise, Köroğlu tarafından cezalandırılacaklarına inanırlar, hatta Kırat'ın sabaha kadar âşığın kayınvalidesinin çadırın dibinde kişneyeceğine dair bir inanış vardır.

Kirmanşah Hikâyesini Tanımak

Kaynağını Binbir Gece Masalları'ndan alan Kirmanşah hikâyesi Tiflis hükümdarı Hurşut Şah'ın velilerin yardımıyla dünyaya gelen ve adını da Kirmanşah koyduğu oğlunun maceraları etrafında oluşmuş bir hikâyedir. Hikâye, diğer pek çok hikâyemiz gibi çocuksuzluk motifi ile başlamaktadır. Hurşut Şah, dervişin tavsiyesine uyar ve Kirmanşah adını verdiği bir oğlu olur. Kahramanlığı etrafa yayılmaya başlayan Kirmanşah, güzellikte ve yiğitlikte şöhret kazanan Yemen Sultanı'nın kızını güreşte yener. Pir ona yardım eder ve biri, Allah; biri, üçler, yediler, kırklar ve diğeri de Herat hükümdarı Selim Şah'ın kızı Mahperi Han aşkına olmak üzere üç defa bade verir. Aynı derviş, o gece Kirmanşah'a verilen badeyi Mahperi'ye de sunar. Bunun üzerine her iki kahraman da birbirinin aşkıyla yanıp tutuşmaya başlar. Böylece, oğlan kızı bulmak için gurbete çıkar. Yolculuk sırasında olağanüstü hayvanlarla mücadele eder ve onları yener. Kirmanşah, çeşitli zorlu yolculuklardan sonra, olağanüstü kişilerin de yardımıyla "Ağ Dev"i öldürerek Mahperi'yi kurtarır, ancak bu sefer de amcaoğullarının ihanetine uğrayarak yaralanır ve kalede kalır. Amcasının oğulları memleketlerine gelirler. Tahta çıkarlar. Kirmanşah'ı devin yediğini söylerler. Yaralı olan Kirmanşah, atı Karat kaytaz'ın yardımını sayesinde kurtulur ve çeşitli maceralardan sonra iki sevgili kavuşup muratlarına ererler.

Kirmanşah hikâyesi Türkiye ve Azerbaycan'ın dışındaki Türk devlet ve topluluklarında bilinmemektedir. Hikâye, sadece sözlü kaynaklarda anlatılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan derlemelerde farklı anlatmaları tespit edilmiştir. Bu derlemelerden yararlanılarak Ali Berat Alptekin tarafından hikâye üzerinde bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Şah İsmail Hikâyesini Tanımak

Şah İsmail hikâyesi Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Balkanlar ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bilinen hikâyelerimizden biridir. Hikâye hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda bilinmektedir. Gerek hikâyede görülen coğrafi saha (Hint, Yemen, vb.) gerekse bazı motifler yönünden (devlerle savaş, göze kuş tüyünün sürülmesiyle görmeye başlanılması, vb.) Şah İsmail hikâyesinin masal kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

Hikâye, diğer hikâyelerde olduğu gibi, ilerleyen yaşına rağmen çocuk sahibi olamayan babanın sıkıntısıyla başlar. Kandehar Padişahı, vezirini de yanına alarak gurbete çıkar. Yolda bir derviş ile karşılaşılır. Derviş, çocuk sahibi olması için padişaha elma verir. Padişahın bir oğlu olur. Kısrak da bir kulunu olur. Çocuk on beş yaşına gelmesine rağmen ad konmaz. Çocuğa ad vermek için meclisin toplandığı sırada derviş çıkar gelir ve çocuğa Şah İsmail, kuluna ise Kamer Tay adını vererek kaybolur.

Şah İsmail av sırasında bir çeşme başında uyuyakalır. Kırklar gelerek ona bade içirirler. Uyanınca Türkmen Beyi'nin kızı Gülizar'la karşılaşır ve bunlar birbirlerine âşık olurlar. Kandehar Padişahı, kızı oğluna ister, düğün hazırlıkları başlar. Kızının Şah İsmail ile evlenmesini istemeyen anne kızını da alarak Hindistan'a göçer. Gülizar da, yazdığı mektubu ocaklık taşının altına bırakarak göçtükleri yeri bildirir. Padişah bu durumda yapılacak bir şey kalmadığını belirterek oğlunu başka bir kızla evlendirmek ister, Şah İsmail bunu kabul etmez ve ailesinden izin alarak Kamer Tay'la birlikte sevdiğinin peşine düşer.

Şah İsmail yolculuk sırasında çok çeşitli tehlikelerle karşılaşır. Her birinden de bazen tek başına yaptığı kahramanlıklarla, bazen de başkalarından yardım alarak kurtulur. Sonunda sevgilisini bulma yolunda kendisine yardım eden kızlarla da evlenerek mutlu sona ulaşır.

Yaralı Mahmut Hikâyesini Tanımak

Kahramanlık hikâyeleri arasında önemli bir yeri olan Yaralı Mahmut hikâyesi, daha çok masallarda rastladığımız geceleyin ortaya çıkarıldığı zaman etrafı aydınlatan şamşırak taşlarının Bağdat'tan alınarak İstanbul'a getirilmesi konusu etrafında oluşmuştur. Hikâye sadece Türkiye'de bilinmektedir ve doğuş yeri olarak da Doğu Anadolu Bölgesi kabul edilmektedir. Hikâyede miras-yedi bir evladın başından geçenler anlatılır.

Ali Bezirgân adlı zengin bir tüccarın Ahmet ve Mahmut adlarında iki oğlu vardır. Kardeşler karakter itibarıyla birbirinin zıddıdır. Ahmet, babasından kalan mirası çok kısa bir sürede yer bitirir. Mahmut da annesi ve kendisinin geçimini sağlayabilmek için çobanlığa başlar.

Bu arada Osmanlı Padişahı muhteşem bir saray yaptırır. Sarayı gören herkes şamşırak taşlarının da bu saraya getirilmesi gerektiği fikrinde birleşir. Mahmut, Gence Padişahı'nda olan taşı getirmeye talip olur. Mahmut, Gence Padişahı'ndan taşı alabilmek için Arap kılığındaki bir pehlivanla gürleşir. Ancak onun gürleştiği Arap Gence Padişahı'nın kızı Mahbub'dur ve şamşırak taşları da o kızın koynundadır. Kız, kendisini yenen kişiyle evleneceği için Mahmut ile birlikte İstanbul'a doğru yola çıkar. Kızın nişanlısı olan Kara Vezir Mahbub'un babasını tehdit eder. İstanbul'a gelen cadı yaptığı sihirle Mahbub ile Mahmut'u ayırır. Mahbup Gence'ye döner. Mahmut peşinden gelir ve Karaman Dağları'nda büyü'nün de etkisiyle Mahmut'u yaralar. Mahbub, Gence'ye gelince kendisine büyü yapan cadıyı öldürüp, ancak Kara Vezir ile evlendirilmesine engel olamaz.

Mahmut'u yaralı bulan bezirgân evine getirir ve kızı Gülşen'e tedavi ettirir. Bu arada Kara Vezir ile Mahbub'un düğün hazırlıkları başlar. Mahmut, Gülşen'in yardımıyla düğün evine gelir ve gerdek odasına saklanır. Orada Kara Vezir'i öldürür. Sevgililer İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Çeşitli mücadelelerden sonra İstanbul'a gelir ve muratlarına ererler.

Kendimizi Sınyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Köroğlu'nun adlarından biridir?

- a. Huruşan
- b. Durşen
- c. Hürüşan
- d. Ravşan Ali
- e. Halil

2. Aşağıdakilerden hangisi Köroğlu'na sahip çıkan il-lerimizden biri **değildir**?

- a. Van
- b. Kars
- c. Tokat
- d. Bingöl
- e. Sivas

3. Köroğlu hikâyelerinin Türkmen kökenli olduğunu söyleyen araştırmacı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Ali Berat Alptekin
- b. Fikret Türkmen
- c. Ali Duymaz
- d. Pertev Naili Boratav
- e. Muhan Bali

4. Aşağıdakilerden hangisi Köroğlu hikâyelerini anla-tanlardan biri **değildir**?

- a. Nalbant İshak Kemali
- b. Hancı Ökkeş
- c. Âşık Şevki Halıcı
- d. Âşık Şeref Taşhova
- e. Hüseyin Sümmanoğlu

5. Aşağıdakilerden hangisi Köroğlu'nun Zuhuru Kolu üzerine çalışanlardan biri **değildir**?

- a. Pertev Naili Boratav
- b. Bilge Seyidoğlu
- c. Mustafa Arslan
- d. Zekeriya Karadavut
- e. Metin Ekici

6. Tüfek/Silah icat edilince mertliğin bozulduğuna inanan Köroğlu'nun yakınlarından bazıları bu aletle deneme sırasında ölür. Bu ölümlere yol açan da oğlu Köroğlu tarafından kaçırılan bir iş adamıdır. Bu iş ada-mı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Ahmet Bezirgân
- b. Tüccar Agop
- c. Mehmet Bezirgân
- d. Firak Bezirgân
- e. Bir gezici tüccar

7. Köroğlu'nun tarihi şahsiyetini belirleyebilmek için bakılması gereken kaynaklar hangi başlık altında toplanmıştır?

- a. Murat Hanlılar Kütüğü
- b. Bolu Şer'iye Sicilleri
- c. Tarihi Celali
- d. Mühime Defteri
- e. Köroğlu'nun Hikâye-i Hayatı

8. Aşağıdakilerden hangisi Şah İsmail hikâyesinin an-latıldığı hikâyelerden biri **değildir**?

- a. Kazakistan
- b. Türkiye
- c. Türkmenistan
- d. Azerbaycan
- e. Özbekistan

9. Hoca Danyal, Kamer Tay, Gülperi, Kandeher Pa-dişahı, Atsız Bey, Arabüzengi gibi adların yer aldığı hikâye aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Yaralı Mahmut
- b. Kirmanşah
- c. Şah İsmail
- d. Köroğlu'nun Zuhuru Kolu
- e. Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu

10. (I) hikâye, daha çok masallarda rastladığımız geceleyin ortaya çıkarıldığı zaman etrafı aydınlatan “çamçırak”taşlarının bağdat’tan alınarak İstanbul’a getirilme konusu etrafında oluşmuştur. (II) Yaralı Mahmut hikâyesi Türkiye’de ve Türkiye ‘ye komşu ülkelerde bilinmektedir. (III) Hem yazılı kaynaklarda vardır, hem de sözlü olarak yaşanmaktadır. (VI) Araştırcıların büyük çoğunluğuna göre hikâyenin doğuş yeri Doğu Anadolu Bölgesi’dir. (V) hikâye üzerinde Zeynelâbidin Makas Ensar Aslan müstakil olarak çalışmışlardır. yaralı Mahmut hikâyesi ile ilgili olarak verilen numaralandırılmış bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- I
- II
- III
- IV
- V

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- c Yanıtınız doğru değil ise, “Kahramanlık Hikâyeleri Bölümü”nü tekrar okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değil ise, “Kahramanlık Hikâyeleri Bölümü”nü tekrar okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse, “Köroğlu Hikâyesinin Özellikleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değilse, “Köroğlu Hikâyesinin Özellikleri” bölümünü okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse, “Köroğlu Hikâyesinin Kolları” bölümünü tekrar okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse, “Köroğlu Hikâyesinin Kolları” bölümünü tekrar okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değilse, “Diğer Kahramanlık Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
- a Yanıtınız doğru değilse, “Diğer Kahramanlık Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse, “Diğer Kahramanlık Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse, “Diğer Kahramanlık Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türk edebiyatının yazılı kaynakları yeterince değerlendirilmemiştir. Varlığı bilinip de henüz okunmayan yazma ve belgeler değerlendirildikçe onlarda Köroğlu ile ilgili küçük de olsa bilgilere ulaşabileceğiz. Ayrıca, Anadolu’da da kendilerini Köroğlu’nun soyundan geldiklerini ileri süren kişilerin vereceği bilgileri de yardımcı olacaktır.

Sıra Sizde 2

Her toplumun halk hikâyesine karşı yaklaşımı farklı olabilir. Bir kahramanlık hikâyesi olan Kirmanşah da bazı topluluklarca yeterince ilgi görmeyebilir. Ayrıca öbür topluluklar hikâye dağarcıklarında Kirmanşah’a yer açamayacak kadar zengin bir dağarcığa sahip olabilirler. Bir başka sebep de anlatıcıların Kirmanşah hikâyesini yeterince sevmemeleri olabilir. Dede Korkut hikâyelerinden bazıları sadece Azerbaycan ve Anadolu’da anlatılırken bazılarının ise Anadolu’da hiç anlatılmadığı hatırlanmalıdır.

Sıra Sizde 3

Şah İsmail hikâyesi çeşitli sebeplerden geniş bir coğrafyada yayılma şansını yakalayabilmiştir. Bunların başında hikâye kahramanının adı gelmektedir. Ayrıca taşıdığı motifler açısından masal özellikleri göstermesi, hikâye anlatıcılarının yanında masal anlatıcılarının dağarcığında yer almasını sağlamıştır. Son olarak hikâye zengin motif dağarcığının yanında kurgu olarak da başarılı bir yapıya sahiptir.

Sıra Sizde 4

Hikâyede adı geçen iller ile bölge vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarında idi. Hikâyeyi oluşturan kişi imparatorluk coğrafyasından yararlanarak insanların kolayca hayal edebileceği yerleri hikâyesine mekân olarak seçmiş olabilir. Ayrıca tarih boyunca Doğu Anadolu Bölgesi hikâyelerin oluşumu ve zengin bir dinleyici kitlesine sahip olması da hikâyemizin oluşmasında da bir zemin görevi üstlenmiş olmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksel, M. (1960). **Anadolu Halk Resimleri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1999). Hikâye Araştırmaları: 1 Kırmanşah Hikâyesi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, M. (1997). **Köroğlu Destanı'nın Türkmen Varyantı Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme**. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aslan, E. (1990). **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- Bakırcı, N. (2011). "Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve Binitinin Kıyafet (Şekil) Değiştirmesi". *I. Uluslararası Köroğlu Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, 148-161
- Bayaz, H. (1981). **Köroğlu Antep Rivayeti**. Karacan Yayınları.
- Boratav, P. N. (1946). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Boratav, P. N. (1984). **Köroğlu Destanı**. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1991). "Köroğlu Hakkında", **Folklor ve Edebiyat II (1982)**. 229-238. İstanbul: Adam Yayınları.
- Cemiloğlu, M. (2001). **Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Çolak, F. (1994). **Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ekici, M. (1996). **The Anatolian Cycle of Koroglu Stories**. Wisconsin-Madison (A.B.D) Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ekici, M. (1998). **Köroğlu'nun Doğu ve Batı Varyantları Arasında Bir Karşılaştırma**. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doçentlik Takdim Tezi.
- Ekici, M. (2004). **Türk Dünyasında Köroğlu**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hekimoğlu, G. (1996). **Kadirli'den Derlenen Halk Hikâyeleri** Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi.
- Kaftancıoğlu, Ü. (1979). **Köroğlu Kol Destanları**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M.-Mehmet Akalın-Muhan Bali (1973). **Köroğlu Destanı**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Karadavut, Z. (2002). **Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı**. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayını.
- Korkmaz, M. K. (2003). **Çukurovalı Mehmet Demirci (Köroğlu)'nin Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Araştırma**, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Makas, Z. (1979). **Yaralı Mahmut ile Mahbup Hanım Hikâyesi**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Ön Çalışması.
- Özkaya, Y. (1983). **Köroğlu Semineri Bildirileri**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Özturan, H. A. (2009). **Maraş Ağzı Köroğlu**, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. vd. (1997). **Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türkmen F.-Mustafa Cemiloğlu (2009). **Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uysal, A. E. (1986). "Destanlarımızdan Dede Korkut ile Köroğlu'nda Tabiatüstü Unsurlar", *Erdem*, (4): 13-29.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sevda konulu halk hikâyelerinden, Ercişli Emrah ile Selvihan'ı tanıyabilecek,
- Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan'ı tanıyabilecek,
- Kerem ile Aslı'yı tanıyabilecek,
- Âşık Garip'i tanıyabilecek,
- Tahir ile Zühre'yi tanıyabilecek,
- Arzu ile Kamber'i tanıyabilecek,
- Hurşit ile Mahımihri'yi tanıyabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Ercişli Emrah ile Selvihan
- Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan
- Kerem ile Aslı
- Âşık Garip
- Tahir ile Zühre
- Arzu ile Kamber
- Hurşit ile Mahımihri

İçindekiler

Sevda Konulu Halk Hikâyeleri

GİRİŞ

Bu ünite de konusu sevgi olan halk hikâyelerinden; *Ercişli Emrah ile Selvi Han*, *Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan*, *Kerem ile Aslı*, *Âşık Garip*, *Tahir ile Zühre*, *Arzu ile Kamber* ve *Hurşit ile Mahumihri* hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Burada söz konusu hikâyeler değerlendirilirken önce her hikâye hakkında genel bilgi verilmiş, daha sonra da hikâyelerin özetleri verilmiş ve Ek: Metinler bölümündeki örnek metinlerle de (Bkz. Ek: Metin 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16) çalışma tamamlanmıştır.

ERCİŞLİ EMRAH İLE SELVİ HAN HİKÂYESİ

Hem sözlü kaynakta anlatmaları, hem de yazılı kaynaklarda nüshaları olan *Ercişli Emrah ile Selvi Han* hikâyesi, Türkiye'nin dışında; Azerbaycan, Türkmenistan ve Balkanlarda da bilinmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun kanaatine göre hikâyenin doğuş yeri Doğu Anadolu Bölgesidir. *Ercişli Emrah ile Selvi Han* hikâyesi, XVII. yüzyılda yaşamış olan Ercişli Emrah ile Selvi Han'ın hayatı etrafında oluşmuştur (Hikâyenin bir örneğin için bkz. Ek: Metin 10, 11).

Hikâye üzerinde Türkiye'de Muhan Bali (1973) tarafından hazırlanmış olan bir doktora tezi vardır. Ercişli Emrah'ın âşıklık ve hikâyecilik yönlerini ise Saim Sakaoğlu (1987) ve Ali Saracoğlu (1999) değerlendirmişlerdir. *Ercişli Emrah ile Selvi Han* hikâyesinin bibliyografyası ise Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanmıştır.

Halk hikâyeleri üzerinde çalışanlar Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesini sevda konulu hikâyeler (aşk hikâyeleri) içerisinde ele alırlar. Bu hikâye, Ercişli Emrah'ın, Selvi'ye kavuşmak için çektiği çileler yumağıdır. Emrah, Selvi'sinin aşkına yollara düşmüş, Şahoğlu Şah Abbas'ın huzuruna çıkmış; kendisinin badeli bir âşık olduğunu ispat etmiştir.

Emrah'ın yorulmak bilmeyen enerjisinin yanında Selvi'nin de kendisine talip olanlara karşı Emrah'ı bekleme taktiği vardır. Selvi'nin Şahoğlu Şah Abbas gibi bir şaha bağ ektilererek süre istemesi; yedi yılda dokunacak olan halının bitmeden evlenmeyeceğini bildirmesi onun Emrah'a karşı olan sevgisinin ispatıdır. Hikâyede Şahoğlu Şah Abbas adaletiyle takdir toplarken, başveziri Yakup Han iyi niyetinin kurbanı olmaktan son anda kurtulur. Gence Hanı olarak görülen **Kara Vezir** ise yalancılığın, ikiyüzlülüğün cezasını canıyla ödeyen bir tiptir.

Hikâyede bade içme olayı iki defa görülmektedir. Emrah birincisinde Selvi Han'ın aşkına, ikincisinde Selatin Peri için pir elinde bu iksiri içmiştir. Yine Türk

Kara Vezir: Türk halk hikâyelerinde aldaletsizliği, haksızlığı temsil eden ve genellikle Gence'de oturan vezir.

İsfahan: Türk halk hikâyelerinde Şahoğlu Şah Abbas'ın tahtının bulunduğu yer olarak bilinir.

halk hikâyeleri içerisinde *mutlu son* bu hikâyede görülmektedir. Çok uzun yıllar süren bir macedaradan sonra biraz da Şahoğlu Şah Abbas'ın zoruyla Emrah birer hafta arayla murada ermektedir.

Hikâyenin Özeti: İsfahan Şahı Şahoğlu Şah Abbas'ın kırk âşığı vardır. Bunlar hep aynı yerde kalmaktan bıktıkları için Şah'tan ferman alarak zengin bir ülke olan Gence'ye giderler. Gence'de Kara Vezir'e misafir olan âşıklar, ondan atışma yapmak için rakip dilerler. Bunun üzerine Kara Vezir, bütün âşıkları sarayına davet ederse de, kimse yarışmaya katılmayı kabul etmez.

Bu durumdan rahatsız olan Kara Vezir güçlü bir âşık olan Âşık Ahmet'i yarışma için saraya davet etmeyi düşünür. Bu sırada Âşık Ahmet de bir rüya görmüştür. Rüyasını hanımına anlattığında, karısı kendilerine padişah tarafından bir kapı açılacağını, ancak sunulan kısımete ulaşamayacaklarını ve sürgün edileceklerini anlatır.

Âşık Ahmet ile hanımı rüyanın yorumu üzerinde tartışırken kapıları çalınır ve Kara Vezir'in, daveti bunlara bildirilir. Hanımıyla vedalaşan Âşık Ahmet Gence'ye doğru yola çıkar. Gence'de çağırılma sebebini öğrenir ve çok geçmeden Şahoğlu Şah Abbas'ın kırk âşığı ile buluşur. Onların gücünü görünce kendisinin bu yarışmayı kazanamayacağını anlar ve altı yaşındaki çocukları Emrah'ı da yanlarına alarak Erciş'e zorunlu bir göç yapar.

350 nüfuslu Erciş'e gelen Âşık Ahmet ve ailesi önce köyün kenarına yerleşirler. Zengin birisi olan Miroğlu Ahmet Bey her hafta âşıkları evinde toplar ve fasıllar düzenler. Bu haberi işiten Âşık Ahmet de günün birinde saz meclisine katılır ve kırk altın kazanır.

Artık Âşık Ahmet rahatlamıştır, Erciş Beyi Miroğlu Ahmet Bey tarafından kendisine bir ev verilir. Bütün bunların karşısında Âşık Ahmet de Bey'in işlerine yardım edecek, Cuma günleri halkı sazı ve sözü ile eğlendirecektir. Bu arada Emrah on dört yaşına girmiştir. Cuma akşamları babasının nereye gittiğini annesinden öğrenen Emrah günün birinde kahveye gelir. Bu arada babası Miroğlu Ahmet Bey'e fasıl yapmaktadır. Âşık Ahmet oğlunun kahveye gelmesine kızarsa da, Bey'in emri üzerine Emrah'a da bir saz verilir ve baba oğlunun birlikte çalıp çıkırması istenir. Saz çalmasını bilmeyen Emrah daha ilk dokunuşta sazın bütün tellerini kırar. Duruma üzülen baba da halkın arasında Emrah'ı döver.

Kırklar: Kırk ulu kişiden oluşan zümreye verilen ad, dervişler, pirlar.

Bu dövülmeyi içine sindiremeyen Emrah köyün dışındaki çeşmeye gider, elinin yüzünün kanını yıkar, abdest alır iki rekât namaz kılar ve kendisine de âşıklık vermesi için Allah'a dua eder.

Emrah'ın duası kabul olur ve Hazret-i Pir gelerek ona niçin ağladığını sorar. Emrah da Pir'e başından geçenleri anlatır. Bunun ardından Pir, Emrah'a biri Allah'ın aşkına; biri üçler, beşler, yediler, **kırklar** aşkına; sonuncusu da Miroğlu Ahmet Bey'in kızı Selvi Han'ın aşkına olmak üzere yeşil fincanda üç bade sunar. Ardından da koltuğunu kaldırarak Miroğlu Ahmet Bey'in kızı Selvi'yi gösterir. Emrah, Selvi'ye kavuşmak isterse de başaramaz ve ağzından köpükler saçılarak bayılır.

Hazret-i Pir aynı anda Selvi Han'a da üçüncü badeyi verdikten sonra Emrah'ın cemalini yine koltuğunun altından gösterince o da bayılır.

Emrah'ın eve gelmemesi üzerine aramaya çıkan yakınları onu çeşme başında baygın durumda bulurlar. Onu uyandırmak için çeşitli yollara başvurulursa da başaramazlar. Bunun üzerine baba Âşık Ahmet'e haber verilir. Âşık Ahmet de oğlunun derdinin hekimlik olmadığını, onun derdinin âşıklık olduğunu söyler ve sonra da sazının tellerine dokunur. Bunun üzerine ayılan Emrah başından geçenleri manzum olarak okumaya başlar. Ardından da babasına atışma teklifinde bulunur. O, babasına çeşitli sorular sorar, baba ise bu soruların hiçbirisine cevap

veremez. Bunun üzerine baba, oğlunun üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalır. Bütün bu olaylardan sonra Miroğlu Ahmet Bey Âşık Ahmet'in de olurunı alarak Emrah'ı kendisine evlat edinir.

Selvi Han'ın rahatsızlandığı haberi çok geçmeden her tarafa yayılır. Köyün imamı çağırılır, o da kızın durumunun görünce Miroğlu Ahmet Bey'i teselli eder ve "Ağa korkma, kızında bir şey yok. Yıldızı sevdâya akmış. Vakti gelince o birdenbire ayılır." der.

Gerçekten Selvi kendisine geldiğinde, derdini kimselere söyleyemez. Onun bir dert ortağı vardır o da sır arkadaşı Nazlıdır.

Emrah ve Selvi aşk ateşiyle yanıp tutuşurlarken, Nazlı bu iki genci gizlice buluşturur.

Bu arada İsfahan Şahı'nın âşıkları *fasıl* yaptıktan sonra vezirlerden biri yârenlik olsun diye Şah Abbas'a, şimdiye kadar Van Kalesi'ni kimsenin alamadığını söyler. Bu söze kızan Şahoğlu Şah Abbas'ın kalenin alınması emrini vererek ordunun hazırlık görmesini ister. Ardından da Van'a gelerek kaleyi kuşatır. Ancak Şahoğlu Şah Abbas kaleyi alamaz ve askerinin moralini yüksek tutabilmek için bulunduğu yere bağ diktirir ve adını da "Şahlar Bağı" koyar.

Bu arada kalede açlık baş göstermiştir. Bütün bunlar olurken Van Kalesi'nin Vali tarafından Şahoğlu Şah Abbas'a teslimi düşünülmeye başlanır. Haberi alan yaşlı bir nine hazırladığı lavaş ekmeği ve bir bakraç yoğurdu da alarak Şahoğlu Şah Abbas'a gitmek istediğini Vali'ye bildirir. Vali'nin olurunı da alan nine kendisinin çadırdan içeriye girdiğinde kalenin burçlarından kireç savurmalarını ister.

Şahoğlu Şah Abbas'ın huzuruna çıkan yaşlı kadının hediyeleri ve Van Kalesi'nden dökülen beyaz tozlar Şah'ı şaşırtır ve çok geçmeden kuşatma kaldırılır.

Yola çıkan ordu Erciş'e geldiğinde iki asker Miroğlu Ahmet Bey'in bahçesine girerler, ardından evlenme arzusuyla Selvi ve Nazlı'yı kaçırmışlar. Kızların kaçırılması Emrah'ı çileden çıkarmış ve onu gurbetin yollarına düşürmüştür. Yapılan talanlar, kaçırmalar Şahoğlu Şah Abbas'ı rahatsız etmiş, talan ve baskınlara karışanlar da cezalandırılmıştır. Cezalandırılanlardan ikisi de Selvi Han ve Nazlı'yı kaçıran askerlerdir. Saat Çukuru (İğdır)'nın yöneticisi Yakup Han'ın kusursuz hizmeti ve misafirperverliği Şahoğlu Şah Abbas'ın çok hoşuna gider ve onu birinci vezir yapma düşüncesiyle İsfahan'a götürmeye karar verir.

Abbas, İsfahan'a gelince Sevi Han'la evlenme arzusunu Yakup Han'a açar. Yakup Han da durumdan Selvi Han'ı, Nazlı vasıtasıyla haberdar eder. Selvi bu evliliğin olabileceğini ama kendisi için bir bağ dikilmesini ve adının "Selvi Han Bağları" konmasını, bağın üzümünü verdiği zamanda da düğünlerinin yapılmasını söyler.

Şah Abbas kabul ederse de bu bağların yedi yıldan önce meyve vermeyeceğini de bilir. Bunun üzerine Yakup Han'ın tavsiyesi ile Selvi Han ile Nazlı'nın tasvirlerinin yapılmasına, Şahın da bu tasvirlerle bakarak günlerini geçirmesine karar verilir.

Emrah, anasından, babasından helallik alıp Selvi Han'ı aramak için yola çıkar ve Sahat Çukuru'nda Yakup Han'ın annesiyle karşılaşır. Yakup Han'ın annesi Emrah'a yardım etmesi için oğluna bir mektup yazar.

Emrah İsfahan yolunda iken Şahoğlu Şah Abbas ile Selvi Han'ın kırk gün sürecektüğü düğünleri başlamıştır.

Her gün yeme içme fasıllarının yanı sıra söz fasılları da yapılmaktadır. Böyle bir günde İsfahan'a gelen Emrah, Şah Abbas'ın bir âşığı tarafından meclisten uzaklaştırılır. Durumdan haberdar olan Yakup Han Emrah'ı kendi âşığı yaparak onun da meclise katılmasını sağlar.

Ertesi gün âşıklar arasında bir yarışma başlar. Emrah, Âşık Abbas'ın sözlerinin anlamını çözer ancak kendi sorduğu soruların cevabını alamaz, ardından da bütün ödülleri kazanır ve bunları diğer âşıklara dağıtır.

Yakup Han, yirmi bir yaşındaki Emrah'ı, Şah Abbas'ın huzuruna götürür. Emrah yolda mektubu Yakup Han'a verir. O da, Emrah'a yardım edeceğine dair söz verir. Şah Abbas, Emrah'ı huzuruna getiren Yakup Han'dan, âşığın badeli olup olmadığını sorar. Emrah da badeli âşık olduğunu söyler. Bunun üzerine Şahoğlu Şah Abbas methiye söylemesini isteyince o da gözüne ilişen Selvi'nin resmine şiir söyler. Duruma kızan Şah, bir taraftan cellatları çağırırken Emrah'a: "*Oğlum, bak Şah ne soruyor. Selvi senin neyin, sen Selvi'nin nesisin?*" der. Emrah da yalan söyleyerek: "*Selvi benim amcamın kızıdır.*" der.

Emrah'ın söylediklerinin doğru olup olmadığını araştırmak için Selvi'nin yanına gelen Şah, bilgileri ona da doğrular. Bütün bunlara karşılık Şah, kızı Emrah'a vermemek için engeller çıkarır:

- Badeli âşık olduğuna göre Şah'ın kalbinden geçenlerin bilinmesi; Emrah, aslında kız olduğunu Şah Abbas'tan başka kimsenin bilmediği, erkek kıyafetiyle dolaşan Mirza Kulu'nun, Cevahir adlı hizmetçi olduğunu bilir.
- Şah'ın kafesindeki kuşun adının bilinmesi istenir; Emrah bunun altı yüz elli yaşında "talhan" kuşu olduğunu bilir.

Artık Emrah Selvi Han'la evlenmeye hak kazanmıştır. Ancak vezirlerden bazılarının uyarması üzerine üçüncü bir sınavdan geçirilir. Eğer bu âşık gerçekten **Hak âşığı** ise verilecek zehri de içmelidir. Emrah, zehri Selvi Han'ın vermesi karşılığında içecektir. Bunun üzerine hazırlanan zehir Selvi'nin elinden Emrah'a sunulur. Tam bu sırada kimseye görünmeden pencereden giren derviş parmağını zehrin içerisine sokar. Zehri de içen Emrah'a bir şey olmayınca onun Hak âşığı olduğu düşüncesine katılmayan kalmaz. Bütün bunlardan dolayı **Şahoğlu Şah Abbas** tarafından hazırlanan üç deve yükü çeyizi Selvi Han'a, ömür boyu yetecek altını da Emrah'a vererek bunları Yakup Han'la birlikte Erciş'e yolcu eder.

Bir süre Yakup Han'ın memleketi Saat Çukuru'nda kalan misafirler daha sonra Erciş'e doğru yola çıkarlar. Bu arada Miroğlu Ahmet Bey ve hanımı ölmüştür. Selvi'nin kardeşleri ise "*bir âşık parçasına kız mı verilir*" diyerek bu evliliğe karşı çıkmaktadırlar.

Bu işler olurken Emrah ile Selvi Han için çok güzel bir köşkün yapımına da başlanmıştır. Ancak Selvi'nin kardeşleri düşüncelerinden vazgeçemedikleri için kardeşlerini de alarak Gence'ye kaçarak.

Kızın kaçırıldığı haberi duyulunca köşkün yapımı durdurulur, Emrah ile babası da bunların izini sürmek için yola çıkarlar. İlk uğrak yerleri Erzurum'dur. Erzurum halkı Emrah'ı dinlemek için kahveyi doldurur, baba ve oğul Selvi Han'ı sorarlarsa da sağlıklı bir haber alamazlar.

Nazlı ve Selvi'yi kaçırarak iki kardeş, kardeşlerini Kara Vezir'in oğluna vermek isterler. Ama Selvi Han'ın şartı vardır: Çeyizinde yer alacak olan halıyı kendisi doku-yacaktır. Bu halı yedi yılda bitecektir. Eğer itiraz edilirse Selvi Han intihar edecektir.

Bu arada Nazlı her ikisinin yarısı keklik, yarısı insan şeklinde suretlerinin yaptırılmasını teklif eder. Kara Vezir kalemdar gönderip kızların tasvirlerini yaptırır ve bahçenin iki ayrı kapısına astırır ve gece gündüz bekletir.

Emrah ile babası Erzurum'dan sonra Halep'e varırlar. Tahsin Bey adında birinin bahçesine giren Emrah ve babası köşkte gördükleri kızı Selvi Han'a benzetirler ve baba ile oğul onun sadakatsizliğinden bahsederler. Aslında adı da Selvi olan kadın, Selvi Han'ın benzerinden başka bir şey değildir. Bu duruma üzülen Emrah

Hak âşığı: Kendisine Allah tarafından âşıklık melekесinin ve ilm-i ledünün verildiğine inanılan, gaibi bilen ve muamma çözmede usta olan âşık.

Şahoğlu Şah Abbas: Türk halk hikâyelerinde hakkı, adaleti, doğruluğu temsil eden İran Şahi.

saz çalıp şiir söyleyince ev sahibi ve eşi uyanır. Çok geçmeden de meselenin aslı anlaşılır. Bunun üzerine Tahsin Bey bütün Halep esnafına Selvi Han adında bir kızı görüp görmediklerini sorar, daha sonra da böyle bir kızın Halep sınırları içerisinde girmedikleri ortaya çıkar.

Emrah ve babası Erciş, Erzurum, Halep yolculuğunda, Selvi Han ise Gence’de iken Selâtin Peri adlı genç bir kıza Pir Dede üç bade sunar. Bu badelerden üçüncüsü Emrah’ın aşkına içilmiştir. Pir Dede bade vermekle kalmaz ertesi gün Selâtin Peri’nin tekrar rüyasına girer ve viran yerde bir bahçe kurmasını, adını da “Veran Bağları” koymasını söyler. Selâtin Peri, bağların meyvesini yedi yıl bekleyecek; o zaman da Emrah gelecek. Selâtin Peri aynı rüyayı bir daha görünce ertesi gün bahçenin dikimine başlar.

Âşık Ahmet ile Emrah’ın yolu Selâtin Peri’nin bahçesine düşer. Dinlenmek üzere durdukları sırada Âşık Ahmet bahçeye girerek meyve koparmak ister. Ancak Selâtin Peri’nin nöbetçi kızları onu yakalayıp huzura götürürler. Selâtin Peri’nin öfkeli bir eda ile konuşması üzerine Âşık Ahmet yolcu olduklarını, oğlu Emrah’ın da dışarıda kendisini beklediğini söyler. Emrah’ın getirilmesi üzerine Selâtin Peri bu delikanlının Pir Dede’nin gösterdiği genç olduğunu anlar. Heyacanlanan Selâtin Peri Emrah’a sarılmak isterse de başaramaz, çünkü Emrah Selvi’yi sevmektedir.

Ancak, Selâtin Peri Emrah’a elini tutmasını söyleyince; Emrah denileni yapar ve aklı başından gider, ayakta duracak hâli kalmaz ve Selâtin Peri’nin kucağına yılgılıverir. Selâtin Peri Emrah’ı ayılttıktan sonra başından geçenleri ona hikâye eder, ancak Emrah ve babası Selvi Han’ı aradıklarını söyleyerek izin isterler.

Emrah ve babası günün birinde Gence’ye gelirler ve duvarında yarısı güvercin yarısı Selvi Han ve Nazlı suretin asılı olduğu bahçeye girerler. Emrah bir ağaç gölgesinde dinlenmek isterken, babası ağaçtaki bir meyveyi koparmak isteyince yakalanır. İhtiyarın feryadını işiten Selvi Han, Nazlı’yı göndererek yakalanana Emrah’ın sadakası için kurtarmasını söyler.

Nazlı, Âşık Ahmet’i tanırsa da belli etmez, onu içeri götürmelerini söyler; güya biraz da Selvi Han ile kendisi dövecektir! İçeride Âşık Ahmet başından geçenleri anlatır. Nazlı’nın gönderdiği kızlar dışarıda bekleyen Emrah’ı alıp getirirler. Emrah’ı saç sakal içinde gören Selvi Han üzülür.

Bu arada Şahoğlu Şah Abbas, Emrah ile Selvi’den haber alamadığı için üzülmemektedir.

Diğer taraftan Kara Vezir’in oğlu nişanlısını görmek için köşke geldiğinde Emrah ile Selvi’nin birlikte olduğunu görür ve babasını durumdan haberdar eder, baba da cellatlara Emrah’ı öldürmeleri talimatını verir.

Kara Vezir’in yakınları öldürmeden önce Emrah’a son arzusunun sorulmasını söylerler. Teklif kabul görünce Emrah başından geçenleri bir bir anlatır, ancak Şah Abbas’ın verdiği ferman, Erciş’te Selvi Han’ın sandığında kaldığı için anlattıklarını delillendiremez. Bunun üzerine Emrah, ya Erciş’ten fermanın getirilmesini yahut da Şah Abbas’tan sorulmasını teklif eder. Onu zindana atıp daha yakın olduğu için Isfahan’dan sormaya karar verirler.

Kara Vezir bir yandan Isfahan’a elçi gönderirken, diğer yandan da anlatılanların doğru olduğuna kanaat getirir. Bu durumda yapılacak bir tek şey kalmıştır, elçiye sahte bir yazı yazdırılarak getirtilecektir.

Bütün bunlar olurken Nazlı da Kara Vezir’in bir hainlik yapacağını düşünerek Emrah’ın babasını fermanı getirmek üzere Erciş’e göndermek ister, ancak Âşık Ahmet daha kısa bir yol olan Isfahan’a Şahoğlu Şah Abbas’ın huzuruna çıkmayı tercih eder.

Elçi, on sekiz gün sonra, elindeki sahte yazıyla Gence'ye döner. Kâğıtta Şah Abbas'ın, Emrah'ı ve Selvi Han'ı tanımadığı, böyle bir fermanı vermediği, isterlerse onu kendilerinin cezalandırabilecekleri yazılıdır. Kara Vezir'in hemen cezalandırılması teklifine çevresindekiler karşı çıkar ve Emrah'ın her gün bir saat Gence çarşısında suçlu olarak gezdirileceği; dokuzuncu günü de cellat edileceği haberi yayılır. Böylece Emrah sekiz gün birer saat çarşıda dolaştırılır.

İsfahan'a ulaşan Âşık Ahmet, Şah Abbas'ın huzuruna çıkmayı başarır ve olanları Şah'a anlatır. Bu durumda "düğünü yaptım" diyen Yakup Han'ın yalanı ortaya çıkar. Böylece Emrah mektubu Şah'a kendisinin yazdığını söylerse Yakup Han kurtulacaktır, aksi takdirde Sahat Çukuru dümdüz edilip arpa ekilecektir.

Mektubun peşine düşen Yakup Han Emrah'ın asılması için götürüldüğü Kanlı Dere'ye ulaşır. Bu arada Emrah son sözünü söylemek için cellatlardan izin ister. Deli Cellat karşı çıkarsa da Kara Cellat, Emrah'ın konuşmasına izin verir. Emrah'ın konuşmalarına üzülen Deli Cellat onu affetmek ister. Oysa Kara Cellat acilen Emrah'ın kellesinin kesilmesinden yanadır. Deli ve Kara Cellatlar arasındaki kavgada Kara Cellat öldürülür. Emrah, Yakup Han tarafından kurtarılır ve Kara Vezir'in sarayına gidilir.

Yakup Han, Kara Vezir'den hesap sorunca önüne sahte ifadelerle dolu kâğıt konulur. Ardından elçinin ifadesi alınır, o da bu işi Kara Vezir'in yaptığını söyler. Bunun üzerine elçi ve Kara Vezir öldürülür. Kara Vezir'in maiyeti ise suçsuz olduklarını, kâğıdın Şah Abbas'a ait olduğuna inandıklarını söylerler.

Yakup Han, Selvi Han, Nazlı ve Emrah, İsfahan'a dönerler. Şah Abbas gelenleri huzuruna kabul eder etmez elindeki kâğıdı Emrah'a göstererek yazının kendisine ait olup olmadığını sorar. Emrah da yazının kendisine ait olduğunu söyleyince Şahoğlu Şah Abbas düğün hazırlığının başlaması emrini verir. Ancak Emrah ve babası Selâtin Peri'den söz edince Yakup Han, Veran Bağları'ndan Selâtin Peri'yi, Erciş'ten de Emrah'ın annesini getirmekle görevlendirilir.

Şahoğlu Şah Abbas'ın isteği üzerine önce Selvi Han'ın, bir hafta sonra da, Selâtin Peri'nin düğünleri yapılır.

Böylece Emrah hem Selvi Han'a, hem de Selâtin Peri'ye kavuşmuş olur...

K İ T A P

Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesinin tamamı için Muhan Bali'nin Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi / Varyantların Tesbiti Ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973) adlı kitabı okunabilir.

SIRA SİZDE

Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesindeki olayları ve kahramanları değerlendirerek, hikâye ile tarih arasında bir bağ kurabilir misiniz?

KARACA OĞLAN İLE İSMİKAN SULTAN

Hikâyenin tek anlatması bulunmakta olup o da Radloff'un Proben adlı eserinin VII. cildindedir (Hikâyenin bir örneğinin için bkz. Ek: Metin 11). Bu hikâye zaman zaman Türkiye Türkü araştırmacılar tarafından (Ali Berat Alptekin, Saim Sakaoglu, Esma Şimşek, vb.) değerlendirilmiştir.

Aşağıda özetini verdiğimiz metin başlangıç itibarıyla Türk ve dünya masalları arasında çok yaygın *Üç Turunçlar*'ın temel motifi olan "ihtiyar kadının testisinin kırılması" üzerine onun "üç turunçların hışmına uğrayasın" şeklindeki beddua-sıyla başlamaktadır. Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan hikâyesinde ise Smayil ihtiyar kadının bardağını kırınca "Çok güç bela çekesin de keç murat alasın" şeklinde beddua edilmekte olup hikâye âdeta bu cümle üzerine kurulmuş gibidir.

Karaca Oğlan'ın şiir söylemeye başlaması ise rüya motifine dayanmakta olup daha sonra rüyada görülen kızın aranmasıyla ve yeni maceralarla devam etmektedir. Gurbet yolculuğu esnasında karşılaşılan peri kızları ise bize daha çok halk anlatmalarında gördüğümüz üçler, yediler ve kırkların farklılaşmış şekli gibidir.

Klasik halk hikâyesi kuruluşu bu hikâyemizde de kendisini göstermekte olup İsmikan Sultan'ı, babasının gemisindeki Prikaşçık de sevmektedir. İsmikan'ın aşkına yollara düşüp dağlar aşan Karaca Oğlan ise hikâyede ilim sahibi, mütevaczi, cömert bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. O, kavga edenleri barıştırmakta âdeta Hoca Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Mevlâna ve Hacı Bektaş felsefesinin bir temsilcisi gibidir. Problemlerin çözümünde hakemlik görevini üstlenen kahve sahibi Murat Paşa ise Dedem Korkut gibidir.

İsmikan'ın Tunalı, Karaca Oğlan'ın Belgratlı olması, iki ailenin farklı yerlerde yaşaması, hikâyenin kurulmasında yeni engellerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kısa süreliğine ailesinin yanına giden Karaca Oğlan zamanında geriye dönemeyince önce öldürülmesi istenirse de Karaca Oğlan'ın yalvarması sonucunda ölümden kurtulur. Tam bu sırada Karaca Oğlan İsmikan Sultan'ı Arap kıyafetli birisiyle görür. Bu husus hikâyenin çukurova anlatmalarıyla ortak olup orada Karaca Oğlan aldatıldığını sanmaktadır. Hikâyenin bundan sonraki kısmında İsmikan Sultan'ın vücudunun şişmesi, kulaklarının sağır olması, vücuduna kurtlar düşmesi ve şehrin dışına terk edilmesi Çukurova anlatmalarından İspir Ombaşı ve Âşık Feymanî anlatmalarıyla ortaklıklar göstermektedir.

Kızın masum olmasının ispatı ise Türkiye ve Türkiye dışında anlatılan kaplıcalarla ilgili efsaneye bağlanmaktadır. Bilindiği gibi onulmaz hastalığa yakalanan kız (kadın) sonunda yerine bir kaplıca yapılacak olan sulu bir yere gidince iyileşmekte, hastalıktan kurtulmaktadır.

Aslında bu hikâye de Kerem ile Aslı hikâyesinde olduğu gibi din farklılığı üzerine kurulmuştur. Prikaşçık; “seni iyi ettim” deyince İsmikan Sultan “Beni Allah'ım iyi etti” diyerek karşısındakine Allah'ı ve amentüyü hatırlatır gibidir.

Hikâyenin Özeti: Memleketin birinde iki kızı bir oğlu olan bir adam vardır. Bu adamın oğlunun adı da “Smayıl”dır. Smayıl, Allah yolunda gezen, “*nefesi Hak olan*” birisidir. Günün birinde bu delikanlı çeşme başında yaşlı bir kadının “bardağını” kırar. Duruma üzülen kadın: “*Çok güç bela çekesin de, keç muradına eresin.*” diye beddua eder. Bütün bunlar olurken bir gece rüyasında Smayıl'a “İsmikan Sultan” gösterilir. Kızı gören oğlan kendisinden geçer ve şiir söylemeye başlar. Smayıl'ın şiir söylemesi onun adının da Karaca Oğlan olmasına sebep olmuştur. Karaca Oğlan olanları babasına anlatır ve ondan izin isteyerek gurbete çıkar. Yolda, peri kızları ile karşılaşan Karaca Oğlan, onlara türkü söyler. Duruma kızan peri kızları onu yakalarlar. Ancak Karaca Oğlan'ın başından geçenleri anlatması üzerine, peri kızları onu serbest bırakırlar. Peri kızlarından aldığı mesajla yoluna devam eden Karaca Oğlan, Murat Paşa'nın kahvesinin olduğu şehre gelir.

Bu arada İsmikan Sultan'ı, babasının gemisinde bulunan “Prikaşçık” da sevmektedir.

Murat Paşa'nın kahvesine çıracak olan Karaca Oğlan, bilmeden İsmikan Sultan'ın evine suya gider. Bu arada yolda kavga eden iki kişinin kavgasını önleyen Karaca Oğlan'ın “*ilim sahibi*” birisi olduğu ortaya çıkar. Sadece Karaca Oğlan'ın bu yönü değil, onun saz çaldığı, şiir söylediği de çok geçmeden öğrenilir. Durumu öğrenen Murat Paşa bir akşam kahvede çırağın meclis yapması söyler. O da “*of İsmikan Sultan*” redifli bir türkü söyler. Dinleyiciler arasında bulunan İsmikan Sultan'ın babası kızının adının anılması üzerine çok bozulur, fakat Murat Paşa'nın araya girmesi ile öfkesi yatışır, ardından da kızını Karaca Oğlan'a vermeye razı olur.

Karaca Oğlan Belgratlı, İsmikan Sultan'ın babası ise Tunalıdır. Belgratlı ve Tunalı gençlerin murat alıp vermesi için kırk gün kırk gece düğün yapılır. Bu arada Murat Paşadan yedi gün izin alarak o diyardan ayrılan Karaca Oğlan zamanında gelmediği için, öldürülmesi talep edilir. Ancak, Karaca Oğlan'ın yalvarmasına dayanamayan Murat Paşa, onun cezasını kademeli olarak indirir, sonunda da affeder. Ölümünden kurtulan Karaca Oğlan ardından İsmikan Sultan'ın yanına gider. Ancak, Karaca Oğlan onu bir arapla görür, ardından da sevgilisini terk eder.

Bu sırada gurbetteki Prikaşçık büyük hediyelerle İsmikan Sultan'ın yanına gelir. Arap, ardından Karaca Oğlan'ın onu terk etmesi, daha sonra da Prikaşçık'ın gelmesi İsmikan Sultan'ı çok üzer. Bütün bu üzüntülere fazla dayanamayan İsmikan Sultan hastalanır ve yatağa düşer. Olayları öğrenen Murat Paşa, Prikaşçık'e ferman vererek, Karaca Oğlan'ı öldürmesini ister. Üzüntü ve hastalıktan vücudu şişen, kulakları sağır olan, bünyesinin tamamı yaralarla kaplı olan İsmikan Sultan'ın ızdırap ve kokularına daha fazla dayanılamaz ve İsmikan Sultan şehrin dışına terk edilir. Elindeki fermanla Karaca Oğlan'ı aramaya çıkan Prikaşçık günün birinde onu bulur. Karaca Oğlan, Prikaşçık'i tanıdığı için İsmikan Sultan yerine Gülizar adıyla şiir söylerse de onun elinden kurtulamaz. Prikaşçık ve Karaca Oğlan birlikte Murat Paşa'nın huzuruna gelirken, yolda şehrin dışına terk edilen İsmikan Sultan'la karşılaşır. İsmikan Sultan'ın kötü yola düşmediğini anlayan Karaca Oğlan bu duruma üzülür ve ardından da affeder. Daha sonra, İsmikan Sultan'ı bir kaplıcaya götüren Karaca Oğlan onun bütün dertlerinden kurtulduğunu görür.

Dertlerinden kurtulan İsmikan Sultan'a, Prikaşçık: "Seni iyi ettim" dediğinde, o kendisini Allah'ın iyi ettiğini ve Karaca Oğlan'dan ayrılmayacağını anlatır. Bunun üzerine Karaca Oğlan daha önce kırdığı sazını tutkalla yapıştırır ve bir türkü söyler. Onun türküsüne İsmikan Sultan da bir türkü ile karşılık verir. Durumu gören Prikaşçık, Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan'a hizmetçi olur. Bey ve Murat Paşa'nın huzuruna gelen üç kişi başlarından geçeni meclise hikâye ederler. Olanları dinleyen meclis Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan'a kırk gün kırk gece düğün yaparak onları murada erdirirler. (Radloff, *Proben*, VII. Cilt, 297-323).

SIRA SİZDE

Elimizdeki belgelerde Karaca Oğlan ve herhangi bir kadın arasında yaşanan ilişkiye dair bir bilgi yoktur. O hâlde nasıl olur da büyük bir hikâye oluşturulmuştur?

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ

Kerem ile Aslı hikâyesi Türkiye'nin dışında, bütün Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında bilinmektedir. Halk arasında anlatıldığı gibi belli bir süreden beri de yazılı kaynaklarda görülmektedir (Hikâyenin bir örneğin için bkz. Ek: Metin 12). Araştırmacıların büyük çoğunluğu hikâyenin doğuş yeri olarak Doğu Anadolu'yu ve Azerbaycan'ı göstermektedir. Anlatmamız, XVII. yüzyılda yaşadığı sanılan Âşık Kerem'in hayatı etrafında teşekkül etmiş olan bir halk hikâyesidir. Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi de manzum kısımlarının nesir kısımlarına göre daha fazla olmasıdır. Hikâye üzerinde Türkiye'de özellikle Şükrü Elçin (1949, 1999) ve Ali Duymaz (2001) çalışmıştır.

Hikâyenin Azerbaycan anlatmalarının geniş bir coğrafyaya yayıldığını görüyoruz. Gence'den başlayan yolculuk Gürcistan, Tiflis, Erzurum, Sultan Dağı, Balı Çay, Kars, Doğu Beyazıt, Altu (Oltu), Van, Erdehan (Ardahan), Nelrud (Nemrut), Alvız ve Erzurum Dağı'ndan sonra Kayseri'ye ulaşmaktadır. Kayseri'den tekrar doğuya doğru başlayan yolculuk Halep şehrinde Kerem'in yanmasıyla son bulmaktadır.

Aslı'nın yanması

Kaynak: (Aksel, 1960)

Kerem ile Aslı hikâyesi din farklılığı üzerine kurulmuştur. Şükrü Elçin'in incelediği 1266 tarihli bir yazmada, Aslı'nın asıl adı Meryem, Kerem'in ise Şah Gülşendir. Daha adların konulmasıyla başlayan aileler arası mücadele, hikâyenin başından sonuna kadar devam etmektedir.

Yine hikâyemizde Hazreti Hızır'ın darda kalan Kerem ve Sofu'ya değişik mekânlarda yardım etmesi önemli bir yere sahiptir. Kerem, Hızır'ın sayesinde pek çok engeli aşmaktadır.

Aslı'nın *hak âşığı* olması motifi de bu hikâyede dikkatlerden kaçmamaktadır. Sevdiğinin dizinde kısa bir süre yatma aşkına ağzındaki bütün dişleri çektiren Kerem, istediği karşılığı Aslı'dan alamayınca Allah'a dua eder, sonucunda Aslı da Kerem'i sevmeye başlar.

Keşiş'in Kayseri Paşası'na şikâyeti üzerine aynı giyimli kırk kız arasında Aslı'nın bulunması Kerem'in Hak âşığı olduğunun ispatı açısından son derece önemlidir.

Hikâyenin Özeti: Âdil Şah, İsfahan şehrinin Şahı, Keşiş ise hazinedardır. Bu ikilinin en büyük sıkıntıları çocuklarının olmamasıdır. Üzüntülerini atabilmek için kıyafet değiştirerek seyahate çıkarlar. Yolda karşılaştıkları yaşlı bir zat bunların dertlerinin çocuksuzluk olduğunu bilir ve eşleriyle birlikte yemeleri için bir elma verir. Şah, yaşlı adama para vermek isterse de başarılı olamaz, çünkü o gözden kaybolmuştur.

Bu olaydan sonra evlerine dönen ve elmayı eşleriyle birlikte yiyen Şah ve hazinedarının zamanı gelince çocukları dünyaya gelir ve Şahın oğluna Ahmet Mirza, hazinedarın kızına da Kara Sultan adı verilir. Yaşlı adamın tavsiyesi doğrultusunda bu iki genç büyüdüklerinde birbirleriyle evlendirilecektir. Bu arada haznedar kara kara düşünmektedir, çünkü kendisi hristiyan, Şah ise müslümandır. Yapılacak bir tek şey vardır, o da çocukların evlenme çağı gelince kaçmaktır. Bir bahane ile Şah'ın huzuruna çıkan Keşiş işten ayrılacağını bildirir ve çok geçmeden ailesiyle birlikte Zengi'ye göçer.

Diğer taraftan Ahmet Mirza arkadaşı Sofu ile birlikte okula gider. Eğitimini çok kısa bir süre içerisinde ve başarılı bir şekilde tamamlar.

Bir hafta sonu arkadaşı Sofu ile birlikte ava giden Ahmet Mirza, dönüşte yolda uyuyakalır ve o sırada üçler, yediler, kırkların elinden bade içer, bu arada Keşiş'in kızı Kara Sultan da ona gösterilir. Bunun üzerine Kara Sultan'ı aramaya çıkan Ahmet Mirza Zengi'ye gelir ve keşişe misafir olur. Durumu bilen Keşiş ise Kara Sultan'ın öldüğü haberini yayarak bu işten kolayca kurtulmak ister.

Bu arada Ahmet Mirza yas tututarken, yine bir av esnasında şahinini takip eder, şahin de bir bahçeden içeri girer. Şahini almak için aynı bahçeye giren Ahmet Mirza rüyasında gördüğü kızla karşılaşınca kendisinden geçer ve ikili karşılıklı aşk şiirleri okumaya başlarlar. Bu arada ikili sohbet esnasında geçen "Kerem" ve "Aslı" kelimelerini birbirlerine mahlas verirler.

Görüşme Ahmet Mirza ve ailesi için sıkıntının başladığı andır, çünkü bundan sonra Şah'ın oğlu yataklara düşer ve hiçbir hekim onun derdine derman olamaz.

Ancak yaşlı bir kadın maharetini kullanarak Ahmet Mirza'nın derdini öğrenir ve zaman geçirmeden durumu Şah'a anlatır. Şah da eski hazinedarı Keşiş'i makamına davet ettikten sonra dünür olur. Keşiş, kızını verebileceğini ancak hazırlık yapması gerektiğini söyler. Hazırlık bahanesiyle evine gelen Keşiş durumu eşine anlatır ve aynı gece göçmeye karar verirler.

Bu arada Şah'ın hiçbir şeyden haberi yoktur. Bütün İsfahan halkı Şahlarının oğullarının düğünü için Zengi'ye geldiklerinde şaşkınlık içinde kalırlar: Keşiş ve ailesi kaçmıştır. Bu durum karşısında kendisini harap eden Kerem'e babası ve an-

nesi nasihatler ederler, kendine başka kızlar bulabileceklerini filan belirtirlerse de Kerem'i ikna edemezler.

Bu ayrılığa daha fazla dayanamayacağını anlayan Kerem, anne ve babasından izin aldıktan sonra arkadaşı Sofu ile birlikte gurbete çıkar. Yolculuk sırasında Keşiş'in göçünü takip eden Kerem ve arkadaşı sırasıyla Hoy, Gence üzerinden Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'ne gelir. Sonunda Erzurum'a gitmek maksadıyla Van'a doğru yola çıktığında kırk haramiler tarafından alıkonulurlar, ancak kendisinin Hak âşığı olduğunu ispat etmesi üzerine ölümden kurtulurlar. Yoluna devam eden Kerem; Tiflis, Van, Ahlat, Muş, Ganlı Kilise, vb. yerleri gezerken zor tabiat şartlarıyla karşılaşır. Bu engeller arasında Nemrut Dağı, Süphan Dağı, Murat Suyu ve Çoban Köprüsü de vardır. Bütün bu engelleri aştıktan sonra avcının tuzağına yakalanmış ceylanla konuşur. Bu arada pek çok sıkıntıyla karşılaşır ama bunların hepsinde Hak âşığı olduğunu ispat ederek kurtulur.

Erzurum yolculuğu sırasında Laleli Dağı'nda yakalandığı kar fırtınasından Hazreti Hızır'ın yardımıyla kurtulur. Buradan Erzurum'un merkezine gelen Kerem, Alık Paşa'nın kahvesinde çalıp çıkırmaya başlar. Ancak onun derdi para kazanmak değil Aslı'sına kavuşmaktır. Bu şartlarda yapacağı da Aslı'sını takip etmektir. Bu arada Aslı'yı Erzurum'da, hamamdan çıkan kızlar arasında görürse de görüşemez. Erzurum'un ilçeleri Oltu ve Tercan'dan sonra Erzincan'a doğru yola çıkar. Bu yolculukta da çeşitli engellerle karşılaşan Kerem bunların tamamını ortadan kaldırır ve mezarlıktan geçerken karşılaştığı kuru bir kafa ile konuşur.

Erzincan'dan, Engürü'ye doğru yola çıkan Kerem, Aslı'nın Ayaş'a gittiğini haber alır. Bu yolculuk sırasında Sivas, Tokat üzerinde Zile'ye gelir. Bu arada Kızılırmak ve Yıldız Dağı'yla konuştuğuktan sonra sonunda Ürgüp'e ulaşır. Aslı'yı Ürgüp'te de bulamayan Kerem ile Sofu, Kayseri'ye gitmeye karar verirler. Yolculuk esnasında karşılaştığı cenazeye türkü söyleyince cenaze sahipleri ve imamla tartışır.

Kayseri'ye ulaşan Kerem, diş çektirmek bahanesiyle Aslı'nın evine gider. Bu arada Aslı'nın dizine yatar ve ağzındaki bütün dişleri ağrıyor diye çektirir. Sonunda Aslı'nın daha önce verdiği mendille ağzındaki kanı silmeye kalkışınca, kız onu tanır. Kerem aceleyle evden çıkarılmak istenirken ayağı dış kapıya sıkışır ve yaralanır. Can havliyle Allah'a yalvararak; *"Ya Rabbim, benim aşkımın üçte birini bu kıza ver de onun için çektiklerimi anlasın"* der. Kerem'in duası kabul olur ve iki sevgili gece kaçmaya karar verirler.

Anlaştıkları saatte Kerem, Aslı'yı uyandırmak için türkü söyleyince Kayseri Paşası'nın adamları Kerem ve Sofu'yu yakalarlar. Yargılama sonunda Kerem'in idamına karar verilir. Ancak bu işe kadı ve müftü karşıdırlar. Çünkü Kerem kendisinin Hak âşığı olduğunu söylemiştir. Bu durumda yapılacak tek şey kalmıştır o da imtihandan geçirilmektir. Eğer Kerem görünümüleri aynı olan kırk kızın içirisinden Aslı'yı tanıyabilirse canı bağışlanacaktır.

Kerem de kırk kızın arasından Aslı'yı tanıyarak imtihanı başarır. Bunun sonucunda da Kayseri Paşası, Aslı ile Kerem'in düğünlerinin yapılmasını Keşiş'ten ister.

Paşa'nın tavrı karşısında Keşiş'in yapabileceği bir şey yoktur. Hazırlık için izin isteyen Keşiş çok geçmeden göçünü yükleyerek Tekke'ye doğru yola çıkar. Keşiş'in ardından atlılar çıkartılırsa da yakalanamaz. Bu durumda yapılacak tek şey kalmıştır Kerem ve Sofu'nun onları takip etmesi. İkili (Kerem ve Sofu) Tekke, Karapınar, Belen, Antakya üzerinden Halep'e gelirler ve bir külhanbeyinin yardımıyla Aslı'yı bulurlar. İkilinin gizli buluşması suç olduğundan güvenlik güçlerine haber verilir. Daha sonrada Kerem yakalanarak hapse atılır. Ancak tutsağın Kerem olduğunun anlaşılması üzerine Halep Paşası'nın emriyle serbest bırakılır.

Bu arada Aslı da başka bir delikanlıya verilmiştir. Nikâhları kilisede kıyılan Aslı, Halep Paşası'nın emri üzerine çıkışta yakalanır ve konağa getirilir. Ardından da Halep Paşası'nın emriyle Kerem ile Aslı'nın evlendirilmeleri kararlaştırılır.

Keşiş bu işe bir şartla razıdır; o da kızının gelinliğini kendisi dikecektir. Keşiş, kızına sihirli bir gelinlik diker ve ona “*Elbisenin düğmelerini gerdekte sen açmayacaksın. Kerem açacak. Yoksa babalık hakkımı helal etmem.*” der. Aslı, bunu kabul eder. Düğün sonrası gerdek odasında Kerem gelinliği açabilmek için epey çaba harcarsa da başarıya ulaşamaz; çünkü düğmeler her açıldığında sonuncusunda tekrar kapanmaktadır. Bütün bu olanların sonunda Kerem, “ah” çekince ağzından mavi bir alev çıkar ve yanmaya başlar, Aslı bu ateşi söndürmek için çaba harcarsa da şey yapamaz. Sonunda onun küllerini saçlarıyla toplamak isterken Aslı da yanar ve kül olur. Bütün bu olayların sebebi Keşiş olduğunun anlaşılması üzerine Halep Paşası'nın emriyle, Keşiş ve karısı öldürülür, Sofu da, Esma adlı bir kızla evlendirilir (Duyumaz 2001: 69-70).

Kerem ile Aslı hikâyesi, edebiyatımızın en çok bilinen ve sevilen hikâyelerinden biridir. Bu sevgi tiyatroya, şiire konu olmuştur. Sizce bu sevgi ve ilginin altında, hikâyenin sonundaki yanıp kül olma motifinin rolü var mıdır?

SIRA SİZDE

ÂŞIK GARİP HİKÂYESİ

Âşık Garip hikâyesi, Türkiye, Balkanlar, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), Türkmenistan, Özbekistan ve Doğu Türkistan'da hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda bilinmektedir. Hikâyenin yukarıda sözü edilen ülkelerde pek çok baskısı yapılmıştır. Bazı araştırmacılara göre hikâyenin çıkış yeri Azerbaycan'dır. Daha sonra doğuya (Türkmenistan, Özbekistan, Doğu Türkistan) ve batıya (Türkiye, Balkanlar) yayılmıştır.

Hikâye, Türk ülkelerinin dışında bazı komşu ülkeler arasında da sevilip okunmaktadır (Hikâyenin bir örneğinin için bkz. Ek: Metin 13). Bunun sonucu olarak 1875 yılında hikâye Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Âşık Garip hikâyesi ile ilgili olarak Türkiye'de Fikret Türkmen tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır. *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (1974) adını taşıyan çalışmada hikâyenin kaynağı, varyantları, epizotları, şiirleri ve örnek metinleri çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Yine Türkiye'de hikâyenin motifleri pek çok çalışmanın mukayesesinde (Alptekin, Şimşek, Çolak, Cemiloğlu, Karadağ, vb.) ele alınmıştır.

Hikâye, lisans tezlerinin (Özeren 1976) dışında doktora tezlerinde de (Cemiloğlu 1988) bulunmaktadır.

Âşık Garip hikâyesi ile Dede Korkut hikâyelerinden *Kampüre'nin Oğlu Bamsı Beyrek* hikâyesi arasında büyük benzerlikler vardır. Bunların başında her iki anlatmada da görmeyen gözün tedavisi gelmektedir. *Bamsı Beyrek* hikâyesinde Beyrek'in babasının; *Âşık Garip* hikâyesinde ise Garip'in annesinin gözleri ağlamaktan dolayı kör olmuştur. Görmeyen gözün tedavi edilmesinde Bamsı Beyrek'te kanın mendille göze sürülmesi, Âşık Garip'te ise Hazreti Hızır'ın atının ayağının altından alınan toprağın göze sürülmesi etkili olmuştur.

Ayrıca her iki hikâyede de ölümün sembolü olarak kanlı gömlek motifi vardır. Beyrek'in öldü haberini Yalancıoğlu Yaltacuk, Garip'in öldü haberini ise Keloğlan getirir.

Her iki hikâyede de Beyrek (Deli Ozan) ve Garip düğünün otuz dokuzuncu gününde düğün evine gelip saz çalıp türkü söylerler.

Âşık Garip hikâyesinde tayyi zaman ve tayyi mekan motifleriyle Hazreti Hızır'ın çok önemli bir yeri vardır. Aşılması zor engeller (Kızıldağ, Erzurum gediği, Kars dağları) Hazreti Hızır'ın yardımıyla geçilir.

Âşık Garip hikâyesinde Garip gurbete, Senem için istenen kırk kese altını (başlığı) toplamak için çıkmıştır. Başta yöneticiler olmak üzere her kesim kırk kese altını kendi aralarında toplamak isterlerse de Garip günün birinde başına kakınç olacağı düşüncesiyle bütün teklifleri reddeder.

Hikâyenin Özeti: Tebrizli olan Hoca Maksud'un bir oğlu (Resul) ve bir de kızı (Güllü Han) vardır. Çocukları büyüme çağındayken babaları ölür. Hoca Maksud'un mal varlığı ergenlik çağındaki Resul'un çevresindeki asalak insanların artmasına sebep olur. Çok geçmeden de Resul'un arkadaş çevresi değişir. Resul, yeni arkadaşlarıyla birlikte içki meclislerine katılmaya başlar. Bir süre sonra miras biter. Resul kendisine bir meslek aramaya başlar. Annesi Resul'u değişik meslek gruplarına çırak olarak verirse de oğlu bunların tamamında başarısız olur. En sonunda âşıklığa başlamaya karar veren Resul altı ay kadar bu işe devam ederse de bunda da bir arpa boyu yol alamaz.

Berat Gecesi'nde yapılan helva sohbetinin misafirleri arasında Resul'un dışında Keloğlan da bulunmaktadır. O, Resul'un durumunu bildiği için aşığılamak maksadıyla Resul'den saz çalıp türkü söylemesini ister. Bu durumda Resul'un duadan başka yapabileceği hiçbir şey kalmamıştır. Öyle de yapar. Yatsı namazını kıldıktan sonra Allah'a kendisine âşıklık vermesi için dua eder.

Duası kabul olmuş olacak ki, o gece üçler, yediler, kırklar Resul'un rüyasına girerler ve ona bade içirirler. Bunun sonucunda Resul sadece âşıklığı öğrenmez, aynı zamanda Tiflisli Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem'e de âşık olur. Resul, mevsimin kış olmasından dolayı yolların tenha ve zaman zaman da kapalı olacağını bilmesine rağmen annesini ve kız kardeşini de yanına alarak Tiflis'e gitmeye karar verir.

Tiflis'e ulaşan aileye Canım Hoca adındaki birisi kucak açar. Gurbete çıktıkları ve Tiflis'in yabancıları oldukları için de Resul'un adı çevrede Garip olarak söylenmeye başlar. Başlangıçta Tiflis'te Deli Mehmet'in kahvesinde şiir söylemeye başlayan Âşık Garip'in ünü çok kısa bir sürede her tarafa yayılır. Bu arada Garip'in âşık fasıllarını dinleyenler arasında Senem'in babası Hoca Sinan da vardır. Garip'in tavırları ve sesini çok beğenen Hoca Sinan, Garip'ten kendi yanında çalışmasını isteyince o, teklifi tereddütsüz kabul eder. Böylece Garip ile Senem birbirlerini daha yakından görme fırsatına kavuşmuş olurlar.

Çok geçmeden Senem'in arzusu üzerine Garip kızı babasından ister. Hoca Sinan kızı vermeye razıdır, ancak karşılığında kalın (başlık parası) olarak kırk kese altın ister. Bu durumda Garip'in yapabileceği bir şey yoktur, onun elinden gurbete çıkıp saz çalıp şiir söylemek ve kırk kese altını toplamaktan başka bir seçeneği kalmamıştır. Aslında bu para çeşitli kesimler tarafından Garip'e verilmek istenirse de o bunu kabul etmez ve alın terimin akmadığı para günün birinde başına kakınç olur der. Gurbete çıkmaya karar veren Garip'i bu düşüncesinden annesi, kız kardeşi ve sevgilisi vazgeçirmeye çalışırlarsa da başarılı olamazlar. Sonunda Garip annesi ve kız kardeşine duvara astığı sazına kimsenin dokunmamasını tembih ettikten sonra; *"Ey valide, eğer bu saz oradan düşerse veyahut bir teli kırılırsa, ben ya geldim ya öldüm."* der ve bunlarla vedalaşarak yedi yıllığına gurbete çıkar.

Bu arada Garip, Senem'den kendisini yedi yıl beklemesini, eğer bu süre içerisinde gelmezse başka biriyle evlenmesini ister. Garip'in gideceği yerler ve oraların güzelleri Senem'in kafasında bazı soru işaretleri doğurursa da, kızın yapabileceği fazla bir şey yoktur.

Annesi, kız kardeşi ve Senem’le vedalaşan Garip önce Erzurum’a gelir ve Aslan Dede Oğlu Baba Yusuf’un kahvesinde çalıp çağırmaya başlar. Burada yapılan âşık yarışmasında Halep Paşası’nın âşıklarını yenince, Garip’in itibarı şehrin yöneticileri ve halk arasında daha da artar.

Senem gurbetteki sevgilisine yazdığı mektubu ulaştırması ricasıyla Şah Veled adında bir bezirgâna verir. Oysa Şah Veled de Senem’i sevmektedir. Mektubu merak eden Şah Veled zarfı açar ve okur. Bu arada Şah Veled yakın dostu olan Keloğlan ile birlikte hazırladıkları planı da uygulamaya koyar. Buna göre Garip’in daha önce Keloğlan’a hediye ettiği gömleği kana bulaştırılacak ve aileye öldüğü haberi getirilecektir. Keloğlan ve Şah Veled ikilisinin hazırladığı bu senaryo uygulanır ve kanlı gömlek anneye teslim edilir. Bu acı karşısında çılgına dönen anne gece gündüz ağlar ve bunun sonucunda iki gözü de görmez olur.

Bu arada Şah Veled de kıza dünür gönderir. Yapılacak bir şeyin olmadığını anlaşılmaması üzerine Senem de Şah Veled’e verilir. Ancak Senem, bu ölüm haberine inanmaz ve Keloğlan’dan doğruyu söylemesini ister, Keloğlan öldüğü haberinde diretince Senem ona beddua eder ve çok geçmeden Keloğlan ölür.

Boş durmayan Garip’in annesi, kız kardeşi ve Senem, ücretini ödedikleri bir bezirgândan konuyu araştırmasını isterler. Senem, Bezirgan’a Garip’in bade içtiği tas ile birlikte mührünü de verir, sonra da tasla bedava şerbet dağıtmasını ister:

Bezirgân, Erzurum, Hint, Yemen ve Şam gibi yerleri gezer ve burada Senem’in verdiği tasla şerbet dağıtır. Ancak hiç kimse tasa ve mührü sahip çıkmaz. Günün birinde Halep’e gelen bezirgân burada da tasla şerbet dağıtır. Şerbetin tasını tanıyan Garip tasın kendisine ait olduğunu söyleyince bezirgân da başından geçenleri bir bir anlatır. Ayrıca Senem’le Şah Veled’in düğünlerinin başladığı haberini de verir.

Bu haber üzerine Halep Paşası’ndan izin alan Garip Tiflis’e doğru yola çıkar. Yolculuk esnasında çeşitli zorluklarla karşılaşan Garip, Hazreti Hızır’ın yardımıyla tüm engelleri aşar ve Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars üzerinden Tiflis’e ulaşır. Ardından da Hazreti Hızır, Garip’e, atının ayağının altından toprak almasını ve annesinin gözüne sürmesini tavsiye eder. Böylelikle annesinin gözleri yeniden görecektir. Garip, Tiflis’e ulaştığında karalar giymiş olan kız kardeşiyle karşılaşır. Garip, kız kardeşini tanırsa da, Güllü Han, ağabeyini tanıyamaz. Ancak Garip’in ısrarını da kıramaz ve onu Tanrı misafiri olarak evlerine götürür. Garip’in eve girmesiyle duvarda asılı olan sazın telleri kopar. Bunun üzerine anne ve kız kardeş Garip’in evlerinde olduğunu anlarlar. Hasret giderdikten sonra Garip, Hazreti Hızır’ın atının ayağının altından aldığı toprağı annesinin gözlerine sürünce göz görmeye başlar.

Bu arada Şah Veled’le Senem’in düğünü başlamış ve otuz dokuzuncu gün dolmuştur. Garip, âşık kıyafetiyle düğün evine gelir ve saz çalıp türkü söylemeye başlar. Ardından da kendisini tanıtır ve sevdiğini Şah Veled’den alır. Ancak Şah Veled’in harcamalarını göz önüne alarak kız kardeşi Güllü Han’ı ona verir. Çiftlere yeniden kırk gün kırk gece düğün yapılır, mutlu sona ulaşılır (Türkmen 1974).

Âşık Garip hikâyesinin kahramanının adı, Anadolu’da pek çok âşığın Garip takma adıyla şiir yazmasına yol açmıştır. Acaba bunda, bu hikâyedeki şiirlerin daha güçlü olmasının rolü var mıdır?

SIRA SİZDE

TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİ

Hemen hemen Türkçenin konuşulduğu her yerde hikâyenin anlatmalarıyla karşılaşmaktayız. Hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda anlatmaları vardır. Tahir ile Zühre hikâyesi Rusça, İngilizce ve Almanca'ya da çevrilmiştir. Son yıllarda bir operanın konusu olmuş ve filmi de yapılmıştır. Hikâyedeki şiirler halk ağzında, cönklerde, yazmalarda ve mecmualarda da bulunabilir. Hikâye, “*Meh-Mah*”, “*Hurşit ile Mahumihri*” gibi hikâyelerde olduğu gibi “astral” (gök cisimleriyle ilgili) eserlerin sonradan folklorlaşmış varyantlarıdır.

Türkiye’de Tahir ile Zühre hikâyesi üzerinde Fikret Türkmen tarafından bir doçentlik takdim tezi hazırlanmıştır (1983). Çalışmada Tahir ile Zühre hikâyesinin yirmi dört varyantı, motifleri, epizotları ve şiirleri çeşitli yönleriyle değerlendirilmiştir. Kitabın sonuna ayrıca yazılı ve sözlü kaynaklardan tespit edilen metin örnekleri de eklenmiştir.

Tahir ile Zühre hikâyesinin Türkiye’de matbu ve öğrenci tezlerinde pek çok anlatması mevcuttur (Hikâyenin bir örneğin için bkz. Ek: Metin 14). Ayrıca halk hikâyeleri üzerinde çalışan araştırmacılar (Türkmen, Bali, Aslan, Alptekin, Şimşek, Çolak, Cemiloğlu, Aytaç, vb.) hikâyenin motiflerini çeşitli yönleriyle değerlendirmişlerdir.

Hikâyenin öğrenci tezleri (Özeren, 1976) arasında da değerli anlatmaları vardır.

Tahir ile Zühre hikâyesi çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuş olup zamanla padişahın hanımının kızını Tahir’e vermemesi üzerine çile yumağı hâline gelmiştir. Tahir ile Zühre hikâyesini diğer halk hikâyelerinden ayıran en önemli tarafı Tahir’in deryaya (ırmağa) atılmasıdır. Sandığa konularak Nil Nehri’ne atılan Tahir, Göl Padişahı’nın kızları tarafından kurtarılır. Tahir’in sandığa konulmadan önce sandığın içresinin bal mumu ile iyice kapatılması, yiyecek ve içeceklerin bolca konulması, bugün denizlerin altında dolaşan denizaltıların ilkel tipi olsa gerektir.

Bu hikâyede de Hazreti Hızır ve tayyizaman-tayyimekân motifiyle karşılaşırız. Mardin Kalesi’nde yıllarca hapsolan Tahir dua edince Hazreti Hızır, bir göz açıp kapama anında kahramanımızı Zühre’ye kavuşturur.

Tahir ile Zühre hikâyesinde dikkatimizi çeken bir başka motif cadıdır. Tahir ve Zühre’yi birbirinden ayıran, onları sadece dünyada değil öbür dünyada kavuşmalarına engel olan tip cadıdır. Tahir ve Zühre’nin ölümü, sonra da cadının intihar etmesi ve mezarından karaçalı (diken) çıkması sembolik mitler için de güzel bir örnektir.

Hikâyedeki şiirlerin daha çok yedi heceli ve mâni şeklinde olması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu da hikâyenin teşekkül ettiği coğrafyanın tespiti bakımından önemlidir.

Hikâyenin Özeti: Zengin bir padişahın çocuğu yoktur, bu sebepten üzüntüsü hiç bitmemektedir. Padişah, pek çok yöntemi denemesine rağmen çocuğu olmaz. Padişahın lalasının da derdi aynıdır. Bu ikili gamlarını, üzüntülerini dağıtmak düşüncesiyle sık sık şehir dışına yaptırdıkları bahçeye giderler ve orada üzüntülerini gidermeye çalışırlar, ancak bütün çabalar boşunadır. En son çare olarak yapacakları bir şey kalmıştır, o da kıyafet değiştirerek gezintiyeye çıkmaktır. Padişah ve lalası bir süre yolculuk yaptıktan sonra bir dervişle karşılaşır. Derviş, padişah ve lalasının sıkıntılarını bildiğinden onlara koynundan çıkardığı bir elmayı verir ve bunu eşleriyle birlikte yemelerini, zamanı gelince çocuklarının olacağını söyler ve gözden kaybolur. Gerçekten de dokuz ay sonra padişahın bir kızı ve lalanın da oğlu olur olur.

Tahir ve Zühre adları verilen bu çocuklar, aynı çevrede büyürler, birlikte okula giderler, hatta bu gençler kendilerinin kardeş olduklarını sanırlar. Zühre'nin babasının bir akarsu kenarında (bazı varyantlarda su üzerinde) Hint ve Rum hükümdarlarının ustalarına yaptırılmış bahçesi ile sarayı bulunmaktadır.

Tahir ve Zühre zaman zaman bu bahçeye giderek birbirlerine şiir söylerler. Çok geçmeden de iki genç birbirlerine karşı ilgi duymaya başlar. Her fırsatta babalarının bahçe ve köşküne giden ikilinin aşk dedikoduları her yerde konuşulmaya başlar. Bu arada iki genç bir saz ustasından ders alırlar ve sanatlarını icra ederler. Tahir ve Zühre büyürler ve on beş yaşına gelirler. Padişahın da bir Arap Köle'si vardır. Arap Köle günün birinde Tahir ve Zühre'nin birbirlerine âşık olduklarını Zühre'nin annesinin yanı sıra çevreye de anlatmaya başlar. Baba, dedikodulara inanmak istemezse de gençleri takip ettirmekten de geri kalmaz ve çok geçmeden anlatılanların doğruluğu ortaya çıkar. Baba, kızını Tahir'e vermek isterse de annesi buna razı olmaz ve bir büyücüden yardım alır.

Büyü tutunca Zühre, Tahir'den soğur. Olanlar karşısında ne yapacağını şaşırان Zühre, babasının yardımıyla ihtişamlı bir köşk yaptırır ve dadısıyla buraya yerleşir. Dadı, Zühre'ye annesinin yaptıklarını anlatınca kız kendinden geçerek bayılır. Ayıldığında yoldan geçen birisinin Tahir'e ait bir türküyü söylemesi onun derdini daha da arttırır. Bir süre sonra Tahir'le karşılaşan Zühre, başından geçenleri ona anlatır. Tahir ve Zühre'nin birlikte olduğu haberi çok geçmeden padişaha iletilir. Böylece gençler suçüstü yakalanmış olurlar.

Padişah, dedikoduların az da olsa önünü kesebilmek için Tahir'i Mardin'e sürgüne gönderir. Bu arada Mardin ve çevresinde Tahir'in başından geçenler ve türküleri dilden dile söylenmeye başlar.

Zühre de yedi yıllık hasretin aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. Günün birinde bir kervancı (*Keloğlan*), Zühre'nin Tahir için söylediği türküyü işitir ve onunla ilgili haberleri Mardin'deki Tahir'e ulaştırır.

Zühre'nin sıkıntıda olduğunu anlayan Tahir dua edince Hazreti Hızır'ın yardımıyla bir göz açıp kapama anında sevdiğine kavuşur. Ancak Zühre, Tahir'i tanıyamaz, çünkü o yedi yılda çok değişmiştir ve kıyafeti çok kötüdür. Onun durumuna acıyan Zühre ona sadaka bile verir. Sevdiğinden ayrılan Tahir, biraz da Zühre'nin isteği üzerine, babasına kavuşur. Bir süre sonra kendisine gelen Tahir, fırsat buldukça Zühre ile gizli gizli görüşür. Ancak bu buluşma çok geçmeden Arap Köle tarafından farkedilir ve padişah durumdan haberdar edilir. Olanlara çok kızan padişah emrindeki askerlere Tahir'i yakalatmak ister ama ilkinde başarılı olamaz. Hatta Tahir padişahın onlarca askerini öldürür. Durumu fark eden padişah takviye güç gönderince, yapılacak bir şeyin olmadığını anlayan Tahir teslim olur. Ardından da bir sandığa kapatılarak deryaya (Nil Nehri) bırakılır.

Sevdiğinin başına gelenlere üzülen Zühre, Göl Padişahı'nın kızına mektup yazarak sevgilisinin kurtarılmasını ister. Tahir'i kurtaran kız onu görünce aşk ateşiyle yanmaya başlarsa da aşkına cevap alamaz, çünkü Tahir Zühre'den başka kimseyi sevmemektedir. Göl Padişahı'nın kızından kaçan Tahir Hazreti Hızır'ın yardımıyla çok kısa sürede Zühre'nin yanına ulaşır.

Bütün bunlar olurken Zühre de başka bir gence verilmiştir. Düğün hazırlıkları yapılmaktadır. Zühre'nin dadısı olanları gizlice Tahir'e bildirir. Kıyafet değiştirerek düğün evine gelen Tahir, Zühre ile karşılıklı aşk türküleri okurlar.

Durumu gören Arap Köle, padişahı haberdar eder. Padişah da iki âşığın üzerine ordu göndertir ve Tahir yakalanarak huzura getirilir. Padişahın yakın çevresinin isteği üzerine Tahir ölümden kurtulur ama çektiği acılar da onun canına tak

eder ve daha fazla dayanamayarak Allah'tan canını almasını ister. Allah Tahir'in duasını kabul eder ve oracıkta ölür. Bu durumu gören Zühre de dua edince o da ölür. Bu iki gencin kavuşamamasına üzülen Arap Köle de olanlara daha fazla dayanamaz ve intihar eder.

Bütün halk bu iki gencin ölümüne üzüldü, cenaze merasimini yaparlar ve iki âşığı defnederler. Bir süre sonra Tahir'in mezarında kırmızı, Zühre'nin mezarında ise beyaz bir gül biter. Arap Köle'nin mezarında da bir karaçalı çıkar. Güller tam birbirlerine kavuşacakları sırada karaçalı onların arasına girererek bu kavuşmaya engel olur. (Türkmen 1983)

SIRA SİZDE

Birkaç Batı diline çevrilen Tahir ile Zühre hikâyesinin bu özelliğini ne ile açıklayabiliriz?

ARZU İLE KAMBER HİKÂYESİ

Arzu ile Kamber hikâyesi Türkiye'nin dışında, Musul, Kerkük ve Balkanlarda bilinmektedir. Hem sözlü, hem de yazılı kaynaklarda anlatmaları vardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğuna göre hikâyenin doğuş yeri olarak Kerkük gösterilmektedir. Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi manzum kısımların mâni şeklinde olmasıdır.

Arzu ile Kamber hikâyesi, doktora tezlerinde (Tuğrul 1969) ve lisans tezlerinde (Ayhan 1973) de bulunmaktadır. Hikâye üzerinde Türkiye'de Esmâ Şimşek (1987) tarafından hazırlanan ve henüz yayımlanmamış olan bir yüksek lisans tezi vardır.

Arzu ile Kamber hikâyesi göçebe hayatın izlerini taşıması bakımından son derece önemli bir hikâyedir (Hikâyenin bir örneğin için bkz. Ek: Metin 15). Kamber'in koyun çobanı olması, koyunların köy çeşmesinden sulanması, kızların su doldurmak için çeşmeye gelmeleri, dayısının atları, Arzu'nun gelin giderken ata bindirilmesi, vb. unsurlar göçebe hayatın izleridir.

Hikâyenin anlatmaları arasında farklılıklar olmakla birlikte Kamber denizden gelen bir sandıkta bulunur. Arzu ile Kamber hikâyesinde de erkek çocuğa karşı sıcak bir ilginin duyulduğunu görüyoruz. Çünkü Ağa'nın kızı olmasına karşılık oğulları yoktur. Bu sebepten sandığın içerisinde bulunan erkek çocuk sevilmekte ve evlat edinilmektedir.

Bu hikâyede de işleri karıştıran cadı karısıdır. Nitekim hikâyenin sonunda Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin hikâyelerinde olduğu gibi Arzu ve Kamber kavuşamamaktadırlar. Mezarlarından çıkan güllerin kavuşma anında onları ayıran cadı çalı (diken) olarak yine kavuşmaya engel olmaktadır.

Her halk hikâyesinde dua etkilidir. Ancak Arzu ile Kamber hikâyesinde bu çok daha belirgin olarak görülmektedir. Nitekim Kamber'in bedduası sonucunda Arzu'nun gelin giderken bindiği bütün atların beli kırılmaktadır. Bunun dışında "Ya Rabbi Arzu'nun dizinde yatayım da ondan sonra canımı al!" diye dua etmesi üzerine dua kabul edilmekte ve Kamber ölmektedir.

Hikâyenin Özeti: Ahmet adındaki bir çobanın erkek çocuğu olmaz. Günün birinde koyun otlatırken ırmağın üzerinde bir sandık görür. Sandığın içinden bir erkek çocuk çıkar. Çoban bebeği evine götürür ve adını Kamber koyar.

Kamber, Ahmet'in kızı Arzu ile birlikte büyür, birlikte okula gönderilir. Ayrıca bunlar birbirlerini kardeş sanırlar. Yine bir gün okul yolunda yolların ayrıldığı bir yerde Arzu ve Kamber hangi yolun daha kısa olduğu konusunda bahse girerler ve ikisi de seçtikleri yola giderler. Kamber yolu üzerinde rastladığı yaşlı bir kadından Arzu ile kardeş olmadığını öğrenir.

Arzu dönüşte Kamber'in geldiği yoldan gelir ve o da yaşlı kadına rastlar ve ondan Kamber'in kardeşi olmadığını öğrenir. Bundan sonra Arzu ile Kamber birbirlerini sevmeye başlarlar. Bunun üzerine babaları her ikisini de okuldan alır. Arzu evin işlerini yapmaya başlar, Kamber de koyun otlatmaya gider.

Günün birinde çeşmeye su getirmeye giden Arzu, bileziklerini burada unuttur. Kamber kuzuları sulamak için çeşmeye geldiğinde Arzu'nun bileziklerini bulur.

Arzu bileziğinin Kamber'de olduğunu öğrenince almak için elini Kamber'in koynuna sokar. Bu arada Kamber de Arzu'yu kucaklayıp öper. Bu durumu gören kocakarı, bunları ayırmak için köyün ileri gelenlerini toplayarak onlara ziyafet verir.

Bu ziyafet sırasında gelenlerden biri Arzu'nun annesinin sütü ile yemek yapıp, Kamber'e yedirilmesini söyler. Bu söylenenleri Arzu'nun küçük kardeşi duyar ve ablasına durumu anlatır. Arzu da Kamber'i uyarak yemeği yemesini engeller.

Kamber, Arzu'nun yanından ayrılarak başka bir şehre gider. Orada bir ağanın yanında çalışmaya başlar. Bu ağanın da bir oğlu vardır. Bir gün bu oğlan kırk arkadaşıyla gezerken yolları Arzu'nun günlük olarak su aldığı pınara düşer. Kocakarının yardımıyla Arzu'yu gören oğlan bayılır. Çünkü o Arzu'ya bir görüşte aşık olmuştur.

Arkadaşları tarafından ayıltılan oğlan, babasını Arzu'ya dünür gönderir. Arzu'nun babası oğlana Arzu'yu verir. Daha sonra düğün için kırk gün geriye gün kesip memleketlerine dönerler.

Kamber, ağanın oğlunun kendi sevgilisi ile nişanlandığını duyunca dayısı Araz Bey'in yanına gider. Dayısı yeğenini teselli ettikten sonra Düldül adlı atını Kamber'e verir. Kamber dayısının Düldül atıyla birlikte Arzu'nun köyüne varır. Atlıların geldiğini gören kocakarı, bir torba leblebi alıp çocuklarla mezarlığa gider. Kocakarı gözüne biber atıp, yeni bir mezarın başında ağlamaya başlar. Kamber, kadına niçin ağladığını sorduğunda, o, Arzu'nun öldüğünü, bu sebepten ağladığını söyler.

Acı haberi duyan Kamber bayılır. Kendine geldiğinde atına binip dağa çıkar.

Uzun zaman dağlarda dolaşan Kamber, Arzu ile vedalaşmak için mezarlığa varır. Fakat bir türlü mezarı bulamaz. Orada bir çiftçi ile karşılaşır. Çiftçiden Arzu'nun ölmediğini ve şu anda ağanın oğlu ile düğününün yapıldığını öğrenir.

Kamber hemen düğün evine varır. Orada onu tanımazlıktan gelirler. Bunun üzerine Kamber beddua eder.

Düğünden sonra gelini götürmeye gelenler Arzu için at ararlar. Ancak Kamber'in bedduası üzerine Arzu'nun bindiği bütün atların beli kırılır. Sadece Kamber'in atı sağlam kalır. O da Kamber'den başkasını yanına yaklaştırmaz. Atın başını çekeceğine dair söz alan Kamber, atı alarak gelinin yanına gelir. Arzu Kamber'in atına bindirilir.

Yolda Arzu atı mahmuzlayınca at Kamber'in ayaklarına basınca, çizmeleri kanla dolar. Arzu, Kamber'e kanını silmek için bir mendil verir. Kamber bir fırsatını bulup Arzu'yu öptükten sonra oradan uzaklaşır.

Arzu, ağanın evine gelin gider, ancak Kamber'in bedduası sonucunda damat ölür. Şehirde yas ilân edilir.

Kamber diyar diyar gezdikten sonra günün birinde Arzu'nun bulunduğu şehre varır ve dua eder: *"Yarabbi Arzu'nun dizi üzerinde biraz yatayım da canımı sonra al."* der.

Kamber, Arzu'nun yanına gelir. Çok yorgun olduğunu söyleyerek Arzu'nun dizine yatar. Gün ağarırken de kaldırmasını Arzu'dan ister. Arzu, Kamber'i uyardırmaya kıyamaz. Sabaha kadar bekleyen Arzu geç de olsa onun öldüğünü anlar.

Kamber'in acısına dayanamayan Arzu, Allah'a yalvararak kendisinin de canını almasını ister ve orada ölür.

Kocakarı, oğlanın babasıyla beraber Arzu'yu aramaya çıkar. Karı, bunları ararken bir gül ağacının dibinde Arzu ile Kamber'in birbirlerine sarılı durumda ölümlerini bulur. Adam karıya bu hâli sorar. Kocakarı da bunların birbirlerini sevdiklerini ancak kendisinin bunları ayırdığını söyler. Adam bu sözleri duyunca kocakarıyı orada öldürür. Daha sonra da yaptırdığı mezara gömdürür. Kılıcın ucunda damlayan bir damla kan iki âşığın arasına düşer. Adam bir mezar yaptırıp onları mezara gömdürür.

Her yıl ikisinin mezarında birer gül biter. Güller açıp da birbirine kavuşacakları sırada kocakarının bir damla kanı kara çalı olup onların arasında çıkar. Böylece bunların kavuşmalarına engel olur (Şimşek 1987: 289-302).

SIRA SİZDE

Arzu ile Kamber hikâyesi, Türkiye'den daha çok Kerkük Türkleri arasında ilgi görmektedir. Bu ilginin sebeplerini nasıl açıklayabilirsiniz?

HURŞİT İLE MAHİMİHRİ HİKÂYESİ

Hikâye, Türkiye'nin ve Balkanlar'ın dışındaki Türk devletlerinde bilinmemektedir. Hikâye hem yazılı kaynaklarda, hem de halk arasında sözlü olarak yaşamaktadır. Türkiye'de hikâyenin değişik bölgelerden derlenen çok sayıda sözlü metni öğrenciler tarafından tespit edilerek yazıya aktarılmıştır (Çelik 1971; Yazıcı 1971; Balbay 1973). Öğrenci tezlerinin dışında Hurşit ile Mahımihri hikâyesi üzerinde Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı yayınları arasında yer alan bir kitap vardır. Bu çalışmada hikâyenin yazılı metinleri ve anlatmaları çeşitli yönleriyle (motif, şiir, epizot, vb.) değerlendirilmiştir. Ayrıca halk hikâyeleri üzerinde çalışanlar (Türkmen, Bali, Şimşek, Koçak, Duymaz, Cemiloğlu, Alptekin, vb.) bu hikâyeyi çeşitli açılardan değerlendirmişlerdir.

Hurşit ile Mahımihri hikâyesi de göçebe hayatın izleri üzerine kurulmuş allegorik bir hikâyedir. Hikâyede, yaylaya göçülmesi, göç sırasında Mahımihri'nin **ocaklık taşı** altına mektup bırakması, av sırasında bırakılan şahinin Mahımihri'nin çadırına girmesi, vb. bu hususlardan bazılarıdır.

Yedi erkek kardeşin tek kız kardeşi olan Mahımihri'nin resmini Hurşit'e gösteren dervişler, onun bayılmasına sebep olurlar, ancak ayıldıktan sonra onu teselli etme işi de dervişlere düşmektedir. Bu hikâyede dikkati çeken hususlardan birisi de Hurşit'in rüyada gördüklerini kimseye anlatmayacak olmasıdır.

Ava giden Hurşit şahini bıraktığında onun bir çadırdan içeriye girdiğini görür ki bu çadır Mahımihri'nindir. Şahinini takip eden Hurşit kızı görünce bayılır. Ayıldığında ise iki sevgili karşılıklı olarak şiir söylerler. Her ne kadar badenin verilisi sırasında üç badeden söz edilmiyorsa da bu tek bade üç badenin de işlevlerini yerine getirmektedir.

Hikâyenin Özeti: Padişahın bir oğlu olur, adını Hurşit koyar. Hurşit, dört yaşına gelince okula gönderilir ve on yaşında bütün ilimleri öğrenip okulu tamamlar. Ardından savaş aletlerini kullanmayı öğrenir.

Hurşit evlilik çağına gelince babası onu evlendirmek ister. Fakat oğlan kendi yakışıklılığına denk bir kızın olmadığını düşünerek, birazcık da kibirlenerek, bu teklife karşı çıkar.

Uçma'n şehrinin beyinin Mahımihri adında çok güzel bir kızı vardır. Bey, kızına layık erkek olmadığını düşünerek kızını kimseyle evlendirmek istemez.

Ocaklık taşı: Halk hikâyeleri (Cihan ve Abdullah, Şah İsmail, Hurşit ile Mahımihri) nde sevdiği delikanlıdan kaçırılan kız, gittiği yeri bildiren mektubu çadırın kiblesinde olan ikisi sabit birisi bozulabilen ocaklık taşının altına bırakır.

Mutsuz bir şekilde dolaşan Hurşit rüyasında Murat Tepesi adında bir yere varır. Orada kırklarla karşılaşır. Kırklar ona Mahımihri'nin tasvirini gösterir. Kızın tasvirini gören Hurşit'in aklı başından gider, bayılır. Kırklar kızın aşkına ona bir kadeh abıhayat verirler ve: *"Ağlama oğul biz bunu sana münasip gördük. Bu senin nasibindir, yedi ay tamam olunca ona kavuşacaksın. Ancak bizi gördüğünü kimseye söyleme."* diyerek ortadan kaybolurlar. Hurşit uyandığında yanında hiç kimseyi göremez. O, günden güne Mahımihri'nin aşkıyla yanıp tutuşur. Kırkların tenbihinden dolayı da aşkını kimseye söyleyemez.

Hurşit, aşkından dolayı gece gündüz ağlar, sararıp solar. Bunun derdini kimse bilemez. Bir gün Hurşit, Hıde kenarındaki sarayında gökyüzünü seyrederken turnaların geçtiğini görünce hemen sazını eline alıp turnalara Mahımihri'nin yerini sorar.

Altı ay dolar, Hurşit'in Mahımihri'ye kavuşmasına bir ay kalır. Hurşit'in sararıp solduğu babasına iletilir. Baba, hekimleri, ulemayı toplayıp oğlunun derdine çare ararsa da kimse Hurşit'in derdini anlamaz.

Şehrin içinde yedi sarhoş vardır. Bunlar padişaha gelip Hurşit'in derdine çare bulabileceklerini söylerler. Hurşit'i saraydan alarak bir has bahçeye giderler. Meclis kurulunca Hurşit sazı eline alıp olanları bir bir anlatır. Kâtibin yazdıklarından Hurşit'in aya âşık olduğunu sanırlar. Hurşit'ten tevbe istiğfar etmesini isterler. Hurşit söylenenleri duyunca babasının huzurunda da aynı şeyleri anlatır.

Bu arada kırkların vaadettiği gün tamam olur. Hurşit, kırkların kızı gösterdiği yere gider. Sabah namazını kıldıktan sonra etrafı gezmeye başlar. Geylâni Yaylası'nda kurulu olan çadırları görür. Hurşit avı yakalamak için elindeki şahini salar. Şahin avın peşinden bu çadırların olduğu bölgeye gider.

Obanın erkekleri Kara Han ile savaşmaya giderler. Obada sadece kadınlar kalır. Bu durumdan haberi olmayan Hurşit şahini bulmak için obaya varır. Mahımihri'yi orada görünce aklı başından gider ve düşüp bayılır. Hemen bir hoca çağırılır. Hoca, bu delikanlının ilacının Mahımihri olduğunu ve ancak oğlana sarılırsa kendine geleceğini söyler.

Hemen bir çadır kurulur. Mahımihri Hurşit'e sarılınca Hurşit kendine gelir. Sazını eline alıp derdini anlatmaya başlar. Hurşit söyledikçe Mahımihri de karşılık verir. Hurşit ile Mahımihri birbirlerine söz verdikten sonra ayrılırlar.

Hurşit babasına gelip olanları anlatır ve kıza dünür gitmesini ister. Padişah kızın kardeşlerine dünür gider. Kardeşler de kırk gün süre isterler.

Otuz gün dolunca yedi kardeş Mahımihri'yi alarak oradan uzaklaşırlar. Hurşit, Mahımihri'ye bir haberci gönderir. Haberci Mahımihri'nin gittiğini Hurşit'e bildirir. Haberi duyan Hurşit'in aklı başından gider, o da oradan uzaklaşır. Bir çeşme başına varan Hurşit; *"Acaba benim Mah'ım buralarda gezdi mi, ocak taşına elini sürdü mü?"* diyerek ocak taşını kaldırınca Mahımihri'nin mektubunu bulur. Mektuptan sevgilisinin Yüzbaşı Han ile evlendirileceğini öğrenir. Yola çıkan Hurşit bir yaylaya varır ve orada bir çobana rastlar. Çobandan Mahımihri'nin nereye gittiğini öğrenir ve günlerce süren yolculuktan sonra Uçmaan şehrine varır. Şehirde su dolduran bir yaşlı kadına rastlar. Kadın, Hurşit'i evine götürüp karnını doyurur. Sonra Hurşit'i Hasbahçe denilen yere gönderir. Oraya varınca aşiretin beyinin kızı Boz Kul'a'yı görür ve ona Mahımihri'ye âşık olduğunu söyler. Burada bulunan Hasret Hatun, Hurşit'e yardım eder. Hatun, Kara Han'ın emrinde olan üç oğluna haber salar. Bunlara Hurşit'in Mahımihri'ye kavuşmasını sağlamalarını ister. Üç kardeş Hurşit'i alarak Kara Han'ın huzuruna çıkarılırlar. Onun amcalarının oğlu olduğunu söylerler. Kara Han, Hurşit'i hazinedarın yanına yardımcı olarak verir.

Hurşit oradan ayrılıp kahveye döner ve kahvecinin verdiği sazla çalıp söyler. Hurşit'in sesini duyan kahveci, hemen Kara Han'a haber verir. Kara Han Hurşit'i huzura çağırır.

Hurşit, Han'ın huzurunda Mahımihri'ye olan aşkını saziyle dile getirir. Sonra tekrar kahvehaneye döner. Kara Han meclisi kurar. Kadehçibaşı şerbetlere rakı kattığı için herkes sarhoş olur. Bu arada Hasret Hatun, Mahımihri'yi Hurşit'in yanına getirir. Hurşit Mahımihri ile birlikte yola çıkar. Yolda düşmanla karşılaşır ve düşmanı helak ederler, daha sonra da bir hana gelirler. Burada haramiler tarafından yakalanırlar. Haramiler Hurşit'i öldürmesi için bir arabı görevlendirirler. Bu arap Hurşit'in babasının arabıdır. Hurşit, Arap'a kendini tanıttıncı onu öldürmekten vazgeçer. Arapla Hurşit birlikte bütün haramileri tek tek öldürürler. Mahımihri'yi mağaradan çıkarıp memleketlerine doğru yola çıkarlar.

Hurşit babasının huzuruna gelir. Sonra Hurşit ile Mahımihri'nin düğünleri yapılır ve âşıklar muratlarına ererler. (S. Sakaoğlu -A.Duymaz, **Hurşit ile Mahımihri Hikâyesi**, Ankara 1996, 91-135)

SIRA SİZDE

Hurşit ile Mahımihri hikâyesinin kahramanlarının adları gök cisimleriyle ilgilidir. Tahir ile Zühre hikâyesinin kahramanlarından birinin adında da böyle bir özellik vardır. Siz, bu gök cisimleriyle kahraman adlarının arasında nasıl bir bağ kurabilirsiniz?

Özet

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesini tanımak

Sevda konulu halk hikâyeleri arasında yaygın bir şöhrete sahip olan Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesi, XVII. yüzyılda yaşamış olan Ercişli Emrah ile Selvi Han'ın hayatı etrafında oluşmuştur. Hem sözlü kaynakta anlatmaları, hem de yazılı kaynaklarda nüshaları olan Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesi, Türkiye'nin dışında; Azerbaycan, Türkmenistan ve Balkanlarda da bilinmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğunun kanaatine göre hikâyenin doğuş yeri Doğu Anadolu Bölgesidir.

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesi, hikâye kahramanı Ercişli Emrah'ın, Selvi'ye kavuşmak için çektiği çilelerin anlatıldığı bir hikâyedir. Emrah, Selvi'sinin aşkına yollara düşmüş, Şahoğlu Şah Abbas'ın huzuruna çıkmış; kendisinin badeli bir âşık olduğunu ispat etmiştir.

Kadın kahraman Selvi de Emrah kadar aşkına sadık biridir. Emrah, Selvi'ye kavuşma yollarında çile çekip mücadele ederken Selvi de Emrah'a kavuşabilmek için kendisine talip olanlara karşı çeşitli taktikler uygulayarak zaman kazanır. Emrah pek çok çile ve meşakkatten sonra Selvi Han'a kavuşur. Emrah'ın önce Selvi Han ile bir hafta sonra da Selâtin Peri ile düğünleri yapılır.

Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan hikâyesini tanımak

Hikâyenin Radloff'un Proben adlı eserinin VII. cildinde yer alan tek metni vardır. Metin başlangıç itibarıyla Türk ve dünya masalları arasında çok yaygın olan Üç Turunçlar'ın temel motifi olan ihtiyar kadının testisinin kırılması üzerine onun "üç turunçların hışmına uğrayasın" şeklindeki bedduasıyla başlamaktadır. Hikâye, kahramanların birbirine kavuşmasıyla son bulmaktadır.

Kerem ile Aslı hikâyesini tanımak

Doğuş yeri olarak doğu Anadolu Bölgesi gösterilen Kerem İle Aslı hikâyesi halk arasında anlatılmakta ve yazılı kaynaklarda görülmektedir. Hikâye Türk dünyasının pek çok bölgesinde bilinmektedir. Kerem ile Aslı hikâyesi XVII. yüzyılda yaşadığı sanılan Âşık Kerem'in hayatı etrafında teşekkül etmiştir. Kerem ile Aslı hikâyesi din farklılığı üzerine kurulmuştur. Şükrü Elçin'in incelediği 1266 tarihli bir yazmada, Aslı'nın asıl adı Meryem, Kerem'in ise Şah Gülşen'dir. Daha adların konulmasıyla başlayan aileler arası mücadele, hikâyenin başından sonuna kadar devam etmektedir. Kahramanlar "Kerem" ve "Aslı" kelimelerini birbirlerine mahlas verirler. Hikâyenin bir çok özel motifi olmakla birlikte en ayırıcı noktası, sonundaki Aslı'nın giydiği büyülü elbise yüzünden Kerem'in "ah" çekerek alev alması, Aslı'nın da Kerem'in küllerini saçlarıyla toplamak isterken yanmasıdır.

Âşık Garip hikâyesini tanımak

Âşık Garip hikâyesi Türk dünyasının pek çok bölgesinde bilinmektedir. Bazı araştırmacılara göre hikâyenin çıkış yeri Azerbaycan'dır. Daha sonra doğuya (Türkmenistan, Özbekistan, Doğu Türkistan) ve batıya (Türkiye, Balkanlar) yayılmıştır. Hikâye, dua ederek âşık olma, başlık parası için gurbeteye çıkma, nişanlı kızın sevgilisinin dönüşünü yedi yıl beklemesi, Hızır'ın yardımıyla engelleri aşma ve âşığın, nişanlısı genç kızın başka biriyle yeniden evlendirildiği düğün töreni sırasında geri gelmesi motifleri ile özelleşmektedir.

Tahir ile Zühre hikâyesini tanımak

Tahir ile Zühre hikâyesi de tıpkı diğer hikâyelerimiz gibi çocuksuzluk motif üzerine kurulmuş olup Türkçenin konuşulduğu her yerde bilinen bir hikâyedir. Hikâye çeşitli yabancı dillere de çevrilmiştir. Hikâye, büyü ile bildiklerini unutturma ve ölen sevgililerin mezarı üzerinde gül bitmesi ve güllerin kara çalı ile birbirinden ayrılması motifleri ile özelleşmektedir.

Arzu ile Kamber hikâyesini tanımak

Arzu ile Kamber hikâyesi, göçebe hayatın izlerini taşıması bakımından diğer halk hikâyelerinden biraz farklılık gösterir. Kamber'in koyun çobanı olması, koyunların köy çeşmesinden sulanması, kızların su doldurmak için çeşmeye gelmeleri, dayısının atları, Arzu'nun gelin giderken ata bindirilmesi, vb. unsurlar göçebe hayatın izleridir. Arzu ile Kamber hikâyesi Türkiye'nin dışında, Musul'da, Kerkük'te ve Balkanlarda bilinmektedir. Araştırmacıların büyük çoğunluğuna göre hikâyenin doğuş yeri Kerkük'tür. Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi manzum kısımların mânî şeklinde olmasıdır. Ayrıca hikâye, sonundaki ölen sevgililerin mezarı üzerinde gül bitmesi ve onların kara çalı ile birbirinden ayrılması motifi ile de özelleşmektedir.

Hurşit ile Mahımihri hikâyesini tanımak

Hurşit ile Mahımihri hikâyesi de Arzu ile Kamber gibi göçebe hayatın izleri üzerine kurulmuş allegorik bir hikâyedir. Hikâyede, yaylaya göçülmesi, göç sırasında Mahımihri'nin ocaklık taşı altına mektup bırakması, av sırasında bırakılan şahinin Mahımihri'nin çadırına girmesi, vb. bu hususlardan bazılarıdır. Sonunda iki kahramanın birbirine kavuştuğu, mutlu sonla biten hikâyelerdendir.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi sevgi konulu halk hikâyelerinden biri değildir?
 - a. Âşık Garip
 - b. Tahir ile Zühre
 - c. Arzu ile Kamber
 - d. Şah İsmail
 - e. Hurşit ile Mahımihri
2. Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesini bilimsel yöntemlerle ele alan bilgin aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Umay Günay
 - b. Saim Sakaoğlu
 - c. Nerin Köse
 - d. Ali Berat Alptekin
 - e. Muhan Bali
3. Aşağıdaki derleyici ve araştırmacılar arasında hangisi Köroğlu ile **ilgilenmemiştir**?
 - a. Wilhelm Radloff
 - b. Esma Şimşek
 - c. Bilge Seyidoğlu
 - d. Saim Sakaoğlu
 - e. Ali Berat Alptekin
4. Aşağıdakilerden hangisi Kerem ile Aslı hikâyesinin kahramanlarından biri **değildir**?
 - a. Arapüzengi
 - b. Halep Paşası
 - c. Sofu
 - d. Keşiş
 - e. Esma
5. Dede Korkut hikâyelerinden olan Bamsı Beyrek ile aralarında konu benzerliği olan halk hikâyemiz aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Leyla ile Mecnun
 - b. Ferhat ile Şirin
 - c. Köroğlu
 - d. Âşık Garip
 - e. Kerem ile Aslı
6. Tahir ile Zühre hikâyesi aşağıdaki dillerden hangisine çevrilmiştir?
 - a. Fransızca
 - b. Almanca
 - c. Bulgarca
 - d. Yunanca
 - e. Makedonca
7. Araştırmacıların büyük çoğunluğuna göre doğuş yeri Kerkük olan hikâyemiz aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Arzu ile Kamber
 - b. Ferhat ile Şirin
 - c. Âşık Garip
 - d. Hurşit ile Mahımihri
 - e. Tahir ile Zühre
8. Türkiye ile Balkanlar dışındaki coğrafyalarda bilinmeyen, göçebe hayatının izlerini taşıyan, kadın kahramanın yedi erkek kardeşin tek kız kardeşi olduğu hikâyemiz aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Bamsı Beyrek
 - b. Ferhat ile Şirin
 - c. Arzu ile Kamber
 - d. Âşık Garip
 - e. Hurşit ile Mahımihri
9. Âşık Garip ve Tahir ile Zühre'yi bilimsel yöntemlerle inceleyen araştırmamız aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Muhan Bali
 - b. Saim Sakaoğlu
 - c. Fikret Türkmen
 - d. Ali Berat Alptekin
 - e. Nerin Köse
10. Hurşit ile Mahımihri hikâyesini inceleyen iki araştırmamız aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Mehmet Kaplan- Muhan Bali
 - b. Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz
 - c. Pakize Pervin Aytaç-Esma Şimşek
 - d. Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin
 - e. Ali Berat Alptekin-Zekeriya Karadavut

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız doğru değilse, “Sevgi konulu Halk Hikâyeleri” bölümüne bakınız.
2. e Yanıtınız doğru değilse, “Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi” bölümüne bakınız.
3. c Yanıtınız doğru değilse, “Karac Oğlan ile İsmikan Sultan Hikâyesi” bölümüne bakınız.
4. a Yanıtınız doğru değilse, “Kerem ile Aslı Hikâyesi” bölümüne bakınız.
5. d Yanıtınız doğru değilse, “Âşık Garip Hikâyesi” bölümüne bakınız.
6. b Yanıtınız doğru değilse, “Tahir ile Zühre Hikâyesi” bölümüne bakınız.
7. a Yanıtınız doğru değilse, “Arzu ile Kamber Hikâyesi” bölümüne bakınız.
8. e Yanıtınız doğru değilse, “Hurşit ile Mahımihri Hikâyesi” bölümüne bakınız.
9. c Yanıtınız doğru değilse, “Tahir ile Zühre Hikâyesi ve Âşık Garip Hikâyesi” bölümlerine tekrar bakınız.
10. b Yanıtınız doğru değilse, “Hurşit ile Mahımihri Hikâyesi” bölümüne bakınız.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hikâyedeki adların bir bölümü sıradan adlar olmayıp tarih sayfalarında bulabileceğimiz adlara benzemektedir. Doğu Anadolu tarihini, özellikle Van ve yöresinin tarihini araştıran bilginler, hikâyedeki olayların bazılarını, tarih kitaplarıyla birlikte gezi kitaplarında bulabilmektedirler.

Sıra Sizde 2

Halk hikâyelerimizin kahramanlarından bazıları gerçek, bazılarıysa hayali kahramanlardır. Karaca Oğlan gibi gerçek bir âşığın hayatı etrafında bir halk hikâyesinin oluşturulması kaçınılmazdı. Ayrıca, onun gibi çok sevilen birinin hayatı etrafında halk hikâyesi oluşturulması da yadırganmamalıdır. Ayrıca, bu hikâyelerin daha çok son 60-70 yılda yazarlarımız tarafından kaleme alınması da ilgi çekicidir. W. Radloff, vb. derleyicilerde hayat bulan az sayıdaki anlatımları da, âşığımızın şöhretine bağlayabiliriz.

Sıra Sizde 3

Hikâyenin sonunda, kahramanların yanıp kül olmaları doğrudan anlatmayı etkilemiş olmayabilir. Ancak hikâyedeki farklı motiflerle birlikte düşünüldüğü zaman yanıp kül olma motifi de hikâyenin sevilmesini tetiklemiş olabilir. Şunu da söyleyebiliriz; bu hikâyenin kahramanlarının yapısında görülen farklılık da sevilme veya ilgiyle dinleme sebeplerinden olabilir.

Sıra Sizde 4

Âşık edebiyatımızda çokça alınan ve kullanılan takma adlar vardır. Bunun sonucu olarak âşıklar, kendi sosyal durumlarını dile getirmek için Garip, vb. (Öksüz, Kul, vb.) takma adları daha sık seçerler. Ayrıca Âşık Garip’in Anadolu’da hikâye kahramanı olarak çok sevilmesi de bu takma adların alınmasında rol oynamış olabilir.

Sıra Sizde 5

Tahir ile Zühre hikâyesinin birkaç Batı diline çevrilmesinde çeşitli sebepler olabilir. Bunların başında, hikâyenin konusunun Batılıların da yadırgamayacağı bir konu olması gelebilir. Ayrıca, soruda da belirtildiği üzere bu hikâyelerde yer alan şiirlerin daha güçlü olduğu da düşünülebilir. Son bir madde ise, hikâyeyi yabancı dillere çevirenlerin özel sevgileri olabilir.

Sıra Sizde 6

Türkiye’de anlatılan halk hikâyelerinin sayısının çokluğuna karşılık Kerkük’te bu sayı çok azdır. Bunun sonucu olarak da orada yaşayan Türkler de sık sık dinleme fırsatını yakalamış olmalıdır. Ayrıca, bu hikâyenin çıkış yerinin Kerkük olarak belirtilmesi de ilgiyi artırmış olabilir.

Sıra Sizde 7

Doğu edebiyatlarında, kahraman adlarının gök cisimleriyle bağlantılı olması çok eskilere dayanır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksel, M. (1960). Anadolu Halk Resimleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ayhan, E. (1973). **Muratbağı Köyü (Horasan) Halk Hikâyeleri ve Masalları**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi.
- Balbay, Ş. (1973). **Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi.
- Cemiloğlu, M. (1995). **Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Çelik, A. (1975). **Kağızmanlı Âşık Yusuf Sezai, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi.
- Duymaz, A. (2001). **Kerem İle Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. [Murad] (1949). **Kerem ile Aslı Hikâyesi**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaya, D. (2007). **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özeren, M. (1976). **Şenkaya Halk Hikâyelerinden Derlemeler**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi.
- Radloff, W.-I. Kúnos (1998). **Proben VIII**. (akt. ve haz. S. Sakaoğlu-M. Ergun). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2004). **Karaca Oğlan**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. Ali Duymaz (1996). **Hurşit İle Mahmihri Hikâyesi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saraçoğlu, A. (1999). **Ercişli Emrah / Gökyüzünde Bölük Bölük Turnalar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (1987). **Arzu İle Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkmen, F. (1974). **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, F. (1983). **Tahir İle Zühre (İnceleme-Metin)**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yazıcı, T. (1971). **Kığı'dan Derlenmiş Üç Halk Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**. İzmir: Ege Üniversitesi Bitirme Tezi.

6

Amaçlarımız

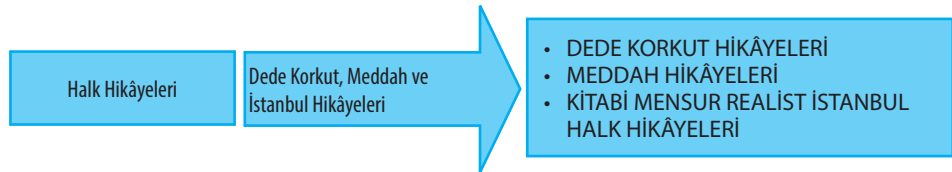
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁 Dede Korkut hikâyelerini tanıyabilecek,
- 👁 Dede Korkut hikâyeleriyle halk hikâyeleri arasındaki benzerliği ifade edebilecek,
- 👁 Halk hikâyeleri ile Meddah hikâyeleri arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek,
- 👁 Halk hikâyeleri ile Kitabi, Mensur, Realist İstanbul Hikâyeleri arasındaki benzerliği açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Dede Korkut Hikâyeleri
- Meddah Hikâyeleri
- Kitabi Mensur Realist İstanbul Hikâyeleri
- Tayyarzade Hikâyesi
- Sansar Mustafa Hikâyesi
- Cevri Çelebi Hikâyesi
- Tıflı İle İki Biraderler Hikâyesi
- Hançerli Hanım Hikâyesi

İçindekiler

Dede Korkut, Meddah ve İstanbul Hikâyeleri

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

Ünitenin bu bölümünde, Türk edebiyatı içerisinde çok önemli bir yeri olan Dede Korkut hikâyeleri hakkında çok kısa bilgi verilecek, daha sonra da, halk hikâyesiyle olan ilişkisi çeşitli açılardan değerlendirilecektir.

Dede Korkut Hikâyeleri ve Bazı Özellikleri

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden birisi 12 hikâyeyi içine alan Dede Korkut Kitabı'dır. Bu eser üzerinde yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yüzlerce çalışma yapılmıştır.

Eserin iki önemli yazması bulunmakta olup bunlar Almanya'nın Dresden şehrinde ve Vatikan'dadır.

Dresden nüshası 1815 yılında H. O. Fleischer tarafından bulunmuştur. Her ne kadar nüshayı Fleischer bulmuşsa da onu bilim dünyasına H. F. von Diez tanıtmıştır. Vatikan nüshasını ise 1950 yılında Ettore Rossi bilim dünyasına tanıtmıştır.

Bazı araştırmacılar Dede Korkut hikâyelerinin Berlin nüshasından da söz ederler. Ancak bu nüsha Dresden nüshasının kötü bir kopyasından başka bir şey değildir.

On beş yıl kadar önce Türk kamuoyunda Dede Korkut hikâyelerinin Mısır nüshasının bulunduğundan söz edilmişse de, bu daha önce Pertev Naili Boratav'ın Türk Dil Kurumunda bulunduğunu söylediği Bamsı Beyrek hikâyesinin baş tarafıdır.

Bir giriş ve on iki hikâyeden oluşan Dede Korkut hikâyelerinin konusu da çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan birinci (*Dirse Han Oğlu Boğaç Han*) ve on ikinci (*İç Oğuzun Dış Oğuz'a Asi Olup Beyrek'in Öldürülmesi*) hikâyelerde Oğuzların kendi aralarındaki mücadeleler anlatılmaktadır. *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâye* ile *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi*'nde ise Oğuzların olağanüstü güçlerle olan mücadelesi ele alınmıştır. Kalan sekiz hikâyede (*Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması*, *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek*, *Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düşmesi*, *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı*, *Kazılık Koca Oğlu Yigenek*, *Begil Oğlu Emren*, *Uşun Koca Oğlu Segrek*, *Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması*) ise Oğuzların komşuları ile olan mücadelelerini görmekteyiz.

Bekir Çobanzade, 1936 yılında yazdığı bir makalesinde 13. hikâyenin Leningrad Şarkiyat Enstitüsündeki yazmalar arasında bulunduğundan söz etmektedir. Ancak sözü edilen yazmanın son durumu hakkında bilgimiz yoktur. O yıllarda Dede Korkut hikâyeleri yasaklıdır. Belki bu yasaktan dolayı, belki de başka bir se-

Nüsha: Yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret.

bepten kaybolmuş olabilir. Bütün bunlara karşılık Bekir Çobanzade tarafından verilen bilginin yanlış olabileceği de hatırdan çıkarılmamalıdır.

Dede Korkut hikâyelerinin birinci derecede kahramanı Dede Korkut, Kazakistan kaynaklarına göre *Kızılordalıdır* ve mezarı *Sırderya Irmağı'nın* kenarındadır. Hikâye kahramanı Dede Korkut'un doğumu, mitoloji ve efsane ile süslenerek 36 ayda dünyaya gerçekleşmiştir. O, doğduğunda olağanüstülükler olmuş, mevsim değişmiştir. Tıpkı doğumu gibi Dede Korkut'un ölümü de olağanüstülüklerle doludur. Bir rivayete göre 295 yıl yaşamıştır. Öleceğini hissedince dört bir yana gitmiş, ama her gittiği yerde kendi mezarını kazanlarla karşılaşmıştır. Bunun üzerine ölümden kaçamayacağını anlamış ve *Sırderya Irmağı'nın* üzerine seccadesini sermiş ve ibadet etmeye başlamıştır. Bu sırada bir yılan onu sokmuş ve ırmağın dalgaları Dede Korkut'u bugünkü mezarının olduğu yere bırakmıştır.

Dede Korkut'a *Demirkapı Derbend*liler de sahip çıkmaktadırlar. Adam Olerairus, 1638 yılında Demirkapı Derbenti'nen geçerken o civarda rastladığı mezarları ve bunlarla ilgili efsaneleri araştırmış ve bu mezarlardan birisinin Dede Korkut'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Barthold, bu mezarı araştırmışsa da bulamamıştır.

Türkiye'de *Bayburt* ili de Dede Korkut'a ev sahipliği yapmak istemektedir. Bayburt sadece Dede Korkut'a değil aynı zamanda *Bamsı Beyrek* ve *Tepegöze* de sahip çıkmaktadır. Bu ilin sınırları içerisinde *Bamsı Beyrek*'in mezarının dışında *Salhana Kayaları* da bulunmaktadır. Dede Korkut'a ait olduğu ileri sürülen mezar da yine bu ilimizin sınırları içerisinde.

Dede Korkut hikâyeleri IX ve XI. yüzyıllarda oluşmuş, XV. yüzyılın sonunda, adını bilmediğimiz biri tarafından yazıya geçirilmiştir. Konuyu tamamlayacağı düşüncesiyle Muharrem Ergin'in değerlendirmesini de alıyoruz: "*Hikâyelerin tespiti gelince, XV. yüzyılın ortalarında veya ikinci yarısında olduğu anlaşılmaktadır. Hikâyelerin başında bulunan ve Osmanlılara işaret eden kayıt bunların Osmanlıların Anadolu'da kuvvetlenmeğe başladıkları bir zamanda yazıldığını göstermektedir.*" (Ergin 1994: 56).

Hikâyeler, Hanlar Hanı Bayındır Han veya Salur Kazan'ın verdiği ziyafetle başlar. Oğuz beyleri Bayındır Han veya Salur Kazan'dan izin aldıktan sonra ava giderler. Bu arada yurtları düşman saldırısına uğrar. Bunun sonucunda mallarını kaybederler, bu sırada Oğuz beyleri bir bir gelirler ve düşmanı yenerek ülkelerini ve tutsakları kurtarırlar.

Hikâyelerin geçtiği coğrafi alan Hazar Denizi'nin doğusu ve batısıdır. Doğusunda geçen yerler arasında *Kazılık Dağı*, *Ala Dağ*, vb. yerler ilk aklımıza gelenlerdir. Hazar Denizi'nin batısında ise bu bölge Azerbaycan ve Türkiye'nin *Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi*'dir. Bu geniş coğrafya adı konulmasa da bir Oğuz ülkesidir.

Dede Korkut, Oğuzların akıl hocasıdır. O, Oğuz kavminin sorunlarını çözer, yeni doğan çocuklara ad verir, evlenmek isteyenleri evlendirir. O aynı zamanda kopuzun bulucusu ve ozanların piridir. Her hikâyenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalar, destanlar söyler.

Dede Korkut hikâyelerinde Hanlar Hanı Bayındır Han en üst mevkidedir. Ondan sonra Salur Kazan gelir. Her beyin bir divanı bulunmaktadır. Beylerin çocuklarına av avlayıp, kuş kuşladıktan ve baş kestikten sonra beylik verilir. Yine av avlamayan, kuş kuşlamayan ve baş kesmeyen çocuğa ad verilmez. Hikâyelerde beylerin yanında 300, çocuklarının yanında ise 40 yiğit vardır. Hatunların yanında da 40 ince belli kız bulunmaktadır.

Hikâyelerde Oğuzlar Müslümandırlar, ancak din kuvvetli bir unsur olarak görülmez. Oğuz beyleri sefere çıkmadan önce arı sudan abdest alırlar, iki rekât namaz

kırlarlar. Düşmanlara saldırıları sırasında “adı görklü Muhammed”e salavat getirirler. Savaşların sonunda daima düşmanlarından aldıkları kalelerdeki kiliseyi mescide çevirirler, keşişleri öldürüp ezan okuturlar. Ayrıca hikâye boyunca dört büyük melek (Cebail, Azrail, İsrail, Mikail)ten, peygamberler (Hazreti Musa, Hazreti Muhammed)den, üç halife (Hazreti Ebubekir, Hazreti Osman, Hazreti Ali)den ve Kur’an-ı Kerim (Amme, Tabereke, Yasin, İhlas Sureleri, vb)’den söz edilir.

Bütün bunlara rağmen İslamiyetin yasakladığı içkiyi içerler, kâfir kızlarına sağrak [kadeh] sundururlar. At eti yerler, kımız içerler. Hatta Deli Dumrul, Allah’ı tanımaz ve onunla savaşmak ister.

Hikâyelerde aile çok sağlamdır. Bamsı Beyrek hikâyesinin dışında bütün Oğuz beylerinin tek eşle evlilikleri söz konusudur. Bamsı Beyrek’in ikinci evliliği de Parasar’ın Bayburt Hisarı’ndan kurtulması sırasında kızın yardım etmesi ve Beyrek’in verdiği sözden dolayıdır. Oğuz beyleri kadınlara karşı saygılıdır.

Hikâyelerde, alp tipi evlilik vardır. Bunun en güzel örneği Bamsı Beyrek ve Kan Turalı hikâyelerinde görülmektedir. Bu arada beşik kertmesi evliliğin varlığından da söz edebiliriz. Yine Deli Karçar’ın Banu Çiçek için istediği, 1000 dişisini görmemiş erkek deve; 1000 dişisini görmemiş koç; 1000 dişisini görmemiş aygır; 1000 kuyruksuz, kulaksız köpek; 1000 pire bu dönemin kalını (başlık parası)dır.

Dede Korkut hikâyelerinde iki yüzlülük yoktur. Bütün beyler ve kadınlar merttirler. Yalan söylemezler, hikâyelerin tek yalancısı Yalancıoğlu Yaltacuk ise konu gereği Bamsı Beyrek hikâyesinde karşımıza çıkar.

Anneye çok değer verilir, Oğuzlara göre “ana hakkı Tanrı hakkıdır”. Tercih edilen çocuk erkektir.

Hikâyelerdeki hayat tarzı göçebeliktir. Tek varlıkları sürüleridir. Onların develeri, atları, koyunları çok kıymetlidir. Sayıları binlerle ifade edilen bu hayvanların çobanları vardır.

Hikâyelerde kopuzun yanında davuldan da söz edilir. Savaşa gitmeden önce davul çalınırken kopuz hemen hemen her Oğuz beyinin yanından hiç eksik etmediği müzik aletidir. Hatta kopuz Oğuzlarda tanınma işaretidir.

Hikâyelerde tabiat çok canlıdır, heybetlidir, hırçındır, dağlar geçit vermez. Hikâyelerde dağlar, sular canlı gibi düşünülmüş ve onlarla konuşulmuştur. Hikâyelerin değişmezlerinden birisi de avdır. Hemen hemen her hikâyede ava çıkılmaktadır. Av alanında önemli kararların alındığını da hatırlatmakta yarar vardır.

Eser, Türk dili ve kültürü açısından olduğu kadar halk bilimi açısından da son derece önemli bir kaynaktır.

Türklerin doğum, evlenme ve ölüm âdetleri, antları, çocuk oyunları, halk hekimliği ve halk baytarlığı, vb. konularda başvuracağımız ilk kaynakların başında Dede Korkut hikâyeleri gelir.

Türk âşıklık geleneğinin kökeni hakkında bilgi sahibi olduğumuz en önemli eser yine Dede Korkut hikâyeleridir. Hikâyenin giriş kısmında; “*Kolça kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nakesin ozan bilür. İleyünüzde çalup aydan ozan olsun. Azup gelen kazayı Tanrı savsın hanum hey.*” (Ergin 1994: 75) denilerek âşıkların en önemli özelliği bu eserde ortaya konulmuştur.

Halk mutfağıyla ilgili bilgileri yine bu eserde bulmaktayız: *Kara koyun yahnisi, bazlama, bir külek yoğurt*, vb.

Dede Korkut hikâyeleriyle ilgili olarak *Kilisli Muallim Rifat, Orhan Şaik Gökay, Muharrem Ergin, Saim Sakaoğlu, Osman Fikri Sertkaya, Semih Tezcan, Dursun Yıldırım, Keriman Üstünova, Güllü Yoloğlu, Ali Duyamaz, İlhan Genç, İsmail Hakkı Aksoyak, Atabey Kılıç, Saadettin Özçelik, Selahattin Bekki, Ramiz Asker, Nale Asker*, vb. bilimsel çalışma yapanlardan bazılarıdır.

Dede Korkut Kitabı'nın her iki yazmasının da yurt dışındaki kitaplıklarda bulunması konusunda ne düşünüyorsunuz?

Tarihî Kaynaklarda Dede Korkut Hikâyeleri

Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili olarak çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu metin merkezlidir. Bazı araştırmalarda ise tarih araştırması yöntemi uygulanarak hikâyelerin tarihle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Ünite-nin bu kısmında ilgili eserler kısaca tanıtıldıktan sonra Dede Korkut hikâyeleri ile ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Câmiü't-tevârih: İlhanlı veziri Reşidüddin'in bir heyetle birlikte yazdığı dünya tarihi kitabının *Târih-i Oğuz u Türkân u hikâyet-i cihangir-i u* adını taşıyan bölümünde dört Oğuz hükümdarının çağdaşı olarak Korkut Atadan söz edilir.

Dürerü't-ticân: Mısırlı tarihçi Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili bir Oğuznâme ve Tepegöz hikâyesinden söz etmektedir.

Selçuknâme: Yazıcıoğlu tarafından yazılan Selçuknâme adlı eserde 65 satırlık bir Oğuznâme bulunmaktadır. XV. yüzyılda Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman döneminde yazıldığı anlaşılan eserde Oğuz beyleri ve hikâyelerdeki bazı olaylardan söz edilmektedir.

Hâzihi er-risâleti min kelimâti Oğuznâme el-meşhur bi-Atalar sözi: Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan yazmada Dede Korkut hikâyeleri (Dede Korkut, Salur Kazan, Okçu Kazan, Oğuz Ata)ndeki bazı kahramanların adları geçmektedir. Eser, XV. yüzyılda Emir Süleyman döneminde yazılmıştır.

Târih-i âl-i Selçuk: Yazıcıoğlu Ali tarafından XV. yüzyılın ilk yarısında II. Murad adına yazılan eserde Dede Korkut hikâyelerinin girişinde rastladığımız "...ve hem peygamber aleyhi's-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata koptı" cümlesinin benzerleriyle karşılaşırız.

Câm-i Cemâyin: Tebrizli Hasan b. Mahmud Bayatî'nin hac yolculuğu sırasında tanıştığı Cem Sultan'ın isteği üzerine yazdığı eserde Dede Korkut'un adı geçmektedir.

Nesâimü'l-mahabbe: "Ali Şîr Nevâî'nin Câmî'nin *Nefahatü'l-üns*'den çevirme ve tamamlama yolu ile yazdığı" eserinde Dede Korkut'un Oğuzlar arasındaki ününden, kehanetlerinden ve veciz sözlerinden söz edilir.

Tevârih-i cedîd-i mir'at-i cihan: Bayburtlu Osman tarafından III. Murad döneminde yazılmıştır. Eserin "Bayundur Han" bölümünde hikâyelerdeki bazı şahısların adları geçmektedir.

Şerefnâme: Şeref Han'ın 1597 yılında tamamladığı eserinin Farsça girişinde Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Bügdüz Emen'in Hazreti Peygamber'e elçi gönderilmesi anlatılmaktadır.

Edirneli Ruhi: Dede Korkut hikâyelerinin girişinde rastladığımız Kayı boyu ile ilgili cümlelerin benzerlerini Ruhi'nin eserinde de görmekteyiz: "*Korkut Atadan nakl iderler ki dimiş imiş ki hanlık Oğuz han vasiyeti mucibince âhır Kayı Han evladına düşse gerekdir. Ta kıyâmete denlü ol nesilden olmasa gerekdir.*"

Müneccimbaşı'da Arapça tarihinde yukarıdaki bilgileri tekrarlamıştır.

Şecere-i Terâkime: Ebulgazi Bahadır Han tarafından 1659-1660 yıllarında yazılan eserde *Dede Korkut*, *Salur Kazan*, *Eyrek* ve *Seyrek*'den söz edilmektedir.

Târih-i Dost Sultan: Bu eserde Dede Korkut, "*Mecusiler hakîmi ve rahipleri olan bakışların peygamberi*" olarak gösterilmiştir.

Seyahatnâme: Evliya Çelebi tarafından yazılan eserde Dede Korkut'un Demirkapı Derbendi'nde ve Ahlat'ta olduğu söylenen mezarları hakkında bilgi verilmektedir.

Tuhfetü's-sürûr: Hafız Derviş Ali Çengî tarafından XVII. yüzyılda yazılan Farsça kitapta kopuzun dışında Dede Korkut kitabından bazı kahramanlardan da söz edilmektedir.

Leylâ-Mecnun: Kul Ata adlı bir Azerbaycanlı şair tarafından yazılan mesnevi-de Dede Korkut'un özellikleri anlatılmıştır: *Hoş imiş Korhut tahammül hoş durur; Dede Korhut dir ki ol âkil durur; Dede Korhut söyledi ki düşmenin...*

Adam Olearius: Fransız doğubilimcisi olan bu zat, 1638 yılında Demirkapı Derbendi'nden geçerken o çevredeki mezarları incelemiş ve onlarla ilgili hikâyeleri dinlemiştir. Bu mezarlardan birisinin de Dede Korkut'a ait olduğundan söz etmiştir. (Ergin 1994: 34-47).

Yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri

Günümüzde, Hazar Denizi'nin doğusunda ve batısında *Bamsı Beyrek*, *Tepegöz* ve *Deli Dumrul* hikâyeleri sözlü kaynaklarda anlatılmaya devam etmektedir. Ancak sözü edilen hikâyeler anlatıldığı coğrafyaya göre farklı türlerde (destan, masal, halk hikâyesi) karşımıza çıkmaktadırlar.

Bunlardan birincisi, Anadolu insanının çok sevdiği "Kampürenin Oğlu Bamsı Beyrek" hikâyesi, coğrafyamızda "Bey Barı", "Ak Kavak Kızı", "Bey Böyrek", "Babörök", "Bolbörök", "Bayram Bey" gibi onlarca ad altında masal veya halk hikâyesi şeklinde anlatılmaya devam etmektedir (Sakaoğlu 1998: 247-444).

Aynı hikâye Hazar Denizi'nin doğusunda da "Alpamış", "Alıpmanaş", "Alpamış-ka" gibi adlarla destani özellikler göstererek manzum veya nazım-nesir karışımı olarak anlatılmaktadır.

Bamsı Beyrek hikâyesiyle benzerlik gösteren halk hikâyesi ise Âşık Garip hikâyesidir.

Bilindiği gibi Bamsı Beyrek, Parasar'ın Bayburt Hisarı'nda on altı yıl tutsak kalmıştır, Banı Çiçek'in erkek kardeşi Deli Karçar, Beyrek'in ölü veya diri haberini getireni ödüllendireceğini söyleyince, Yalancıoğlu Yaltacuk, Beyrek'in kanlı kaftanını getirerek onun öldüğünü söyler, ardından da Banu Çiçek'le evlilik hazırlarına başlar. Düğünün otuz dokuzuncu günü Beyrek, Deli Ozan kıyafetiyle törene katılır, kopuz çalar ve şiir söyler. Durumun ortaya çıkmasıyla Yalancıoğlu Yaltacuk, Beyrek'in kılıcının altından geçirilerek affedilir. Beyrek'le Banu Çiçek de evlenerek mutlu sona ulaşırlar. Bu arada Beyrek'in babasının ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Oğlunun parmağından mendile sürülen kan, görmeyen göze sürülünce görmeye başlar.

Âşık Garip hikâyesinde Senem için biçilen kırk kese altını hazırlamak için yedi yıllığına gurbete çıkan Garip'ten uzun süre haber alınamayınca Şah Vele'den ölü veya diri haberi sorulur. Şah Vele de Garip'in öldüğünü gösteren kanlı gömleği getirir. Bunun üzerine Senem, Şah Vele'de verilir ve düğün başlar. Düğünün otuz dokuzuncu günü Garip sıradan bir âşık gibi düğüne katılır. Bu arada Garip'in annesinin ağlamaktan gözleri görmez olmuştur. Hazreti Hızır'ın atının sağ arka ayağının altından alınan toprağın göze sürülmesiyle görmeyen göz görmeye başlar. Ardından Âşık Garip düğün masrafları olarak Şah Vele'de kız kardeşini verir, Senem ile kendisine de yeniden kırk gün kırk gece düğün yaparak murada ererler.

Görüldüğü gibi her iki hikâyede de görmeyen göz ve bunların tedavisiyle karşılaşmaktayız. Ancak Âşık Garip hikâyesinde İslami unsurlar daha çok öne çıktı

için görmeyen gözün tedavisinde Hazreti Hızır ve atının ayağından alınan toprak tercih edilmiştir. Bamsı Beyrek hikâyesinde ise Beyrek'in kanının mendile sürülmesiyle göz açılmaktadır. Burada hikâye yazıcısının Hazreti Yakup kıssasından etkilendiği açıktır. Oysa Âşık Garip hikâyesinde Hazreti Hızır öne çıkarılmıştır.

Düğünlerin kırk gün kırk gece sürmesi, otuz dokuzuncu gün Beyrek ve Garip'in gelmesi yine ortaktır. Buradaki deli ozanlık ve âşıklık da üzerinde durulması gereken konulardan birisidir. Bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nde düğüne âşık davet etme önemli geleneklerden birisidir.

Dede Korkut hikâyeleriyle halk hikâyeleri arasındaki bir başka benzerlik Kan Turalı hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede, vahşi hayvanları güreşte yenen kahraman Selcen Hatun'la evlenmeye hak kazanmıştır. Kan Turalı, Selcen Hatunla birlikte yola çıkar. Yolculuk sırasında Kan Turalı'nın uykusu gelir ve Selcen Hatun'un dizlerine yatar ve yedi günlük Oğuz uykusunu uyumaya başlar. Bu arada Trabzon tekürünün askerleri arkadan yetişir, Selcen Hatun onlarla tek başına savaşır.

Benzer durumu Şah İsmail hikâyesinde de görmekteyiz. Şah İsmail Hindistan dönüşü yorgun düşer ve uyur. Bu sırada Hint askerleri arkadan gelir, Arapüzengi, askerlerin büyük bir kısmını kılıçtan geçirir.

Yine Anadolu ve Balkanlardaki sözlü kaynaklarda "Tepegöz" olarak bilinen hikâye, Azerbaycan'da "Kellegöz", Hazar Denizi'nin doğusunda ise "Yekeköz" adıyla sözlü kaynaklarda anlatılmakta olup, hikâyenin Türkiye ve Türk dünyasında yüzlerce varyantı tespit edilmiştir.

Deli Dumrul hikâyesi, yukarıdaki hikâyeler kadar olmasa bile hem Anadolu'da, hem de Türkiye dışındaki Türkler arasında sözlü kaynaklarda bilinmektedir. Hele hele köprüden geçenden otuz üç, geçmeyenden döve döve kırk akçe alınması olayı, küçük değişikliklerle halk arasında; "Başıma Deli Dumrul mu kesildin?" sözleriyle deyimleşmiştir.

Konuyla ilgi olarak Metin Ekici tarafından hazırlanan *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri* (Ekici 1995) adlı eserde de *Bey Böyreğ*, *Şah Yusuf*, *Âşık Garip*, *Hüylükga ve Hemra*, *İzzet Bey*, *Gül ile Sitemkâr* ve *Hilalî ile Seherhan* hikâyelerinin Dede Korkut Hikâyeleri ile benzerlikleri tespit edilmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri ve Halk Hikâyeleri

Bu kısımda destan devrinin sona ermesi ve yeni bir tür olan halk hikâyesine geçişle ilgili olarak ortaya atılan bazı görüşler ele alınacaktır.

Bu görüşlerden ilki Muharrem Ergin'e aittir:

"Dede Korkut Hikâyeleri aslında Oğuzların Yakın Doğu'ya gelmeden önceki hayatlarına ait hatıralara dayanmaktadır. Çok eski devirlerden beri mevcut olan bu hatıraların, bazı olaylar etrafında toplanması ise IX ve XI. yüzyıllarda Oğuzların Sırderya kuzeyindeki yurtlarında geçen hayatlarıyla ilgili görünmektedir. Bu devirde bilhassa kuzey komşuları olan Peçenek ve Kıpçaklarla sürekli mücadelelerde bulundukları bilinmektedir." (Ergin 1994: 55).

Pertev Naili Boratav da; "zira bizim halk hikâyelerimiz nasıl destandan romana geçen bir edebî nev'in ilk merhalesini teşkil ediyorsa, Dede Korkut Kitabı da bu merhalenin ilk basamağını teşkil eden eser olarak karşımıza çıkmaktadır." (Boratav 1946: 62) diyerek konuyu değerlendirmektedir.

Halk hikâyelerinin XV. yüzyıldan sonra ortaya çıktığı görüşüne bizde katılıyoruz. Bu tür hikâyeler toplumdaki sosyal değişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır.

Daha önce “ozan” adını verdiğimiz gezgin şairlerin yerine geçen “âşık” bu türün ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

XV. yüzyılın ikinci yarısında veya XVI. yüzyılın başında yazıya geçtiğini zannettiğimiz *Dede Korkut Hikâyeleri*’yle, halk hikâyeleri arasında çeşitli benzerlikler vardır. Bunlardan bazıları aşağıdadır:

1. Dede Korkut hikâyeleri ile halk hikâyeleri nazım-nesir karışımıdır: Dede Korkut hikâyelerinde nesirden nazma geçilirken *bu boy... olsun* kalıp ifadeleri kullanılmıştır. Burada boy kelimesiyle anlatılmak istenen hikâyedir. Halk hikâyelerinde, *Aldı Tahir, Aldı Zühre; Aldı Kamber, Aldı Arzu* gibi kalıp cümleleri; Dede Korkut hikâyelerinde *Dedem Korkut ayıttı, Dedem Korkut soyladı* şeklindedir ki bu da iki türün nesirden nazma geçişteki benzerliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Dede Korkut hikâyelerinde gördüğümüz nazım bölümleri ile halk hikâyelerindeki manzum parçalar şekil itibarıyla daha farklıdır. Halk hikâyelerinde hece vezninin 8, 11, 14, 15’li ölçüleri kullanılırken Dede Korkut hikâyelerinde belki de serbest veznin ilk örnekleriyle karşılaşmaktayız.

2. Dede Korkut hikâyeleri ve halk hikâyeleri konu ve motif itibarıyla benzerliktedir: Giriş ve on iki hikâyeden oluşan Dede Korkut hikâyeleri ile halk hikâyeleri arasındaki motif benzerlikleri gözden kaçmamaktadır. Hatta bu motifler pek çok halk hikâyesi araştırmasında karşılaştırma için kullanılmıştır.

Sözünü ettiğimiz kavramları şöyle sistemleştirebiliriz:

a. Kırk ince belli kız: Dede Korkut hikâyelerinde, beylerin yanında kırk yiğit, hatunların yanında da kırk ince belli kız vardır. Kırk yiğit ve kırk ince belli kız, beylerin ve hatunların sır ortağıdır, kader arkadaşıdır, silah arkadaşıdır.

“*Dirse Hanun hatunı kayıtdı girü döndi. Katlanımadı, kırk ince kıyı boyına aldı, bidevi ata binüp oğlançuğun isteyü gitdi.*” (Ergin 1994: 88).

Dede Korkut hikâyelerinde tespit ettiğimiz kırk ince belli kız motifi Âşık Şevki Halıcı’nın anlattığı *Cihan ve Abdullah* adlı halk hikâyesinde de karışımına çıkmaktadır:

“*Ay lala*

Yatmış idim hublar elinde

Uyandım ki bahar yaz gelip gider

Bir elinde süsen sümbül ergavan

Gırh ince belinen gız gelip gider” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 53).

Laçın Aladağlı’nın anlattığı *Kirmanşah hikâyesinde* de Mahperi’nin yanında kırk kız bulunmaktadır:

“*Mahperi gırh tene cariyesi her birisi bir vazifede. Gendisi ve ve baş cariyesi olan Gülfikar hanım da gül bahçesinde...*” (Alptekin 1999: 281).

Halil Sarıçayır tarafından anlatılan *Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan hikâyesinde* de, Sevdakâr’ın yanında kırk kız bulunmaktadır:

“*Gözelce geyinif guşandı, yanına da gırh cariyesinin, gırhını da alıf, has bahçeye gezmeye çıhdı. Onlar bahçıya çılmahda olsunlar, biz heberi Sevdakâr’dan vereyh.*” (Alptekin-Coşkun 2006: 591).

Âşık İmdat Kapağan tarafından anlatılan *Salman Bey ile Turnatel Hanım hikâyesinde*, Turnatel’in yanında kırk ince belli kızın varlığı gözden kaçmamaktadır:

“*Salman Bey’in has bahçaya girdiği saat ve daggada o da yanında gırh ince belli gızınan barabar has bahçada gezif canının sıhıntısını gidermeye çalışırdı.*” (Alptekin-Coşkun 2006: 581).

Boy: Dede Korkut hikâyelerinde hikâye karşılığı olarak kullanılmıştır.

b. *Kül tepeçük olmaz, güyegü oğul olmaz*: Dede Korkut hikâyelerinin girişinde karşımıza çıkan “Kül tepeçük olmaz, güyegü oğul olmaz” (Ergin 1994: 74) sözünün benzerlerini Doğu Anadolu Bölgesi’nde Âşık Şevki Halıcı’nın anlattığı iki hikâyede tespit etmiş bulunuyoruz.

Göğ yerde bosdan olmaz bağ olmaz

Bağ olsa da gabah gibi tag olmaz

Çöpten tepe olmaz külden dağ olmaz

Yel esende alçahlara indirir” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 102)

c. *At ayağı külüg ozan dili çevük olur*: Her ne kadar Orhan Şaik Gökyay, “*Halk hikmetlerine ve halk geleneklerine sahip olan ozanlar için kitapta sık sık ‘at ayağı külük, ozan dili çevük olur’ Bundan ozanların destanları ve hikâyeleri kolaylıkla, duraksamadan anlattıkları anlaşılır.*” (Gökyay 1993: CCCX-CVIII) diyorsa da bize göre burada hikâyecinin duraksamadan anlatması değil, uzun zamanı kısaltabilme düşüncesi öne çıkmaktadır. Nitekim Dede Korkut hikâyelerinde ilgili kısımlar dikkatli bir şekilde okunursa aynı hususu kolaylıkla tespit edebiliyoruz. Ayrıca bu tür cümlelerin hikâyeye akıcılık kattığını da hatırlatmamızda yarar vardır (Ergin 1994: 81, 90, 186, 239).

Âşık Şevki Halıcı, Âşık Laçın Aladağlı, Âşık Halil Sarıçayır, Âşık İlyas Kaya, Âşık İslam Erdener, Âşık Şeref Taşlıova, vb. hikâyelerinde bu tür kalıp ifadeler kullanılmakta olup bunların tamamına yakını Ardahan, Kars ve Iğdır illerimizde yetişen âşıklardır. Dede Korkut hikâyelerinin teşekkül ettiği coğrafya ile sözünü ettiğimiz âşıkların aynı muhitte yaşaması üzerinde durulması gereken bir başka konudur.

“*Hikmeti ilahi. Hagigaten ikisi de çocuğa gebe oldular. Şöyle diyiller ki, at ayağı yürük olar, usta dili külünk olar. Artıh çocuk yetişer. O çocuğun başına olmaz işler geler.*” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 494).

Âşık Laçın Aladağlı’nın anlattığı hikâyelerde aynı kalıp ifadeyi bulmaktayız. Örnek olması açısından *Kirmanşah Hikâyesi*’nde tespit ettiğimiz kısmı aşağıya alıyoruz:

“*At ayağı külünk, aşih dili yürük, tez vurur, tez ulaştırır. İşte Kirman az zaman sonra Horasan’a gelir.*” (Alptekin 1999: 284).

Çıldırılı Âşık Şenlik tarafından tasnif edilen ve Halil Sarıçayır tarafından anlatılan metinde de benzer kalıp ifadeleri bulmaktayız:

“*Aşih dili yüyrüğü, at ayağı külünk olar* deyişler. Bunlar da birkaç gün at sürüf, günlerden bir gün Kandahar şehrine gelif çatdılar. O zaman Sevdakâr Şah bunlara...” (Alptekin-Coşkun 2006: 622).

Yine Çıldırılı Âşık Şenlik’in tasnifi olan *Latif Şah Hikâyesi*’nde de benzer kalıp ifade vardır:

“*Aşih dili yüyrüg olar*

At ayağı külüng olar

Tez vurur tez yetirer

Menziline götürer” (Alptekin-Coşkun 2006: 614)

Âşık İlyas Kaya tarafından anlatılan, daha çok hikâyelerin başında yer alan, bölgede sersuhana olarak bilinen, Erzurumlu Behçet Mahir’in *selçuk* dediği tekerlemede de **Âşih dili yüyrüh olar; at ayağı külüng olar** şeklindeki kalıp ifadeye rastlanmaktadır.

“*Derelerden sel kimi*

Tepelerden yel kimi

Hamza Pehlivan kimi

Bade-yi serser kimi

Âşîh dili yüyrüh olar

At ayağı küling olar

Tez vurar, tez yitirer

Menziline götürer.” (Alptekin-Coşkun 2006: 682)

Âşık İslam Erdener’in anlattığı hikâyelerde de yukarıdaki kalıp ifade ile karşılaştığımız:

“Derelerden sel kimi

Tepelerden yel kimi

Hamza Pehlivan kimi

Bade-i serser kimi

Âşîh dili yüyrüğü olu

At ayağı küling olu

Tez vurur, tez yetirir

Menziline götürür” (Aslan 1975: 232)

Ensar Aslan’ın Yaralı Mahmut adlı çalışmasında yukarıdaki ifadeler daha farklı olarak söylenmiştir:

“At ayağı küling, aşîh dili zirink olur.” (Aslan 1990: 137).

Günümüz âşıklarından Âşık Mevlüt İhsani de aynı kalıp ifadeyi hikâyelerinde kullanmaktadır:

“At ayağı külink, ozanın dili çevik olur.” (Altun 2007: 239).

İsmail Görkem tarafından Osmaniyeli Âşık Mustafa Köse’den yapılan derlemede de benzer kalıp ifadeler geçmektedir. Mustafa Köse’nin Ardahan’da askerlik yapması, hikâyelerden bazılarını o coğrafyada öğrenmiş olabilme ihtimalini göstermekle beraber kalıp ifadelerin Doğu Anadolu Bölgesi’nden çok uzaklarda Çukurova’da da bilinmesi oldukça anlamlı olup belirlediklerimiz aşağıda verilmiştir:

“Bunnar çıktılar yola. **At ayâ külük olur, âşık dili yörük olur. Ne gadar da menzil uzak olsa âşıklar tez eletirler.**” (Görkem 2000: 163).

“Demin de söyledim: **At ayâ külük olur âşık dili yörük olur; ne gadar menzil uzak olsa menzile tez eletir. Günnerde geç vakıta tez, bir gün Yıldızeli’nin ovanın düzüne gondurdu sarayı.**” (Görkem 2000: 183).

“Günner geçtikçe, **at ayâ külük olur, âşık dili yörük olur; menzil ne gadar da uzak ossa âşıklar menzile tez eletirler.**” (Görkem 2000: 196).

“**At ayâ külük olur, âşık dili yörük olur; menzil ne gadar uzak ossa âşıklar tez eletiller**” (Görkem 2000: 222).

“Bunnar günnerde geç vakıta tez, hikâyeler arasında derik işte, **at ayâ külük olur, âşık dili yörük olur; ne gadar da uzak olsa âşıklar menzile tez eletiller.**” (Görkem 2000: 259).

ç. *Av avladılar kuş kuşladılar*: Dede Korkut hikâyelerinde karşımıza çıkan kavramlardan birisi de av avlayıp kuş kuşlamaktır (Ergin 1994: 85, 95, 157). Tıpkı “at ayağı çabuk ozan dili çevik olur” kalıp ifadesinde olduğu gibi av avlayıp kuş kuşlamak kavramı da Ardahan, Kars, Iğdır yörelerinde anlatılan hikâyelerde karşımıza çıkmaktadır.

“Garşiki dağı görür misen? İşte o Elvan dağıdı. O dağa gidek. Birez **av guş yapah** gezek gelek.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 472).

“İşte Kirman’ın vaziyeti, vazifesi efendim sabahdan gahardı, atına binerdi, **dağların başında av-guş ederdi.**” (Alptekin 1999: 279).

“Deyerli dinliyiciler, işte **ava-guşa giderken** Ahmet gardeşi Kirmanşaha şöyle demiş.” (Alptekin 1999: 295).

“Evet deyerli dinliyeciler, Kirman gardaşlarına teselli ettikten sonra, üşü beraber yine **ava-guşa çıhtılar.**” (Alptekin 1999: 296).

“Aşıhlar da bir yere gettiği zaman bir gün galacağı yerde on gün galır. Kirman gardaşlarıynan -efendim- bazı günler **ava-guşa çıhar.**” (Alptekin 1999: 295).

Âşık İlyas Kaya tarafından anlatılan Latif Şah hikâyesinde de avdan söz edilmektedir.

“**Av guş** yeme işme derken bir gün gine iş tahsimi yapmış, herkeş de kendi **av yerine gelmişdi.**” (Alptekin-Coşkun 2006: 610).

d. **Açların doyurulması çıplakların giydirilmesi:** Başta ilk yazılı metnimiz Orhun Anıtları olmak üzere pek çok eserimizde sosyal devletin tanımı olarak açların doyurulması, çıplakların giydirilmesinden söz edilmektedir. Bugünkü sosyal devletin tanımında da aynı hususları bulabiliriz. Dede Korkut hikâyelerinde yılda bir kere düzenlenen toyda da açlar doyurulmakta, çıplaklar giydirilmektedir.

Âşık Şevki Halıcı tarafından anlatılan *Kerem ile Aslı Hikâyesi*’nde doğum üzerine ziyafet verilmekte olup, günümüzde de aynı gelenek devam etmektedir:

“Şah’ın garısının bir oğlu oldu. Dokuz ay, dokuz saat, dokuz dakika tamam oldu. Şah’ın garısının bir oğlu oldu. Keşişin garısının bir gızı oldu. Şaha haber geldi. Müjdesi getdi. Şah muazzam bir ihsanda bulundu. Memleketi gani etdi. **Açları doyurdu, çıplahlari geydirdi.** Mahkûmları affetdi. Memleket türlü türlü ziyafetlere gani oldu.” (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 494).

Çıldırli Âşık Şenlik’in tasnif ettiği ve Âşık İlyas Kaya tarafından anlatılan *Latif Şah hikâyesinde* de aynı motifi bulmaktayız:

“Açları, çıplahlari gedirin, hasretleri gavuşturun, zindanların gapılarını açf ne geder hapis varsa hamsını bırakın, köleleri azad eyleyin.” (Alptekin-Coşkun 2006: 587).

Celali ve Mehmet Bey hikâyesinde toy düğün kurulduktan sonra “açlar yedi, çıplaklar giydi, fukaraya ihsan dokundu.” (Boratav 1946: 294) denilmektedir.

e. **Deliler:** Dede Korkut hikâyelerinde üç deliden söz edilmekte olup bunlar, Deli Dünder, Deli Karçar, Deli Dumrul (Ergin 1994: 112, 124, 177)’dur. Kahramanlara verilen deli sıfatının yiğit, bahadır, kahraman anlamına geldiğini de burada hatırlatmakta yarar vardır.

Doğu Anadolu Bölgesi’nde anlatılan pek çok hikâyenin bu tip kahramanı ise Deli Becan’dır. Deli Dumrul ve Deli Karçar’dan hiç farkı olmayan kahramanın özelliklerini Halil Sarıçayır’ın anlatmasından aşağıya alıyoruz:

“Allahverdi adında ahlı her işe yeten iş bilen eyi bilen eyi bir veziri ile Deli Becan namında hele o güne geder dalı yere gelmiyen, gavağında ordular dayanamıyan, bir vuruşta bir camuşu yihan, bir öğün yemeyh sırasında, bir bütün goyun ile bir tehne eppeyh gene olsaydı da yesem” diyen bir namıdar bir ordu gumandanydı.” (Alptekin-Coşkun 2006: 580).

Koroğlu’nun keleşlerinden *Koca Arap* ile *Deli Karçar*, *Deli Dünder*, *Kanturalı* ve *Boğaç Han* tipleri arasında da benzerlikler görülmektedir.

“Efendim elçilere garşı *Goca Arap* -Goca Arapın ocağı yihılsın- o gedar zalim bir adammış ki, yani bir pire için, bir soğan için bin kelle keser hiç of demezmiş. Gelen elçiyi -efendim- birisinin gulağını çekdi goparttı. Birisinin burnunu çekdi goparttı.” (Alptekin 1999: 305).

f. *Yas âdetleri*: Dede Korkut hikâyelerinde karşılaştığımız yas âdetleri içerisinde ak çıkarıp karalar giyme, kavuğu yere çalarak böğüre böğüre ağlama şekillerini halk hikâyelerinde de bulmaktayız. Örnek olması açısından Pertev Naili Boratav'da tespit ettiğimiz kavuğu yere vurmak ve ak çıkarıp kara giyme örneklerinden sadece ikisini aşağıya alıyoruz.

“Ayvaz fermanı baştan nihayetine kadar okuduktan sonra Köse başından kalpağını çıkarıp yere vurdu:

“Al gidi anasının oğlu! Yine söndü memleketler! Artık talan ise bir ise beş yapalım!” (Boratav 1946: 259).

“Biçare Gül'ü götürüp kara toprağın bağrına teslim ettiler. Sultan Hüseyin aylarca siyahlar giyip yas tuttu.” (Boratav 1946: 246).

g. *Antlar*: Dede Korkut hikâyeleriyle, halk hikâyeleri arasındaki bir başka benzerlik de antlarda karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde çeşitli ant örnekleri vardır. Bunlardan birisi de kız ve erkek kahramanın uyuma saatinde aralarına kılıç koyup yatmalarıdır. Dede Korkut hikâyelerinin Uşun Koca Oğlu Segrek hikâyesinde Alınca Kalesi'nde tutsak olan Egrek'ten kardeşinin haberi yoktur. Ancak günün birinde çocuklar arasında çıkan sokak kavgasında Segrek'in bir çocuğu dövmesi üzerine söylenen söz Segrek'i sefere çıkmaya zorlar. Segrek'i bu yolculuktan vazgeçirmenin tek yolu vardır o da evlendirilmesidir. Öyle de yapılır, ancak gerdek akşamı Segrek kızla arasında kılıç kor ve; “Kardeşimi kurtarmadan bir araya gelmemiz mümkün değil.” der.

Araya kılıç koyarak yatma şeklindeki ant, destanların yanı sıra masal ve halk hikâyelerinde de görülmektedir. Türk halkı arasında çok sevilen *Şah İsmail*, *Kirmanşah*, *Yaralı Mahut* gibi hikâyelerde de yolculuk sırasında uykuları geldiğinde aralarına kılıç koyarak yatarlar.

ğ. *İnsan başından kale yapma*: Dede Korkut hikâyelerinin onuncusu olan Kan Turalı hikâyesinde, Kan Turalı'nın babası İç Oğuz ve Dış Oğuz'da oğluna kız arar. Ancak Kan Turalı'ya uygun kız yoktur. Günün birinde Kan Turalı'nın tanımına uyan kızın Trabzon'da olduğu anlaşılır. Ancak Selcen Hatun kendisiyle evlenecek gençte aradığı, üç vahşi hayvanla güreşmeyi kaybeden her genci öldürmekte ve onların başından bir kale yapmaktadır. Selcen Hatun'un kalesi de epeyce yükselmiştir.

Benzer husus halk hikâyelerinin de değişmez motiflerindendir. *Kirmanşah* insan başından kale yapan *Yemen Padişahının kızını*; *Şah İsmail*, *Arapüzengi'yi*; *Yaralı Mahmut*, Arap görünümlü *Mehbup'u* yenerek kalenin burçlarının tamamlanmasına fırsat vermemişlerdir.

h. *Çocuksuzluk*: Dede Korkut Kitabı'ndaki ilk hikâye Dirse Han Oğlu Boğaç hikâyesidir. Hanlar Hanı Bayındır Han'ın düzenlediği toy sırasında oğlu kızı olan ak çadıra, kızı olan kırmızı çadıra, oğlu kızı olamayan kara çadıra oturtulur. Toya davet edilen beylerden birisi de Dirse Han'dır. Dirse Han'ı karşılayanlar onu kara çadıra oturturlar, altına kara keçe sererler, önüne kara koyun yahnisi korlar. Bu duruma Dirse Han çok içerler, ancak yapılacak bir şey yoktur, emir Hanlar Hanı Bayındır Han'dan gelmiştir. Üzülen Dirse Han hanımına kızdığına, hatunu; “sen açları doyurdun mu, çıplakları giydirdin mi, kara donlu dervişlere adaklar sundun mu, belki bir ağzı dualının duasıyla bizim de topaç gibi bir oğlumuz olur.” der.

Dirse Han, hatununun sözlerini yerine getirdikten sonra eşi hamile kalır ve Tanrı onlara topaç gibi bir oğul verir.

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde de (hikâyenin metni için bkz. Ek: Metin 17) çocuksuzluk motifiyle karşılaşmaktayız. Burada da Oğuz beylerinin duasıyla çocuk sahibi olunmaktadır.

Halk hikâyelerinden sevgi konusunu işleyenlerin büyük çoğunluğu da çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuştur. Çocukları olmayan padişah ve veziri üzüntülerini dağıtabilmek için gurbete çıkarlar, bir su başında dinlenirlerken yanlarına gelen bir dervişin verdiği elma onların derdinin dermanıdır. Elmanın yenilmesi sonucunda padişah ve vezirinin çocukları olur.

Başta Dirse Han Oğlu Boğaç hikâyesinde ve Manas destanının başlangıcında elma yenilmesinden söz edilmiyorsa da elmalı yerlerde dolaşma ve elma üzerinde yuvarlanmadan söz edilmektedir. Kanaatimizce destan devrinin ilk yıllarında elma yenilmesi yerine elma ağaçlarının arasında dolaşma olan motif daha sonra elmanın yenilmesi şekline dönüşmüştür. Bilindiği gibi elma bizim kültürümüzde olduğu gibi diğer kültürlerde de üremenin sembolüdür.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Dede Korkut hikâyelerinin halk hikâyeleriyle konu benzerliği olduğu gibi motif ve kavramlar açısından da yakınlıklar vardır. Yeni derleme ve araştırmalarla bu hususlar daha da zenginleşecek ve Anadolu'da anlatılan pek çok hikâyenin kaynağı olarak aslı bir Oğuznâme olan Dede Korkut hikâyeleri çıkacaktır.

SIRA SİZDE

Dede Korkut hikâyelerinde hatunların yanında daima kırk ince belli kız bulunmaktadır. Halk hikâyelerinin önemli kadın kahramanlarının yanında da sayıları kırk olan kızlar bulunur mu?

MEDDAH HİKÂYELERİ

Halk hikâyesi anlatma ve dinleme geleneğinin tarihçesi oldukça eskidir. Önceleri Asya'da görülmeye başlayan hikâye anlatma ve dinleme geleneği daha sonra bütün dünyada görülmeye başlanmıştır (Nutku 1997: 10).

Türklerin tarih sahnesine yayıldıkları coğrafyanın Asya olduğunu düşünürsek hikâye anlatma ve dinleme Türklerin üç önemli töreninde anlatılmış olabilir. *Şölen* / *şeylan*, *sığır* ve *yug* merasimleri sadece hikâye anlatma bakımından değil, Türk şiirinin, Türk örf ve âdetlerinin, Türk folklorunun kökenini araştırmak isteyenlerin üzerinde durmaları gereken kavramlardır. Elbette *şölen* / *şeylan* törenlerinde insanlar yiyecek, içecek, eğlenecek ve vakti gelince hoşça vakit geçirmek için hikâye anlatacak, şiir söyleyecek, türkü çağıracaktır. Sürek avlarının düzenlediği sığır törenlerinden sonra bir akşam üzeri ateşin etrafında toplanacaklar, bir taraftan avlarını pişirecekler, bir taraftan da ünlü av hikâyelerini anlatılıp bunlar nesilden nesile aktarılmaya başlanacaktı. Aynı hususlar ölüm merasimlerinden sonra düzenlenen yuğ törenleri için de geçerliydi.

Özdemir Nutku, "*Hikâye anlatmanın kaynağına gidersek, eski Türk boylarının av törenlerinde şiirin ve ozanın ne kadar önemli bir yeri olduğunu saptarız. Eski dönemlerde, bu avların mutluluk ve bolluk getirmesi için büyücülükle ilgili şiirler söyleyen din adamı-ozan görünümünde şiirler söyleyen kişiler vardı. Köprülü, yeni dinler geldikten sonra avları izleyen şeylanlarda hükümdarların büyüklük ve kahramanlıklarını bildiren övgüler düzüldüğünü ya da eski kahramanların menkıbelerini anlatan kahramanlık destanlarının okunduğunu belirtir*" (Nutku 1997: 11-43) diyerek yine Türk edebiyatında çok önemli bir yeri olan ozan, baksı, kam,

şaman, *oyun* kavramlarına dikkati çekmektedir. Nutku'nun düşüncesine katılmamak mümkün değildir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz törenlerin yöneticileri büyük ölçüde *ozanlar*, *baksılar*, *kamlar* ve *şamanlar*dı. Bir dönem şairliği, halk hekimliğini, büyü işlerini birlikte yürüten bu dörtlü (ozan, baksı, kam, şaman) daha sonra kendi aralarında iş bölümü yaparak şiir söyleme ve kopuz çalmayı ozanlara; büyü ve halk hekimliği yapmayı da *kam*, *baksı* ve *şamanlara* bırakmıştır.

Ozanların sadece kopuz çalıp şiir söylemediklerini, bunların aynı zamanda hikâye, destan anlattıklarını yukarıda belirtmiştik. Bu hususta Fuad Köprülü; “*Oğuz Türklerinin kurdukları büyük küçük muhtelif devletlerde, şâir İslâm saltanatlarında olduğu gibi, hükümdarı eğlendirmekle vazifeli nedim ve komiklerin bulunduğu kolaylıkla hükmedebiliriz. Nitekim, Anadolu'da Selçuklu saraylarında, Bizans İmparatorlarının taklitlerini yaparak sultanları eğlendirmeğe çalışan bir takım komik ve taklitçilerin bulunduğunu Bizans kaynakları bize bildiriyor. Bunlardan ayrı olarak da, Selçuklu ordularında ve saraylarında, Farsça kasideler ve gazeller yazan şairlerden tamamen farklı, bir takım ozanların bulunduğunu Şark kaynaklarından öğreniyoruz.*” (Köprülü 1966: 375).

Türk kültüründe XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan meddah hikâyeleriyle, halk hikâyeleri çeşitli açılardan benzerlikler göstermektedir. Zaten halk hikâyesi geleneği içerisinde meddah ve meddah hikâyelerinin önemli bir yeri vardır (Örnek hikâye için bkz. Ek: Metin 18). Hatta bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nde halk hikâyesi anlatanlara “meddah” denilmektedir. Elbette bu iki tür arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır.

Meddah Hikâyesi	Halk Hikâyesi
1. Bu tür hikâyelerin konusu gerçekçidir.	1. Bu tür hikâyelerin konusu hayalî ve fantastiktir.
2. Anlatıcıları profesyonel birer sanatçı gibidir.	2. Ozanlar ve kopuzcuların dışında, halk hikâyecisi, meddah, hekâtçı dediğimiz kişiler tarafından anlatılır.
3. Anlatmalarda süs unsuru yok denecek kadar azdır.	3. Anlatılanlarda süsleyici tasvirler vardır.
4. Hikâyelerin geniş bir kahraman kadrosu vardır.	4. Hikâyeler genelde iki kahraman etrafında gelişir.
5. Hikâyelerde şehir kültürünün ağırlığı vardır.	5. Anlatmalarda daha çok halk kültürünün ağırlığı vardır.
6. Mitolojinin izleri yok denecek kadar azdır.	6. Mitolojik yönden zengindirler.
7. Meddahın aksesuarı mendili ve sopasıdır.	7. Halk hikâyecisinin aksesuarı sazıdır.
8. Meddah hikâyeleri genelde şiirsizdir.	8. Halk Hikâyeleri büyük ölçüde nazım-nesir karışımıdır.

Tablo 6.1
Meddah ve Halk Hikâyelerinin karşılaştırılması

Meddah ve meddah hikâyeleri büyük şehirlerde daha çok cami yakınlarındaki kahvelerde oluşmuştur. Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre XVII. yüzyılda İstanbul, Bursa, Erzurum, Malatya gibi şehir merkezlerinde meddah ve meddah hikâyeleri anlatılmakta ve geniş bir dinleyici kesimi bulabilmektedir.

Köprülü, meddah hikâyesi hakkında; “*bizim sonraları meddah dediğimiz halk hikâyelerine Araplar “kıssas” ve Acemler yine aynı mânâya olarak kullanılan “kıssahan” derler ki bu tabir meddah kelimesinin umumileşmesinden önce Türkler*

arasında da -bilhassa Anadolu'da- epeyi zaman yaşamıştır.” demektedir (Köprülü 1966: 362-363).

Meddahlar halkı eğlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda eğitmektedirler. Çünkü meddahlar aynı zamanda birer psikologdurlar. Padişahın sıkıntılı anlarında saraya davet edilmekte, onların eğlendirmek ve psikolojilerini düzeltmektedirler. İlk meddah I. Bayezid'in sarayında bulunan Kör Hasan'dır. Son meddah ise 1973 yılında vefat eden İsmail Dümbüllü'dür. Bu ikilinin arasında onlarca meddah yaşamış ve meddah hikâyeleri iyi bir okuyucu ve dinleyici kesimine sahip olmuştur. Önemli meddahların listesi aşağıda verilmiştir.

Arap Nedim, Ahmedî, Aşkî Efendi, Ayvazoğlu, Balaban Lâl, Borazan Tevfik, Camcı İsmail, Çok Yedi Reis, Derviş, Derviş Hasan Efendi, Derviş Kâmilî-i Mevlevî, Derviş Mehmet, Eğlence, Emin, Firuz, Hacı Küssahan, Hacı Müezzîn, Hacı Sadi, Hakkî ve Tahsin, Halil, Hamdi, Hamza-i Bâ-Safâ, Harman Danası, Hayalî, Hekim Ali, Kandilli-Oğlu, Kasap Kürt, Kız Ahmet, Kör Hafız, Kör Hasan, Küçük Ali Çelebi, Küpeli Çavuş, La'lin Kaba, Meddah Eğlence, Muhsin Bey, Mustafa Çelebi, Musahip Hatif Efendi, Nakkaş Hasan, Oruç (Batıl Oruç), Ömer, Pertevî, Ramazan, Saçaklı Zade, Sait ve Abdi Beyler, Sururi, Şair Hamdi, Şekerci Salih, Şerif Çelebi, Şirvanlı Nutki, Tesbihçi Oğlu Nuri, Tıflî Ahmet, Veysi Çelebi, Yağcı İzzet, Yusufî, Zülflü İbrahim. (Köprülü 1966: 36-412; Nutku 1997: 11-43; Uraz 1979: 8535-8538).

XXI. yüzyılda teknolojinin ilerlemesiyle birlikte meddahlık kendisine yeni alanlar bulmakta ve televizyonlar aracılığıyla çok geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Günümüzde bu işi yapanlar arasında; *Cem Yılmaz, Şahan Gökbakar, Beyazıt Öztürk, Ata Demirel, Yılmaz Erdoğan, Ferhan Şensoy*, vb. sayılabilir.

Fütüvvet-nâme'de meddahlar dörde ayrıldıktan sonra özellikleri şu şekilde sıralanır:

1. Üstün yetenek ve söz ustalıklarıyla, Hazret-i Peygamber ve Ehl-i Bey'tini öven, onlarla ilgili söylentileri, hikâyeleri ve menkıbeleri manzum olarak söyleyenler (Hasan Sabit, Mevlâna Hasan Kâşî gibi).
2. Büyüklerin şiirlerini ve başkalarının manzum olarak yazdıkları sözlerini okuyanlar ve halka yararlı olanlar. Bunlar olmazlarsa, değerli sözlerin yararı halka ulaşmaz. Bunlara râvî denilir ve meddah sayılırlar.
3. Bu sınıfa giren meddahlar meddahlığın yanı sıra halka yararlı olan başka işler de yaparlar (Sakalık gibi).
4. Dağınık birtakım şiirler öğrenmiş olanlardır. Bunlar şiirleri kapı önlerinde okurlar ve her kasideyi dilenerek satarlar. Peygamber soyunun övgüsünü dilencilik aracı olarak kullanırlar. Bu gruptakiler, meddah görünümünde de olsalar, meddah topluluğu içinde sayılmazlar.” (Nutku 1997: 47).

Fütüvvetnâme: Fütüvvet teşkilatını, yapısını, usul, adab, erkân ve ilkelerini kapsayan, bir bakıma fütüvvet teşkilatı mensupları için düstur ve nizamname niteliğinde olan manzum eser.

SIRA SİZDE

3

Önemli meddahların listesine baktığımızda çok farklı ve ilgi çekici meslek gruplarından insanları görebiliyoruz. Derviş, hoca, şair, şekerci, yağcı, müezzîn, hekim, tespihçi, vb. böylesine farklı mesleklerden ve eğitim seviyesinden insanları birleştiren özellik neler olabilir?

KİTABÎ MENSUR REALİST İSTANBUL HALK HİKÂYESİ

Tayyarzade, Cevri Çelebi, Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Tıflî ile İki Biraderlerin Hikâyesi adlarıyla bilinen hikâyelerin tamamı IV. Murat döneminde İstanbul'da oluşmuştur.

Masal ve halk hikâyesi gibi anlatmalarda karşılaştığımız olağanüstülüklerin yerini bu metinlerde tesadüfler almıştır. Hikâyeler, bu yönüyle masal ve halk hikâyesinden ayrılıyorsa da, sonuç olarak masala benzemektedir. Çünkü bütün hikâyelerin sonunda kötüler cezalandırılmakta, iyiler ise ödüllendirilmektedir. Realist **İstanbul hikâyelerindeki** kahramanlar gerçek hayattan seçilmiştir. Hatta bu kahramanlardan birisi de Sultan IV. Murat'tır.

Hikâyelerin dikkat çeken bir başka yönü de anlatım ve hikâye ediş tarzıyla birbirine benzemesidir. Bu hikâyeler XIX. yüzyılda oluşmuştur. Muhtemelen halk hikâyesi dediğimiz nazım-nesir karışımı anlatmaların anlatıcı ve dinleyici kesimi hayalden gerçeğe geçmek istemiştir. Böylece daha gerçekçi konular anlatıcılar tarafından anlatılmış, daha sonra da okunması için kitaplaştırılmıştır.

Her ne kadar hikâyelerin tamamı nesir şeklinde gibi görünüyorsa da, arada manzum parçaların varlığı da gözden kaçmamaktadır. Aruz vezninin kullanıldığı bu şiirler sanat değeri de taşımaktadır.

Kitabî Mensur Realist hikâyeler üzerinde Fuad Köprülü (1986), Özdemir Nutku (1996), Pertev Naili Boratav (1946 /1988), Şükrü Elçin (1988), Saim Sakaoglu (1994), Pakize Aytaç (2003) gibi araştırmacılar durmuşlardır.

Tayyarzade Hikâyesi

IV. Murat döneminde defterlik görevinde bulunan Hüseyin Efendi, zengin birisi olmasına karşılık yalnızlık çekmektedir. Bu sebepten dostu Derviş Muhmut'un bulduğu Tayyarzade adında, Arapça ve Farsça bilen, musikiden anlayıp tambur çalan bir delikanlıyı evlatlık edinir. Bayram iznine giden Tayyarzade'ye, yanlışlıkla uşak için hazırlanan bohça verilince buna alınan delikanlı geri dönmeyeceğine dair yemin eder. Tayyarzade'yi aramak için kıyafet değiştirerek evinden ayrılan Hüseyin Efendi'den bir süre haber alınamaz. Bir hafta sonra, onun mühürlü kâğıdını getiren biri, bin altın alıp gider. Olay tekrarlanınca Tayyarzade'den şüphelenilir; onu dövmek için giden karısı ve cariyeleri, Hüseyin Efendi'nin orada olmadığını anlarlar. Ancak Tayyarzade'nin de içine kurt düşmüştür. Tekrar para istemeye gelen adam takip edilince Hüseyin Efendi'nin batakhaneye düştüğü anlaşılır. Yer, Sultan Ahmet'te Fazlı Paşa Sarayı'dır. Paşa'nın kızı Gevherli Hanım üç tuğlu birkaç paşadan dul kaldıktan sonra sarayı batakhaneye çevirmiştir. Yeterince soyulan zenginler daha sonra öldürülüp ortadan kaldırılmaktadır.

Sarayın önünde ne yapacağını düşünürken içeriden, arkasında birkaç cariye olduğu hâlde güzel bir kızın çıktığını gören Tayyarzade, onunla konuşur ve birlikte saraya girerler. İçeride pek çok kimseye bahşiş verilerek Gevherli Hanım'ın yanına çıkarılır. Aslında bu güzel kızlar çarşıya çıkıp peşlerine takılan zenginleri kırk odalı batakhaneye düşürmektedir. Ancak Tayyarzade'ye âşık olan cariye Sahba Kalfa, sarayda dönenleri anlatır ve delikanlıya bir zararın gelmeyeceğini söyler. Tayyarzade, Hüseyin Efendi'den alınan yüzükleri yapan derviş bulmak üzere dört saatlik bir izin alır. Dışarı çıkınca yanında Tifli olduğu hâlde derviş kıyafetinde gezmekte olan IV. Murat'a rastlar ve durumu anlatır. Padişah da kurbanlardan biri sanılarak özel odaya alınmak istenilirse de duruma kızan IV. Murat, Gevherli Hanım'ı hançerleyerek öldürür. Hüseyin Efendi de diğerleri gibi kurtarılır, yeniden defterdar yapılır. Tayyarzade ise Sahba Kalfa ile nikâhlanır ve kendisine Gevherli Hanım'ın bütün mallarıyla yirmi cariye bağışlanır. Ayrıca Sultan'a musahip olur. (Sakaoglu 1994: 229-230).

İstanbul hikâyeleri:

Tayyarzade, Cevri Çelebi, Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Tifli ile İki Biraderlerin Hikâyesi adlarıyla bilinen hikâyelerin genel adı.

Sansar Mustafa

IV. Murat musahibi Tıflî Efendi'den o gün Tophane'nin seyir günü olduğunu öğrenir. Derviş Hasan ve Derviş Hüseyin adlarıyla ve Mevlevî kıyafetiyle seyre çıkarlar. İki Kapılı'da bir berber dükkânından çıkarken gördükleri bir delikanlının kim olduğunu merak ederler. Adı Ahmet olan delikanlı dükkân sahibinin oğludur. Ancak ertesi gün Ahmet işe gelmez; babasından öğrendiklerine göre "Sansar" lakaplı Mustafa onu kaçırıp Panayot'un meyhanesinin üstündeki bir odaya kapatmıştır. IV. Murat, Tıflî'ye Ahmet'i bulması için kesin emir verir; aksi takdirde sonu ölümdür. Pek çok insan Ahmet'le Sansar'ı aramaya koyulur. Bu arada Ahmet, Mustafa'nın bulduğu bir kadınla Dolmabahçe'deki bir evde murat almaktadır. Ancak kadının kendilerini bulmakla görevli olduğunu, Ahmet'ten hoşlandığı için ihbardan vazgeçtiğini öğrenen Mustafa onu Cezayir palasıyla öldürüp denize atar. IV. Murat dürbünle deniz seyrinde iken olayı tesadüfen görür. Bu olayda da Mustafa'nın parmağı olduğunu anlayan Sultan, nihayet onları yakalatır. Ancak Mustafa cellata tuz ekmek hakkı için Ahmet'i asmamasını söyler ve onu kurtarır. Mustafa için kurtuluş kaçmaktadır. Bir gece Cumapazarı'nda uyumakta iken öldürdüğü iki Arnavut'un elbiselerini giyip Mısır'a gitmek üzere Ahmet'le bir kalyona binerler. Çeşitli maceralardan sonra İskenderiye'ye ulaşırlar. Orada kahveciliğe başlarlar ve Ahmet'in güzelliğine koşup gelenler sayesinde zengin olurlar.

Aradan beş-altı yıl geçtikten sonra Ahmet memleketini özler; İstanbul'a dönerler. Ancak Sansar bir gün Üsküdar dönüşü Taşçılar'da dolaşırken yakalanır, huzura çıkarılır. Olanları birer birer anlatır. Sonuçtan memnun kalan Sultan, Ahmet'in kız kardeşini Sansar'a alır; Ahmet'e de haremden bir kız vererek herkesi muradına erdirir (Sakaoğlu 1994: 454).

Cevri Çelebi

Zamanının çoğunu berber Mehmet Çelebi'nin dükkânında geçiren Cevrî Çelebi, Yusuf Çavuş'un karşıdaki konağının penceresinde gördüğü Abdî'ye âşık olur. Yusuf'un ölmesi üzerine aileye yaklaşan Cevrî Çelebi, Abdî ile işrete başlar; ona olan düşkünlüğünü dile getirir. Bin altına yaptırdığı Abdî'nin tasvirinin arkasında da güzel bir kız resmi vardır. Bu tasvire vurulan Abdî, ancak o kızın bulunması şartıyla Cevrî ile olan dostluğunu devam ettirecektir. Abdî'nin tasvirin sahibi olan kıza Cevrî Çelebi'nin Abdî'ye olan ilgisi her ikisini de hasta eder. Üzülen anneler kızın bulunması için sokak sokak dolaşırlar.

Kız, Hoca Mahmut'un kızı Rukiye'dir. Anneler bir yolunu bulup bir gece onun evinde misafir kalırlar ve uygun bir zamanda Abdî'nin tasvirini Rukiye'ye gösterirler. Kız da ona vurulur ve Abdî'yi görmek ister. Hastaların iyileşmesinden sonra çengi kılığına bürünen Abdî, Rukiye'yi de alıp onunla birlikte birkaç günlüğüne Hoca Mahmut'un yalısına gider. Orada Rukiye bu buluşmanın sebebini öğrenince Cevrî Çelebi'yi çağdırmaya karar verirler. Çelebi bazı şeylerden şüphelenerek korka korka yalıya gelir. Abdî ile Cevrî Çelebi arasındaki bazı konuşmalar kol gezen bostancıbaşının dikkatini çeker ve yalıya yavaşır. Rukiye ile Abdî gizlenirler.

Cevrî bütün bu olup bitenleri IV. Murat'a anlatır. Abdî ile Rukiye evlendirilir; Cevrî Çelebi'ye de saraydaki kızlardan birini verirler. Düğünleri yapılır. Bu arada Rukiye'nin babası Hoca Mahmut da sarayda bezirgânbaşı olur (Sakaoğlu 1994: 422-423).

Tıflı İle İki Biraderler Hikâyesi

Hasan ve Hüseyin adlı iki arkadaş, babalarından kalan serveti meyhanelerde yiyip bitirince evlenmeye karar verirler. Geçim sıkıntısına düştükleri için Danişment Baba adlı bir ihtiyarın tavsiyesi üzerine kayıkçılığa başlarlar. Hasan, bir gece kayığı ile Rumeli Hisarı'na müşteri götürürken Bebek'teki bir yalıdan gürültüler işitir. Dönüşte yaliya yaklaşan Hasan'ın kayığına bir kız atlayıverir. Bu, nişanlısı Kazazoğlu'nun hâlâ başka kadınlarla ilgisini kesmediği için nişanı bozan Narlıkapı'dan Musa Çelebi'nin kızıdır. Nişanlısı, kızın halasına elli altın vererek yaliya getirmiştir; Kazazoğlu'yla kavga eden kız kurtuluşu kaçmakta bulmuştur.

Kayıkcı Hasan kızı ertesi gün babasına teslim etmek üzere odasına getirirse de arkadaşı Hüseyin onu hafifmeşrep kadınlardan sanıp sarkıntılık eder. Hüseyin'in bu hareketine kızan Hasan arkadaşını palasıyla öldürüp cesedini denize atar.

Kızı babasına teslim eden Hasan dönüşte müşteri beklerken kayığında uyuya kalır. Bu sırada karşıya geçmek için kıyıya gelen IV. Murat ile Tıflı onun kayığına binerler. Hasan başından geçenleri anlatır. Sultan, Sarayburnu'na çıkar çıkmaz kız ile babasını getirir, olayları kızdan dinler. Hasan'a, Bahçekapı'da bir ev alıp kızın çeyizini düzer ve gençleri evlendirir. Eski nişanlı Kazazoğlu ile hala da sürülürler (Sakaoğlu 1994: 265).

Hançerli Hanım

Bedestanî Halil Efendi, IV. Murat döneminin sayılı zenginlerinden olup artık ticareti bırakmış, İbrahim Bey adlı arkadaşıyla dostluk etmektedir (Hikâyenin bir örneğinin için bkz. Ek: Metin 19). Ölümünden sonra, güzellikte eşi bulunmayan oğlu Süleyman'ın etrafını çeviren birtakım serseriler onun bütün servetini kısa zamanda meyhane ve eğlence yerlerinde bitirirler. Baba dostu İbrahim Bey onu bedestendeki bir dükkâna yerleştirir. Ancak güzelliği ile dikkati çeken delikanlıyı bir gün zengin bir kadın görür ve ona âşık olur; Süleyman ise onun cariyesi Kamer'e âşıktır. Delikanlıyı işinden çıkartan Hançerli Hürmüz, annesine de bir konak satın alır.

Kamer'le Süleyman arasındaki yakınlığı sezen hanım, cariyeyi kabahatli sanıp onu nice işkenceden sonra Beykoz'daki bir ormana attırır. Durumu anlayıp kızı kurtaran Süleyman'ın bu hâlini gören Hançerli, onun da cezalandırılmasına karar verir; meddahı Emin Çelebi'ye düzdürdüğü bir hikâye de olaylar benzer şekilde cereyan ettirilir. Süleyman kuşkulanırsa da daha önceden plânlanan ada gezisine çıkmak zorundadır.

Bu sırada Sultan Murat ile musahibi Tıflı de Bekri Mustafa'nın kayığı ile Çatladıkapı'ya giderken kendilerini adaya yaklaşmış olarak bulurlar. Bu sırada eteğinin altından çıkardığı hançerini meddahının anlattığı hikâyedeki gibi, Süleyman'a saplayan Hançerli'nin onu denize attığını görürler. Tıflı hemen delikanlıyı Ahırkapı'ya çıkararak tedavisiyle ilgilenir; sonra da Hançerli'nin intikamından korumak amacıyla onu ticaret için önce Mısır'a sonra da Trabzon ve İran'a gönderir.

Tıflı, bir gün Hançerli'nin işlerini hikâye hâline getirip Sultan'a anlatır. Bunun üzerine Hançerli'nin konağı basılıp kendisinin Mısır'a sürülmesi kararlaştırılır; ancak Süleyman'ın ricasıyla affedilen Hançerli, Kamer'i azat ettiği gibi bütün malını da onunla Süleyman'a bağışlar. Gençler evlendirilir ve delikanlı saraya nedim olur (Sakaoğlu 1994: 547).

Kısaca 'İstanbul Hikâyeleri' diyebileceğimiz yazılı kaynaklarda pek az İstanbul dışı mekânlar görülür. Hikâyelerin adlandırılmasında bunu bir sebep olarak kabul edebilir miyiz?

SIRA SİZDE

Özet

Dede Korkut Hikâyelerini Tanımak

Dede Korkut hikâyeleri aynı kahramanların maceralarının anlatıldığı fakat birbirinden bağımsız on iki hikâyeden oluşmaktadır. Hikâyelerin IX. ve XI. yüzyıllar aralığında oluştuğu ve XV. yüzyılın sonunda, yazıya geçirildiği görüşü yaygındır. Ancak, daha önceki zamanların tarihî kaynaklarında hem Dede Korkut'tan, hem de diğer hikâyelerdeki kahramanlardan bahis vardır. *Câmiü't-tevârih*, *Dürerü't-ticân*, *Selçuknâme* ve *Târih-i âl-i Selçuk* bu eserlerden bazılarıdır. Biri Dresten'de, diğeri de Vatikan'da olmak üzere iki yazması bulunan Dede Korkut hikâyelerinin konusunu, Oğuzların kendi aralarındaki mücadeleler, olağanüstü güçlerle mücadeleler ve komşularıyla olan mücadeleleri oluşturmaktadır. Hikâyelerin geçtiği coğrafi alan Hazar Denizi'nin doğusu ve batısıdır. Doğusunda geçen yerler arasında *Kazılık Dağı*, *Ala Dağ*, vb. yerler ilk aklımıza gelenlerdir. Hazar Denizi'nin batısında ise bu bölge *Azerbaycan* ve *Türkiye'nin Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi*'dir.

Bugün Anadolu'da Dede Korkut hikâyelerinin bazıları *Bey Barı*, *Ak Kavak Kızı*, *Bey Böyreğ*, *Babörök* gibi adlarla masal olarak yaşamaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleriyle Halk Hikâyeleri Arasındaki Benzerliği İfade Etmek

Dede Korkut hikâyeleri Anadolu'da destandan halk hikâyesine geçişin basamağında duran anlatımlardır. Onlarda hem destan unsurlarını, hem de halk hikâyesinin özelliklerini görmek mümkündür. Dede Korkut hikâyeleri ile halk hikâyelerinin benzerliklerini biçim ve konu olarak iki grupta değerlendirebiliriz.

Biçim olarak her iki anlatmanın da nazım nesir karışık olması ün büyük benzerliktir. *Kül tepeçük olmaz, güyegü oğul olmaz, At ayağı küllüg ozan dili çevük olur* gibi formel unsurlar her ikisinde de ortaktır.

Dede Korkut hikâyeleriyle halk hikâyeleri konu bakımından birbirlerine çok benzerler. Her iki anlatmada konular kahramanlık veya sevdadır. Her iki hikâyenin kuruluş sistemi, epizot yapısı ve motifleri aşağı yukarı birbirinin aynıdır. Çocuksuzluk, kahramanın büyümesi, kahramanlık yapması, âşık olması ve mücadele etmesi bunlar-

dan bazılarıdır. Kahramanların açları doyurması, yanlarında kırk yiğidinin veya kırk ince belli kızın bulunması; toplumsal yas âdetleri, antlar, insan başından kale yapmak gibi motifler de her iki hikâyede ortak olan unsurlardır.

Halk Hikâyeleri İle Meddah Hikâyeleri Arasındaki İlişkiyi Açıklamak

Halk hikâyesi geleneği içinde önemli bir yeri olan Meddah hikâyeleri Türk kültüründe XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. Bir kısım halk hikâyesi anlatıcılarına da meddah denmesi, (Behçet Mahir gibi) iki tür arasındaki benzerliğin boyutlarını önceden dikkatlerimize sunar. Bugün bile Doğu Anadolu Bölgesi'nde halk hikâyesi anlatanlara "meddah" denilmektedir. Her iki türün benzer yanlarının yanında farklı yanlarının da olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Halk Hikâyeleri ve Kitabi Mensur Realist İstanbul Hikâyeleri Arasındaki Benzerliği Açıklamak

Edebiyat terminolojisinde *Kitabi*, *Mensur*, *Realist İstanbul Hikâyeleri* olarak adlandırılan hikâye şekli XIX. yüzyılda meydana gelmiştir. Bu türün oluşmasında hem hikâye anlatıcısının, hem de dinleyicisinin hayalden gerçeğe geçme isteği etkili olmuştur. Realist İstanbul hikâyelerinin tamamı IV. Murat döneminde İstanbul'da geçer. Hikâyelerin konusu sevgidir. Âşık kahraman, sevgilisine kavuşma yolunda yaşadığı küçük maceralardan sonra muradına erer. Zaman zaman entrikaların da yer aldığı hikâyelerin kahramanları gerçek hayattan alınmış kişilerdir. Masal ve halk hikâyesi gibi anlatımlarda karşılaştığımız olağanüstülüklerin yerini bu metinlerde tesadüfler almıştır. Hikâyeler, bu yönüyle masal ve halk hikâyesinden ayrılıyorsa da, sonuç olarak masala benzemektedir. Çünkü bütün hikâyelerin sonunda kötüler cezalandırılmakta, iyiler ise ödüllendirilmektedir. Hikâyelerdeki kahramanlar gerçek hayattan seçilmiştir. Hatta bu kahramanlardan birisi de Sultan IV. Murat'tır. Hikâyelerin dikkat çeken bir başka yönü de anlatım ve hikâye ediş tarzıyla birbirine benzemesidir.

Kendimizi Sınavalım

1. Dede Korkut Kitabı'nı ilk bulan Batılı bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. E. Rossi
 - b. H. F. Von Diez
 - c. H. O. Fleischer
 - d. W. Radloff
 - e. W. Thompsen
2. Aşağıdakilerden hangisi Dede Korkut üzerinde çalışan araştırmacılardan biri **değildir**?
 - a. Güllü Yoloğlu
 - b. Muharrem Ergin
 - c. Orhan Şaik Gökyay
 - d. Saim Sakaoğlu
 - e. Muhan Bali
3. Dede Korkut hakkında herhangi bir bilgiye **rastlamadığımız** eser aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Selçuknâme
 - b. Şecere-i Terâkime
 - c. Kutadgu Bilig
 - d. Dürerü't- Ticân
 - e. Câm-ı Cemâyin
4. Dede Korkut hikâyelerinden hangisi bugün Anadolu'da canlı olarak yaşamaktadır?
 - a. Dirse Han Oğlu Boğaç Han
 - b. Begil Oğlu Ermen
 - c. Kam püre Oğlu Bamsı Beyrek
 - d. Uşun Koca Oğlu Seğrek
 - e. Salur Kazanın Evinin Yağmalanması
5. Aşağıdakilerden hangisi Dede Korkut kitabı ile halk hikâyelerinin ortak özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Kırk ince belli kız
 - b. Av avlamak kuş kuşlamak
 - c. Açların doyurulması
 - d. Kırmızı renkli elbiseler giyinme
 - e. İnsan başından kale yapma
6. I. Bayezid döneminde yaşayan meddahlık geleneğinin bilinen **ilk** temsilcisi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Kör Hasan
 - b. Kör Hafız
 - c. Nakkaş Hasan
 - d. Derviş Mehmet
 - e. Hasan Efendi
7. Fütüvvetnâme'de meddahlar kaç'a ayrılır?
 - a. 2
 - b. 3
 - c. 4
 - d. 5
 - e. 6
8. Aşağıdakilerden hangisi Kitabî Mensur Realist İstanbul hikâyelerinden biri **değildir**?
 - a. Sansar Mustafa
 - b. Tilki Selim
 - c. Tayyazâde
 - d. Hançerli Hanım
 - e. Cevri Çelebi
9. Kitabî Mensur Realist İstanbul hikâyelerinde olaylar hangi Osmanlı Padişahının döneminde geçer?
 - a. I. Mahmud
 - b. IV. Murad
 - c. III. Mehmed
 - d. II. Mahmud
 - e. III. Murad
10. Aşağıdakilerden hangisi kitabî mensur realist İstanbul hikâyeleri üzerinde çalışma yapan araştırmacılardan biri **değildir**?
 - a. Özdemir Nutku
 - b. Mustafa Cemiloğlu
 - c. Saim Sakaoğlu
 - d. Şükrü Elçin
 - e. Pakize Aytaç

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız doğru değil ise, “Halk Hikâyeleri-Dede Korkut Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. e Yanıtınız doğru değil ise, “Halk Hikâyeleri-Dede Korkut Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. c Yanıtınız doğru değil ise, “Tarihi Kaynaklarda Dede Korkut Hikâyeleri bölümünü tekrar okuyunuz.
4. c Yanıtınız doğru değil ise, “Yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. d Yanıtınız doğru değil ise, “Dede Korkut Hikâyeleri ve Halk Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. a Yanıtınız doğru değil ise, “Halk Hikâyeleri Meddah Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. c Yanıtınız doğru değil ise, “Halk Hikâyeleri Meddah Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. b Yanıtınız doğru değil ise, “Kitabi Mensur Realist İstanbul Halk Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. b Yanıtınız doğru değil ise, “Kitabi Mensur Realist İstanbul Halk Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. b Yanıtınız doğru değil ise, “Kitabi Mensur Realist İstanbul Halk Hikâyeleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Avrupalı doğubilimciler yüzyıllarca Anadolu’yu olduğu kadar Orta Doğu’yu ve daha uzakları adım adım dolaşmışlardır. At sırtında dağları aşmışlar, ilkel taşıtlarla yolculuk etmişlerdir. Amaç, kendilerince kapalı bir dünya olan farklı yerleri gezip görmek, onlar hakkında bilgi toplamaktır. Bu arada yazmalar gibi Batılılar için önemli eserler de satın alıp ülkelerine götürülmüştür. Bu eserlerin satıcıları gerçek değerini bilmedikleri için satmakta bir sakınca görmemişlerdir. Dede Korkut yazmaları da bu yolla yurt dışına çıkarılmıştır.

Sıra Sizde 2

Kültürlerin değer verdiği sayılar vardır. Türkler; 3, 7, 40 ve 70 sayılarını öne çıkarırlar. Ayrıca; 9, 16, 41 ve 101 sayıları da kullanılır. Ancak bu sayıların kullanıma yerleri de farklı farklıdır. İnce belli kızların sayısı, bir güçlülük, bir gösteriş işaretidir. Böylece yanında o kızları bulunduran hatun, çevresinde daha etkili olacaktır. Ancak halk hikâyelerindeki kadınların yanlarında genç kız bulundurmaları ara sıra görüle bile bunların sayısı hiç bir zaman kırk olmamıştır.

Sıra Sizde 3

Meddahlık aslında bazılarının mesleği ise de, bazılarının da severek yaptıkları, herhangi bir karşılık beklemedikleri bir iştir. Bunun sonucu olarak da farklı mesleklerden ve eğitim seviyelerinden insanlar bu işle ilgilenmişlerdir. Günümüzün amatör müzecileri, amatör koleksiyoncuları da farklı farklı dünyaların insanlarıdır. İllerimizdeki musiki koroları, halk oyunu ekipleri de benzer şeyleri yapmaktadırlar.

Sıra Sizde 4

Bu hikâyelerin tamamına yakınının mekânı İstanbul’dur. Ayrıca bu hikâyeler basılı metinler hâlinindedir. 1850’li yıllarda Anadolu’nun neresinde bu kitaplar basılacak veya bu İstanbul’da basılacak olan kitapları nerede kimler bulup okuyacaktır? Bize göre bu hikâyeler bütünyle İstanbul’a özgü bir koleksiyondur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Alptekin, A. B. (1993). “*Dede Korkut Hikâyeleri ile Halk Hikâyelerinin Münasebetleri*”, **Türk Kültürü Araştırmaları / Prof. Dr. Şükrü Elçin Armağanı**. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1999). **Hikâye Araştırmaları 1, Kırmanşah Hikâyesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. - N. Coşkun (2006). **Çıldırli Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)**. Ankara: Çıldır Belediyesi Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2008). “*Doğu Anadolu Bölgesinde Anlatılan Halk Hikâyelerinde Dede Korkut Hikâyelerinin Etkileri*”, **Türk Dili**, (683), Kasım, 413-422.
- Aslan, E. (1975). **Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aytaç, P. (2003). **Realist Halk Hikâyelerinden Tayyarzâde Hikâyesi ile Hançerli Hanım Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi**. Ankara: [m.y.]
- Baha, A. (1931). “*Oğuz Destanından Bey Böyrekê Dair*”, **IV, Bartın Gazetesi**. (312), 21 Eylül 1931, 3; (313), 28 Eylül 1931, 3; (314), 5 Teşrinvevvel 1931, 3.]
- Boratav, P. N. (1946). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Çelik, Y. (1999). **Hançerli Hanım / Hikâye-i Garibes**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (1995). **Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Elçin, Ş. (1969). “*Kitabi, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 1 (1), Mart, 74-106.
- Ergin, M. (1994). **Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1993). **Dedem Korkudun Kitabı**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Görkem, İ. (2000). **Çukurovalı Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (2009). **Türk Kültürüne Eleştiri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, F. (1986). **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nutku, Ö. (1996). **Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1994). **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul: Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1994). **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul: Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1994). **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul: Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1994). **İstanbul Ansiklopedisi** C. 6, İstanbul: Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1994). **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul: Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1998). **Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar**. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Tural, S. K. (1998). “*Dede Korkut Destanlarında Aile*”, **Türk Dili**, (533), Ocak: 1-4.
- Türkmen, F.-M. Cemiloğlu (2009). **Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EK: METİNLER

EK: METİNLER

METİN 1: BEHÇET MAHİR'DEN MASAL

Bilgi: Erzurumlu Meddah Behçet Mahir, *Eşref Bey* hikâyesinde çok bilinen bir hayvan masalını anlatır. Metni, yazı dilimize aktararak aşağıya alıyoruz.

Bir arslan, bir kurt, bir tilki üçü birbiriyle kardeş olmuşlar. Günün birinde kurt ile tilki, aslana diyorlar ki:

“Aslan kardeş, biz acıktık. İçimizde kral sensin, büyük sensin, karnımızı doyur.”

Aslan:

“Öyleyse gelin. “

Aslan önde, kurt ile tilki peşinde, dalarlar öküz sürüsüne. Bir öküzü yıkıp parçalarlar. Sonra da mağaralarına korlar.

Sonra bir koyun sürüsüne dalarlar, oradan elde ettikleri koyunu da mağaraya getirirler.

Üçüncü olarak bir kaz avlarlar, onu da mağaraya getirirler.

Ardından aslan kurda der ki:

“Kalk bakalım! Haydi, bunları taksim et.”

Kurt der ki:

“Aslan kardeş, öküz senin, koyun benim, kaz da tilkinin.”

Aslan:

“Ne diyorsun ulan?”

Nasıl aslan kurda bir pençe vurmasıyla, kurt döner döner ve yere yığılır. Daha sonra tilkiye der ki:

“Haydi, sen taksim et.”

Tilki der ki:

“Aslan kardeş! Sabah kahvaltın, öküz olsun; öyle yemeğin, koyun olsun; akşam yemeğin de kaz olsun.” der.

Bu defa aslan tilkiye der ki:

“Yahu, sana hiçbir şey kalmadı.”

Bunun üzerine tilki der ki:

“Canın sağ olsun, senden kemik artarsa bana yeter. Artmazsa ne yapayım, canım sağ olsun.”

Aslan:

“Aferin!” dedikten sonra sorar:

“Sen bu taksimi kimden öğrendin?”

Tilki kurdu gösterir ve;

“İşte şu yatan kardeşten...” (Sakaoğlu vd. 1999: 10).

METİN 2: ÂŞIK GARİP'TEN EFSANE

Bilgi: Âşık Garip'in annesine kavuşturulmasında ve görmeyen gözünün tedavi edilmesinde Hazreti Hızır'ın tavsiyelerini içine alan bölümü şöyledir:

“Bin ata!” dedi.

Bindi. Giderken;

“Yum gözün!” dedi.

Yumdu.

“Aç!” dedi.

Açtı. Baktı ki öğle vaktinde Karz(s) dedikleri şehre gelmişler. Namaz kılıp, yine bindiler.

“Yum gözün!” dedi.

Yumdu.

“Aç!” dedi.

Açtı. Gördü ki, ikinci vaktinde Erzigan (Erzincan) şehrine gelmişler. Namaz kılıp, yine bindiler.

“Yum gözün!” dedi.

Yumdu.

“Aç!” dedi.

Açtı. Gördü ki, kızın şehrine gelmişler. Oğlanı anasının sâkin olduğu konağın kapısı önüne iletip, attan indirip metâmı eline verip kendinin Hızır Aleyhisselâm olduğunu bildirip eline bir şişe verip eyitti:

“Vâlidenin gözleri, senin için ağlayı ağlayı görmez oldu. Şunu hediye ile; gözüne koysun, yine evvelki gibi ola.” dedi.

Oğlan ta'zim ile ellerin ayağını öpüp aldı. Suâl eyledi ki;

“Bezîrgân kızı şimdi ne hâlde ve bize nasip ola mı?” dedi.

Hızır Aleyhisselâm eyitti:

“Bir padişah oğluna gidiyor. Bu gece, kınasıdır velâkin gam yeme senindir.” deyip gâip oldu. Oğlan kapıyı çaldı.” (Kaya- Koz 2000: 86-87).

METİN 3: HİKÂYET-İ ÂSUMÂN İLE ZEYCÂN BEYAN

Zaman-ı evvelde bir padişah var idi. Padişahın bir kethüdası var idi. İkisinin dahi zürriyeti dünyaya gelmedi deyü düşünürken günlerden bir gün bir derviş geldi. Keşkülü önüne kodu.

“Behey derviş! Derdime dert merdime mert olmazın.” dedi.

“Beyim ne derdin var?”

Bey eyitti:

“Bak giden kariya, üç dört tane çocuğu var. Bunların birini Tanrı bana yere idi ne olur?”

“Ya beyim derdin o mu?” dedi.

“Ya ondan büyük dert olur mu?”

“O, kolaylı bir şeydir.”

“Sen benim derdime dert olduktan sonra dahi ben dünyada bir şey istemem.

“Ya beyim! Murad Suyu’nun kenarına gidersin. Bir kurban kesersin. Andan bir nar zuhur eder. İkinizin inşaallah zürriyeti dünyaya gelir.”

Ol zaman kurbanı alıp Murad Suyu’na vardılar. Sabah namazını onda kıldılar. Ba’de kurbanı kesip suya bıraktılar. Andan iki dalga koptu. Arasında bir nar zuhur etti. Andan Derviş İsmail ol narı alıp beyin yanına geldi. O narın yüz tanesi var idi. Ellişer tane aldılar.

Bey eyitti:

“Bundan ne hâsıl olur?” dedi.

Konuk eyitti:

“Dokuz ay on gün deyince ikinizin zürriyeti dünyaya gelir.” Dedi. Eğer oğlan olur ise adını Âsumân koyasız, kız olur ise adını Zeycân koyasız; birbirinden ayrılmayasız.”

El kaldırıp dua ettiler. Bunlar, âmin derken Konuk ol yerden sır oldu, nereye gittiğini kimse görmedi. Şimdi bunlar birbirlerine baktılar, yürekleri aşk oduna yaktılar.

Bey eyitti:

“Konuk nice oldu?”

Derviş İsmail eyitti:

“Gâib oldu.”

Bir gün, beş gün der iken dokuz ay on gün oldu. Beyin bir kızı oldu. Beye müjde ettiler, müjdelerini verdi.

Biz gelelim Derviş İsmail’e. Anın dahi bir oğlu oldu, adın Âsumân kodular ve kızın adını Zeycân kodular. Bunlara bir büyük donanma ettiler. Bu çocuklar dört yaşına girdiler. Zeycân ile Âsumân’ı bir hocaya verdiler. Yedi sene okudular. Ta ki on dört yaşına girdiler, birbirlerini ol kadar severlerdi ki ayrılmanın imkânı yoktur. Bunların arasına bir Cazı Karı girdi. Ziyade ihtiyar, beli bükülmüş, dişi dökülmüş, elinde değnek ol beyin yanına geldi, beye eyitti:

“Bunlar iki kardaş mıdır?”

Bey eyitti:

“Oğlan, kızın lalasıdır.”

Ol karı eyitti:

“Efendim, ateş [ile] penbenin şakası olur mu?” deyince bey anladı, ol karı dahi kalktı gitti.

Sabah oldu, kızı başka hocaya verdiler. İki hasreti birbirinden ayırdılar. Beş sene birbirlerini görmediler. Amma günlerde bir gün, cuma gün, Âsumân camiye giderken ol kocakarı Âsumân’ın önüne düştü. Amma Âsumân ol karıyı bilmez di.

Kocakarı eyitti:

“Oğlum, nereye gidersin?”

Âsumân eyitti:

“Cuma kılmaya giderim.” dedi.

Ol karı eyitti:

“Sana haber vereyim. Bir yer vardır, var anda abdest al gör ki dünyanın ne olduğunu bilesin.”

Âsumân eyitti:

“Göster varayım, abdest alayım.” dedi.

Hemen kocakarı eyitti:

“Gel gidelim.”

Beraber saray bahçesine geldiler. Ol karı, bahçe kapısını açık olduğunu bilirdi. Âsumân’ı bahçe kapısından içeri koydu, andan kocakarı bıraktı gitti. Andan

Âsumân gördü ki bahçe içinde kırk kurnadan su akar. Zeycân seyre bakar. Hemen Âsumân kavuğunu çıkarıp abdest alırken Zeycân gördü Âsumân'ın perçemini, ah edip dedi ki:

“Ya Rab, helalinden şu yiğidi bana nasip eyle” dedi.

Âsumân abdest alıp tamam etti. Zeycân'ı ...[metinde eksiklik var]. Bunlar birbirlerine acaib muhabbet ettiler. Oğlan aşkından kendini şaşırıp nereye gideceğini bilmedi. Kız bu oğlanın hâlini görüp çağırdı. Oğlana bir ağır yağlık ile cevâhir küpesin verdi. Oğlan;

“Elveda sultanım.” deyip yola revân oldu, amma aşkıdan gözleri kanla doldu. Gün ve gün saat saat sarardı soldı. Anası bu hâli görüp;

“Oğlan sana ne oldu?” dedi.

Arası bir zaman geçti, okuyup yazmaktan el çekti. Ananın babanın beli büküldü. Amma anası bir gün eyitti:

“Oğlum, sana ne oldu?” dedi.

Oğlan ah edip gözleri yaşla doldu.

“Babamdan bir zarar gelmez ise, sana söyleyeyim.” dedi.

“Geçen cuma gün camiye giderken önüme bir kocakarı düştü, eyitti. ‘Oğlum nereye gidersin?’ dedi. Ben eyittim. ‘Abdest almaya giderim.’ Ol karı eyitti ‘Sana bir yer haber vereyim, var anda abdest al’ deyip beni saray bahçesine götürdü. Gayet büyük bahçe idi. Kırk kurnadan su akardı. Anda abdest almışım, sararıp solmuşum, anda bir kız görmüşüm. Ne okurum ne yazarım, mecnun gibi gezerim.” deyicek, anası eyitti:

“Eyvah oğlum! Başını sevdâya uğratmışsın. Ol kızı bilmez misin? Ol senin yavukludur. Anınla beraber bir hocada okudunuz.” dedi.

Âsumân eyitti:

“Yavuklu olmak nedir.” dedi.

Anası eyitti:

“Bir vakitte bir misafir geldi. Ol kızı yavuklu eyledi.”

Hemen Âsumân ayağına sarıldı. Sevincinden bir saat düştü, bayıldı yattı. Babası bu hâli görüp ol saat beyin huzuruna vardı. Beyin elin ve ayağın öptü.

“Nedir muradın Derviş İsmail?” dedi.

Eyitti:

“Sultânım emriniz olur ise çocukları birbirine kavuşturun.”

Bey dahi işi duydu, Derviş İsmail'den yüz çevirdi. Derviş İsmail gitti. Bey, ehli ile bir araya geldiler. Bu sohbeti münasip görmeyip ehli razı olmadı.

“Hizmetkârın oğluna münasip mi gördün, vereceksin.” dedi

Kız dahi bu kelâmları işitti, ağlamaktan gözleri kanla doldu. Beş on gün derken Derviş İsmail yine Bey'in yanına geldi. Bey:

“Ne muradın Derviş İsmail?” dedi.

Eyitti:

“Hoş malûmdur sözlerim, ağlamaktan kanla doldu gözlerim.”

Andan Bey eyitti:

“Ben senin oğluna kızımı vermem.” dedi. Derviş İsmail eyitti:

“Konuğun sözü Mevlâ'ya doğru gele.” Deyince Bey darılıp hançer çekip üzerine haml edip katledecek oldu. İç ağaları yetişip Derviş İsmail'i, Bey'in elinden alıp kaçırdılar. Ağlayıp evine geldi. Ehliyle vâfir müşavere ettiler. Âsumân bu sözleri bilmezdi ve şeriklerinin yanına gelmezdi. Saray meydanı civarında uşaklar Bey'in Derviş İsmail'e ettiği işleri söyleşirlerdi. Âsumân çocuklardan bu sözü duyup anasının yanına geldi. Anası eyitti:

“Oğlum bu gün pek melûl olmuşsun.” dedi.

Oğlan dahi;

“Bîvefâsız, yârden beni bunca zamandan beri aldarsınız.” deyip yatsı namazını kılıp yattı.

“İlahî sen bilirsin benim hâlimi, ‘âşıklık isterim.” deyip kibleye teveccüh etti. Ziyâde gaflet uykusuna daldı. Gördü ki bir hâristanda kırk tane pir ellerinde yeşil kaplı mushafları var okuyup dururlar. Âsumân dahi el bağlayıp durdu. Ollar anın hâlinden sual ettiler.

“Sultâmın âşıklık isterim.” dedi.

Ol pirlers hemen bir kadeh aşk şarabı doldurup verdiler.

Âsumân dahi içti. Âsumân gitti. Pirlers cümlesi ol yerde kaldılar. Âsumân erdi, uyandı ki olmuş, aşk ile dolmuş. Hemen kalktı, bozukçu dükkânına vardı. Bir ala bozuk yaptırdı. Eline alıp odasına geldi. Kızın firakından ah edip bozuğu eline aldı. Aşk deryâsına dalıp çalmaya başladı. Baka ne diyecek:

Âsumân eyitti:

*Nazar eylen ağalar benim hâlime
Kendi yaralarım deştin ne dersin
Böyle imiş bize Hakk’ ın fermanı
Kırklar ile devrân sürdüm ne dersin
Âşıklar pirini sever gayetten
İçirirler dolu ab-ı hayattan
Pirim bana söyler “İkra” âyetten
Aşkın kitabını açtım ne dersin
Açıldı kitabım okudum ağdan,
Aşkın sözleri ezeli candan,
Dinleyin ağalar sözümü sağdan,
Bahar seli gibi coştum ne dersin*

Biçare Âsumân ider medhini

Ciğerciğim yanar çıkmaz tütünü

Hesap ettim göğün yedi katını

Hakk’ ın hikmetinden şaştım ne dersin

Böyle deyecek aşka kendini bastırdı. Bir zaman yattı. Sonra kalktı, çarşıya gitti, rüyâsını tabir ettirdi. Amma biz gelelim Zeycân’a. Zeycân dahi kendini Âsumân’a vermeyeceklerini bildi. Gece gündüz ağlamaktan gözleri kanla doldu. Zeycân bu-gün yatsı namazını kılıp;

“Ya Rab! Bana âşıklık ver.”

deyip başını yastığa koyu yatdı. Vâkıasında Kırklar’ı gördü. El bağlayıp durdu. Pirlers buna;

“Ne muradın?” deyü sordular.

Zeycân eyitti:

“Sultânım âşıklık isterim,” dedi.

Kırklar dahi yarım kadeh âb-ı hayat verdiler, içti. Şimdi kız uyandı. Aşk der-yasına dalmış. Sabah oldu, kalktı. Gülbuy derler bir cariye var idi. Ana bir bozuk ısmarladı. Gülbuy dahi bozuğu alıp geldi. Zeycân Hanım’a verdi. Hanım bozuğu eline aldı. Bakalım ne diyecektir:

Zeycân eyitti:

*Bu gece seyrimde pervân olmuşum
Aradığım Kırklar yoludur yolu*

Elimi bağladım selâm durmuşum
 İçmişim bir kadeh doludur dolu
 Açtım sırrımı ben kime diyeyim
 Âsumân'ın yoluna canım vereyim,
 Dökeyim libâsım hırka giyeyim.
 Ko desinler bana delidir deli.
 Coşkun sular gibi akıp giderim
 Dalmışım deryaya derin giderim
 Yaradan Mevlâ'ya niyaz ederim
 Boyladığım aşkın gölüdür gölü
 Âşık olan gölde dönderir yüzer
 Yetmiş iki millet Hak deyüp gezer
 Bugün pirim bana eylersin nazar
 Cümlesi Mevlâ'nın kuludur kulu
 Âşık olan ağlar benim yârime
 Gençliğimde hizmet ettim (ben) pirime
 Anın sevdâsı da konu serime
 Zeycân âşıkların gölüdür gölü

Böyle deyip aşka kendini bastırdı. Bir zaman yattı. Câriyeleri bu hâli görüp hayran kaldılar. Amma Gülbuy Cârîye, karşısında divan durdu. Zeycân Hanım uykudan uyandı. Gülbuy Cârîye'ye eyitti:

“Var bana Harem Kethüdasını çağır.”dedi.

Gülbuy Cârîye varıp Harem Kethüdasını çağırdı. Zeycân Hanım'ın huzuruna geldi. Zeycân Hanım eyitti:

“Babama benden selâm et. İki ellerini bûs ederim. Bey babam uşaklara emredip Murad Suyu'na sahraya gideceğim, dedi.

Harem Kethüdası;

“Baş üzre!”

deyip Bey'in huzuruna varıp selâmdan sonra bu cevapları söyledi. Bey dahi emretti. Kolcular hazırlandı. Cümlesi birden Murad Suyu'na vardılar. Otakları herkes yerli yerine koydular. Safalarında oldular. Gülbuy Cârîye, Zeycân Hanım'ın eline bozuğu verdi. Babası kızın elinde bozuğu gördü. Şimdi Zeycân Hanım eyitti:

“Babama göstereyim, bozuğun manâsını bildireyim.” deyip bozuğu eline aldı; bakalım ne diyecektir:

Zeycân babasına söyledi:

Bilir misin baba benim hâlimi
 Böyle imiş bize Hakk'ın fermânı
 Aradım da buldum pirim geçen gün
 Kırklar ile devrân sürdüm geçen gün
 Devletinde baba süresin demi
 Sevdiğimden cüdâ düşürme beni
 Mevlâ' ma emanet vermişim seni
 Kafesimde yârim gördüm geçen gün
 Yârimin cemâli benzer güneşe
 Söyletme Zeycân'ı yaksm ateşe
 Mevlâ' nın yazısı hep gelir başa
 Pervâneyim nâra döndüm geçen gün

Böyle deyüp aşka kendini bastırdı. Bir zaman yattı. Neyleyelim çok sözü... Bey, çünkü bu hâli görüp kalktı. Bir şair bulmaya gitti. Acem içinden çok şairler gelmiş idi. Bey eyitti:

“Şal kızımı basarsa ona vereyim.” dedi.

Biz gelelim Âsumân’ a...

Bey’in Harem ile Murad Suyu’na gittiğini duydu. Şimdi Âsumân yola revân oldu, Murad Suyu’na vardı. Anda gördü ki çok Acem şairleri gelmiş. Âsumân, başına bir Acem şah sarıp vardı. Ama Âsumân’ın kaşları ziyâde kara idi. Gördü ki Bey karşıda oturur. Vardı Bey’in yanına selâm verdi. Bey dahi selâmın aldı. Hâlini hâtırını sordu.

“Oğlum nereden gelirsin?”

Âsumân eyitti:

“Ben Acem içinden gelirim, şairim sultânım.” dedi.

Çünkü Bey şair aramaya gidecek oldu idi, hazır ayağına geldi. Bey eyitti:

“Ey şair! Haremde bir câriyem var. Anınla karşı karşıya söyleşesin.” dedi.

Âsumân eyitti:

“Ben misafirim sultânım Ol evvel söylesin, biz de karşılık verelim.” dedi. Kız anı gördü ki bir derviş âdem.

“Ne olacak ben anı iki deyiş ile bağlarım.” dedi. Şimdi Zeycân bozuğu eline aldı, bakalım ne diyecektir?

Zeycân eyitti:

Âşık isen ver suval

Senden bir haber isterim

Seni âşık kim eyledi

Pirinden bir haber isterim

Âsumân eyitti:

Dalmışım deryaya derin

Sana kurban olsun serim

Bana sual mi sorarsın

Kırklar’dır benim pirim

Zeycân eyitti:

Sazım söyler bende bende

İmtihan olalım bu yerde

Kırklar vatanı nerede

Senden bir cevap isterim

Âsumân eyitti:

Seni gördüm nazarımda

Yusuf Ken’an pazarında

Eğer Kırklar’dan sorarsan

Gördüm şehid mezarında

Zeycân eyitti:

Âşıklar kendi hâlinde

Söylenir Hakk ın dilinde

Ne gördün Kırklar elinde

Senden bir cevap isterim

Âsumân eyitti:

Şöyle divanımı kurdum

El bağlayıp divan durdum

Eğer Kırklar’dan sorarsan

Ellerinde kitap gördüm

Zeycân:

Hızır atına bindirdi

Kula yardımcı gönderdi

Dört kitabı kim ona verdi

Senden bir cevap isterem

Âsumân:

Budur âlemin sahibi

Cümlemiz Hakk' a tâbi

Bana sual mi sorarsın

Cebraîl indirdi kitabı

Zeycân:

Âşıklar böyledir dertlidir

Söyleyip giden atlıdır

Cebraîl kaç kanatlıdır

Senden bir cevap isterem

Âsumân:

Ben çekerim ah ile zar

Bu gün dünya başımda dar

Bana Cebraîl' i mi sorarsın

Üç yüz altmış kanadı var

Zeycân:

Melekler nuru gözdedir

Cenneti gülden bezedir

O kanatlar kaç endazedir

Senden bir cevap isterem

Âsumân:

Çekticeğim ah ile zardır

Kadir Mevlâ'm kuluna yârdır

Bunca şey bilmedim mi

Kanatlar beraberdir

Zeycân:

Pirlerin himmeti bende

Âşıkların yüzü sende

Şehitlerin canı ne yerde

Senden bir cevap isterem

Âsumân eyitti:

Ateşlere yaktın beni

Bu cihana vermem seni

Cennette bir kuş yaratmış

Kursağında şehid canı

Zeycân:

Âşıklar sözü mülâyimdir

Şimdi izzette payımdır

Baykuş ne yer ta' yındır

Senden bir cevap isterem

Âsumân:

Ana üç koç ta'yındır

Biri baş çekmiş gider

Birin yer ikisin azat eder
Al haberi Zeycân Hanım

Zeycân:

Ol nedir ki üç ayaklı canı yok
Ol nedir ki kırk kolu var canı yok
Ol nedir ki beli bükük canı yok
Gelen geçen suval eder anı bil

Âsumân:

Ol gemidir üç ayaklı canı yok
Üstat imiş kırk kolu var canı yok
Kambur beli bükük canı yok
Gelen geçen seyran eder al haberi

Zeycân:

Ol nedir ki dağı taşı dinlemez
Ol nedir ki vatanını beklemez
Harbi çoktur padişahlar dinlemez
Bu cihanı gezip yürür onu bil

Âsumân:

Ol Murad Çayıdır dağı taşı dinlemez
Akıp gider mekânını beklemez
Harbi çoktur padişahlar dinlemez
Bu cihanı gezüp yürür al haberi

Zeycân:

Ol nedir ki dost ile dostluk olmaz
Ol nedir ki ta temeli bulunmaz
Ol nedir ki kılınç ile alınmaz
Günde bin can helak ider onu bil

Âsumân:

Ol deryâdır dost ile dostluk olmaz
Yedi kattır da temeli bulunmaz
Kabil değil kılınç ile alınmaz
Günde bin can helak ider al haberi (*Zeycân canım*)

Şimdi kız bağlandı. Âsumân eyitti ki:

“Sultânım ben kulunu çırağ eyle.” dedi.

Bey eyitti:

“Kulazehoş’a varalım. Anda âlimler vardır. Eğer söylediğiniz sözler gerçek ise, sana kızım vereyim.” dedi.

Kalkıp atına binip Kulazehoş’a giderken gördüler ki karşıdan bir kara atlı gelir. Baktı bir efendi. Hemen atından inip efendinin üzengisine sarıldı. Ahvâli anlattı. Efendiye sandaliye kurdular. Etbâlar karşı divan durdular. Efendi sual etti:

“Nedir kavganız?”

Bey eyitti:

“Sultânım bu perde ardında duran benim kızımdır. Bunların ikisi de âşıktır. Amma şaka ile dedim ki ‘Kızımı kim basarsa ana vereyim.’ dedim. Şimdi kızım basıldı.” dedi.

Âsumân dahi efendiye iki hane türkü söyledi. Efendi Bey’e anlattı:

“Söz de bunun kız da bunundur.” dedi. “Birbirinden ayırman. Yoksa vebâlin çekersin.” dedi.

Andan efendi, atına bindi gitti. Şimdi bu oğlanın ellerini arkasına bağladılar. Bey eyitti:

“Murad Suyu’na atın.” dedi evine gitti.

Şimdi Âsumân, Bölükbaşı Hasan Ağa’ya eyitti ki:

“Aman ağalarım! Koyuverin, abdest alayım. İki rekât namaz kılalım. Andan sonra hasım olan kız ile iki hane türkü söyleşelim. Andan suya atın.” dedi.

Şimdi oğlanın ellerini çözdüler. Abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Mevlâsı’na niyâz etti. Niyâzı kabul oldu. Kalktı kızın yanına vardı. Bakalım Âsumân ne diyecektir:

Âsumân eyitti:

Aman ey sevdiğim geldim yanına

Kerem eyle bana imdadın olsun

Bey baban kast etti benim canıma

Kerem eyle bana imdadın olsun

Zeycân eyitti:

Dağdan mı indin hey cinli

Beni almak mı zâlim niyetin

Sevdiğine kul olasın

Beni sarmak mı zâlim niyetin

Âsumân eyitti:

Ecel erişti ok ile yaya

Ölüm bakmaz yohsula baya

Götürürler beni atarlar çaya

Kaldır perdeyi nazarın olsun

Zeycân eyitti:

Oğlan senin suçun çoktur

Kaçmasına kabil yoktur

Sana ölüm müstehaktır

Beni almak mı zâlim niyetin

Âsumân:

Beni öldürüp girme kanıma

Sen meleksin düşmez şanına

Ben kendi... yanına

Kaldır perdeyi zâlim nazarın olsun

Zeycân:

Oğlan Âsumân’ı ararım

Dertli sinemi sararım

Oğlan vatanın sorarım

İkrar etmek mi niyetin

Âsumân eyitti:

Vatanım sorarsan Kulazehoş’tur

Sen bunda gelmişsin kafesin boştur

Âsumân’ın nişânın cevâhir taşır

İstemem efendim al senin olsun

Âsumân böyle deyince Zeycân Hanım’ın aklı başından gitti. Kendine mâlik olamayıp hemen bölükbaşı ağalara birkaç beyit söyledi.

Zeycân eyitti:

Bölükbaşı belki sevdiğim ola

Mevlâ’yı seversen kıyman Âsumân’a

Götürmen sevdiğim ben de giderim

Babamın ekmeğini haram ederim

Zeycân:

Hasan Ağa sana gerdanlığım vereyim

Yusuf Ağa sana küpemi vereyim

Mahmut Ağa sana bileziğim vereyim

Mevlâ'yı seversen kıyman Âsumân'a

Zeycân Hanım böyle deyince, Âsumân olduğunu bildiler ve kızın ikrar ettiği şeyleri aldılar. Oğlanı kızın yanına saldılar. Âsumân ile Zeycân bir saat konakta kaldılar. İmdi ayrılık zamanı geldi. Şimdi Âsumân ile Zeycân karşı karşıya gelip sazları ellerine aldılar. Bakalım birbirlerine ne söyleyecekler, beyân:

Âsumân söyledi:

Ayrılık günleri ey melek sîmâ

Adulara verme sakın gülümü

Varam biraz gurbet ellerde kalam

Hak nasip ederse ben gine gelem

Zeycân eyitti:

Meğer civan bana gönül vermedin

Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Girip bahçedeki gülüm dermedin

Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Âsumân eyitti:

Nazar eyle gözümde akan yaşıma

Cellatların divan durdu karşıma

Bak neler geldi garip başıma

Ya ben nice bahçedeki gülü dereyim

Zeycân eyitti:

Kara bahtım şu cihanda gülmedim

Gözlerimden kanlı yaşı silmedim

Canım çıksın sen olduğun bilmedim

Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Âsumân eyitti:

Güzel olan âşıkını güldürür

Gizli sırlarını yâre bildirir

Beyân etsen zâlim baban öldürür

Ya ben hâlimi kime söyleyeyim

Zeycân eyitti:

Civan bana hatırcığın kalmasın

Benim babam bir murada ermesin

Benden gayrı evlât yüzü görmesin

Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Âsumân:

Ey efendim severim seni candan

Didelerim doldu yaş ile kandan

Ölmeğince geçmem güzelim senden

Ahdım olsun şu ikrarda dur

Zeycân:

Şimden sonra zevk-i sefa etmeyem

Zülüflerimi tel tel edip burmayam

Senden gayrısına meyil vermeyem

Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Âsumân:

Cüdâ düştüm şahinimden yâr
Ahdına dur güzelim dokunma sar
Unutma âşkın gözden gör
Gidem de eğlenem belki bir zaman

Zeycân:

Canım fedâ kıldım sen de bilirsin
Korkarım ki gurbet elde kalırsın
Va'd ver güzelim ne dem gelirsin
Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Âsumân:

Zâlim lâl eyledin benim dilimi
Terk eyledim vatanımı elimi
Yedi yıl kadar gözle yolumu
Mevlâ'm ömür versin gine gelirim

Zeycân:

Kâr eyledi cana şirin sözlerin
Adûlardan kendi kendim gözlerim
Yedi yıl ömrüm yolun gözlerin
Var sevdiğim Mevlâ'm selâmet versin

Andan sonra Âsumân yola revân oldu. Murad Suyu'nu geçti. Amma Bey de evine geldi. Bölükbaşılara biraz altın bahşeyledi.

Şimdi biz gelelim Âsumân'a... dedi, "Varayım, anam babam ile elvedâ edeyim." deyip köprüyü geçti. Zeycân'ın önüne geldi. Sazını aldı. Bakalım şimdi Âsumân ne dedi?

Âsumân söyledi:

Canım fedâ olsun baş ile
Doğru söyle yârim hoşnut oldun mı
Acı tatlı muhabbetler söyledim
Acep yârim benden hoşnut oldun mı?
Bunca sene seyran ider uşaklar
Benim sineme urdı hançer bıçaklar
Al yeşil dürlü dürlü çiçekler
Acep yârim benden hoşnut oldun mı
Yüreğimde yanar aşk ile nârım
Arşa direk oldu âh ile zârım
Âsumân ağlar kaldı gül yüzlü yârim
Acep yârim benden hoşnut oldun mı?

Andan sonra evine geldi, içeri girdi. Sofra meydanında vâlidesi bir köşede babası bir köşede ağlaşıyor. Sazını sakladılar. Vâlidesi gördü, molla kavuğun çıkarmış, tebdil olmuş. Ah edip "Oğlum" deyü ağladı. Âsumân bakalım babasına ne dedi?

Âsumân eyitti:

Bilir misin baba benim hâlimi
Mevlâ'ma emanet ettim canımı
Arzuladım geldim anamı babamı
Bugün sizden izin almaya geldim
Kaleli bin asker ile derildi
Kismetimiz gurbet elde verildi

Kaleli Bey hışım eyleyip darıldı
 Baba sizden izin almaya geldim
 Şahin uçurdular havadan
 Bülbül gibi kaldırdılar yuvadan
 Unutmayın beni hayır duadan
 Canım baba izin almaya geldim
 Gece gündüz gözüm yaşın dökerim
 Ko bir zaman hasret ile gezerim
 Canım baba elinizi öperim
 Baba sizden izin almaya geldim
 Gece gündüz çektiğim ah ile zâr
 Kadir Mevlâ'm kullarına ola yâr
 Anam babam etmen bana inkisar
 Bugün sizden izin almaya geldim
 Canım nene melûl melûl ağlama
 Ciğerciğim aşk oduna dağlama
 Ben giderim yollarımı bağlama
 Canım nene izin almağa geldim

Andan "Sizi Mevlâ'ya emanet ettim" deyüp yola revân oldu, çıktı, gitti. Bir kışa tutuldu. Üzerinde urbası kalmadı. Mevlâ'ya niyâz edip arkasını bir kayaya dayadı, kaldı. Mevlâ'nın emri ile ol kaya yarıldı. Ol gice ol kayanın içinde kaldı. Çün sabah oldu, Âsumân bozuğu eline aldı, bakalım ne dedi?

Âsumân eyitti:

Kadir Mevlâ'm sen bilirsin hâlımı
 İmdat eyleyecek zamandır bugün
 Takatım kalmadı kardan tufandan
 Yüce dağlar bana borandır bugün
 Yine boran oldu [yine] kış oldu
 Bilmem bunda bana nasıl iş oldu
 Bu gece de vatanımız taş oldu
 Gitti ömrüm vâdem tamamdır bugün
 Kadir Mevlâ'm senden ola bir imdat
 Anamdan babamdan kaldım hasret
 Kurda kuşa nasip oldum âkibet
 Bilirsin âhvalim yamandır bugün
 Anam babam benim öldüğüm duysun
 Bari yârim... karalar giysün
 Mevlâ'm benim sana emanet olsun
 İstedğim senden imandır bu gün

Böyle derken uykuya vardı. Hızır Aleyhisselâm gelip kaplan postunu arkasına örttü ve önüne ateş yaktı. Âsumân, şimdi uykudan uyandı, baktı ki karşısında bir derviş oturur. Bozuğu eline aldı, bakalım dervişe ne dedi?

Âsumân eyitti:

Derviş Baba hoş geldin safâ geldin
 Seni bana Bâri Huda gönderdi
 Mevlâ'm zulüm etmez asla kuluna
 Seni bana Bâri Huda gönderdi
 Derviş Baba sensin azizim dostum
 Arkana giymişsin kaplan postun

Sağ kalam demezdim ümidim kestim
 Seni bana Bâri Huda gönderdi
 Bilemedim dağlar başı kar imiş
 Sevgili kuluna Mevlâ'm yâr imiş
 Yaşamaya dahi ömrüm var imiş
 Seni bana Bâri Huda gönderdi
 Erenler sırrını kimseye açmaz
 Hâşâ ki Mevlâ'm kulundan geçmez
 Kul sıkılmayınca Hızır yetişmez
 Seni bana Bâri Huda gönderdi

Andan sonra Dede Sultân kaplan postunu verdi. Aldı arkasına dağı aşırđı. Be-
 heyılan Suyu'nun kenarına vardılar, kana kana su içtiler. Pir dedi ki:

“Oğlum Âsumân! Yum gözünü.” dedi.

Gözünü yumdu, suyu geçtiler. Gözün açtı, gördü ki iki at durur. Ol atlara bin-
 diler. Dede Sultan eyitti:

“Yine yum gözünü.” dedi.

Âsumân gözünü yumdu. Bir zaman sonra; “Gözünü aç!” dedi.

Âsumân, gözünü açtı. Gördü ki bir azim şehristan. Âsumân eyitti:

“Pirim! Bu ne şehridir?” dedi.

Pir eyitti:

“Oğlum buna Kâbub şehri derler.” dedi.

Andan atlardan aşağı indiler. Atları yedeklerine aldılar.

Giderken atlar gâib oldu. Andan şehre girip baktılar ki bir sırada on sekiz kah-
 ve vardır. Amma karşısında Üryan Dede de derler birinin kahvesine girdiler. Kah-
 veci baktı ki bunların sazı var imiş. Ziyâde ta'zîm eyledi. Çün sabah oldu, sual etti.

“Bu sazı kankınız çalarınız?” dedi.

Pir eyitti:

“Oğlum çalar.” dedi. Kahveci eyitti:

“Söyle oğluna bize bir fasıl etsin. Ana bir ağır pişireyim.” dedi.

Andan Âsumân;

“Baş üstüne!” deyüp sazını eline aldı. Bakalım kahveciye ne diyecek?

Âsumân eyitti

Ayrı düşdüm diyârımdan elimden
 Pervâneyim şu diyâre kahveci
 Tutuşup yandım aşkın oduna
 Ciğerciğim oldu pâre kahveci
 Yâr elinden doldurup safi filcana
 Dudakları benzer lâl-i mercâna
 Rakibin sözleri kâr etti cana
 Çek bıçağı sinem yara kahveci
 Bilmedim bana nasıl iş oldu
 Dostumun cemâli gece düş oldu
 Sinemde yâre dört iken beş oldu
 Gece gündüz sızı yara kahveci
 Âşık olan dinler sözü kâminden
 Abdal oldum postum düşmez eğnimden
 Zâlim rakip çabuk tuttu yakamdan
 Kaldırıp beni attı dara kahveci

Amma kahvecinin başı özürlü idi, daim sallanırdı. Şimdi Âsumân'ı bunu böyle görünce şüphede kaldı.

Şimdi bakalım Âsumân kahveciye ne dedi?

Âsumân söyledi:

Nasıl medh ideyim seni kahveci
Hemen olmuşsun bir âvere kahveci
Şaşkın gibi her dem döner dolaşur
Ağzın açmış rüzigâra kahveci
Kervan katarının destin yederken
O Çin yollarında sefâ iderken
Dağların içinde katır güderken
Neden mâlik oldun bu kâre kahveci
Lâzım kahveciye bir kaba döşek
Eli işe varmaz katı pek gevşek
Bir keskin balta ile bir iyce eşek
Var bazara odun taşı kahveci
Gözü uykuda şerbet kaynatır
Ayakların salları başın oynatır
Bu dünya fânîdir âdem aldadır
Deli isen tımarhaneye kahveci

...

Şimdi pir darılmış gibi hemen sarıldı, kolundan öpdü. Hem yine başını sallandırdı. Pir gördü ki, âdeti böyledir. Bakalım Âsumân ne dedi?

Âsumân söyledi:

*Ben abdalım çok sözümü saklarım
Ahbab haz etsün deyü söylerim
Sana derim kahveci şaka eylerim
Kavuşasın ol Settar' a kahveci*

Öyle deyince kahveci hazzetti. Andan sonra Dede Sultan gâib oldu. Mağrib bezirgânları bir yere cem oldular. Âsumân'a on sekiz bin akçeye bir kahve yaptılar. Yedi sene Âsumân anda çaldı çağırdı. Amma günlerden bir gün vakıasında gördü kim Kulazehoş'ta düğün var. Sabah oldu. Dede Sultan geldi. Âsumân'ın yüzüne baktı. Hemen Âsumân sıçrayıp elini ve ayağını öptü. Dede Sultan eyitti:

“Öldüğünü mü duydun, yohsa öleceğini mi duydun vakıanda?” dedi.

Sultan böyle deyince, Âsumân ağlamaya başladı. Pir eyitti:

“Varayım Kulazehoş'a, sevdiğinden bir haber getireyim?” dedi.

Âsumân dahi razı oldu. Hemen ol demde de Deden diyâr-ı gurbet edip yola revân oldu. Kulazehoş'a geldi.

Gördü ki, Zeycân'ın düğünü var, Kadioğlu'na verecekler. Şimdi Dede Sultan, Zeycân Hanım'ın gül bahçesine girdi. Güllerin karıştırmaya başladı. O bahçe harrem bahçesi idi. Şimdi kız gördü.

“Bahçeye âdem girmiş, benim bahçeme yedi yıldır kimse girmedir idi.” deyip; “Bu nasıl âdemdir. Varayım şuna bir söz söyleyeyim.” deyip sazını eline aldı. Bakalım Zeycân ne diyecek?

Zeycân eyitti:

Girme Derviş Baba girme
Yârim yoktur bu bahçede
Besletirim güllerini
Evvel bahar çağından

Dede Sultan:

Gazaba gelme Sultânım
Dokunmazam gülünüze
Mâil oldum goncelere
Bülbül konmuş dalınıza

Zeycân:

Seherde yollara baktım
Dertli sinem oda yaktım
Salınıp seyrâna çıktım
Yârim yoktur vatanımda

Dede Sultan:

Yaralarım azdı bugün
Ben sineme urdum döğün
Unutmayaydın o sevdiğin
Garibim geldim elinize

Zeycân:

Derviş Baba sen gel beri
Gir bahçemden kopar gülü
Tez ara bul gönder yâri
Sözüm kalsın kulağında

Dede Sultan:

Sevdiğin candan ararsın
Abdaldan haber sorarsın
Bir gün murada erersin
Seri koydum yolunuza

Zeycân:

Yâr beni yabana attı
Vardı gurbet ele gitti
Zeycân'ı bir pula sattı
Kaldım aşkın tuzağında

Dede Sultan:

Ben Abdalım erkânına
Şükür Hakk' ın ihsânına
Varam sevdiğin yanına
Bergüzar ver kulunuza

Böyle deyince Zeycân câriyelere eyitti:

“Varın ol Derviş Baba'yı yukarı alın.” dedi.

Câriyeler hemen varıp Derviş Baba'yı yukarı aldılar, ziyâde tazîm ettiler. Zeycân Hanım eline divit kalem alıp Âsumân'a bir nâme yazdı. Ol dervişe verdi.

“Canım Derviş Baba sevdiğime uğra, kendi elin ile bu nâmeyi ver.” deyip izzet ikram eyledi. Andan Derviş Baba yola revan oldu. Gide dursun amma, biz gelelim Asumân'a...

On sekiz kahveci bir araya geldiler. Bir Cazı Karı buldular.

“Bu oğlan bunda iken bizim kahvelerimiz işlemez oldu. Sen bu oğlanı bir cezîreye at.” dediler.

Şimdi kocakarı bunun üzerine tayin oldu. Ber-takrîb oğlanı götürdü. Bir sahra içinde Altun Lâle Gümüş Sünbül derler cezîreye götürdü. Şimdi Âsumân gördü ki altun lale, gümüş sünbül bitmiş. Kocakarıya sual etti.

“Şundan iki koparayım mı?” dedi.

O Cazı Karı eyitti:

“Kopar oğlum, ol bir arsız açıcıdır, yine biter.” dedi.

Âsumân dahi, alayım derken ol cezirenin içindeki kuyuya düştü. Cazı Karı bırakıp Âsumân gördü ki beş yüz Müselman bağlı durur. Âsumân ah edip Mevlâ'nın birliğine bel bağlayup sazını eline aldı. Bakalım ne diyecek?

Âsumân eyitti:

Yusuf gibi zindân içine düştüm

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Ağlarım ki muradıma ermedim

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Ayrı düştüm vatanımdan elimden

Beni ayırdılar gonce gülümden

Nice kurtulayım devin elinden

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Acaba yâri bana verir mi izda (?)

Yalvarayım vere muradım Huda

Gördüm ki ol dev yatur uykuda

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Çok âşıklar mâşûkunu bulmadı

Hem bu dünya Süleyman'a kalmadı

Bize olan hiç kimseye olmadı

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Kadir Mevlâ'm sen bilirsin hâlimi

Her nereye varsam bağlarlar yolumu

Bu gençliğimde nasip etme ölümü

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Biçâre Âsumân âşıklığın bildirdi

Şimden sonra nazlı yârin aldırđı

Fâide yoktur bu dert beni öldürdü

Bize eyle bu imdâdı Ya Rabbi

Amma Dede Sultan dahi Mağrib şehrine geldi. Âsumân'ı bulamadı. Haber aldı, sonra Cazı Karı'yı buldu.

“Ey nâbekâr! benim oğlum neyledin?” dedi.

Amma Cazı Karı, ol Sultan'a çok sihir eyledi. Hiç tutmadı. Ol kariya üç kamçı urdı.

“Çabuk söyle oğlumu ne yaptın?” dedi.

Cazı Karı eyitti:

“İşte bunda gâib oldu.” dedi.

Derviş eyitti:

“Şu altun lâle, gümüş sümbül den iki dal kopar, seni azâd edeyim.” dedi.

Cazı Karı, “Koparayım” derken, kuyuya düştü. Hemen Âsumân'ı kuyu içinde saçından tuttu, kaldırıp yere çaldı. Âsumân, kendisini kuyunun ağzında buldu. Âsumân ile Derviş kahveye geldiler. Bakalım Âsumân, Dede Sultan'a ne dedi.

Âsumân eyitti:

Söyle Derviş Baba söyle

Nazlı yârim gördü[n] mü

Başın için doğru söyle

Bana bergüzâr verdi mi

Kurban olam yâr diline

Asılam zülfün teline
Siyah zülfün mah yüzüne
Bana bergüzâr verdi mi

Böyle deyince Dede Sultan, şimdi Âsumân'ı Kulazehoş'a götürecektir oldu. Ortağıyla yedi yıllık hesabını gördü. Amma Mağrib bezirgânları Âsumân'ı severlerdi. Buna çok mal cem oldu. İlettiler, hediye verdiler. Yiğirmi katır yükü mal cem oldu. Âsumân'a verdiler. Elveda edip Mağrib şehrinden çıkardılar. Derviş, nâmeyi Âsumân'a verdi. Kulazehoş'a geldi. Derviş gâib oldu. Âsumân'ın bir baba dostu var idi. Malı ana teslim eyledi. Sonra baktı ki Kulazehoş'ta düğün var. Kırk tane şair oturmuşlar, karşı karşıya konuşurlar. Amma Üryan Dede derler, bir ihtiyar şair var idi. Bu kırk tane şairi bastırmış idi. Şimdi Âsumân'ı gördüler. "Şair geliyor." dediler. Âsumân'a sordular.

"Nerden gelirsın oğlum?" dediler.

Âsumân eyitti:

"Acem içinden gelirim. Şairim sultanım." dedi.

Ol Üryan eyitti:

"Gel imdi seninle bir fasıl edelim." dedi.

Âsumân dahi "Baş üzre" deyip sazını eline aldı. Bakalım birbirlerine ne söylediler.

Üryan eyitti:

Meydânımız pirlar ile açılısın
Söyle oğlum bu kâmiller yeridir
Marifetin var ise göster âleme
Söyle oğlum bu kâmiller yeridir

Âsumân eyitti:

Selâm verdim kadem bastım buraya
Ben de bildim bu kâmiller yeridir
Hakikatte dertli güher isterim
Ben de bildim bu kâmiller yeridir

Üryan:

Öndülümüz al yeşilli derilsün
Kâbil değil Hak yazısı bozulsun
Sözlerimiz kalem ile yazılısın
Söyle oğlum bu kâmiller yeridir

Âsumân:

Öndülümüz al yeşilli alınır
Âşıklar da her dersen alınır
Nasip olan elden ele alınır
Ben de bildim bu kâmiller yeridir

Üryan:

Cevahirin kıymet edip sata gör
Cehd eyleyip kâmiller ile yata gör
Üryan'ın nasihatın tuta gör
Söyle oğlum bu kâmiller yeridir

Âsumân:

Er kişim yanımda şahin kolumda
Kâmil olan zahmet çeker bu yolda
Turnalar havada ördeği gölde
Ben de bildim bu kâmiller yeridir

Âsumân:

Âsumân eydür aşk dolusun içelim

Söyleyelim dürlü güher saçalım

Okuyalım dört kitabı açalım

Ben de bildim bu kâmiller yeridir

Şimdi Âsumân ol Üryan'ı bastırdı. Öndülün yarısını o ihtiyara verdi, yarısın ol kırk şairlere taksim eyledi. Kendi bir şey almadı. Kaleli Bey emretti:

“Yarın ol aşıkı getirin.” dedi.

Çukadarlar aldılar, konağa getirdiler. Beş gün konakta çaldı, çağırdı. Amma haremnden dört câriye işitip kafesin ardına gelip dinlediler. Ayaklarına keçe bağladılar. Şimdi câriyeler Zeycân Hanım'a lâzım oldu. Bunları çağırdı. Câriyeler yanına geldi. Baktı ki ayaklarında keçe bağlı.

Zeycân Hanım sordu:

“Bu nedir?” dedi.

Câriyeler eyittiler:

“Öndülü alan yiğidi, baban konağa getirdi. Ana bakmaya vardık.” dediler. “Efendinin korkusundan, takırdamasın deyü ayaklarımıza keçe bağladık.” dediler.

“Ol yiğit hemen Âsumân'a benzer.” dediler.

“Bana niçin haber vermediniz?” dedi.

Anlar dahi;

“Efendim eğer isterseniz sizi de götürelim, buyurun” dediler.

Zeycân Hanım'ı dahi, câriyeler kıyafetine koyup ayağına keçe bağladılar, ortalarına aldılar. Kız yanağına iki gül takındı. Kafesin ardına vardılar. Bakalım Âsumân ne söyledi?

Âsumân eyitti:

Nice âh etmesin divâne gönül

Siyah zülfü mah yüzüne dökülmüş

Dili bülbül olmuş ruhleri ahmer

Billûr gerdânında hâller dizilmiş

Yanağına gonce gülün takınır

Bendesine kinli kinli bakınır

Âşıkından kendisini sakınır

Ol siyah kaşlara kara çekilmiş

Ben de durdum ikrarına sözüme

Hışım edip bakma kinli yüzüme

Dört mü desem beş mi desem gözüme

Katarında dilber-i mah görünmüş

Bu benim bağrımı dilber taş eyler

Bendesin ağlatıp çeşmim yaş eyler

Deli gönül durmaz dâim cûş eyler

Mecnûn gibi gözüme Leyla görünmüş dilber

Şimdi kız Âsumân olduğunu bildi. Kendini aşka bastırdı, yattı. Sonra câriyeler kızı alıp gittiler. Şimdi kız emretti. Âsumân, bugün konakta durmaz. Varın, gidecek yolunu beklen.”dedi.

Câriyeler kocakarı kıyafetine girdiler. Âsumân'ın yoluna geldiler. Âsumân konaktan çıkıp gördü kim yolda iki kocakarı bekler. Bildi kim kızın câriyeleridir. Ol câriyelere selâm verdi. Câriyeler eyittiler.

“Buyurun. Zeycân Hanım size, gelsin, dedi.”

Öyle deyip Âsumân'ı harem bahçesine götürdüler. Amma kız bir kat urba hazır etmiş idi. Bahçe kapısında bir bohça ile Âsumân'ın eline verdi. Âsumân âh edip bahçe kapısından içeri atıp darılıp giderken hemen Zeycân Hanım elinden tutup bohçayı dışarıya atıp eyitti:

“Babamın karşısında bin yıl tursan, beni sana vermez.” dedi.

Böyle deyince;

“Sultanım ne yapalım?” dedi.

Zeycân Hanım eyitti:

“Var Erzurum Paşası'na.”

Bir arzuhâl yazıp verdi. Andan sonra bunun bohçasını aldı. Mağrib'den getirdiği mallarının yanına kodu. Andan yola revân oldu. Vardı, Erzurum Paşası'na bir arzuhâl yazıp verdi. Paşa arzuhâli alıp baktı. Taaccüb eyledi. Çukadarlara emretti.

“Şu yiğidi yukarı alın.” dedi.

Yukarı aldılar. Paşa baktı bir acayip âşıktır. Âsumân bozuğu eline aldı. Paşa'ya diyecek:

Âsumân eyitti:

Efendim Mevlâ'm yardımcın olsun

Merhamet bâbında erkân senindir

Gözümden akıttım kan ile yaşı

Oku arzuhâlim merhamet senindir

Duâcınım tuğ u sancak sâhibi

Arzuladım geldim bu can senindir

Vezirler içinde âli vezirsin

Kulların emrinde devrân senindir

Ben Âsumân'ım aşkın oduna yandım

Gurbet elden sana arz edip geldim

Aziz başın için benim efendim

Hakkımı hak eyle devrân senindir

Andan Paşa emretti;

“Hazineden altı kese akçe verin.” dedi.

Hülâsa Paşa Âsumân'ı çırağ eyledi. Tekrar ferman yazıp Başbölükbaşı İbrahim Ağa, Âsumân ile on bir günde Kulazehoş'a geldiler. Sabah oldu. İbrahim Ağa, Kaleli Bey'in yolunu beklediler. Yılda bir, büyük kahveye gelir idi. Selâmına durdu. İbrahim Ağa eyitti:

“Sultanım bir müşkilim var; sual edeyim.” dedi.

Bey de;

“Buyurun!” dedi.

Bölükbaşı İbrahim Ağa eyitti:

“Bir kimsenin bir kızı olsa, bir yiğide verecek olsa, ba'de başkasına verecek olsa, hak kankınındır?” deyince Bey eyitti:

“Hak evvelkinindir.” deyince Başbölükbaşı İbrahim Ağa yakasından kap-tı. Mahkemeye vardılar. Şimdi anda olanlar gördüler. Andan İbrahim Ağa, kadı efendiye söyledi.

“Efendim bir âdem sâbika kızını şu yiğide verecek olmuş. Şimdi gayrısına verecek olmuş, ne dersiniz,” dedi.

Kadı efendi eyitti:

“Oğlum! Kız buraya gelsin. Bakalım kankı isterse hak onundur.” dedi.

Şimdi kızı getirdiler. Üç defa söylediler. “Âsumân'ı isterim.” dedi. Kadı efendi ilâm etti ve ilâm akçesini almadı. Amma Başbölükbaşı İbrahim Ağa eyitti:

“Buyurun, efendiye bir beyit söyle.” dedi. Bakalım Âsumân kadı efendiye ne diyecektir?

Âsumân eyitti:

Hayli demdir sayyatte gezerim
Şu divâne gönül hiç rûşen olmaz
Diyâr-ı gurbette gezen âşıklar
Bahçesinde bülbülleri şen olmaz
Yine gönül umman olup çağladım
Kankı dertlerimi size söyledim
Eğer ıkrarından döne bir insan
Irak olur andan din ile îman
Asi dilber sende ar olmaz
Bu şirin sözlerin canıma kâr olmaz
Beni koyup gayrısına yâr olmaz
Şimdi dilberlerde ahd amân olmaz

Beter bu cefâlar ölümden beter
Bu garibe bunca zulümün yeter
Kem söz sitem hançerin yeter
Kanlı dilber kan üstünde kan olmaz

Ey yârenler, neyleyelim çok sözü, köselere vermeliyim kızı, Âsumân aldı kızı.
Kırk gün kırk gece düğün ettiler. Güvey girdiği gece kızın yüzünü görmeden
âh edip söylediği beyitler bunlardır, beyan olunur. Bakalım ne dedi?

Asuman eyitti:

Aç bakayın mah yüzünden sevdiğim
Can ü dilden görüşelim şimdi biz
Gül canımı feda ettim yoluna
Can ü dilden görüşelim şimdi biz

Al kınalar yakınmışsın nazık eline
Altın kemer kuşanmışsın beline
Gel beri bahşisin verem eline
Küstün ise barışalım şimdi biz

Seni bana kavuşturan yaradan
Düşmanımız gitsin şimdi aradan
Kem sözleri kaldıralım aradan
Kömür gözlüm barışalım şimdi biz

Anlar böyle deyip muratlarına erdiler. Hoş indi Mevlâ-yı müteâl Hazretleri,
Fahr-i Âlem Hazretleri hürmetine bizi de muratlarımıza nâil-i merâm eyleye!..
Âmin! (Kaya-Koz 2000: 21-62).

Sözlük

Adu: Düşman; **Alda-:** Aldatmak; **Andan:** O zaman; **Aşk odu:** Aşk ateşi; **Ba'de:** Sonra, bundan sonra; **Bas-:** Yenmek; **Bay:** Zengin; **Bende:** Kul, köle; **Ber terkeb:** Bir yolunu bularak; **Bergüzâr:** Armağan, yadigar; **Bez-et-:** Süslemek; **Bîvefâ:** Vefasız; **Bozuk:** Bağlamadan biraz büyük, meydan sazından küçük dokuz telli bir çalgı; **Bus et-:** Öpmek; **Cem ol-:** Toplanmak; **Cemal:** Güzellik; **Cezire:** Ada; **Cüda düş-:** Ayrılmak; **Çukadar:** Çuhadar (Hizmetçi, kapıcı, memur); **Deyicek:** Deyin-

ce; **Dide**: Göz; **Döğün ur-**: Yara açmak; **Ehli**: Hanımı, karısı; **Etbalar**: Birine bağlı olanlar, birinin hizmetinde bulunanlar, uşaklar; **Eyit-**: Söylemek; **Firak**: Ayrılık acısı; **Gaib ol-**: Kaybolmak; **Hâristan**: Dikenlik, çalılık; **İkra**: Kur'an-ı Kerim, XCVI (el-Ahlâk, 1): Meali: "Oku!" **İkrar et**: Söz vermek; **İnkisar et-**: Beddua etmek; **Kankı**: Hangisi; **Ko-**: Bırakmak; **Lâl**: Dilsiz; **Malik ol-**: Sahip olmak; **Mevlâyı müteâl**: Yüce Mevlâ; **Murad Suyu**: Fırat'ın Doğu Anadolu'daki iki büyük kolundan biri; **Mushaf**: Kur'an-ı Kerim; **Nabekâr**: İşsiz, işe yaramaz, haylaz; **Nail-i meram eyle-**: İsteğine, arzusuna kavuşmak; **Name**: Mektup; **Nar**: Ateş; **Niyaz et-**: Dua etmek; **Ol**: O; **Öndül**: Yarışmayı kazanana verilen armağan, ödül; **Pâre**: Parça; **Penbe**: Pamuk; **Perçem**: Kâkül, tepede bırakılan saç; **Pervâne**: Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek; **Sahraya git-**: Dinlenmek, hava almak ve eğlenmek amacıyla kıra, su kenarına gitmek; **Sandaliyye**: Sandalye; **Sayyat**: Seyahat; **Sır ol-**: Kaybolmak; **Şerik**: Arkadaş; **Taaccüp eyle-**: Şaşırmak; **Tayin**: Ayrılmış erzak; **Teveccüh et-**: Yönelmek, dönmek; **Urba**: Elbise; **Vâfir**: Çok, bol; **Vakıa**: Rüya; **Yavuklu**: Ziyade: Fazlaca, fazlasıyla; **Zuhur et-**: Ortaya çıkmak; **Zürriyet**: Çocuk, evlat.

METİN 4: KÖROĞLU'NUN KAHRAMANLIK GÖSTERMESİ

Bilgi: Aşağıdaki metin 1941 yılında Pertev Naili Boratav tarafından Ardahan ilinin Posof ilçesinde Âşık Müdamî'den derlenmiştir. Eğer dikkat edilirse metnin özet sarasındaki farklılıklar dikkatlerden kaçmayacaktır. Ancak yukarıda verdiğimiz Köroğlu ve ailesiyle ilgili bilgileri daha sağlam bir temele oturtabilmek için özet metin Behçet Mahir'den, örnek metin ise Posoflu Müdamî'den alınmıştır.

Metinde Köroğlu'nun babası Ahmet Baytar'dır, atlar ise Kırat ve Alapaçadır. Üç köpüğün içildiği yer ise Şat Nehri'dir. Özet metinde ise baba Ruşen Ali, atlar Kırat ve Doruat, üç köpük ise Aras Nehri'nin çıktığı yerde içilmiştir.

...

Ahmet Baytar dedi ki:

"Yavrum, şu atları bir sene fevkalade besleyeceksin. Beslediğin yerde gün ışığı olmayacak." Her gün için gelir, eliyle atların üstünü yoklardı. Derdi ki:

"Bak yavrum, işte şurada, aynı bu hizada, yukarıdan bir ışık düşmüş."

Kördür, çukurluk mu hissediyor. Nerden ise anlayıp oraya derhal keçe çaktırmış.

Tekrar tekrar arpa verirken durup beklememesini söyledi. Bir sene böyle besledikten sonra bir haftalık bir tarla herk koşturdu, bu defa bir hafta da o koşulu yere su bağlattı, bir hafta sonra suyunu kestirdi. Dedi ki:

"Oğlum şu atlara sırasıyla üçer saat binip çamur olan koşulu tarlada aşağı yukarı koşturacaksın."

Hürüşan Ali o gün babasının vermiş olduğu emri aynı yerine getirdi. Atlar kapıya gelince her ikisinin ayağında birer elma kadar çamur buldu.

"Daha var bunların beslenmesi..." diye bir sene daha beslenmesini emretti. Her gün için tembih verir:

"Aman, atlar arpa yerken içeri bakma, kapıyı ört çık, yanlarında durma..."

Bir gün Hürüşan Ali kendi kendine dedi ki:

"Babam beni bu işten niçin menediyor? Hâl bu ise atlar arpa yerken benim ne kadar sevincim, artık mümkün değil!.. Onların yanında olduğum hâlde böyle sevinirken beni bu sevinçten niçin alıkoyuyor? Elbet bunda bir iş var."

O gün arpa verdikten sonra geri çıktı, ama kapıyı az aralık bıraktı. Kapının arasından baktı ki atların her ikisi kanat açıp birbirine sevine sevine arpa yiyorlar. Kendi kendine sevincinden:

“Vah, benim atların kanadı da varmış!” diye birden içeri atıldı. Böyle içeri atılmasında atlar kanadını topladı Kırat çapkınlıkla kanadını topladı, Alapaça’nın bir kanadı sındı. Bir sene sonra yine aynı tarlayı koşturup bir hafta su bağlattı yine üçer saat atları koşturmasını o çamur içinde emretti.

Hürüşan Ali atları sıra ile binip üç saat koşturdu. Geriye gelişinde Ahmet Baytar atların ayağını yokladı. Kırat’ın ayağında bir nohut kadar çamur. Alapaça’nın ayağında ise iki elma kadar çamur buldu.

Dedi ki:

“Bak yavrum, bunun kanlısı sensin. Ben sana kerrat ile tembih vermişken sen atlar arpa yerken içeri baktın, zavallı hayvan acele kanadını toplayamayıp kanadı kırılmış.”

Bu adam keramet ehliymiş ki onların kanadını hissetti.

“Her neyse... Artık oğlum, bugünden itibaren Kırat’a binersin. Şat nehrine gidersin. Üç gün beklersin, geceli gündüzlü uyumamak şartıyla. Nehir ile üç köpük gelir, birer tas gibi: Biri yeşil, diğeri koyu, diğeri sarı köpük. Bunların her üçünü bir kaba alırsın. Bir kısmını sen içersin, bir kısmını bana getirirsin.”

Hürüşan Ali Kırat’a binerek Şat nehrine vardı; üç gün bekledi. Üçüncü gece sabaha iki saat kalarak ay ışığı gündüz gibi olmakla köpüklerin geçtiğini gördü. Sudan köpükleri tutup bir kap içine aldı. Yarısını kendi içti, yarısı kalınca dedi ki:

“Babası zati iki gözden âma, aynı zamanda ihtiyardır; babam bunu ne yapacak içip.” Yarısını da Kırat’a içirdi o köpüklerin. Döndü geldi. Babası sorduğunda dedi ki:

“Sevgili pederim, köpükler geçmişti, tutamadım.”

Ahmet Baytar dedi ki:

“Anlaşıldı yavrum... O suyun yarısını da bana getireydin elbette benim de sana bir menfaatim dokunurdu Ve lakin kabahat sende değil. O sudan bizim nasibimiz yok imiş. Her ne ise... Şimdi sen de adam oldun. Babayığit bir delikanlı oldun. Binersin Kırat’ı, gidersin, benim gözlerimi çıkarmış olan İsfahan Şahı’ndan intikamımı alırsın.”

Köroğlu atını binip Çamlıbel tepesi denen yere gelip çadırını kurup yavaş yavaş, günden güne orada bina dökmeğe başladı. Hatta ambar gibi kayalar getirip bina yaptı... (Boratav 1946: 248-251).

Sözlük

Bina dök-; Bina yapmak; **Herk**: Koşturmak, tarlayı sürmek; **Kanlısı**: Sebebi; **Kerrat**: Defalarca; **Sın-**: Kırılmak; **Teaccüp et-**: Şaşırma, hayret etmek; **Zati**: Zaten.

METİN 5: BOLU BEYİ’NİN KELOĞLAN TARAFINDAN KURTARILMASI

Bilgi: Metin, Meddah Behçet Mahir’in anlatmasına hiçbir müdahale yapılmadan olduğu gibi alınmıştır. Dil, üslup ve anlatımdaki bir takım farklılıklar anlatıcıdan kaynaklanmaktadır.

Üç gün İstanbul içersine hükümet tellalı ilan etti ifadesi ile, elindeki pusula yazı ile bakıp okuyarak haykırdı.

“Her kim Köroğlu’nu, kolları bağlı padişah huzuruna getirir, istesin dünyalığını!” diye üç gün bağırdıktan sonra, kimse talip çıkan olmadı. Dördüncü gün kuşluk vakti tellal edip, meğer Lala’nın kızı Dönek Hanım gayet dilber, güzel bir kız idi. Bu Dönek İstanbul’a şan vermişti güzelliği. Neçe yiğitler Dönek’in cema-lini görelim diye göğüslerini döğerlerdi. Bolu Beyi, Dönek’i almak için fırsat bu-lamadı, kızı kaçırayım diye, kaçırma için her ne kadar cesaret etti ise, yakalan-dı. Yakalandığı gibi, e lala kızı Dönek, yüz bir sene mahkûm cezası verildi. Bolu Beyi’nin kolları kelepçeli, zindanhaneyi boylamıştı. Bolu Beyi zindanda yüz bir sene mahkûm yatarken, Bolu Beyi zengin, pulu çok, lâkin bir Keloğlan hizmetçi-si, sabahdan sabaha Bolu Beyi’ne kahve, tütün, her sabah götürür, zindancı başını sesler, verirdi. Yani Bolu Beyi kendi parası ile Keloğlan’a aldırttırır. Keloğlan dör-düncü sabah yine Bolu Beyi’nin kahvesini, tütününü, almış, zindanhaneye gider-ken yolda tellalın ilânına kulak verdi. Nihayet dinliyen millete Keloğlan sordu ki: “Şu adam ne bağılıyor?”

Dediler ki:

“Ey Keloğlan sana o, ki lâzım olmaz, Köroğlu’nun her kim kolunu bağlar, pa-dişah katına getirir, istesin dünyalığını - diyor- Lâkin seninle benim tipbiğimiz tutmaz, ki Köroğlu’na gidelim de fent edelim, yahut da kollarını bağlayarak geti-relim. Bu herif sade yalnız değil. Bin dokuz yüz doksan dokuz koçak var. Lâkin bu işi hırsızlık ile, buna gayet Köroğlu gibi hilekar adam olacak ki Köroğlu’nu belki, tek çala da kolunu bağlaya, İstanbul’a padişah katına getire. Seninle benim işimiz değil.” diye birkaç kişi Keloğlan’a bu cevabı söyledi.

Lâkin İstanbul’un neçe yiğitleri bu ilanı tellalın ağzından duyuyorlardı, amma çok adamın aklı kesiyordu, amma şeytanla holla kerlik oynanılmaz diye vaz ge-çiyorlardı. Çünkü dünyalık var, ama e insanın hayatı gider, sağlığıdır, öldükten sonra istersen dünyanın varı senin olsa, ne kıymeti var? Bu sebepten kimse talip çıkamazdı.

Keloğlan işi anladığı gibi güle güle zindanhaneye vardı, Bolu Beyi’ni sesletti. Bolu Beyi geldi tırhışlar önüne. Bolu Beyi’nin kahvesini, tütününü teslim ettikten sonra Bolu Beyi’ne dedi ki:

“Bolu Beyi!”

“Buyur -dedi- Keloğlan!”

“Köroğlu asi olmuş, padişahın verdiği fermanı kabul etmemiş. Evvelden kırk-ta bir pac alıyormuş, şimdi yedide bir pac alıyormuş. Bezirgânlar, kırk elli kişi, Köroğlu’nu padişah babamıza şikâyet kılmış. Şimdi devlet tarafından tellal ilan ediyor, bizzat tellalın ilanını duydum: Her kim Köroğlu’nun kollarını bağlar, huzur-ı divanıma getirir, istesin dünyalığını. Şimdi ancak senin işindir bu. Kö-roğlu senin sülalene neçe neçe darbe indirdi. Sen de eğer o sülaledense sülalenin hakkını al Köroğlu’ndan!” diye Keloğlan Bolu Beyi’ne bu ifadeyi verdiği gibi Bolu Beyi güldü, dedi:

“Keloğlan iyi diyorsun, amma benim gücüm acaba Köroğlu’na yeter mi ve Köroğlu’nu nasıl getireyim padişah huzuruna?” Keloğlan’a söyledi.

Keloğlan gülerek Bolu Beyi’ne dedi ki:

“Hele dur sana bir şey diyeyim!”

Zindancı başı da durmuş dinliyor.

“Söyle- dedi- Keloğlan!”

“Bolu Beyi kaç senelik bir mahkûmsun burda?”

“Niye?”

“Soruyorum.” dedi.

“Yüz bir senelik.”

“E, senin acaba yüz bir senelik ömrün var mı ki bu tırhışlardan çıkmaya?”

Dedi:

“Yok.”

“Ha, sen burda Azrail’i gözleyeceksin ki ne zaman gele canını ala. Ölüp çıkacak burdan, daha dirin çıkmayacak. E, burda ölmeden ise, dışarda dolansan, yatan aslandan ise gezen tilki iyi değil mi? Burda öleceğine Köroğlu’nun elinde ölsen daha iyi değil mi? O ki sülalen geldi, gitti. Sen de git sülalen eşğine.”

Bolu Beyi Keloğlu’nın bu sözüne bir durdu, baktı, ki Keloğlu’nın bir kelam dediği doğru.

“Öyle ya, bugün devlet bana yüz bir sene idam cezası vermiş. Benim burdan ölüm çıkacak, daha dirim çıkmıyacak. Lâkin böyle günde ölene kadar, bir gün öldüğüm daha hayırlıdır.” diye.

“Ulan Keloğlu, hakikat iyi dedin. Ya ben de sülalemin ayıbını Köroğlu’ndan alırım, ya bu kelleyi Köroğlu’na, yoluna veririm. Dur, bir arz-ı hal yazayım, götür padişah babamızın katına, huzur divana ver. Tez, elbette padişah baba beni hükm-i divanına sesler.”

Keloğlu: “Aha, duruyorum, yaz bakalım.” dedi. Kahvesini, tütününü alıp içeri girdi.

Nihayet Bolu Beyi geldi yerine, çıkardı kalem kâğıdı, bir padişah huzuruna, Bolu Beyi, eli ile bir arz-ı hal yazdı. Ne yazdı?

“Şevketlim sağ ol! İşittim, Köroğlu sana asi olmuş. Verdiğin fermanı kabul etmeyerek, emrin kırkta bir pac imiş, şimdi yedide bir alıyormuş. Neçe bezirgânlar bu Köroğlu hakkında şikâyetle bulunmuş. Bunların şikâyetine karşılık sen de Köroğlu’nun elini bağlayıp her kim getirirse, istesin dünyalığını, diye, kimse talip olan yok. Ben Bolu Beyi, yüz bir senelik mahkûm zindanhanede, tellalın ilanını duydum, verdiğin emir üzerine arz-ı hali yazdım. Huzur-ı divanında yazdığım arz-ı hal adaletinde okunursa, ben Bolu Beyi, zindanhaneden çıkar. İşte Köroğlu’nun kolları bağlı benden iste padişahım.” diye arz-ı hale son verdi.

Hemen bir zarf içersine koyup, üzerini zarfın yazıp, getirdi, tırhışlar önünde bekleyen Keloğlu’nın tırhış arkasından uzattı.

“Al bakalım Keloğlu, tez kavuştur padişah katına!”

Keloğlu Bolu Beyi’nin zarfını elinden alarak doğru, koşa koşa gelip hükm-i saray kapısına mektubu huzur-ı divana verdirtti. Keloğlu’nın elindeki mektup huzura çıkarak, nihayet elden ele padişah katına verildi. Zarfı yırttılar, kâğıt çıktı, okundu.

“Evet, ben Bolu Beyi zindanhanede yüz bir senelik idam cezası, cezamı çekecek, işte Köroğlu’nu benden iste!” diye arz-ı hal okunduğu gibi emir verdi padişah babamız.

“Hele zindan defterlerini huzura getirin bakalım!” diye. Bunun verdiği emir üzerine zindan defterleri, mahkeme defterleri, listeleri huzura gelip okunduğu gibi, herkesin rüsmüne, cezasına göre okunup nihayet Bolu Beyi’ne geldi sıra. Defterde Dönek Hanım’ı kaçırırken, lâkin kaçırmaya fırsat bulamadığından yüz bir sene idam cezası Bolu’nun cinayete meydan vermesine karşılık yüz bir sene ceza, yani sebebi Lala’nın kızı Dönek’i kaçırmak yüzünden diye.

“Daha başka bir suçu Bolu’nun var mı?”

Dediler:

“Yok.”

Emir verildi:

“Hele şu Bolu Beyi’ni huzur-ı divana çıkartın zindanhaneden, bir ifadesini alayım!”

O zaman zindancıbaşı emir gittiği gibi, zindancıbaşı zindanda yüz bir senelik mahkûm Bolu Beyi’nin kolları arkadan bağlı çıkartıp padişah huzuruna getirdiler.

Dört etrafı kılıçlı nöbetçi ile Bolu Beyi huzura çıkar çıkmaz, Bolu Beyi’nin verdiği arz-ı hal bir daha Bolu Beyi’nin yanında kâtip elinde okundu. Padişah babamız:

“Bolu Beyi, işte, bu arz-ı hal senin midir oğlum?”

“Beli.” dedi.

“Köroğlu’nun kolları bağlı benim karşıma getirebilir misin?”

“Hay hay, emret padişahım, benden iste! Lâkin ben Bolu Beyi yüz bir senelik mahkûm idim beni affet!” diye halini arzetti. Bolu Beyi’nin son:

“Benden iste” demesine karşılık, Sultan Murat mekan:

“Bolu Beyi, ben seni eğer Köroğlu’nun kolları bağlı karşıma getirirsen yüz bir sene cezanı affederim ve işte Dönek’i ve muhakkak ki sana veririm. Ama eğer Köroğlu’nu getirmezsene, kaçır bir yana gidersen, Bolu elimden kurtulamazsın.”

“Hayır padişahım, Köroğlu’nun kolları bağlı huzuruna getirdim ise, getirdim; getirmedi ise bu canım kızın uğruna kurbandır.” diye cevap verdi.

“Haydi bakalım! -dedi- ulan Bolu, şimdi sen teke tek gidemezsin, iste benden şimdi, asker iste! Nanca itiyorsun?”

Bolu Beyi durdu, düşünürken:

“Acaba bin desem az olur. İki bin yine az olur. On bin desem verir mi, vermez mi? -diye- adam hele, on bin asker isteyeyim.” aldı bakalım Bolu Beyi:

“Padişahım müsaade et, ne kadar diyeceğimi huzur-ı divanında bildireyim.” diye bakalım, saz ile on bin asker Bolu Beyi huzur-ı divanda padişah babamızdan on bin kuvvet ne istemiş:

Dinle şahım dinle arz-ı hâlimi
Divanda efkârım ah u zar olsun
Şüphesiz efendim gider gelirim
İster ise dağlar başı kar olsun

Kaç yıldır sinemiz hasretle dağlı
Efendim kollarım zindanda bağlı
Divanına bağlı gelsin Köroğlu
Dünyada ettiğim aşıkâr olsun

Ben Bolu’yum şimdi erlik yolunda
Neçe yiğitleri koydum yolunda
On bin asker lâzım sağ u solumda
Dilerim efendim beraber olsun.

Bolu Beyi’nin on bin asker istediği, saz ile hâlini bildirdiğinden padişah babamız sinirlendi:

“Ulan Bolu, bende Türk askeri yok değil oğlum. İste benden asker iste.”

Bolu anladı ki:

“Az dedim. Aman şevketlim, on bin de piyade ver!” Yirmi bine çıktı Bolu.

“Ulan Bolu, iste benden asker iste dedim.” Üçüncü teklifatına iki misline çıktı, yani yirmi bin süvari, yirmi bin de piyade istedi.

“Bolu, iste benden asker!” diye, Bolu Beyi daha bir şey diyeceğine yol bulamadı:

“Sen bilirsin padişahım.” dedi.

“Ben bilirsem Bolu Beyi, seksen bin süvari seksen bin de piyade emrine verdim. Amma Köroğlu’nun kollar bağlı karşımda isterim. Yüz altmış bin kişilik kuvvetin üzerinde söz senindir.” diye cevap verdi.

“Baş üstüne!”. Bolu Beyi sevindi. Lâkin seksen bin süvarinin, seksen bin piyadenin üzerine ordu kumandanları, üç tane paşa beraber, asker ile hazırlık gördüler ki Köroğlu Kırat’ı binip de bir yana kaçmasın. Kollarını bağlı padişah huzuruna getirsinler, diri iken huzurda, bezirgânların yanında ifade almak fikri idi padişah babamızın (Kaplan- Akalın- Bali 1973: 501-505).

Sözlük

Ah u zar: İnleyip sızlama; **Arz-ı hal:** Arzuhal, dilekçe; **Aşikâr ol:** Bilinmek; **Bac:** Haraç, vergi; **Beli:** Evet; **Bezirgân:** Tüccar ; **Cemal:** Yüz; **Çala (Bir çala):** Biraz; **Efkâr:** Üzüntü, keder; **Fent et-:** Hile yapmak; **Göğüslerini döğ-:** Ah vah etmek, ağlayıp sızlamak; **Nanca:** Ne kadar; **Neçe:** Nice; **Pul:** Para; **Rüsum:** Suç, yapılan iş, vb.; **Tırhış:** Parmaklık.

METİN 6: DEMİRCİOĞLU, AYVAZ VE AHMET BEZİRGÂN’IN ÖLDÜRÜLMESİ

...

Aldı Köroğlu:

Köroğlu da harab oldu

Ciğerleri kebab oldu

Durna teli sebep oldu

Bağdat’ta koyduk Hoylu’yu

deyip kestiler. Köroğlu atdan enip, beylere emir verdi:

“Dağıstanlı Hasan benim postuma otursun, ben yasa gireceğim. Herkes gediklerini beklesin, vazifesine dikkat etsin” deyip Köroğlu, Hoylu’nun yasını çekmeye başladı. Aradan kırk gün geçti, bir gün Zor Ahmet Bezirgân, Ayvaz’a dedi ki:

“Ayvaz ağa, Köroğlu’na söyle, kalanla kalınır amma ölenle ölünmez. Yası terk etsin, meclise gelsin. Düğünümüzün derneğimizin çaresine baksın, yoksa bizi başından dağıtsın.”

Ayvaz, Zor Ahmet Bezirgân’ın söylediklerini Köroğlu’na anlattı. Köroğlu kırk gün yas çektiği için tıraş olmamıştı. Ayvaz, Köroğlu’nun sakalının yarısının ağarmış olduğunu gördü, “Beyim ihtiyar olmuşsun, bu hal nedir?” deyince, Köroğlu bir ah çekti:

“Benden beylere selam söyle, üç gün sonra gelip postuma oturacağım. Divanhanayı Dağıstanlı Hasan idare etsin.

Biz alalım haberi Firenkoğlu’nun babasından. Firenk Bezirgan, oğlunun gen-disinden ayrılmasına bir türlü dayanamıyordu. Bunun intikamını almanın çarelerini düşünüyordu. Köroğlu’na gücü yetmiyor, oğlunu yanına alamıyordu. Düşüne düşünce çakmaklı dabancayı icat etti. Bunu bütün levazımatı ile birlikte Ayvaz’a hediye etmek istedi. Ayvaz’ı seçmekten maksadı, Ayvaz beylerin hepsinden gençti. Böyle bir silaha havas edeceğini tahmin ediyordu. Onun elinden çıkacak bir kazanın üstüne, Ayvaz’a yapılacak karşılık da Çamlıbel’i dağıtmaya yetecekti. Böylece intikamının alınabileceğini hesaplamıştı. İşte bu niyetle icat ettiği çakmaklı dabancayı alıp Çamlıbel’e geldi. Vakıt gece yarısı idi. Gelip Ayvaz’ın kapısını çaldı. Ayvaz’ın seyisi Civan Seyyis kapıyı açtı. Baktı ki Usta Firenk.

“Ne istiyorsun Usta Firenk?”

“Ayvaz Ağayı görmek istiyorum.”

Civan Seyyis gelip Ayvaz’a haber verdi. Ayvaz dışarı çıktı:

“Buyur Usta Firenk.”

“Yolum Çamlıbel’e uğradı, geçerken oğlumu göreceğim. Hem de sana bir hediye getirdim.”

“Ne hediyesi?”

Usta Firenk dabancayı çıkarıp gösterdi.

“Aha şu Ayvaz Ağa.”

“Bununla ne iş görülür ve neye yarar?”

“Ayvaz Ağa, bunun adına çakmaklı dabanca derler ki bu silah bir kılıçtan eyi iş görür.”

“Nasıl iş görür?”

“Bak tarif edeyim. Yanındaki barut torbasını çıkarıp, şu baruttan şu yuvarlak demirin içine korsun. Şu şiş ile üstüne biraz çapıt kor, içine depersin. Şiş ile birkaç defa vura vura çapıtı barutun üstüne eyice oturdursun. Ondan sonra şu kurşunu içine atarsın, gene üstüne biraz çaput oturdursun, ondan sonra şu horozu kaldırırsın, aşağıdaki korkuluğun içindeki tetiğe bir barmağınla çekersin. O zaman dabancanın horozu çakmaklı daşa çarpar, çakmak daştan çıkan kıvılcım barutu ataşlar, barut ataş alarak patlar, kurşun içinden ataş halinde çıkar. Her kime deyerse deler geçer, adam öldürür. Anladın mı Ayvaz Ağa?”

“Anladım ulan Usta Firenk, deyip dabancayı aldı” kabul etti.

Usta Firenk de o gece oğlunun yanında yatıp sabahleyin erkenden berhanasını çekip getti. Dur ulan Ayvaz, yüreğinin başına sıkma, orası yumuşak. Olur ki geçer. Alnının çatından sık. Heç olmazsa orası gemik, oraya geçmesine imkân yoktur.”

Dellek Deli Hasan’ın sözünü duttular. Demircioğlu’nun alnının çatına Ayvaz dabancayı ataşladı. Bir gürültü! Kurşun Demircioğlu’nun alnının çatına deyince, beyninin kapağını attırdı. Demircioğlu oraya yığıldı. Bunu gören Ahmet Bezirgan birdenbire elini kılıcına atıp Ayvaz’a dedi ki:

“Herkes sabahleyin kalktılar. Tam o gün Köroğlu’nun geleceği gündü. Beyler Süt Pınarı başında toplandılar. Ayvaz, beylere dedi ki:

“Arkadaşlar, Usta Firenk bana gece bir hediye getirdi. Bunun bir kılıçtan eyi iş gördüğünü söyledi” deyip, çakmaklı dabancayı çıkardı. Barıdı kurşunu meydana koydu. Dedi ki:

“İşte şu gördüğünüz kurşun her kime deyerse deler geçer, o adamı öldürürmüş.”

O zaman Demircioğlu dedi ki:

“Bana ver hele, şu kurşun dediğin adam öldüren şeyi, bir göreyim.”

Ayvaz kurşunu Demircioğlu’na verdi. Demircioğlu kurşunu alıp iki barmağının arasında sıktı, kurşunu yamyassı etdi. Keçi kihu kimi üfeledi ve gülerek:

“Bu mu adamı deler geçer Ayvaz Ağa? Sen dabancanı doldur, aha şu arkadaşların içinde kanım sana helal olsun. Eğer bu adama geçerse yüreğimin başına sık.” dedi.

Ayvaz biraz mahcup oldu. Demircioğlu ısrar etti. O zaman Ayvaz çakmaklı dabancayı doldurdu, Demircioğlu’nun göğsüne duttu, sıkacaktı. Bu sırada Dellek Deli Hasan dedi ki:

“Ulan sen o misilli yiğide nasıl kıydın? Mademki biliyordun ilkin neden bir hayvana sınımadın? Bu işi Demircioğlu kimi bir yiğide yaptın” deyip kılıçla Ayvaz’ın kafasına çarptı. Ayvaz’ın kellesi yere düştü, o da böyle can verdi. O zaman Dağıstanlı Hasan yerinden fırladı:

“Ulan Zor Ahmet Bezirgan, sen nasıl olur da babamın benden çok sevdiği ve hepimizin göz bebeği olan Ayvaz’ı öldürürsün? Dayan vardım” deyip kılıcını çekti. Zor Ahmet Bezirgan’ın boynuna bir kılıç çaldı. Zor Ahmet Bezirgan’ın kellesi fırladı. O da böyle can verdi. O zaman Köroğlu’na haber verdiler. Dediler ki:

“Gel beyim, Hoylu’nun yasını çekmek değil, üç seçme yiğit al kanlar içinde can verdiler. Gel de gör felaketin büyüğünü” dediler.

Köroğlu baktı ki Demircioğlu’nun, Ayvaz’ın, Zor Ahmet Bezirgan’ın ölüleri yerde serili serpili yatıyor. O anda Köroğlu’nun beli büküldü, saç sakalı bütün ağardı, gözlerinden bahar tolu su kimi yaşlar döküp:

“Durman sazımı bana ulaştırın” dedi.

Sazı getirdiler, el atıp sinesine çekti. Bakalım bu ahvala ne deyip neler söyleyecek?

Aldı Köroğlu:

Tüfek icad oldu mertlik bozuldu

Ergi kılıç kında paslanmalıdır

Beyler getti Çamlıbel’i neyleyim

Varıp Şam eline yaslanmalıdır (Bayaz 1981: 338-340).

Sözlük

Ahval: Durumlar; **Alnının çatı:** Alnın ortası; **Barıd:** Barut; **Berhana:** Yük; **Horoz:** Tüfeğin çamağı; **Kih:** Keçi kakası; **Misilli:** Benzer; **Sine:** Göğüs, bağır; **Üfele-:** Ezmek; **En-:** İnme; **Havas et-:** Heves etmek.

METİN 7: KIRMANŞAH’IN HERAT YOLCULUĞU SIRASINDA PİR-LE KARŞILAŞMASI

...

“Oğlum yedi sene gidişin, yedi gelişin, on dört, bir igidin ömrü değil mi?”

“Evet baba, ne yapalım, sevgüllüm orda.”

“Oğlum Kirman, yedi yıllık yolu bırak da, yedi ayda seni Herat’a gavuşduracağım. Ancak, yedi aylık yolda, üç gorkunç vardır. Biri ejderha. İşte bak, bu gördüğün sehraların nebatatı yanmış. Toprak simsiyah olmuş. İki dağ arasını doldurmuş bir ejderha vardır. Bu ejderhanın yüzünden, bu ellerde ne guş uçar, ne karvan geçer, ne adem ayağı basar. Bu ejderhayı, sen öldüreceksin oğlum. Ehval-i ezeldeki, tekdir-i ilahi beyle yazmış. Gel bakalım,” diye Kirmani’yi aldı, duva gildi, dalını sıgayıp;

“Oğlum, heç darda galmasan, galdığın zaman beni çağır. Bil ki, ben senen peşindeyim. Ejderhayı öldürmemiş, ‘bene ne’ deme, ‘neme lazım’ deme. Bundan sona, gelen giden serbest gitsin, ejderhanın şerrinden gurtarsın.”

“Başüsdüne baba!”

“Onun eceli senin elinde, bir. Ejderhayı öldürdükten sona, bir aylık yol gider sen, yolun sağını aslan, solunu gaplan kesmiş, üzeren gelir, hücum eder bu hayvanlar. Aslanla gaplanı, öldürmemiş getmi. Aslani, gaplanı da öldür ki, ordan da gelen giden yelçi serbest geçsin, iki. Üçüncüsü, bir aylık daha yol gidersen yolun Koca Arab’a uğrar. Goca Arab’ın on dört bin gılıç vuran atlısı var. Goca Arab, şimdiye gader, dali yere gelmemiştir. Hasım arıyor. Goca Arab’ı, her kim alt ederse, Arab ona âmâde olacak, bende olacak. Yalnız oğlum, Goca Arab’ın halı da senin elindedir. Heç gorkma, çekinme. Goca Arab’ı alt edersen yenirsin, güleşe teklif et. Oğlum, Goca Arab’ın da alt olduktan sona, o gedik de açılır. Goca Arab’ın gorkusundan bile guş uçmaz, kervan geçmez, adem geçmez. On dört bin gılıç vurana var.

Oğlum, Goca Arab, yedi iklimden haraç alır. Seneden seneye, senin baban Hurşut Şah bile Goca Arab'a haraç verir. Sene dememişti baban, sene bildirmemişti. Gizlin, seneden seneye, baban bile, Şiraz bile haraç verir. Goca Arap, yedi iklimden haraç alır. Haraç veren bir millete ilişmez, vermeyeni tarumar eder, varını alır. Goca Arap, yenilen bir millet değildir, Goca Arab'ın zaferi de senin elindedir oğlum. Goca Arab'ı alt edeceksin, ondan sona Herat'a az yolun galır. Gavuşursun oğlum."

"Peki" dedi.

Kirmanşah, Pir"den bu öğüdü alarak, Pir gayıp olup.

"Ya Rabbi, çok şükür." diyen Kirmanşah, Yemen Sultanı'nın gızı ile yola revan oldu. Gız dedi:

"Hele ciz bakalım," (Sakaoğlu vd. 1997: 87-88).

Sözlük

Alt et-: Yenmek; **Âmâde ol-:** Emrinde olmak; **Bene:** Bana; **Bende:** Köle; **Dalını sığa-:** Arkasını sıvazlamak; **Duva gıl-:** Dua etmek; **Güleş:** Güreş; **İgid:** Yiğit; **Karvan:** Kervan; **Nebatet:** Bitkiler; **Sehra:** Sahra; **Senen:** Senin; **Revan ol-:** Yola koyulmak; **Takdir-i İlahi:** Alah'ın emri; **Tarumar et-:** Yakıp yıkmak; **Üzeren:** Üzerine; **Yelçi:** Yolçu, elçi.

METİN 8: ŞAH İSMAİL'İN GÜLİZARLA KARŞILAŞMASI VE KIZIN İSTENMESİ

...

"Bakın kardeşler, ben şimden sonra buradan bir yere gitmem. Ve hem benim işimi Mevlam'dan gayri kimse bilmez." diyüp cevap virdi. Şimdi bu günden güne sararup solmaga başladı. Sora anası, babası haber alup bu oğlan bir derde uğramış.

"Gelin bir hekim tayin idelim." didikde; bütün arkadaşlarının birisi gelüp itdi:

"Şa(h) İsmail'in hekimlik derdi yoktur. Zira onun derdi âşıklıktır." diyü cevap virdiler. Şimdi babası bu cevabı işidince itdi:

"Varın söylen, her kimin kızına âşık oldu ise söylen alı vireyim." didikde; vardılar Şah İsmail'e haber virdiler kim:

"Baban, her kimin kızına âşık oldu ise alı vireyim, diyor." diyü cevap virince Şah İsmail itdi:

"Bakın kardeşler benim hiç bu vilayette kimsenin kızından âşıklığım yoktur." diyü, cevap eyledi. Şimdi bu günden güne yemekden içmekden kesildi. Şimdi babası bunu haber alup:

"Ne demek olsun, ben bir Kandehar padişahı olayım, benim oğlum böyle âşıklık çeksin" diyü hem söyledi ve hem ağladı. Şimdi bir de Şah İsmail'in arkadaşlarının birisi gelüp yer öpüp cevap itdi:

"Padişahım, şehzade efendimiz ile ava, kuşa getdiğimiz vakit bir kara tagı yol dutub getdi. Bizim birimizi yanında götürmedi. Sonra bizim yanımıza geldi. Benzi bozarmış geldi. Sonra biz cevap itdik ki:

"Efendim, bizim bugün nereye gideceğiz?" diyü, cevap itdik. Ol bize cevap itdi ki:

"Ben şimdiden sorra buradan bir yere gitmem ve hem benim işim Allah'dan gayri kimse bilmez." diye cevap itdi.

"Biz bundan gayri bir şey bilmeyiz, padişahım!" diyü cevap virdikte; bir de Padişah cevap iddi ki:

“Tez bir tatar çıkarın, varsın baksın ol kara dağda ne vardır.” dedi. Şimdi tatar çıkup getdi. Gördü ki; ol kara dağın önünde bir yayla var. Yörük çarıyle tугanmış kalmış. Bir de tatar iki günden sonra çıkup geldi. Cevab virdi ki:

“Padişahım kara dağın ardında bir büyük yayla var, yörük çarıyle tугanmış kalmış. Var ise yörük beginin kızına âşık olmuştur.” dir iken, bir de yörük beginin konakcısı gelüp saray içine girdi. Bir padişaha söylediler. Padişah “Konandırın.” diyü emr eyledi. Bir de padişahdur gelen konakcıyı karşusuna çağurup:

“Türkmen Begi’nin kızı var mudur?” diyü cevap eyledi.

Gelen konakcı:

“Evet efendim. Güllüzar dirler bir ala kızı vardır.” dedikde; bir de haber virdiler kim;

“Türkmen Begi geldi.” didiler. Şahdur:

“Konak virün.” diyü emr eyledi. Üç günden sonra padişah karşusuna çağırıp, ta’am geldi, yediler, içdiler kahve tütün oldı. Keyifler büsbütün, sonra başladılar bu kız yarenliğin itmeğe. Bir de padişah cevap etdi ki:

“Senin bir kızın var imiş. Allah’ın emri ile Peygamber’in kavli ile oğlu(m) şeh-zade hazretlerine isterim.” didikte, Türkmen Begi itdi:

“Baş üstüne, ben Padişah’dan kız mı saklarım. Allah mübarek eylesin.” dedikte, şekerli şerbetleri; içdiler.

“Mübarek olsun.” didiler. Bir de der-’akıb Şah İsmail’e mücedci getdi. Sevindi, aldı sazı eline:

Aldı oğlan:

Herkez şad olup güldiler
Benim sevdiğim Güllüzar hanım
Herkez sevdiğin ismin virdiler
Benim sevdiğim Güllüzar hanım

Aldı oğlan:

Ne ola ben de şad olup güleydim
Muradıma maksuduma ereydim
Bir dahi ölmeden yüzün göreydim
Benim sevdiğim Güllüzar hanım

Aldı oğlan:

Kaşların benzetdim kurulu yaya
Mah cemali benzer gökteki aya
Gece gündüz yalvarırım Hüda’ya
Benim sevdiğim Güllüzar hanım

Aldı Oğlan

Benim sevdiceğim güzeller hası
Rakibler çeksin daima yası
Şah İsmail saçdı aşkın zıyasın
Benim sevdiğim Güllüzar hanım
şimdi sen kıssayı başka yüzden dinle.

Meğer Şah İsmail’i Güllüzar ile o koca nene oraya gelmiş idi. Bir haber aldı ki, beg kızını Şah İsmail’e virdi. “Varayım anasına mücde ideyim. Belki bize bir parça dünyalık virir.” diyüp, getdi, vardı. Mücde eyledi. Bir de kızın anası:

“Bire bu ne olsun” diyüp, aşiretlerdir çadırları yıkup katarlara yükledüp Hind tarafına revan oldular. Onlar gitmede olsunlar, sen kıssayı başka yüzden dinle.

Türkmen Beyi dahi itdi:

“Padişahım kızımın urbası yokdur.” diyüp, kırk güne izin aldı ki;

“Ancak kırk güne kadar hazır iderim.” diyüp ol dahi getdip bir de ol kıra çıktdı, bakdı gördü ki; bir kimse kalmamışdur. Ol dahi yola revan olup getdi. Biz de gelelim Şah İsmail’e:

Şah İsmail itdi:

“Ey arkadaşlar, ben kırk gün uyurum. Beni evvel kaldurman.” didi. Ol dahi uyhuya yatdı. Biz gelelim Padişah’a.

Şimdi Padişah düğün etmeğe başladı. Bir de gördü bakdı ki; bir haber zuhur etmedi. Bir de padişah emr eyle ki:

“Bir tatar göndürün, bir haber getürsün.” didikte, bir de tatar göndürdiler. Bir de tatar getdi bakdı ki; bir kimse kalmamış. Geldi padişah(a) haber virdi:

“Efendim ol tarafda kimse kalmamış.” didikte, padişah da bu cevabdan, bir mikdar keyfi kaşdı. Padişahdur emr eyledi:

“Bana veziri çağırın, gelsin.” didikte, veziri çağırıp geldikde, yedi temenna, sekizincide el pence divana durdukda, padişahdur tatarın cevaplarını vezire bir bir nakl eyledikde, vezirdir başını kaldırıp cevap eyledi.

“Padişahım bir sözüm var. Eğer münasib görürseniz.” didikte, Şah eyitdi:

“Padişah’ım gel bir tellal nida itdürelim. Kandeher Padişahı’nın oğlu Şah İsmail evlenecek, ne kadar kızlar var hepsi giyünsin, kuşansın gülşen bağçesine gelsün.” didikte, tellal nida eyledi:

“Padişahımızın oğlu evlenecek, ne kadar kızlar var hepsi temizce giyünsün kuşansın gülşen bağçe(ye) gelsünler. Her kankısını beğenür ise ol kızı şahızade alacak.” diyüp, böylece tellal padişahın emri üzere nida eyledikde; ne kadar kızlar var ise giyinüp, kuşanup geldiler. Bir de oğlak doldurur gibi gülşen bağçesine doldurdılar. Bir de Şah İsmail’e haber virdiler ki;

“Güllüzar gülşen bağçesine geldi.” dedikde; bir de Şah İsmail kalkup gülşen bağçesine gelüp köşküne çıkup oturdu. Bir de gördü ki; ne bakarsın, ne kadar kızlar var ise gelmişler. Bir de oğlan itdi: (Çolak 1994: 164-167).

Sözlük

Cevab eyle- Sormak; **Cevab vir-** Cevap vermek; **Çar:** Çadır; **Derakab:** Hemen arkasından; **Didikte:** Dedikleri zaman; **Gülşen:** Gül bahçesi; **Hüda:** Allah; **İtdi:** dedi; **Kankı:** Hangisi; **Keyfi kaş-;** Keyfi kaçmak, morali bozulmak; **Mah cemal:** Ay yüzlü, güzel; **Maksud:** Maksat; **Nakl eyle-** Aktarmak, söylemek; **Revan ol-** Gitmek; **Şahızade:** Şehzade; **Ta’am:** Yemek; **Tağ:** Dağ; **Tatar çıkar-** Keşifçi göndermek, gözetleyici göndermek; **Temenna:** Başı öne eğerek verilen selam, saygılı davranış; **Tugan-** Dolmak, bezenmek; **Zuhur et-** Ortaya çıkmak, meydana gelmek.

METİN 9: YARALI MAHMUT’UN GÜLŞEN TARAFINDAN TEDAVİ EDİLMESİ

...

Mahmut, yaralı bir veziyette yerde yatırdı. Dağın aşağı eteğinnen bir kervan keçirdi. Kervanın gozcüsü dağın başında otduyan bir at gördü, dönüp bezirganbaşı Hoca Eziz’e dedi:

“Dağın başında bir at otduyur olmuya. Buralar da haramılar ola?”

Hoca Eziz dedi:

“Kim gedip o ati tutup getirirse, aha bu katırın yükünü ona verecem.”

Nökerlerden biri ireli atılıp dedi:

“Men getirerem.”

Nöker ata yahınnaşanda gördü ki, atın yanında bir yaralı cevan yatır. Yanına gelip yaralının ağzına ayna tuttu. Gördü ki, bele ölmüyüp. Kalkıp arhadaşlarını çağırdı. Hamı tökülüp geldi. Hoca Eziz de geldi. Bir oğlan bahdı, bir de oğlanın yanındaki heybede duran altuna.

Öz özüne dedi:

“Bunu eğer düşman vurduysa, bu atnan heybenin altununu niye aparmadı? Yoh eğer dost vurdusa, bunu bu hala niye saldı? Bunda bir iş var. Men gerek bu sirden hali olam.”

Bezirganbaşı, Mahmud’u bir katırın dalına bağlayıp, kervanı Gence’ye gönderdi. Bezirganbaşı’nın Gülşen adında bir kızı varıdı. Dedi:

“Kızım bu yaralıyı men dönene kimi gerek eyleşdiresen. Hele görek bu ne işdi.” Bezirganbaşı Mahmud’u kızına tafsırıp, tekrar seferine çıhdı. Kız yaralı hesdesini bir otağa aldı. Bildiği ilaçlardan bunun yaralarına koyup deva eylemeye başladı. Günner keçtikçe Mahmud’un yaralanı sağalırdı. Hemide irengine kan gelirdi. Mahmut özünü toparladıhça, Gülşen Hanım’ın da ona olan mehribanlığı artırdı. Mahmut, kamilen eyleşmişdi. Hoca Eziz seferinnen gayıdanda Mahmud’un heç birşeyi galmamışdı. Kızın çağırıp dedi:

“Kızım gonağımız necedi, danışabilir mi?”

Gülşen Hanım dedi:

“Yahşıdır, danışır.”

Hoca Eziz, Mahmud’un yatdığı otağa gelip soruşdu:

“Oğul, senin başına gelen işden benim başım çıhmadı. Meni işden halı ele.”

Bunun üzerine Mahmut yasdıga söykenip bahalım Hoca Eziz’e neçe cevap verdi, Hoca Eziz ne sordu?

Hoca Eziz:

Oğul ne işdi geldi başına

Söyle oğul seni kim yaraladı

Atın bulanmışdı kanlı leşine

Söyle oğul seni kim yaraladı

Mahmut:

Başına döndüğüm bezirganbaşı

Yaralıyam yar elinden yaralı

Sana kurban olsun ziyaret baba

Yaralıyam yar elinden yaralı

Hoca Eziz

Dostun olsaydı bele etmezdi

Düşman olsa seni bele koymazdı

Yarin olsa sana bele kıymazdı

Söyle oğul seni kim yaraladı

Mahmut:

Bir bağda gül idim bağbanı vurdu

Geyret meni vurdu ar meni vurdu

Bilmem ne beladır yar beni vurdu

Yaralıyam yar elinden yaralı

Hoca Eziz dedi:

“Oğul, senin iki sözün bir birini tutmur. Gah deyirsen yar meni vurdu, gah deyirsen geyret meni vurdu, gah deyirsen bağban meni vurdu, gah deyirsen ar meni vurdu. İndi men bunnarın hansına inanım? Ede köpoğlu, mennen başını düzeltme, adamı ar, geyret nece vurabilir? Sonra Kahraman dağında bağ ne gezer ki, bağban seni vura. Adam oğlusun, düzünü de görüm sen kimsen, seni bu hala kim saldı?”

Mahmut dedi:

“Baba can özüm kim olduğumu da deyecem, meni bu hala salanı da”

Hoca Eziz:

Bezirgân’am üreyimde dağ oldu
Dört tarafı bahça oldu, bağ oldu
Hayıf oldu, yaraların sağ oldu
Söyle oğul seni kim yaraladı?

Mahmut:

Mahmut bir gül idi dostun bağında
Derdim min olupdur dert ayağında
Çöl olacah Kahraman’ın dağında
Yaralıyam yar elinden yaralı

Mahmut sözünü tamamlayınca, Hoca Eziz dedi:

“İtoğlu it, desene yardan tüşmüşem başım, gözüm dağılıp. Daha meni niye uğraştırırsan.”

Hoca Eziz bunu deyip, hers ile çıhip getdi. Kızı Gülşen, kapıda gulağ asırdı. Mahmut’un her kelmesinin sonunda “yar” demeyinnen, kız bunda bir şey olduğunu annadı. Oydu ki, babası çıhip getdikten sonra, Gülşen, Mahmud’un yanına gelip dedi:

“Mahmut, babamın tehsirin bağışla. O bele işlerden annamaz. Sen başına gelenleri mene annat.” Gülşen Hanım bele deyende Mahmud’un gözü Gülşen’in saçlarına ilişdi.

Dedi:

Bugün nazlı yardan şikayetim var
Gösterir zulmünen penahı zülfün
Deyer tahtı, tacı, mülk ü Süleyman
Metheder Yusuf u Kenanı zülfün

Gör ne edayınan yavru beslenir
Siyah zülfün dal gerdana yaslanır
İsfahan’da, Horasan’da seslenir
Urum’da okunur fermanı zülfün

Dişlerin dürdendir yanağın lala
Emen ölmez leblerinnen doyunca
Bahar fesli, yaz ayları gelince
Mahmud’u şeyda-yı Gülşen’i zülfün
Gülşen Hanım dedi:

“Men sennen saçlarımın methini eylemeyini senen sual etmedim. Kendi başının belasını mene söyle görüm seni bu belaya kim getirif, giriftar eyliyip.”

Bunun üzerine aldı Mahmut:

Şehrinizde bir kız sevdim
Başında al valası var
Gest etdi canım almağa
Bilmedim ne belası var

“Aferin oğlan, söyle görüm bu kimin kızıdı, adı nedi?”

Coştı kanlı derya coştı
Coşuban haddinnen aşdı
Gözüm bir gözele düştü
Yeddi hisar kalası var

“Oğlan kalayınan kız tanınmaz. İsmi, cismi söyle.”

Mahmut’am sel tek aharam

Al yanağa gül taharam

Adın demeye gorharam

Onun bir bey babası var

Gülşen Hanım dedi:

“Oğlan mademki adını söylemedin. Mene müsade.”

Mahmut dedi:

“Yararamın üstüne bir yara da sen vurma. Eyleş, sen sor, men de deyim.”

Bunun üzerine aldı Gülşen Hanım:

Gel beri gel beri gel mene söyle

Söyle oğlan seni kim yaraladı?

Heç dilinden anlamadı pederim

Söyle oğlan seni kim yaraladı?

Mahmut:

Çöl olacak Kahraman’ın dağında

Bir kız yaraladı yaram var benim

Öğleyinen ikindinin çağında

Bir kız yaraladı yaram var benim

Gülşen:

Gül olan gülünü soldurur mı heç?

Dost olan dostluğu söndürer mi heç?

Yar olan yarını öldürer mi heç?

Söyle gardaş seni kim yaraladı?

Mahmut:

Öğleyinen ikindinin arası

Meni yahdı kaşlarının karası

Hanı nize hanı kılıç yarası

Bir kız yaraladı yaram var benim

Gülşen:

Gülşen deyer kimdi senin nigarın

Seni yaralıyıp biinsaf zalım

Söyle doğrusunu eziz gardaşım

Söyle gardaş seni kim yaraladı

Mahmut:

Sefil Mahmut bir kış burda kışladı

Yaralarım göz göz oldu işledi

Kan kurudu, can çıkmaya başladı
 Mahbub yaraladı yaram var benim
 “Oğlan seni Mahbub mu vurdu?”
 “Evet hanım, Mahbub vurdu.”

Aldı bu sefer Gülşen Hanım:
 Başına döndüğüm nevcivan oğlan
 Ver müjdemo yarın mennen bacıdı
 Sedagetde gördüm can sene kurban
 Ver müjdemo, yarın mennen bacıdı

Ne giripsen şirin canın gesdine
 Kurban olum gametine şestine
 Umutvaram destin verrem destine
 Ver müjdemo yarın mennen bacıdı

Bugün cuma günü çıhallar bağa
 Seyragub olana verrem gadağa
 Gülşen canım dost yolunda sadağa
 Ver müjdemo yarın mennen bacıdı
 Gülşen Hanım sözünü kurtarınca Mahmut dedi:

“Mahbub’un mende bir nişana üzüyü var, benim de onda. Eğer sen bu üzüğü aparıp, ondaki üzüğü getirdinse men de senin sedagatına inanacam.”

Gülşen üzüğü alıp hemen Mahbub’un kulluğuna getdi. İki daşın arasında, yani beş deye içinde üzüyü değiştirip Mahmud’a getirdi. Bu yanda Mahmut sevinirdi. Kızları çağırıp dedi:

“Kızlar birezden bahçamıza bir Hak âşığı gelecek. Bir yere ayrılmayın. Âşık kimin adını dese bu gece annan yatacah.”

Kızlar cem oldular. Gülşen Hanım da Mahmud’u alıp, güllü bahçaya geldi. Kızlar, çiyinde sazınan Mahmud’u görünce dediler:

“Âşık, gerek bizim hanımımızın adını biz demeden deyesen. Birimizin adını yannış desen, senin Hak âşığı olduğuna inanmiyacık.” Bunun üzerine aldı Mahmut, bahahalım ne dedi:

Gelin kızlar gelin tarif edeyim
 Herbiriniz bir ölkenin maralı
 Elvan elvan kumaşlara garğ olmuş
 Kimisi al geymiş burnu hızmalı

Kızlar Gülşen Hanıma üzlerini tutup dediler:

“Be siz deyirdiniz bu Hak âşığıdı. Bu heç birimizin adını bilmedi.” Gülşen Hanım Mahmud’a bir göz eyleyince, aldı tekrar Mahmut:

Sona hanım ne hoş yerir salınır
 Münevver de nikabına bürünür
 Gülenber, koynunda neler görünür
 Senem’in de ağ elleri, henalı

Mahmut bele deyende, Gülenber yahasınan bir düyme daha açdı. Aldı yine Mahmut:

Hava Selvi ucalardan kar çeker

Telli Gülşen teline sığal çeker
Esme güzel kaşına kara çeker
Fatma'nın da iki gözü belalı

Mahmut sözünü tamamlayınca, kızlar gülüşüp, heresi bahçanın bir terefine dağıldı. Mahbub ile Mahmut yalnız kalınca, Mahbub hecaletinden Mahmud'un yüzüne bahabilmirdi. Mahmut, sevgilisinin bu hecalet olmasına ve dağınık saçlarına bahalım ne dedi:

Haber almak ayıp değil
Nedendir nese tellerin
Değer ölüpdü âşığın
Batıpdı yasa tellerin (Aslan 1990: 153-157).

Sözlük

Aha: İşte, şu; **Aharam:** Akarım, akıyorum; **Annan:** Onun ile; **Apar-:** Götmek; **Bacıd:** Kızkardeş **Bağban:** Bahçıvan, bağcı; **Bahabilmirdi:** Bakamıyordu; **Bele:** Böyle; **Biinsaf:** İnsafsız; **Cem ol-:** Toplanmak; **Cevan:** Civan, genç; **Coşuban:** Coşarak; **Çiysin:** Omuz; **Dağ:** Çekilmez dert, gam, keder; **Danış-:** Konuşmak; **De-:** Söylemek; **Dest:** El; **Deva:** İlaç, çare; **Deycem:** Diyeceğim; **Deyende:** Dediği zaman; **Deyersen:** Diyorsun; **Düz:** Doğru, düzgün; **Ede:** Eyleş; Bekle; **Eyleştir-:** İyileştirmek, sağaltmak; **Fesil:** Mevsim; **Gadağa:** sadaka; **Gamet:** Boy; **Garğ ol-:** Gömülme; **Gayıt-:** Dönme; **Gest et-:** Kast etmek, niyetlenmek; **Gestet-:** kastetmek; **Getirif:** Getirmiş; **Geyret:** Ar, namus; sabır, tahammül; **Giriftar eyle-:** Maruz kılmak, müptela etmek; **Gonoğ:** Misafir; **Gorharam:** Korkarım, korkuyorum; **Gulağ as-:** Dinlemek, gizlice dinlemek, kulağını dayayarak dinlemek; **Hali ele:** Hali ol-; **Hamı:** Hepsisi, tamamı; **Hansı:** Hangisi; **Hecalet:** Utanılacak durum, utanma; **Hena:** Kına; **Hers:** Hırs, öfke; **İndi:** Şimdi; **İrel:** İleri; **Kamilen:** Tamamen, büsbütün; **Kızıd:** Kızıdır. **Kimi:** Kadar; **Köpoğlu:** Hakaret ifadesi, köpekoğlu; **Kurtar-:** Bitirmek; **Leblerinnen:** Dudaklarından; **Men:** Ben; **Menim:** Benim; **Mennen:** Benimle; **Min ol-:** Bin olmak; **Nece:** Nasıl; **Nedi:** Nedir; **Nese:** Ne ise; **Nikab:** Örtü; **Nöker:** Asker; **Otduyan:** Otlayan; **Ölmüyüp:** Ölmemiş; **Penah:** Himayeci; sığınma, yardım eden; **Sadağa:** Sadaka; **Sağal-:** İyileşmek; **Sedagat:** Sadakat, vefa, dostluk; **Sığal çek-:** Eliyle okşamak, sevmek; **Sir:** Sır; **Söyken-:** Yaslanmak; **Şest:** Liyakat, şeref, haysiyet; **Şirin:** Tatlı; **Tafşır-:** Emanet etmek; **Taharam:** Takarım, takıyorum; **Tehsir:** Suç, kusur; **Tek:** Gibi; **Teref:** Taraf; **Tutmur:** Tutmuyor, uymuyor; **Uca:** Yüce, yüksek; **Üreyimde:** Yüreğimde; **Üzüyü:** Yüzüğü; **Vala:** Gözenekleri çok küçük olan elek, ağ; **Veziyette:** vaziyette, durumda; **Yahşı:** İyi; **Yaralan:** Yaraları; **Yerir:** Yürür.

METİN 10: ŞAHOĞLU ŞAH ABBAS'IN VAN KALESİ ÜZERİNDEKİ MUHASARAYI KALDIRMASI VE ERCİŞ'E GİRMESİ

Aradan günner geçip Van galası esaret içinde yaşardı. Van valisi ne yapdı, evet heç bir vilayeti büyüksüz etmesin Allah, Van valisi emir verdi, tellal Van'ın içerisine elan etdi:

“Bir mahallede kaç dane zengin, kaç evde epmek yemek bişir, bişen evler de bişmiyenler de bişenlerle yiyecek, vari olan, olmiyanla yiyecek. Her kim bu emri dinnemez, gapısını arkaradan kitleyip gizli yiyer duyulur dutulur, olan evin varlığın devlet tarafından alıp fukaraya verilecek” demişdi.

Bunun da bu emrini Van galesinin içinde olan halg hegigat sevmişdi. Çünkü hagigat merdi merdane olan bir söz. Ele ya medama vatan benim, devlet benim, millet benim, helbetde sen garnını doyur, ben de ağlim eğmege, olur mi ? Bir mahellede üç yüz haneli bir mehle eli evde bişen, hepsi cem olur o gader ki ölmiyecek bir vaziyetle bunnar ganetle yerdiler. Hekigat hal insanların en büyük varlığı nenden gelir ganaetden gelir. Aradan günler geçer, aylar geçer Van galesinin gapıları açılmazdı. Şeyhoğlu Şah Abbas'ın Garapapağın canı sıkılmasın diye Van galasının etirafına bağ tikip bağların ismini Şahlar Bağı goydular. İşte o zamandan bu zamana gadar Şahlar Bağı denilir ki dokuz yüz sene evel tikilen bir bağlardır. Melmeket bu esaletde iken zenginlerin de idaresi, yiyilerek gulturdi. Kimsenin daha yiyilecek asla bişeyi galmadı. Gırk elli tene ireli gelen ehl- i kâmiller dediler ki:

“Yahu, bu nabalda galacayış, gidelim vali paşaya halımızı arzedelim. Sabi subyan epmek için ağlır”

O zaman, ehl-i kâmil ah sakgal gara sakgal olan bir takım ehdiyar dedeler Van valisinin sarayına guşluh vahdiyidi çıhdı:

“Paşam heberin yoh miydi evlerde bir şey asla galmadı, çocuklar hakli söylediz, dorgidur, lakin ne yapalım ben de razi miyem de sen galırsan, evet böğün bu memleketin her şeyi senin emrindedir, ancak bu şehrin bütün nüfusi senin emrindeyiken bu çoluh çocuk aç ölürse yarın ind-i Allah'da mahsul en evvel sensen.”

Bunu eşiden Vali Paşa, ehdiyarların üzine baharah:

“Evet, babalar hakli söylediz, dorgidur, lakin ne yapalım ben de razi miyem? Golay çaresini buluruz söyleyin bahalım” diye dediler

“Çare emir senindir, gapıları aç düşman girsin, ölen ölürse heç olmasa galan eymeg için ağlamaz”

Van Valisi bu cevabi eşidirken:

“Ey babalar, üç gün daha müsade edin bene, eger bir yandan bir imdat yetişdi ne ala, yetişmedi ise dördüncü gün gale gapılarını açalım” dedi.

Bunnar da razi olup çıhdılar. Bu üç gün müsada verin Vali Paşanın demesi mahallelere, gelinlere, gızlara, gadıların ağzına yayıldı. Evet,

“Üç gün sona gale gapıları açılacağımış, düşmana şehir teslim olacahmış.”

Buni kadınlar gafle gafle birbirleriyle konuşurken meger mahallenin birsinde seksen beş yaşında olan bir ehtiyar nene bu cevabi eşidip gendi gendisine bele bir durdi:

“Vay ben öldüm ki benim vatanıma yad adam gire? Benim canım sağ iken düşmanın asla atının dırnağını vetan toprağına bırakan degilem” diyen nene cabuhca gapisini kitliyerek vali paşanın serayını düzeltdi. Çıhıp el bağlayıp dururken hökmünde oturan vali paşa:

“Ey nine beni günahkar etme yaşda benden büyük bir kadına benzirsen, neçün el bağladın neydür arzun söyle bahalım.”

“Ey paşa evladım, ey benim yavrum, mahalle mahalle kadınlar ağzında bir cevap söylenir. Bu cevabın asli var mi yoh mi bunun için senden örgenmiye geldim.”

O zaman vali paşa:

“Pekey nene ne merfetin varsa göster biz de görelim”

“Yavrum; ben öldüğüm yok ki benim vetanıma düşmanın ayagi girsin. Ben düşmana ele bir fent gösterim ki dünyanın sonuna gader lisanlarda dillerde söylensin. Yalnız senden istedigim cevap şudur: Van galasının içerisinde alçı ile kireç tüyna tarafına olan burç üstüne yığdırtır”

“Nene ne yapacahsan alçıyla kireçi?” Vali paşa dedi.

“Yavrum ne yapacağımı görürsün gözünen”

“Pekey, daa başka?”

“Yarın guşlulh zemani bu hazir vaziyetde geldiğim zaman gine yanan gelirem burç gapısını açar, ben dışarı çıhdıhdan sona gapıyı gapadırsan.”

“Pekey nene seni görüm, ne merfetin varısa göster, bu sabi sübyan epmek için ağlıyor”

O zaman nene neye güvenirdi, evvel Cenab-i Hak’a, ondan sona da Van galesi bir sene düşman elinde esaletde galdığı zaman nenenin iki tene gıdigi vardı, ecaba bu şehir bu düşmanın sargısında az mı galır çoğ mu galır, Mevla bilür diyen nene gıdıgları mesgenda yani yer altı bodrumunda sahlamışdı. Eger nenenin gonşuları, mehelle halgi bilürlerdi ki nene gıdıhlari bir sene evel yedi, satdı, halbusu ki nene gıdıhlari alt yer altı bodrumunda beslediğini heç bir gomşunun asla heberi yohidi. Bir hokga gadar de nene bir torba içerisine un sahlamışdı, olur ki daha bir dar zamana düşersem, bu uni bir gaç dene epmek bişirip heç olmasa üç gün fazla yaşaram. Bu töreden olan heberdar nene, melmeketi gultarıp ancak sahladığım unun sırası gelmiştir, dedi.

Nene işde o bir hokga un ile bir de iki tene sahladığı, beslediği gıdıhlara güvenir. Gıdıhlari sağıp gizlinneyin bir gudul yoğurt mayaladı, lakin gapı baca kitli, nasıl olabilir ki nene de aç, gecenin yarısıydı, o bir hokga uni bir çanah içinde hamur etmişdi. Gece yarısında üç dört tene lavaş bişirerek mendile düyledi, bir güzel bohca ederek, o gece geşdi sabah olmuşdı, guşluk vahdi nene, gudulın yoğurdu ile o tandır lavaşlarını olarak çarını örtüp başına, vali paşanın seray yolunu dutdı. Nene gapısından çıkarkan nenenin gonşi küçük, küçük yavrılar:

“Nene nere gidirsen?”

“Yavrum, vali paşa dünden bir gaç dene somun ikrar vermiştir, ağlamayın, gülün, inşallah size bir gaç epmek yetiştiririm” diye çocuklara bir umut tesilli verdi nene.

Nene çocuklari sevündürerek doğru vali paşa serayının gapısına vardı. Heber verdiler nenenin geldigini, nene çıhdi:

“Buyurun nene geldiz mi?”

“Evet ey paşa yavrum, geldim” dedi.

Vali paşa barabarında neneyi alıp yanında bir gaç galabalıhla burç üstünden düşmanın mevgeine seyredirdiler. Bu söylediğim söz dokuz yüz sene evel ki olan bir ehvalat, o zamanın devrinde gılış galhan, yay, oh zemanydı. Van galesi, bu söylediğim şehrimiz ebaya ejdadımızdan galma Türkiye’nin anayasa ölkesidir. Bu gale şehri, esgi galenin yeri şindi harap, yani yeni. Van, yeni şenelmıştır. Söylediğim o zamanın devründe esgi Van galesi yeri şindi haraptır. Sade bir Van galesi değil, Erzürum bütün ölkeler, bütünü dört etirafi hesar üstüne idi. Çünkü o zamanın devründe gelen düşman golay golay bir galeyi fet edemezdi. Nasıl ki delikli demir çıhdi fen irelledikçe irellir, onun içündür işde daha galenin dört etirafının hesari bile levge çıhdi.

Garapapab, Neneyi görüp atlas çadır içinde oturan Şeyhoğlu Şah Abbas’a heber verdiler.

“Van galesinden bir elçi gelir amma kadın gelir, bir ehdiyar nene gelir” bildüren bu vezir, Şeyholu Şah Abbas:

“Alın hörmetle garşılایn çadırımıza incitmeden güle güle hörmetli ey getirin, bahalım gelen elçi isder erkeğ isder gadın olsun helbetde bir bunda bir söz var.”

Neneyi garşılایarah Garapapah.

“Buyur nene, buyur” diyenler hörmetle neneyi Şah çadırına götürdüler.

Nene ise:

“Ey benim yavrularım saten ben de şahızın ziyaretine gelirdim.”

Nene Vali Paşa’ya buni de örgetmişti, galeden çıhmadan:

“Ben şah çadırına gavuşduğum zaman biz burçdan gözlersiniz, o zaman emeleye emir, ver, ufahdan alçı ile kireci tüna tarafına töksünner”

“Pekey nene”

Yer gösterildi nene oturup emir verdi Şah Abbas:

“Neneye bir şerbet verin.”

Nene şerbeti nuş eyledikten sona:

“Nene heyir beber!”

Nene bir gurnazlığle:

“Eye benim Şah evladım -dedi- bir seneden beri bu şehirin etrafını sarmısan, seni kimin bir hökümdar ziyaret etmek hakkım idi amma gusuruma galma yavrum, düğünlerde, toylarda, davetlerdeyidim asla şindiye gader boş galamadım. Şindi ise üç gün izin aldım, senin kimi büyük bir hökümdari ziyaretine geldim. Yavrum, sene bir çoban armağani getirerek başga bişey düşündüm, asla sene lazım degil, amma düşündüğüm, getirdigim tandır epmegi, lavaşı bir de bir gudul yoğurt getirdim. Buna da çoban armağani deller yavrum.”

Şahın masasına gudulun yoğurdu ila o tandır lavaşlarını goyup Şeyhoğlı Şah Abbas, yoğurt ile epmege bakıp nenenin üzüne bakıp Van galesine dogri bahdi:

“Ey, nene, ben bir senedir bu şehrin etirafını sarmış duriram ecaba bu şehirde daa epmeg ben bilirdim galmadi, demekgi var miyimiş” diyence, nene gurnazlığ ile bir gülümsiye döndi:

“Ey yavrum, dedi, evet, hökümdarlar akilli olur lakin burda sen düşgünsen, ferasetin yanış, ne oldi Van galesine yavrum neçün epmeg bulunmiya, sebebi nedir?”

“Nene, bir seneden bir melmekete ki bir şey girmese, ecaba o melmeket un hali ne olur?”

“Ha, hahlısan, dedi, oğlum benim şah evladım, lakin Van galesini benden sor, Van şehrinin erazisi şehrin içinde, mali davari içinde her şeyi yerinde, bir sene degil oğlum isterse on sene bu galenin etirafını bekle, galenin içindeki olan halg ne aj galır ne de susuz, yalnız galenin bir şeye ehdiyaci vardır ki uzakdan tevlukat birbirini görmir. Bu ehdiyaci var. Eger bu husüsde bu galeyi sarmışisan ajlıg üçün bu şeheri almak isdirsense o fikrin yanış oğlum. Ama diger husüsde ne fikrin var isa oni da bilmem.” dedi.

Buni bele toh söyliyene nene, Şeyhoğlı Şah Abbas durdi:

“Nenenin sözüne yalan desem lakin helbet de bu şehirde bol epmeg bulunir ki nene bene taze lavaş getirmiş, helbet de bu şehrin içinde mal davar var ki nene bene yoğurt getirmiş.”

Nenenin sözüni isbat eden masa üzerinde gudulun yoğurdu ile taze lavaşlar dururdi. Bu söz üzre Şeyhoğlı Şah Abbas, Van galesine ala ala bir bahdi:

“Ey nene!”

“Buyur, dedi, Şah evladım buyurun.”

“Nene şu burç üstünden ne tökiller?” diye neneden sordi.

Nene gurnazlıhla:

“Oğlum, ehdiyarların gözünün biraz feri malüma yaş geçmiş, azalıbdır yahını irağa getirdik, hangi terafdan benim Şah evladım?”

“Nene tüna terafdan.”

“Temamdır oğlum, dedi, temamdır, iki gün evel hükümet tellali elana etmiş-di, devlet ambarlarına teze unnar seneden seneye dolar yavrum, ambarın dibini süpürün o kerti unnari günahdır bir terafa tabi tökülmez tünaya tökülür senin benden sorduğun kerti unnar ambar dibidir yavrum, onnari tünaya tökerler seneden seneye.”

Şeyhoğlu Şah Abbas, nenenin bu söylemesine bir daa sordi:

“Nene unnar da mı kerti?”

“Elhemdülillah yavrum. Bu seksen beş yaşında saçım ağarmış şimdiye gader asla yalan bir cevap dilimden çılmadi yavrum.”

“Nene haşa sene yalan demirem yani unnar da kerti varını sorduğum.”

“Elhemdülillah yavrum ne olmuş, ne nohsan?”

Şeyhoğlu Şah Abbas, vezirlerin üzüne baharah:

“Hagigat hal, dedi, demekgi ben on sene bile bu şehrin etrafını beklesem asla gine bu şehir dengini bozmiyacah”

Çünkü nenenin vaziyeti, gülerak toh söyliyerek, meger nene neyi düşünürdi, ey sabırdan başga ecap dünyada en selamete götüren bir gapi var mıdır? Hakigat bütün elmin doğani, bütün elmin başı sabırdan gelir, sabirli bir gul getdihce meskene eli varır, lakin sabırsız bir insansa mehakgag ki yolini de gendini de şaşırır. Çünkü neden, sabrolmayan bir insan heç bir kemala varamaz.

Nenenin bu kemali bu sabırlı konuşmasına Şeyhoğlu Şah Abbas, sade degil vezirler bile nenenin durup gahdığını, ağzından çıkan kelama heyran olmuş bahardılar.

Bir sahat gader Şah çadırında oturan nene, ayağı galharah:

“Ey benim şah evladım, gusura bahma birez sizleri rahassız etdim ama, bene rüsgat ver yavrum çoh görülecah işim var yavrum eger gidersense Allah yolun açığ etsin, durursan yavrum İnşallah belki bir gaç ay sona belki sizin kimi bir hükümdar ziyaretine gelirem.” dedi.

“Nene çoh memnun galdım, sen Van galesine girer girmez ben orduma gah emri senin yanında verirem, dedi, ben bu şehri celbi suretle içerisine girim çılım demişdim, lakin asla bu şehri celbi olarak giremiyecegimi ben de annadım.”

O zaman tokalaşıp nenenin elinden:

“Neneyi hörmetle gapiya teslim edin” şah dedi. Nenenin önüne düşüp vezirler gülerah konuşarak hörmetle Van galesinin gapısına neneyi getirdiler. Gale gapısı açılıp neneyi aldılar, gapı gapandı. O zaman Şeyhoğlu Şah Abbas yediden yetmişe gerisin geri dönmesinin emrini verdi. Bunnar bu halda galsın, beyle şah orduları çekilmede olsun, gel heberi kime verelim Emrah’a.

Emrahısa, Şah orduları ki gerisin geri dönmiye galharah bir takım Garapapah talan ederek giderdi. Lakin orduların talana düşdüğünden asla şahın melümati yohdi. Erdiş kövünü bir gaç yüz süvari başgın yaparah zenginlerin giymetli malları talan oldıhdan sona, iki atlı bahçaya içeri girmişdi. Meger bunnar bahçaya girmezden Selvi Han ile sır cariyesi Nazli, has bahçe içerisinde gül ağacının dibinde kergah Selvi işlerdi, Nazli da ondan örnek için bahardi. Bu iki güzel nazeni kergah başındayken Garapapah girdi, nasıl bu kızları gördülerse biri dedi:

“Ay ede neydah dünya malini, birisin sene birisi bene eyi avrat olur.”

O zaman biri Selvi’yi, biri Nazli’yi celbi olarak ağladarah bu kızları dutup gollarını bağlayıp terkilerine bağladılar. E o zaman Erdiş köyüne üç beş yüz atlı girmişdi, köyün her terafi gorhusundan şennik olan gizlenmiş, talana giderdi köv. Bu iki kızın neye uğradığını asla köv halgi, nefisini nefse nefis düşmüş gollir, kimsenin kimsenin gapısından heberi yoh. Terkilere çekdiler atlari binip govduklar kövden

dişari. Aradan bir sahat geçer geçmez düşman çekildikten sona herkeş selamete çıldı (Bali 1973: 114-118).

Sözlük

Aj: Aç; **Ala ala:** Dikkatlice; **Bele:** Böyle; **Celbi:** Cebri, zoraki; **Cevab, cevap:** Konuşma, söz; **Çar:** Başörtüsü; Daa: Daha; **Dorgidir:** Doğrudur; **Düşgün:** Zor durumda olan; **Düyle-:** Sar-, koy-; **Düzelt-:** Yola koyulmak; **Ebeya ejdat:** Soy sop, atalar; **Eğmeg:** Ekmek; **Ehvalat:** Haller; **Elan et-,elana et-:** İlan etmek; **Ele:** Öyle; **Emele:** Birinin yanında çalışanlar; **Epmek:** Ekmet; **Erdiş:** Erciş; **Esalet:** Esaret; **Fent:** Hile; **Fer:** Işık, parıltı; **Feraset:** Anlayış; **Gafle gafle:** Katile katile; **Galacayih:** Kalacağız; **Galasi:** Kalesi; **Garapapah:** Saray görevlilerinden biri; **Gıdık:** Keçi yavrusu; **Golli-:** Kollamak; **Görüm:** Göreyim; **Gudul:** Bakraç; **Gutlar-:** Kurtar-; **Gultur-:** Kurtulmak; **Hagigat, hegigat:** Hakikat; **Halbusu:** Hâlbuki; **Herkeş:** Herkes; **Heyir:** Hayır, iyi; **Hogga:** Okka, ağırlık ölçüsü; **İrelle-:** İlerlemek; **Kergâh:** Gergef, kasnakla yapılan nakış; **Kerti:** Eski; **Kimin:** Gibi; **Lavaş:** Yufka, inceuzun ekmek; **Levge çih-:** **Mahsul:** Mesul; **Mal:** Büyük baş hayvan; **Mehakgag:** Muhakkak; **Medama:** Mademki; **Mehle:** Mahalle; **Mefret:** Marifet; **Mevgei:** Mevki, yer; **Nabalda:** Vebalde; **Ne'çün:** Ne için; **Neydah:** Ne yapalım; **Nuş eyle-:** İçmek; **Rüsgat:** Ruhsat, izin; **Sabi sübyan:** Bebek; **Sargı:** Kuşatma; **Saten:** Zaten; **Seyred-:** Yola koyulmak; **Şahızın:** Şahınızın; **Şenel-:** Güzelleş-; **Şennik:** kalabalık, ahali; **Tevlukat:** Taallukat, insanlar; **Toh:** Sertçe; **Tüyna, tüne:** Kuzey; **Ufah:** Küçük; **Yanan:** Yanına; **Yanış:** Yanış.

METİN 11: KARACAOGLAN İLEN İSMİKAN SULTAN

Zaman ile bir memlekette bir kimse var idi, ve o kimsenin eki kızı bir oğlu var idi, bu oğlu okuga kararsız heves idi, ve ismi Smayıl idi bu oğlan kararsız okuga kâmil olur, ve gendi de sıtkı gönül ilen Allah'ın yoluna gezir idi, ve nefesi hak idi. Bir gün mektepten gelir iken bir ehtiyar karı çeşmeden bardak ilen su götürür idi, bu karının bardağın nişanga alıp bir daş atar, daş gelir bardağı kırar. Ehtiyar karı bakar bu Smayılın yüzüne der ki:

“Ne deyim sana, oğlum? Bir eyi yaş görünesin, sökmem seni, kargamam, çok küçük belâ çekesin de keç muradına eresin,” der.

Çıkar, gider. Bu yigit bir gece yukusunda bir ehtiyar töre yapulu adam gelir der-ki:

“Smayıl ne çok yuklayırsın ne evlenmeyirsin endi kemal mertebeye geldin, senin kısmetin felen memlekette felen begnin İsmikan Sultan degen bir kızı vardır, ve sureti budur,” deyi sıfatın yazar, b[1]rakır gider (metinde giger). O ehtiyar naslı ki bunun düşüne geldi ise, evle de İsmikân Sultanın düşüne gelir. Senin kısmetin bu yigittir felen yerli; deyi ona da sıfatın yazar; bırakır, gider. Ekisi de o geçesi oynar, bakarlar düş. Bunlar biri birine zevde olurlar. Bu Smayıl olduramaz, der-ki: Ya varır şu kızını arar bularım ya gider kayıp olurum deyi meramın babasına anasına saz çalup türkü ilen bildirir.

*A kız seni bana güzel dediler,
Eger aslı var-sa görmeye geldim,
Şeftalisi derde derman dediler
Dalından bir dane almaya geldim.*

*Sen güzelsin güzellerin şahısın,
Çok bir zeman arar idim handasın?*

*Padışah misalı möhret verirsin,
Kul olup kapında durmaya geldim*

*Kara gözlüm senden bir miradı var
Suçum nedir senden sormaya geldim,
Hergezin gönlünde bir miradı var
Men de muradıma ermeye geldim.*

*Karaca Oglan aqlar, gülmez dediler,
Asla gözyaşını silmez, dediler,
Güzel koinuna girse ölmez; dediler,
Arar aslı var-ise girmeye geldim.*

Beylelik ilen babasına, anasına meramın bildirir. Babası anası der-ki: vaz geç oglum o zevdadan! deyi olduramazlar. Kısası gideceyim der, çare bulamazlar derler ki: Var oglum Allah için kolayı getirsin, orada öpüşürler, kuçuşurlar, helallaşırlar. Bu Smayıl alır sazin omuzuna, zira saz çalmaga kâmil idi. Yola rıvan oldukça adın tebdil ider der ki: Enden son adım Karaca Oglan olsun deyi. Yola rıvan olur gele gele gelir. Dağın birine orada peru kızlarının mekânı idi, bu perü kızları üç dane idi. O kızlar der-ki: Üşte Karaca Oglan keleyir, İsmikân Sultanın aşığı, şunu kapayık bizim haneye, ondan sual ideyik üçümüzün hangısın seversin deyin. Eger üçümüzün birin birimizden fark ittirse de ekimizi bırakıp birimizi sevse şunu şurada öldüreyik! deriler, eger bir birbirimizden fark ittirmeyip üçümüzü de bir görse dokunmayık. Varsın, Allah işin kolay getirsin, derler. Bu Karaca Oglan gelir bunların vitanına. Bu peru kızları çıkar karşısına selam verirler, götürürler gendi vitanlarına girer; içeri bakar, üç kız var. Hoca sırça sarailar yalan dünya cenneti, ogurlar! nereye dedikte kızlar: Karaca Oglan tamamın sövlemez. Bu kızlar derler-ki: Biz bilemez senin nereye vardığın o hisap degil, sen, şu üçümüzün hangısın sevesin bize bildireceksin, yoksa seni buradan bırakmamız, dediler. Orada Karaca Oglan meramın türkü seylep saz ilen bildirir.

*Şunda üç güzeli gönül düşürdüm,
Aşkın deryasını boıdan aşkırdım,
Gül cemalin gördüm aklım şaşırdım,
Ben de bilmem hangısını yar alayım gendime.*

*Birisi uzun boılu ince beli var,
Birisi orta boılu datlı dili var,
Birisinin yanagında Sakız gülü var
Ben de bilmem hangısını yar alayım gendime.*

*Birisinin elinde altın bilezik
Birisinin parmakları dom dolu yüzük
Birisini sarsam ekisine yazık
Ben de bilmem hangısını yar alayım gendime.*

*Birisi ağam deyi gelir yanıma
Birisi ak ellerin sarar boınuma,
Birisi gelmek olur girer koinuma,
Ben de bilmem hangısını yar alayım gendime.*

*Birisinin parmakları kamuşa benzer,
 Birisinin tırnakları gümüşe benzer,
 Üçüsü üç dürlü yemişe benzer,
 Ben de bilmem hangisini yar alayım gendime.*

Bevece bu beş beyit türkünü sevledi, o peru kızları gördüler ki: O beş beyit türkünde asla birin birinden fark ittirmede, hepsinin bir karar getirip ben. de bilmem hangisini yar aileyim gendime deyi bağlayır. Derler-ki: Var dostum Allah işin kolay getirsin, biz biliriz-ki sen Ismikân Sultanga aşıksın, ve Allah da sana yardım dır, biz seni tenedik ve sınadık, burada failin azıp arada üçümüzün birin sevsen seni öldürecek idik. Asla birimizi sevip de, birimize gönül vermedin ondan bildik-ki tamam aşıksın ölüm yası değilsin. Ne şekil sen o kıza zevdesin kız da sana alai zevdedir. Sen naslı-ki: onu harzular isen o da seni alai harzulayır. Mından gidesin bilmem. kaç konak yoldur o memleket varırsın onda bir paşa var dır. Mırat Paşa degen ve onun kahvesi var dır, o kahvege müsefir olursun senin mıradını o hasıl ider, derler ve şimdi gidersen bize bir kaç beyit türkü daha hakın ışkına sevpem gidersin, derler. Bu Karaca Oğlan pek eyi deyir alır sazın eline, başlar saz ilen çalıp bu türküyü sevmeye peru kızlarına:

*Evel bahar yaz aileri gelende
 Bilbil gül harzulayıp uçar sebahtan,
 Çok şükür olsun vardı gene (metinde gele) kavuştu
 Koncalarda boinun egdi sebahtan*

*Çok şükür Hüdaya yerıştik yaza
 Dudular hümrüler mayıldır saza,
 Kim ki sıtki köniül ilen durur namaza,
 Cennet libazını geyer sebahtan.*

*Yürü hei adam oğlu bilesin,
 Bu dünyanın sefası sen de süresin,
 Ahır üryan geldin üryan gidesin,
 Biri konar biri uçar sebahtan.*

*Ai perü ai perü idme bu nazı;
 Sen de kimden öğrendin ışkı avazı,
 Nice ömür olur aya yulduza,
 Ölür batıdan güneş dogar sebahtan.*

*Hak nazar eilemiş karip bilbile,
 Cennet çarşıları benzeyir güle,
 Dileğin var ise, var Haktan dile!
 Hayır kapuların açar sebahtan.
 Cennet bahçasında nice gül biter (metinde bitir),
 Ener dallarında bilbiller öter,
 Kadır Mevlâm aleme yeter,
 Hergezin ksimetin verir sebahtan.*

Bu altı beyit türküyü sevler Allaha sınırladık deyi rıvan olur. Perü kızları orada kalırlar. Bu Karaca Oğlan uzatmayalım gele gele gelir bir şeheri dahil olur, varır, Murat Paşanın kahvesin arar, bulur. Oradan müsefir olur. Murat Paşa sorar: Hoş geldin, oğul, nerelisin ve ne hizmet geldin? dedikte. Derki: Fükareyim çalışmaya

geldim, eger kabul idersen kahvede hizmet ider idim der. Murat Paşa der-ki: ne istersin, ne ismin nedir? Der-ki: Bir para istemem ırzınızdayım ve ismim Karaca Oglan dır, der. Öper paşanın elin, oturur tabinin eli altına hizmet ideyir. Ateş verir su getirir. Alai ağalar, paşalar, töreler bu kahveye çıkar idiler, ve kızın babası beg de bu kahveye çıkar idi, ve o begnin de gemileri var idi, deryada gezer idi. Ve alai pırkaşçıklarının arasında bir sevgili pırkaşçık var idi. Her nereye varsa doya doya kar getirir idi, ve her geldikçe İsmikân Sultanga dünyanın bahşışın getirir idi. Ve muradı İsmikân Sultan almak idi ve beg de üşküzarlığı için ziyade sever idi. O sebepli gendine güyü idmege ister idi amma İsmikân Sultan heç kabul idmez idi, adını sevlediklerin istemez idi. İsmikan Sultan Karaca Oglanın derdinden zevda olmuş uzun gün gözü pencerede idi: Bir gün beg de kahvede idi, su isterler su bitmiş idi, çeşmeden varıp getirince geç olacak begnin evi kahveye yakın idi, derler-ki Karaca Oglanga: var begnin evinden bir meşribe su al da gel! Alır Karaca Oglan meşribeyi eline segirtir, begnin evini su getirmeye deyi. İsmikân Sultan görür bu Karaca Oglanı, pencereden tamam küçüne gelen delikanlı. Karaca Oglan da görür (metinde görer). Bu İsmikan Sultanm tamam düşüne gelen kız: Karaca Oglan içeri girince İsmikan Sultan karşısına çıkar der-ki: Sen misin Karaca Oglan dedikleri ve ne hizmet geldin? deyi. Karaca Oglan da der ki: Ya senmisin İsmikan Sultan dedikleri? deyince orada tanışirlar. Der-ki Karaca Oglan: su alımaga geldim geçikmeyin beg de kahvede dir; kairi vakit görüşürüz deyi, alır meşribe ilen sunu, çıkar gelir kahveye. Murat Paşa der-ki: Bu bakıtta kadir nerede kaldın? dedikte der-ki: Acemilik ilen nereye varacağım bilmeyip egledim biraz. Orada derler-ki: Hacet degil. Haçan ekisi biri birin görgen idiler daha ziyade aşık oldular Amma bunların sırn kimse bilmeyir. Bir gün kahvede ilim sahabu kimseler bir cogap üstüne ittiha idiler. Aslı tamamın bilen bir kimse yok. Biri deyir söz benim, ötekisi deyir söz benim, bu (Sakaoğlu 2004: 821-824).

Sözlük

Ai: Ay; **Bahşış:** Hediye; **Bakıt:** Vakit, zaman; **Boilu:** Boylu; **Çık-:** Gelmek; **Eş-leğ:** Geç kalmak, gecikmek; **Evle:** Öylece; **Handa:** Nerede; **Harzula-:** Arzulamak; **Hoca:** Kocaman; **Hümrü:** Kumru; **Kar:** Kâr, kazanç; **Karga-:** Beddua etmek; **Kız-nı:** Kızı; **Koin:** Kucak, koyun; **Kucuş-:** Kucaklaşmak; **Libaz:** Elbise; **Meşribe:** Testi, su kabı; **Möhret:** Süre, zaman; **Okuga:** Okumaya; **Oldur-:** Vaz geçirmek, razı etmek; **Peru:** Peri; **Segirt-:** Koşturmak; **Sıfatın yaz-:** Resmini göstermek; **Sövle-:** Söylemek; **Vitan:** Vatan, ülke; **Yaş:** Genç; **Yuku:** Uyku; **Zevde:** Sevgili.

METİN 12: KEREM'İN KARS ÜZERİNDEN ERZURUM'A GELMESİ

Böyle didükde ondan Kars'a gidip ondan Soğanlı Dağı'na varup ondan Handeresi'ne geldiler. Bakdılar gördiler ki gene bir bölük turna geçerler idi. Aldı sazı Kerem eline, bakalım ne dimişdir:

Silkinüp boynun uzatmış
Turna ben avcı degilim
Irak yolları gözetmiş
Turna ben avcı degilim
Yolcıyım kendi yolımda
Abdalım kendi hâlimde
Şahin yokdur kolımda
Turna ben avcı degilim

Gene katarlanmış erler
 Ahımdan bayılır yârler
 Bana Dertli Kerem dirler
 Turna ben avcı degilim
 Andan kalkup Micinger Kalasına dâhil olup sucal-i beg, Çoban Köprüsi'ne
 dâhil oldılar. Bakdılar ki bir şairler ellerinde sazları var.

Kerem didi ki:

“Anlara atlarımızı ve silahlarımızı virelim, bize virin bu sazı”.

Bunlar didi ki:

“Bu saz kendi ötmez, çalabilür misin?” didiler.

Kerem didi ki:

“Getirin bir kerre çalayım, çalamaz isem virmeyen” diyüp Kerem aldı sazı eli-
 ne, bakalım ne demiş:

Âşık ne sorarsın benim derdimi
 Yârdan ayrılalı hiç olur gönül
 Leyla'sın aldırılmış Mecnun'a döndüm
 Gene dalgalanur yü'olur gönül

Bir dem yayan olur bir dem atlanur
 Bir dem âşık cefasına katlanur
 Bir dem şeker olur bir dem tatlanur
 Bir dem zehir içen ac'olur gönül

Bir dem sazda biter kargı kamışdır
 Bir dem bağda biter dürlü yemiştir
 Bir dem altun bir dem gümüşdür
 Bir dem bakırdır tunc olur gönül
 Bir dem abdal olur giyer şalları
 Bir dem deli olur düşmüş yollara
 Bir dem rahi olur düşmüş dillere
 Bir dem geçenlerden bac olur gönül

Kerem eydür bir dem gönül karımaz
 At yorılır bir dem gönül yorılmaz
 Bir dem gönül şişesine sarılmaz
 Zevk ile sarmak güc olur gönül

Böyle söyledikde

“Aferin, saz müstehak imiş sana, var Allah selamet virsin” didiler.

Kerem, Sofu ile yola revan... Pasin Ovası'ndan mürür-ı beg... Erzurum'a bir
 buçuk saaat kala şehre yetişemeyüp, kış duman kaplayup kendilerini şaşırıp bir
 kayaya arkalarını virüp feryad ve efgan itmeğe başladılar. Hak Sübhan Hazretleri
 anların gözlerinin yaşların merhameten bir mağara gösterüp soğuk kışda ol ma-
 ğarada sığınup biçare Kerem aldı sazı, bakalım ne demiştir:

Ay karanlık sökemedim yolumı
 Souk almış ayağımı elimi
 Ben kendime layık gördüm ölümü
 Ahıretde karşı gelsün iman hey!..
 Erzurum'dan çıkdım benzim bozuldu

Ak alnıma kara yazı yazıldı
 Mezarınız gurbet elde kazıldı
 Çağırırım Kadir Allah aman hey!..
 İnler sarı ardıcın dalı inler
 Artar derdim yarelerim yeniler
 Gözüm görmez kulaklarım çınlar
 Yalvarırım aman Mevlam aman hey!..
 Bülbül konar ırgaladır dalını
 Ördek konar dalgaladır gölüni
 Göreceğim geldi gönül alanı
 Şimden sonra gideceğim güman hey!..
 Kerem eydür aşkın kazanın kaynadan
 İnüp ovalarda atın oynadan
 Feryad ile çok analar ağladan
 Efgan ile ağlayayım aman hey!..
 Böyle söyledikde atlu, mağara kapusına gelüp:
 “Ey âdemler, nedir sizin feryadınız?” sual itdükde Kerem didi ki:
 “Kısa tutulduk, bir mağaraya kapandık, hâlimiz gayet perişandır”.
 Atlu didi ki:
 “Kande dilerseniz götürüyüm”.
 Kerem didi:
 “Biz iki kişiyüz”,
 “İkinizi dahı götürüyüm” didi.
 Ol vakit Kerem didi:
 “Bu Hızır Aleyhi’sselamdır belki...” diyüp sazi eline aldı, bakalım ne dimiş:

Kadir Mevlam budur senden dileğim
 Beni yolda koma sen de kış günü
 Eger Hızır isen gel tut elimden
 Muradıma ırgür şu ben düşküni
 Al yeşil boyadayım tonumu
 Hakk’a doğru çevireyim yönümü
 Vadem tamam olsun gel al canımı
 Felek sana minnet itmem baş günü
 Nigahın yolundan sapayun derdim
 Sıdk ile Mevla’ya tapayım derdim
 Ben kendime bir ev yapayım derdim
 Felek yıkdı seyranıma köşkümü
 Kerem eydür hata geldi dilime
 Çok savaştun çare yokdur ölüme
 Kime ne itdim bir dem girmez elime
 Gençliğimde ben de geçirdim gümüş günü

Böyle didükde meger o atlu Hızır Aleyhi’sselam idi, Kerem’i ve Sofu’yu alup o saat Erzurum’ a götürüp konak sahibi Kerem ile Sofu’yu alup ol gice misafir idüp izzet ve ikram kıldı. Sabah olurken Kerem ile Sofu yanında gelüp:

“Bize bir kaç türki söyle” didiler, Kerem dahı sazi eline aldı, bakalım ne dimişdir:
 Hayıf ömrüm gurbet ilde geçirdim
 Hasbihalim bildiren yok bilen yok
 Gitdi fırsat elde idi kaçırdım

Garip kaldım güldüren yok gülen yok
 Elimden aldırđım nazlı yarımı
 Terk eyledim ben anamı atamı
 Döge döge gömgök itdim sinemi
 Hançer alup deldiren yok delen yok
 Bir haber almadım nazlı yârimden
 Çünkü kuruldum ben bu beladan
 Çok zamandır haber gelmez sılamdan
 Bir haberim getiren yok gelen yok
 Söküldi mi karlı dağın karların
 Açıldı mı mor sünbüllü bağların
 Ben Kerem'im ah çekerim ağlarım
 Çeşmim yaşın sildiren yok silen yok

Böyle söyledükde kahveci Çalık Beşe bundan haza idüp kahvesine ortak eyledi. Kerem öyleye kadar kahvecilik idüp bade taşra çıkup bakdı kim kahvenin karşusunda bir düğün var kim zannetdi ki Aslıhan'ı kocaya virmişler, düğün anundur diyerek ağlayı ağlayı içeri girüp aldı sazı eline, bakalım ne dimişdir:

Felek beni bağa bağban eyledi
 Dost bağına girmedim ki ağlarım
 Elim ile dikdim bağım bostanım
 Güllerini dermedim ki ağlarım
 Çok olur yücesi ceylan düzi
 Dilkidir avcılar ararlar bizi
 Ben de bivefalı seveli sizi
 Kolum boynuna sarmadım ki ağlarım
 Kanı benim tudu dilli meleyim
 Yârim yitürdüm yana yana ağlarım
 Kesildi haberim yokdur kararım
 Dost halinden bilmedim ki ağlarım
 Kerem eydür dostlar bu ne derd imiş
 Önü toy düğün sonı gam imiş
 Hercayinin itdigi bize bu imiş
 İkrarında durmadı ki ağlarım

Böyle söyledükde Kerem kahveden çıkup Aslıhan'ın olmadığı haber alup çarşıya gidüp Cafer Efendi Hammam kapısının önünde bir bölük karılara rast gelüp içlerinde Aslıhan'ı gördükde aklı başından gidüp biçare aldı sazı eline, bakalım ne dimişdir:

Salınuban rast çıkdı hamamdan
 Hey ağalar sorun yavru kimindir
 Ögüt almış hem atadan anadan
 Varın sorun yavru kimindir
 Benim olsan seni virmem felege
 Başın için salma beni dilege
 Aslı huri midir benzer melege
 Hey ağalar sorun yavru kimindir
 Halep şehri idi aslı ilimiz
 Ördek uçdı viran kaldı gölimiz
 Yar gidiyor nice olur halimiz
 Varın sorun yavru kimindir (Duymaz 2001: 266-269)

...

Sözlük

Bade: Sonra; **Çeşm:** Göz; **Dem:** An; **Efgan:** İnilti, ağlama; **Eydür:** Söyler; **Hayıf:** Yazık, acıma belirtisi; **Hercayi:** Kararsız, sebatsız; **İkrar:** Kabul, tasdik; **İt-:** Etmek, yapmak; **Kande:** Nerede; **Kanı:** Hani; **Karı-:** Çağı geçmek, yaşlanma, ihtiyarlamak; **Nigah:** Gizli; **Seyran:** Gezinti; **Sine:** Bağır, göğüs; **Tody:** Düğün; **Tudu:** Tuti, papağan; **Yola revan ol-:** Yola çıkmak.

METİN 13: HAZRETİ HIZIR ÂŞIK GARİP YOLCULUĞU

Böyle söyleyüb gezerken, şimdi bir nefer peyda oldu. Bir de Âşık Garip arkasına baktı. Ne bakarsın bir kıt atlı, elinde mızrak sallayup gelür. Âşık Garip, gönlünden dedi:

“Şu gelen adam, bir bulaşık adama benzer. Halep’de paşanın korkusundan beni soyamadıydı. Şimdi beni burada soyacak”, dirken, bir de geldi:

“Oğlan, bunun burasında niye bağurup çağurup durursun. Bu kadar dağları, taşları taciz ediyorsun. Muradın nedir?” deyinci Âşık Garip dedi:

“Bırak beni behey baba, akadaşlarımı kayıp ettim. Anlara çağırıyorum”, deyince, atlı dedi:

“Senin arkadaşın yoktur. Doğru söyle, yalan söyleme. Şimdi seni kargıya saplarım.” deyince:

“Aman baba sılaya gideceğim, yolda gelirken atım çatladı meydanda kaldım. Üç gündür, yoruldu. Bugün uğruma bir ırmak geldi. Bir kolayını bulamadım ki karşuya geçeyim de işime gideyim. Şimdi sen de gelmişsin, benden bilmem ne istersin”, deyince, ihtiyar dedi:

“Oğlum, sen nerelisin?” dedi.

Âşık Garip dedi:

“Baba ben Ezrum’luyum”

İhtiyar dedi:

“Gel sağ elini bana vir.” dedi.

Âşık Garib de ne yapsın, korkusundan zavallı, ihtiyarın yanına geldi. Amma bir kerre aşkla kayanın altına baktı ihtiyar dedi:

“O kayanın altına niçün bakarsın?”

Âşık Garip:

“Hayır baba” dedi.

İhtiyar dedi:

“Ben anladım, senin anda heğben var. Hadi heğbeni al da gel” dedi.

Âşık Garib, şimdi vardı heğbeyi götürüb ihtiyara virdü. Şimdi ihtiyar Âşık Garib’e:

“Sağ elini vir.” dedi.

Şimdi elini verecek vakit, Âşık Garib dedi:

“Aman baba işte heğbemi aldın. Hadi var git, beni incitme”, deyince, heman ihtiyar gazab ile:

“Vir sağ elini”, deyince, ne yapsın zavallı korkusundan, sağ elini verdi. Aldı atın terkesine:

“Belimden kucakla, gözlerini yum” dedi.

Âşık Garib de, atlının belinden kucakladı. Gözünü yumdu. Bir de atlı, ata bir kamçı urub, berha oldu. Arası bir saat geçer geçmez:

“Aç gözünü oğlum” dedi.

Bir de Âşık Garib gözünü açtı baktı ki Ezrum'un kenarına gelmişler. İhtiyar attan indirüb:

“Var git oğlum” dedi.

Şimdi Âşık Garib heğbesini omuzuna alub, Ezrum'un içine girdi. Bir de öğle ezanı okunur. Şimdi bir abdest olub, cemaatla namazı kılub, gene heğbesini arkasına alub, Ezrum'dan çıkub, yola revan olub gitti. Bir saat gider gitmez, bir de arkasından bir nefere peydah oldu. Arkasına baktı ki, gene ol ihtiyar geliyor. Şimdi Âşık Garib kendi kendine dedi:

“Bu ihtiyar bizim arkamıza çok düştü amma hayır gele” dirken, ihtiyar gelüb çattı. İhtiyar dedi:

“Oğlan nereye gidiyorsun?” dedi.

Âşık Garib dedi:

“Ya baba, ben Kars'lıyım, Kars'a gideceğim, sana zahmet olmasın diyu Ezrum'luyum dedim.” deyince:

“Getür elini”, diyub gene atın terkisine aldı.

“Gözünü yum” dedi. Âşık Garib dahi gözünü yumdu. Bir vakitten sonra:

“Oğlum aç gözünü” dedi.

Bir de Âşık Garib gözünü açub baktı ki Kars'ın kalasının önüne gelmişler. Şimdi ihtiyar attan indirub:

“Var oğlum selametle git” dedi.

Andan Âşık Garib Kars'ın içine girdi. Bir de ikinci ezanı okunur. Şimdi bir abdest alub, cemaatla namazı kılub, gene heğbesini arkasına alub, Tiflüz Kapusu'ndan bu çıkub, Tiflüz yoluna düşüb, bir miktar gider gitmez, bunun arkasından, bir nefere peydah oldu. Gene döndü arkasına baktı ki, gene o ihtiyar gelür. Şimdi Âşık Garib gönlünden dedi:

“Bu ihtiyar da amma bulaşık herif imiş. Bize bugün bir tebelleş oldu ki, galiba yolu gayib ettirecektir” derken, kendi kendine dedi:

“Aceb Hızır'a benzer mi, benzemez mi?” deyinceye kadar, gene gelüb yetiştı. Dedi:

“Oğlan nereye gidiyorsun ?” dedi.

Âşık Garib:

“Sılaya gidiyorum” dedi.

İhtiyar dedi:

“Oğlan, bugün bana çok eziyet verdin” diyub, gazab ile:

“Oğlan sen nerelisin?” deyince, Âşık Garib, ne yapsın zavallı, titrer.

İhtiyar dedi:

“Ezrum'luyum dedin getürdüm, Kars'lıyım dedin getürdüm, şimdi seni karguya saplarım. Doğru söyle sen nerelisin?”, deyince, Âşık Garib dedi:

“Baba, ben Tiflüz'liyim”, deyince, ihtiyar dedi:

“Gel oğlan, Bismillah de de elini bana vir” diyub, elini virdi. Gene atın terkisine aldı. Âşık Garib, belinden kucakladı.

İhtiyar:

“Gözünü yum” dedi. Âşık Garib gözünü yumdu. Atlu şimdi ata bir üzengi, bir kamçı urub, berhava oldu gitti. Bir saat gider gitmez;

“Aç oğlum gözünü” dedi. Âşık Garib gözünü açıp baktı. Ne bakarsın, Tiflüz'in Bağlarbaşı'nı geçmişler, Tokmaktepe' ye gelmişler.

“İşte baba, burası artık benim vilayetimdir” deyince, heman Âşık Garib attan aşağı inub ve heğbesini dahi alub, ol ihtiyarın elinden ayağından öptü:

“İlahi babalık, Rabbim senin her işini iki cihanda asan eylesün”, diyu, dua edince, ihtiyar dedi:

“Oğlum, gel şu atın sağ ayağını kaldır. Nalından üç kere öp de ayağını bastığı yerden, bir avuç toprak al da, üç İhlâs bir Fatiha oku da, bir çevreye bağlayasın. Uğruna ananın iki gözleri alil oldu. Varınca gözlerine sürüver, gene evvelki gibi iyi olur” deyince, Âşık Garib, atın sağ ayağını kaldurub, üç kere öptü.” Bastığı yerden bir avuç toprak alub, üç İhlas, bir Fatiha okuyub bir yağlık ucuna bağladı. Heğbesini arkasına alub, ihtiyara:

“Allahısमारलदक”, diyerek, bir de baktı ki yanında ne ihtiyar var, ne bir kimse var.

“Eyyvah, hele bir kadar zamandır arkadaş olduk Hızır ile. Hızır olduğun bilmedim”, diyub, her ne ise oradan yola revan oldu. Gitti, vara vara, Tokmaktepe’sinin üstüne çıktı ki, Tifliz şehri bir tabak imiş gibi, önünde durur. Ol zaman kendini bir efkâr alub, aldı sazını eline bakalım Tifliz şehrine ne söylemiş?’ Âşık Garib’in kırk üçüncü beyt budur:

İşte geldim Gürcüstan’a
Şükür gördüm seni Tifliz
Erenlerin imdadı bana
Şükür gördüm seni Tifliz
Siyah saçların öründü
Dal gerdanına bölündü
Senem’in köşkü göründü
Şükür gördüm seni Tifliz
Senem’in zülfü karadır
Kokusu gamın dağıdır
Bu Tifliz’in toprağıdır
Şükür gördüm seni Tifliz
Âşık Garib geldi böyle
Mayıl oldu şirin dile
Şadıman gonca güle
Şükür gördüm seni Tifliz
Böyle söyleyüb.

“Yedi yıl hasretlik çektiğim, Senem’in sarayını görebilir miyim”, diyub bakarken, ol tarafta olan ormanın içinden bir bülbül ötüb durur. Öyle bir öter kim dil ile tarif olunmaz. Bu bülbülün sadası Âşık Garib’in kulağına gidince, dinle kim, şol bülbül gayetle yanık yanık ötüyor.

“Galiba şol bülbül eşinden ayrılmış kim böyle ötüyor”, diyub, dinlerken, kendinden geçüb derununa saldığı mihnet efkârı cuş eyleyince, hemen sazını aldı eline, bakalım ol arada kendi hâlinde ne söyledi, bülbüle Âşık Garib, kırk dördüncü beyt budur:

Garib bülbül sen böyle figan idersin
Eşimden ayrı düştüm diyu diyu
Ciğerciğin kebab idüb yakarsın
Eşimden ayrı düştüm diyu diyu
Ya ben nice feryat itmeyim
Fakir anam fakir bacım diyu diyu
Yedi yıldır hasretliğini çekerim
Fakir anam fakir bacım diyu diyu
Sevdiğin gurbette öldü demişler

Yedi yıldır olan ahdu amanı bozmuşlar
 Senem'i yad ellere vermişler
 Ya ben ağlamayım mı Senem diyu diyu
 Garib'in hâli perişan oldu
 Üstümüze gülenler Mevla'dan buldu
 Yolun şaşırub deryaya indi
 Ağlayub sızladım Mevla diyu diyu

Böyle söyleyüb, oradan kalkub, heğbesini arkasına alub, kendi bir de Tiflîz kenarına geldi. Orada bir çukurun içinde biraz bülbüller yanık yanık öterler idi. Şimdi Âşık Garib bu bülbüllerin sadasına bir türlü dayanamayub, bunu bir efkâr alub aldı şazını eline, bakalım bülbüllere ne demiş? Kırk beşinci beyt budur:

Bülbül ne yatarsın Çukurova'da
 Ötme garib bülbül gönül şen değil
 Belki eşin seni arar yuvada
 Ötme garib bülbül gönül şen değil
 Bülbül ne yatarsın bahar yaz geldi
 Bizim göle ördek ile kaz geldi
 Sılada sevdiğim benden vaz geldi
 Ötme garib bülbül gönül şen değil
 Bülbül ne yatarsın bahar erişdi
 Kırmızı gül al yaprağa karıştı
 Sılada sevdiğim fikrime düştü
 Ötme garib bülbül gönül şen değil
 Ana Haleb dirler buna Gürcüstan
 Âşık Garib oldu dillere destan
 Haleb bana zindan sılam gülüstan
 Ötme garib bülbül gönül şen değil

Böyle söyleyüb, oradan kalkub heğbesini arkasına alub, Tiflîz'in içine girdi. Kendi evlerinin yanında, bir çeşme var idi. O çeşmenin önünde heğbesini yere koyub, çeşmeden bir su içmede olsun, sen kıssayı Şah Senem'den dinle. Meger o gice Şah Senem'in kına gecesi imiş. Şah Senem'in sarayında çalgı var. Herkez zevk u safada, ama Şah Senem'in bir türlü, arkasından esbablarını çıkarub, gelinin esbablarını giymemiş idi. Düğün evinin bir zevki yok idi. Güler gibi ağlar. Bunlar bu hâl üzere iken, bu Âşık Garib, çeşmeden suyu içüb, bir de döndü ki, evinden beri, bacısı elinde iki su destisi almış çeşmeden su doldurmaya gelür. Bacısı karındaşını görünce ne kadar olsa kan kaynar:

“Vay kardaşım safa geldin” diyecek oldu, beri yolda dedi:

“İnsan insana benzer dirler. Eğer kardaşım ölmeseydi, kardaşımdır der idim” diyub, bir kere destilerini çeşme başına koydu. Âşık Garib'in yüzüne bakakaldı. Baktı da destisini doldurmaya başladı. Velâkin gene dutub geri baktı. Âşık Garib buna bakarkene, dönüb destinin birini doldurdu. Gene geri baktı ki Âşık Garib buna bakar. Ol zaman kız dedi kim:

“Ey adam yüzüme ne bakıp duruyorsun?” (Türkmen 1995: 179-184)

Sözlük

Ahdu aman: Anlaşma, sözleşme; **Alil ol-:** Hasta olmak, illetli olmak; **Asan eyle-:** Kolaylaştırmak, yoluna koymak; **Berhava ol-:** Uçmak, havaya uçmak; **Çevre:** Mendil; **Cuş eyle-:** Coşmak, kaynamak; **Derun:** İç, içeri, öz; **Efkâr:** Sıkıntı; **Ez'rum:** Erzurum; **Kargu:** Kargı, mızrak; **Kucala-:** Kucaklamak; **Mayil ol-:** Meyletmek,

yönelmek; **Mihnet**: Sıkıntı; **Nefer (Nefere)**: Asker; **Peydah** ol-: Ortaya çıkmak, belirmek; **Rrevan ol-**: Gitmek, yürümek; **Şadıman**: Sevinçli; **Tebeleş** ol-: musallat olmak, peşine takılmak; **Ur-**: Vurmak; **Yâd el**: Yabancı yer, gurbet; **Yağlık**: Mendil.

METİN 14: TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİNİN SONU

...

Birlikte hamama girdiler. Zühre:

“Benim canım, efendim gel sözümü tut, şu devenin birine bin, bir tarafa git” diye ne kadar yalvardıysa da Tahir dinlemedi.

Olacak olur çar u naçar

Gerek gönlün geniş tut, gerek dar

Sonunda birlikte hamama girip soyundular. Tahir, kendi kendine:

“Acaba Zühre’yi hangi yoldan alıp kaçarım” diye düşünüyordu.

Bu tarafta ise, o mel’un Arap, doğru padişahın huzuruna çıkıp kıssayı nakleyletti. Padişah hiddetlendi, beş bin asker, süratle hamama gelip etrafı kuşattılar. Tahir, her şeyden habersiz, Zühre’nin elinden tutup koşuşuyorlardı. Cariyelerden biri dışarıda askerleri görüp Zühre’ye haber verdi. Tahir’le Zühre bakakaldılar. Sonra Tahir:

“Ey benim efendim. Senin sözünü tutmadım” deyip pişman oldu. Ama ne faydaki yapılacak fazla bir şey yoktu. Kadın kıyafetinde olduğu için, Tahir’in yanında palası yoktu.

“Ey benim efendim, şimdiden sonra duadan unutma beni” diyerek, arslan misali atıldı askerin arasına. Sille tokat dövüşmeye başladı, yıkılan bir askerin kılıcını kapıp sağa sola savurmaya başladı. Bir iki saat yanına kimseyi yaklaştırmadı. Askerler durumu padişaha söylediler, o da beş bin asker daha gönderilmesini emreyledi. Sonunda kement atarak Tahir’i yakaladılar. Boğazından, belinden, ayaklarından bağlayıp padişahın huzuruna getirdiler.

Padişah, Tahir’i o hâlde görünce, cellada emreyledi:

“Vurun şu tuz ekmek bilmez haini, cihanda namı nişanı kalmasın, âleme ibret olsun.” dedi. Hemen ulema ve vüzera ile müftü ayağa kalkıp:

“Padişahım, Tahir’i bize bağışla, devlete layık olan hapsetmektir, belki bir gün gelir lazım olur.” dediler. O zaman padişah:

“Eğer Tahir, mecliste beni ve Zühre’yi anmadan üç hane türkü söylerse azad ederim. Eğer anarsa yemin ediyorum başını keserim.” dedi.

Durumu dinleyen Tahir aldı bakalım ilk haneyi:

Gül için bülbül ağlar

Dertli sinemi dağlar

Mecnun gibi Tahir’in

Mekânı olsun dağlar

İkinci hane

Bülbülü har ağlatır

Âşıkı ağyar ağlatır

Ben feleğe ne ettim

Beni her har ağlatır

Tam bu sırada Zühre, hamamdan gelmişti, ona Tahir’in durumunu haber verdiler. Zühre hemen sabra mecali kalmayıp, kafesi açıp Tahir’e göründü. Tahir, Zühre’yi görünce aklı başından gitti, ne söylediğini bilmeden üçüncü haneye başladı:

Âşık oldum bu rûye

Can verdim bu rûye

Karşımda bir ay doğdu
Benzer Zührem Huri'ye
deyince, padişah küplere bindi ve:
"Tez vurun boynunu" dedi.

Amansız cellatlar, padişah emridir deyip, Tahir'i meydana oturtular. Tahir baktı ki artık kurtuluş yok. Bir ah çekip şu türküyü söyledi: Aldı Tahir:

Emri ki bıçak biler
Kuzucuk aman diler
Şol kömür gözlü Zührem
Çıkmış karşımda ağlar
Cellatlar boynumu vursun
Kızıl kanım yere aksın
Güzeller yasımı çeksın
Zührem umudu kessin

deyip kesti. Kalbine ölüm korkusu doldu. Melûl mahzun Zühre'den tarafa baktı. Gözlerin kanlı yaşlar dökerek ulema ve vüzera tarafına baktı. Kimseden çare olmadığını gördü. Bu sırada padişah:

"Bre vurun" diye bağırdı. Tahir'in hâline cellatlar bile ağlıyorlardı. Ama ne yapsınlar, emreden padişahı, çaresiz, Tahir'in gözlerini bağladılar, bıçağı ellerine alıp üç kere çevirdiler, son bir ümitle padişaha dönüp:

"Padişahım bu civana kıymayalım, kesilen baş yerine gelmez" diye ricada bulundular.

Padişah:
"Vur" dedi.

Tahir, tekrar feryat edip:

"Aman padişahım, bana kıyma, merhamet eyle" dediyse de, padişah merhamet eylemedi. O zaman, Tahir, cellada dönüp:

"Bana beş dakika müsaade et" dedi. Cellat, Tahir'e müsaade etti, Tahir abdest aldı iki rekât namaz kılıp, Allah'a:

"Ya Rabbi, bu saat bu dakika ruhumu kabzeyle." deyip can u gönülden dua etti. Allah'ın hikmetiyle elini yüzüne sürerken ruhunu teslim etti.

Zühre Sultan, bu hâli görünce akli başından gitti. Bir müddet öylece yattı. Gülsuyu serpip, ayıltılar, ama Zühre başını taşlara vurup dövünüyordu. Akli da bazen geliyor, bazen gidiyordu. Hemen padişaha haber verdiler. Padişah gördü ki kızı aklını kaybetmiş, hemen hekimler, hocalar topladı, ama hiçbir çare bulamadı. Sonunda münafıkın biri:

"Padişahım, Tahir'in etinden bir parça kesip Zühre'ye yedirirseniz, akli yerine gelir. Tek çaresi budur." dedi. Ama Zühre'nin dadısı bunu duymuştu. Zühre'ye durumu anlattı. O sırada Tahir'in etinden köfte yapıp Zühre'nin önüne getirdiler. Zühre köfteye el sürmedi ve babasının da bulunduğu meclise şu türküyü söyledi:

Hey tatarlar tatarlar
Birbirine katarlar
Çarşuda et tükenmiş
Tahir etin satarlar
deyip ayağa kalktı ve babasının yanına gelip şu haneyi söyledi:
Baba naşadın hak
Naşa baktın dişe bak
Baba işte ben gittim
Sarayın ateşe yak

deyince, orada bulunan vezir ve âlimler ağlaştılar. Zühre hemen oradan çıkıp Tahir'in mezarının bulunduğu yere geldi. Baktı ki, Tahir toz toprak içinde yatıyor. O hâli görünce bir kere ah etti ve ahu gözlerinden gül yüzü üzerine kanlı yaşlar akıttı.

Ak gülün kırmızı gülün
Şakırdı bülbül dilin
dedi ve:

“Ey benim aşkımla, kendini bu hâle koyan Tahir'im, her kim münafıklık etti ise benim Tahir'im gibi helak olsun.” deyip toprağı öptü.

“Yarabbi benim dahi, bu dakika ruhumu kabzeyle.” diye dua etti. Derin bir ah çekti ve Tahir'in toprağını üç kere koklayıp ruhunu teslim eyledi.

İşte bunun sebebi padişahın ahdine sadık olmamasıdır. Akıllı olanlar bundan ibret almalıdırlar. Neyse, o yüzü kara mel'un Arap, Tahir'in öldüğünü işitip, “gidip bakayım” diyerek Tahir'in yattığı yere geldi. Baktı ki Zühre de Tahir'in üzerinde can vermiş, hemen hançerini çıkarıp kendi göğsüne sapladı. Çünkü o mel'un Arap gizlice Zühre'ye âşıktı. Her kim başkasının payına tamah ederse cezasını bulur.

Koşup durumu padişaha söylediler. Padişah deliye döndü ve karısına haber verdi. Karısı ile beraber Zühre'nin öldüğü yere geldiler. Zühre'yi Tahir'in üzerinde gördüler ve feryat ile ağlamaya başladılar. Bütün şehir halkı yas tuttu. Padişah, Zühre'yi Tahir'e vermediğine çok pişman oldu, ama “ne faide ba'de harabî'l Basra” ölen ölmüş bir daha dirilmez. Padişah hemen:

“Tez şu hain Arap'ı getirin, katledeyim” diye bağırdı.

O zaman dediler ki:

“O hain Arap kendisini hançer ile öldürdü.” dediler.

Nihayet, ulema ve vüzera:

“Efendim siz sağ olun. Ağlamanın faydası yok. Hemen iki münasip mezar kazdıralım bu iki namurad âşıkı yan yana defnedelim.” dediler.

İki mezar yan yana kazılıp defnedildiler. Mel'un Arap da başuçlarına gömüldü.

Aradan bir süre geçti. Oradan geçenler Zühre'nin mezarında bir beyaz gülfidani, Tahir'in üzerinde kırmızı bir gülfidani gördüler. O mel'un Arap'ın mezarında bir karaçalı bitmişti. Her sene âşıklar baltalarla o çalıyı keserler fakat çalı yine bitirmiş. Tahir ile Zühre'nin mezarı ziyaretgâh olmuş. Âşıklar, sadıklar ve bağrı yanıklar orasını ziyaret ederler.

Gerçekte Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Arzu ile Kamber, Varka ile Gülşah birbirlerini seven âşık ve sadıklar sonunda birbirlerine hasret ve namurat gitmişlerdir. Bunların hepsi dünyada ve ahirette hasret ve dünya meşakkat-i ile her birisi birer gün başka bir elemle bu öbür dünyaya göç etmişlerdir. Bu tuhaf kıssa sonradan geleceklere hisse kapsınlar diye anlatıldı.

“Ervah-ı tayyibelerine Fatiha” (Türkmen 1998: 244-248).

...

Sözlük

Namurad: Ahd: Anlaşma; **Melûl:** Üzgün, boynu bükük, zavallı; **Kıssa:** Kendisinden ders alınması gereken kısa hikâye **Naklet-:** Anlatmak, aktarmak **Ağyar:** yabancı, rakip; **Ba'de** harabî'l Basra: Basra harap olduktan sonra; **Çar u naçar:** Çaresiz; **Ervah:** Ruhlar; **Har:** diken, sıcak, kızgın, yakıcı; **Helâk ol-:** Yok olmak; **Kabzeyle-:** Canını almak; **Mel'un:** Lanetlenmiş, kınanmış; **Meşakkat:** Zahmet, sıkıntı; **Münafık:** Kötü niyetli; **Rû:** Yüz; **Tayyibe:** İyi, güzel; **Tamah** et-: Açgözlü davranmak, çok beğenip istemek; **Ulema:** Âlimler; **Vüzera:** Vezirler.

METİN 15: ARZU İLE KAMBER HİKÂYESİNİN GİRİŞ KISMI

Raviyan-ı ahbar ve nakılan-ı asar ve muhaddisan-ı ruzigar hikâyesin şöyle rivayet ider ki; Mahal diyarında bir kişi var idi. Adına Burgaib Sipahi derler idi. Bir gün, ol kişi sefere gidüp gelürken, nagah Ayasofiya'da namaz kılup, badehu münacat idüp, cümleden mukaddem taşra çıkup kapu önünde bir kundak bulup İslambol'dan envai dürlü nimet alup, çocuğu konagina sağ getürüp halkı davet eyledi:

“Ey kardaşlar, bu kan yanına geldiler. Bu masuma bir adı komalı” dediler.

Burğab Sipahi, kendüsi “Kamber” deyü ad virdi. Badehu, dua ve sena eyledi, masul gördiler.

Bir gün, Nehenk vilayetine giderken, yolda meşveret eylediler. Bu (ço)cugun babasına Halil Çelebi derler id(i), atar idi, gayet müşteri çok idi. Bir gün, bir köy kethüdası, ihtiyar adam şehre gelüp, bu Halil Çelebi'nin sadasına hayran kalup üç günde bunun karşusunda durup bakdı:

“Halil Çelebi şükr(i) derler, şu ihtiyarı ahşam benim evime getürün.” dedükde ahşam olup getürdiler. İzzet ve ikram iddiler. Halil Çelebi dahi ol zaman, bu adama nasihat idüp, dedi kim:

“Ey oğul, dünya fanidir, ölürsen dünyada bir oğul evlat gör. Kalur eser olur” dedi.

“Dünya baki değildir, kemalinizi bulmuşsunuz” dedikte makul görüp düşündi:

“Peki, olur” dedi ve bu saat bir kız bul” dedi. Nagah bu adam evine gelüp düşünürken, ehli:

“Bire adam, ne düşünürsün?” dedi. Şöhre(t) olan macerayı hikâyet eyledi.

Avrat:

“Benim kızım küçüktür, bari filan adamın kızını alalım.” dedi.

Halil Çelebi:

“Anı ben görmeyince almam.” dedi.

Bu köy(e) misafir gelüp, usül ile bu kızı gösterdiler. Görünce sabra mecali kalmadı. Tez düğüne mübaşeret idüp aldınız. Kızı, bir vakitden sonra, ehli hamile olup şehre gitmek murad eyledi. Bir tağa geldiler. Ateş yakup ısınırken, harami gelenleri öldürdi. Bu masum kan içinde kaldı. Oduncular tagda gezerken çocugun sesin duydılar; bakdılar kan içinde agrayup yatar. Götürürken, Burgaib Sipahi'ye kavuşup ana ahvali derler. Ol dahi:

“Bana virürseniz besleyeyim” deyü, ana virdiler. Ol dahi taye tutup emzirtirdi. Nehenk vilayetine götürdiler. Bir rivayet de böyledir.

Ve bu adam, sefere gitmezden mukaddem, ehl-i cem olup, ehli hamile kalmışdı. Nehenk vilayetine varınca, bir kız evladı dünyaya geldi. Adını Arzu kodılar. Kurbanlar kesüp, Arzu kadını, Kamber'e birbirine bildürdiler ve ikisini bir mektebe virdiler. Sonra, bunlar şibbe olmasun deyü musallaya halkı davet etdiler. Badettaam yiyüp, dua ve sena idüp tenbih itdiler ki:

“Her kim, bunu seferden getürdi derse, bana andan büyük düşmanım yokdur.” dedi.

Asla çocuğa, bir zaman kimse söylemedi. Ta on dört yaşına girince, birbirlerini kardaş sanurlar idi. Her gün, bunlar hocaya varup gelürken, bir gün akrep cazu bunların önüne geçüp:

“Siz kardeş değilsiniz, birbirinize nikâh geçer.” dedi muradı, birbirine âşık ve maşuk itmek için idi. Daima melunluk iderdi. Arzu'nun Kamber'e muhabbetü olup, Kamber, Burgaib Sipahi'nin indinde makbul olmayup, Kamber'i red eyle(di). Bir gün mel'un cazu, bir takrib ile Burgaib Sipahi'nin huzuruna varup oturdu:

“Bunlar, birbirine âşıktır.” Dedi.

Arzu ile Kamber, bir hanede yaturken, Arzu, Kamber’in göğsün elin kodı. Koyunca, Kamber, “kaç” deyü bir sille urdı. Arzu muhabbetinden vurduğunu bildi. Sabah oldu, Arzu cazu karının evine vardı. Cazu, Arzu’ya izzet ve ikram eyledi

“Ey karı, ikram vakti değil, bana bir ilaç bul” deyü Arzu kadın rica ve niyaz eyledi:

“İmdi kızım var, bana biraz altun getir, dedi, sana bir bilezik yapdurayım. Cuma irtesi gün gelüp, koluna dakup mektebe gidersin. Ol dahi, sana âşık olur.” dedi. Sonra cazu melun Arzu kadını alup kuyumcu başına vardı:

“Alelacele” deyüp, bileziği yaptırdı ve tılsımları yazup, Arzu kadının koluna takdı. Birbirine muhabbetleri arttı bile. Hocaya varup gelürken, bunlar birbirlerini öpmeye başladılar. Cazu melun, bunları böyle görüp gayet safalandı. Burgaib Sipahi vardı. Varınca:

“Nedir ey kadın?” dedi.

“Şimdi, Arzu ile Kamber gelüp geçerken nazar eyle.” dedi.

Arzu ile Kamber, birbirini öperken gördi. Burgaib Sipahi ayıttı:

“Söz senindir, bu (n) ları ne ilaç idelüm?” dedi.

“Çoban hasta oldu deyü bahane idelüm, bir zaman çobanlık etsün” dedi. Çobanın esbabını alup, gidüp koyuna gönderdiler. Kamber kızın hanesine karşı, bir depeğe çıkup, elinde çomaga da yanup durdı. Burgaib Sipahi

“Var kızım, bana çeşmeden bir su getir.” dedi. Arzu kadın suya geldi. Kabını toldurup ellerini, yüzünü yudı. Ol mahalde çeşmenin lülesine bileziği dakup, koyup gitdi. Kamber dahi karşudan gözedürdi. Heman varup, bileziği alup gitdi. Arzu kadının aklına gelüp, bileziği bulmadı. Bunu görünce Kamber beyt başladı:

Kamber:

Gül bunar eşme bunar
Derdimideşme bunar
Arzum suya gelirse
Anı koku..... bunar

Arzu:

Sen pınara vardın mı
Konca gülün derdin mi
Ah dinim iymanım Kamber
Bileziğim gördün mü

Kamber:

Ben bunara varmadım
Konca gülün dermedim
Ah dinim iymanım Arzu
Bileziğin görmedim

Arzu:

Maşifemi toldurdum
Toldı deyü kaldırdım
Ah dinim imanım Kamber
Ben bileziğim aldırdım

Arzu:

Ey Kamber'im n'olaydı
Gözüme kan dolaydı
Bileziğim yitmeden
Tanrı canım alaydı

Kamber:

Ay doğar Arisan'dan
Gün doğar Berisan'dan
Ah dinim imanım Arzu
Bileziğin ne nişandan

Arzu:

Arap atlar kazılı
Ak koyunlar kara kuzulu
Bileziğim üstünde
Arzu Kamber yazılı

Kamber:

Evlerinin önü oluk
Sular akar donuk donuk
Bileziğin bulana
Arzum neyin var muştuluk

Arzu:

Evlerinin önü oluk
Sular akar donuk donuk
Bileziğimi bulana
Arzu kendi muştuluk

Kamber:

Nitekim can tendedir
Muhabbetin candadır
Elem çekme can Arzum
Bileziğin bendedir (Şimşek 1987: 187-191).

...

Sözlük

Ahbar: Haberler; **Ahval:** Haller, durumlar; **Atar:** Aktar, güzel kolular ve iğre iplik satan kişiye verilen ad; **Badehu:** Ondan sonra; **Badettaam:** Yemekten sonra; **Baki:** Daima, kalıcı; **Baret:** Sonra; **Beyt başla-:** Şiir söylemeye başlamak; **Bi(e)takrip:** Yaklaşarak; **Bunar:** Pınar, çeşme; **Ehlicem ol-:** Hanımıyla birlikte olmak; **Ehl:** Eş, karı; **Ehli hamile ol-:** Karısı hamile olmak; **Enva:** Çeşit; **İnd:** Yanında, nazarında; **Kaç:** Çek; **Kethüda:** Kâhya, çavuş; **Mahal:** Yer; **Makul gör-:** Uygun görmek, yerinde bulmak; **Maşife:** Su kabı, bardak, maşraba; **Maşuk:** Sevilen (kadın); **Mecal:** Takat, güç; **Melun:** Lanetlenmiş, kovulmuş; **Meşveret:** Danışma; **Muhaddisan:** Olayları aktaranlar; **Mukaddem:** Önce; **Musalla:** Bir köy veya kasabanın toplantı yeri; **Muştı:** Müjde; **Mübaşeret** it-: Bir işe başlamak, girişmek **Münacat:** Yalvarma, yakarma; **Nagâh:** Ansızın, birdenbire; **Nakilan:** Nakleden, aktaran; **Asar:** Eserler; **Nazar eyle-:** Bakmak, göz atmak; **Nişan:** İz, işaret; **Niyaz eyle-:** Yalvarmak, yakarmak; **Raviyan:** Rivayet edenler, söyleyenler, hikâye edenler; **Ruzigar:** Zaman, devir; **Safalan-:** Keyiflenmek; **Sena** et-: Övmek; **Şibbe:** Şüphe; **Şöhret olan:** Yayılan, duyulan; **Taam:** Yemek, aş; **Taye:** Daye, dadı, sütüne **Tılsım:** Büyü, sihir.

METİN 16: HURŞİT İLE MAHİMİHRİ'NİN KARŞILAŞMASI

Kırkların va'ad itdiği gün tamam oldu. Hurşid ol gice atını süvar olub gitdi. Bakalum neyleyüb netdi? Kırkların kızı gösterdiği yere çıkdı. Sabah namazını eda itdi, etrafa ceylan idicek heman bakdı, Geylani Yaylası'nda bin kadar çadır kurmuşlar, otururlar:

“Bakalum, bu kimdür?” diyüb gitdi. Bir keklik kaldırdı, elinde şahini salıvirdi.

“Kab, tut!” dir iken vardı. Çadırlara meyl itdi. Hurşid dahı atını süvar olub gitdi, çadır arasına yetdi. Gelelim o çadırlar kimin imiş? Raviler şöyle rivayet itmişler ki, ol göçebe Uçma’an şehrinden idi. Mahmihri’nin babası vefat itmiş, yedi karındaşıyla kendi aşiret idi. Yüzbaşı Kara Han namıyla bir adam darb-ı desti ile Uçma’anı zabtetmiş idi. Mahmihri’ye müşteri olub almak sevdasında idi. Anlar dahı:

“Virmeyüz”, kendi aşiretlerini cem idüb o mahalden kaçdılar. Gele gele Uçmaandan Gene Karabağı civarında Yegan Sultan’ın Geylan Yaylası’nda gelüb karar itdiler. Bilmezler idi kim, ne mahal ve kimin mülki olduğın, çöküb oturdılar.

Eyitdiler:

“Burada karar iderüz.” didiler.

Bunlara bir haber ki:

“Kara Han üstünüze gelür imiş” didiler. Bunlar heman acele tedarik görüb bin yedi yüz evde bir haber, anlar adam komayub Kara Han yüzbaşının üstüne gitdiler.

“Karıya kızanlara baş ol, memleketin sahibi gelür ise yaylagın vir, kimseye ren-cide itdirmen.” diyüb gitdiler. İkinci gün Hurşid ol mahalde yatdı. Bilmez idi kim olduğın, bakdı ki haber anlar kimse yok, bütün karı kız bir haber alamadı, başladı çadırlar arasında şahini aramaga. Bakdı çeşme divarında oturub gelüb hayyesin aramaga başladı. Ararken karılar ile çekişüb döğmege başladı, çeküb topuzı baş göz dimeyüb döğerken yayla sahibi sanub Mahmihri’ye gelüb:

“Yaylagın sahibi geldi, bizi öldürür.” diyince heman Mahmihri’nin can başın-dan sıçrayub acele gelüb bakdı. Hakikat döğer, gelüb atın dizginin tutub:

“İtme begim, erkeklerimiz yaylagını virelim, incitme karıları.” diyince heman bir dikkat ile bakdıkdı heman Mahmihri kendisi “ah vah” idüb aklı başından gidüb yıkıldı. Karılar şaşakaldılar:

“Tez acele varın, hacc imamı getirün, sara tutmuş.” diyüb getürdiler. Gelüb gamzına bakub ol saat bakub bildi:

“Kızım Mahmihri, bu oğlan senin mekrine uğramış, ilacı sensin.” didi.

“Ne, nasıl ilac olurum ben?” diyince hatun eyitdi:

“Senin rayıhan kokmayınca aklı gelmez” diyince kız:

“Olmaz” didi.

Karı eyitdi:

“Olmayınca başımızı belaya uğradursın”.

Kız eyitdi:

“Nene, sen bilürsin” didi.

Heman hatun oğlanın başına bir çadır kurub kızını yanına alub girdi. Kız oğlana sarılıb kucakladı, oğlan uyandı, sanasın anberlere boyandı, kalkdı, oturdu. Kız taşra çıkdı. Göreler hatun eyitdi:

“Oglum derdin nedir?”

Eyitdi:

“Ana benim atımda sazım vardur, getür” didi.

Hatun sazı getürdi, bakalum Hurşid ne dimiş. Kız taşrada dinler, oğlan söyler. Hurşid ne dimiş:

Beyt:

Elâ gözlüm seni gördüm görelî

Nâgâh yerden ırak babına

Ebruların benzer tir ü kemane

Başın içün söyle bir cevab bana

Ol vakt kız bakdı, oğlan kendine söyler. Aldı kız, bakalum ne dimiş:

Yaramazdı bu insana iyilik (ler)
 Var çocuk bizden ırak gez yürü
 Kemlik eylemezsen eyle iyilik
 Yigit var git benden ırak gez yürü

Aldı Hurşid:

Ben yârim tanıram şirin sözünden
 Ahı bülbül teki hub avazından
 Hilal kaşlarından hasna gözünden
 Misk-i anber kokar sineden bana (ey)
 Benim yârim vardır sen git yabana
 Mevla'yı sever isen şer itme bana
 Cinni isen nüsha yazdır ya bana
 Çocuk var git benden ırak gez yürü

Aldı Hurşid:

Yâr odur ki yâre tatlı söyleyen
 İnüb aşkın deryasını boylıyan
 Ben cinni degilem cindar neyleyin
 İster monla getir dört kitab bana (ey).

Aldı kız:

Bir kerre sarıldım inkâr olunmaz
 Akar bu çeşmim yaşı silinmez
 Benim yârim gibi güzel bulunmaz
 Var git yigit, benden ırak gez yürü

Aldı Hurşid:

Eger benim yârim beni bileydi
 Yâr ile sine - saf olmak kolaydı
 Atımdan yıkılub keşke öleydim
 Kanlı zalim niçün göründün bana (ey)

Aldı Kız:

Mahımihrî'm dir ki sever ise canın
 Servi bülendim fani dünyanın
 Haber vir görelim adıyla sanın
 Yigit var git, benden ırak gez yürü (ey)

Aldı Hurşid:

Hurşid'em geçürmenem tavımı
 Saldım şahinimi aldım avımı
 Ölünceye senden kesmem davamı
 Ya bir dogru cevab, ya cellad bana (ey).

Aldı kız:

Kerem kıl bir söyle gûşum işitsin
 Kızarmış ruhların küldanda şitsin
 Mekanınız nerde nasıl Hurşid'sin,
 Bu sinemde kara bağrım ez yürü (ey).

Aldı Hurşid Beg:

Aslımı sorarsan Genc Karabaglı
 Senin hasretinle cigerim daglı
 Adım Hurşid Yegan Sultan'ın oğlu
 Bir gece seyrimde göründün bana (ey)

Meger yedi buçuk ay mukaddem kızı oglana, oğlanı, kıza veliler tasvirini göstermişler idi. Birbirini bilmezlerdi (Sakaoğlu-Duymaz 1996: 101-105).

Sözlük

Cem it-: Toplamak; **Cindar:** Cin çağıran, onlarla konuşan kişi **Çeşm:** Göz; **Darbdest:** Zor kullanmak; **Ebru:** Kaş; **Gamze:** Kaş göz işareti, göz kırpması; **Gûş:** Kulak, işitme, dinleme; **Hace:** Hoca; **Hasna:** Güzel; **Hayye:** Çadır; **Helak et-:** Yok etmek; **Hub:** Güzel, hoş, iyi; **Karar it-:** Yerleşmek; **Keman:** Yay; **Kemlik:** Kötülük, fenalık; **Küldan:** Küllük; **Mahal:** Yer, zaman; **Mekr:** Hile, düzen; **Monla:** Molla; **Mukaddem:** Önce; **Nagah:** Vakitsiz, ansızın, birdenbire; **Nüşa yazdır-:** Muska yaptırmak; **Ravi:** Anlatan, rivayet eden; **Rayiha:** Koku; **Rencide it-:** İncitmek, kalbini kırmak; **Servi bülen:** Uzun boylu; Sina saf ol-: Sarılıp kucaklaşmak; **Süvar ol-:** Ata binmek, atlanmak; **Şer it-:** Kötülük etmek; **Şit-:** Isınmak; **Tasvir:** Suret, resim; **Taşra:** Dışarı; **Tav:** Zaman; **Teki:** Gibi; **Tir:** Ok; **Yaylag:** Yayla.

METİN 17: OĞUZ DESTANI'NDAN BEY BÖYREK

Vakti zamanın birinde, kalbur saman içinde, ben annemin beşiğini tıngır mıngır sallerken dünyalara hükmeden ulu bir padişah varmış. Hüda'nın emrine bakın ki bu padişahın hiç erkek zürriyeti dünyaya gelmezmiş. Bu sebepten padişah tasalana tasalana, gün günden aşırı erim erim erimiş. Gün olmuş ki padişah tasasından saman çöpüne dönmüş; sokaklara çıkamaz, kimselerle konuşamaz bir hâl almış. Eşi dostu, bu hâlin sebebini padişaha sormuşlar.

Demişler ki:

"A padişahım yetmiş iki düvel fermanına el pençe divan dururken sen neye böyle köşelerde zar u figan içinde boyun büküp duruyorsun?"

İşte padişah sorgucularına bir şey dememiş, amma gün günden aşırı kötülemesine devam etmiş. Gel zaman git zaman, padişahın bu sırrına kimseler ağah olamamış. Edilen bunca nasihatlar kâr etmemiş.

Günün birinde padişah lalasına:

"Haydi seninle tebdili kıyafet edip gezmeğe gidelim, dağlara çıkalım, avlanalım." demiş.

Padişahın bu sözlerini sultanın hanımına müjdelemişler. Padişah dile geldi diye kırk gün kırk gece sarayda şenlikler yapılmış.

Nihayet padişahla lalası atlarına binerek yola koyulmuşlar.

Az gitmişler uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler. Derken efendim ıssız bir dağ başında yollarının önüne bir derviş çıkıvermiş ve hemen atlarının önüne geçip doğruca padişahın eteklerinden öperek:

"Hoş geldin padişahım." demiş.

Bunun üzerine padişah dervişe:

"Sen benim padişah olduğumu nerden bildin?" diye sormuş.

Derviş de:

"Ancak bu azamet ve debdebe padişahlara mahsustur. İşte ondan bildim efendim." demiş.

Bunun üzerine padişah:

"Mademki benim padişah olduğumu bildin, benim içimdekileri, karnımdakini de bil." demiş.

Derviş de:

"Ferman senindir." demiş ve üç nafer padişahın eteğini öptükten sonra:

"Efendimizin hiç erkek zürriyeti dünyaya gelmiyor da içleniyorsunuz." demiş.

Bunun üzerine padişah dervişe:

“Bunun çaresi nedir?” diye sormuş. Derviş de tekrar padişahın eteğini üç defa öpmüş ve cebinden bir elma çıkararak iki şak etmiş ve padişaha:

“Padişahım, bunun çaresi işte budur. Bir parçasını sen ye, birini sultan hanıma yedir. Kabuklarını da kısırağınza verin. Allah’ın izniyle dileklerinize yerine konacaktır. Ve lakin Hakk’ın emri yerine gelince şehzadenin adını koymayın; ben ne vakit gelirim o vakit koyarım.” demiş ve oracıktan hemen sır olmuş.

Derken efendim, padişahla lalası saraya dönmüşler. Padişah, dervişin dediği gibi etmiş. Elmanın bir şakını sultana yedirmiş, bir parçasını kendisi yemiş; kabuklarını da kısırağına yedirmiş.

Derken efendim, Allah’ın emri yerine gelmiş. Sultan hanım aş yirmeğe başlayınca sarayda şenlikler başlamış. Bu da kırk gün kırk gece devam etmiş. Ay gün tamam olmuş. Sultan hanım bir erkek çocuk dünyaya getirmiş. Kısraaktan da bir tay dünyaya gelmiş.

Çocuk büyümüş, büyümüş akıllanmış. Birkaç yaşına girince mektebe vermişler. Çocuk yavaş yavaş büyüyormuş. Amma mektepte mollalar çocuğu “Adsız Bey” diye çağırıyorlarmış.

Çocuk bir gün saraya gelmiş, annesine:

“Anne, bana mollalar ‘Adsız Bey’ diyorlar. Ben niçin adsızım?” diye sormuş.

Bunun üzerine sultan hanım:

“Senin bir derviş baban vardır. ‘Ben varmayınca adını koymayın’ -dedi- onun için adını vermiyoruz.” demiş.

Derken bir de ne baksınlar, derviş baba yanlarında duruvermez mi? Derviş baba çocuğun adını “Bey Böyreğ”, atın adını “Bengiboz” koyarak oradan hemen sır olmuş.

Gele gele Bey Böyreğ gelelim. Mektebini bitirmiş. Bir gün anasından babasından izin alıp “Bengiboz” ile seyir yerine gitmiş. Bir de ne baksın ki, bir meydanın köşesinde ahali birikintisi var. Sormuş. Dünya güzeli Ak Kavak Kızı’nın ok yayını geçirmeğe çalışıyorlarmış. Dünya güzelinin ok yayını geçirirse dünya güzeli ona varacakmış. Ok yay oyununa derhal Bey Böyreğ de karışmış; daha işte şöyle böyle yayı tutar tutmaz bir atışta dünya güzelinin ok yayını geçirmiş. Derken efendim, hemen padişaha müjde etmişler.

Demişler ki:

“Bey Böyreğ, dünya güzeli Ak Kavak Kızı’nın ok yayını geçirdi.”

Bunun üzerine dünya güzeli ile Bey Böyreğ’in kırk gün kırk gece nişan merasimi olmuş. Nişandan sonra, günlerden bir gün Bey Böyreğ’in içi sıkılmış “Bengiboza” binip seyir yerine bir daha başını alıp gitmiş. Giderken bir de ne görsün ki, bir çeşme başında biraz kişi yatmış uyuyorlar mı imiş? Bey Böyreğ de Bengiboz’u kıra salıvermiş, o da adamların yanına varmış uyuyuvermiş. Meğer ne baksın ki oradan gâvur kralının sarayı var mı imiş. Kral sarayından dürbünle bakarmış ki biraz kişi hududu geçmiş yatıyor. Kral ferman etmiş:

“Gidin getirin, şu adamları, atın zindana”

Gitmişler getirmişler, atmışlar zindana...

Bunlar yedi yıl zindanda kalmışlar; Bey Böyreğ de beraber.

Zindanda Bey Böyreğ’in küçük bir çakı bıçağı varmış. Onunla bir göz deliği görecektik kadar yedi sene zindan duvarını eşe eşe bir delik açmış. Bir de ne baksın ki yoldan bu esnada bir kervan geçiyor mu imiş!

Almış kervana, Bey Böyreğ ne söyledi; kervan da Bey Böyreğ’e ne dedi:

Gelişin ner’ili bezirgânbaşı

Tıraşım büyüdü gözümle gaşı

Yedi yıl oldu ben zindanda galmışım
Dutulmuş küffara yesir olmuşum

Aldı Bezirgân:

Gelişim sorarsan Oğuz ilinden
Alurum satarım dünya malından
Beyim ne bileyim senin hâlinden
Deyver beyim deyver kimin oğlusun

Aldı Bey Böyrek:

Deyvermeğe döymez bu dertli yürek
Ah inen vah inen ölsem mi gerek
Babam padişahu ben de Bey Böyrek
Bunu da böylece bilün efendim hey

Aldı Bezirgan:

Ananı sorarsan ah idüp ağlar
Babanı sorarsan kareler bağlar
Büyük kız kardeşin dünyayı neyler
Bunu da böyle bilün efendim hey

Bezirgân bunu böyle deyince Bey Böyrek kendi kendine, “Bari -demiş- Bengi-boz ile Ak Kavak Kızı’nı da sorayım; onları da bilir, ne âlemdedir.”

Aldı Bezirgan:

Ak Kavak Kızı’nı aldı dedile
Bilmem kimden kime vardı dedile
Baltacı Kel Vezir’in oğlunu aldı dedile
Bunu da işittim illerinizden
Bunu da işittim kullarınızdan hey
deyip kesti ve yoluna revan oldu.

Derken efendim gâvur kralının kızı bunu gizlice dinliyormuş. Kralın kızı, saklandığı yerden çıkıp zindanın tepesindeki kırk kişinin kaldıramayacağı tekerlek taşı “ya Allah” deyip bir tutuşta kaldırmış ve bir urgan alıp zındana salındırmış. İpe herkes arı kovanı gibi birikivermişler. Bunun üzerine kralın kızı:

“Türkü söyleyen yiğit çıksın ve sizi sonra çıkarırım.” demiş. Bey Böyreği anasından babasından saklıca çıkarmış ve yetmiş beş güne mühlet vermiş, zindanın taşını da yine yerine “ya Allah” diye koyup zindanı kapatmış. Artık Bey Böyrek gelirken, tam o tutulduğu çeşmenin başına kadar gelmiş. Kendi kendine:

“Dur bakayım şurada Bengiboz’u kaybettimdi.” demiş ve ah edip almış türküyü Bey Böyrek, bakalım ne söylemiş:

Aldı Bey Böyrek:

Arayı arayı bulsam izini
İzinin tozuna sürsem yüzümü
Yetmiş beş güne mühlet aldım gıral gızını
Yetiş Bengiboz’um yetiş imdade

Derken efendim, Bengiboz bir taşın dibinde yedi sene kalmış, üstünü yedi senedir yosunlar bürümüş, amma ve lakin ona yedi senedir derviş baba bakarmış. Bey Böyreğin sesini alınca kişneye kişneye önüne gelmiş. Bey Böyrek, Bengiboz’un yosununu sıyrıp ve “Bismillah” deyip üstüne binmiş. Gele gele gelmiş köyünün başına.

Bir koca karı bu esnada Bengiboz’un anasını suluyormuş. Derken Bengiboz’un anası kişir kişir kişnemiş. Koca karı da:

“Ne olduğu bilinmeyesi musibet... Bey Böyrek ağabeyini mi gördün? Bengiboz tayını mı gördün? Yedi senedir kişnemiordun?” demiş.

Derken Bey Böyrek, oraya su doldurmaya gelen başka bir ihtiyar nineye:

“Nine, demiş, bu gece beni misafir alır mısın?”

İhtiyar nine de:

“A oğlum -demiş- tencereye iki mercimek tanesi koydum; biri altında kaynıyor, biri üstünde kaynıyor. Ben seni nasıl misafir alırım.” demiş.

Derken, efendime söyleyeyim, Bey Böyrek koca karıya bir avuç dolusu altın vermiş. Koca karı da:

“A.. alırım oğlum, atını da alırım, seni de alırım.” demiş ve o gece evine almış.

Bey Böyrek geceleyin köyde bir şenlik duymuş ve nineye:

“Nine, demiş, köyde bir def tıngırtısı, karı fıngırtısı var, o nedir?” diye sormuş.

Nine de:

“Ah oğlum, padişahın bir oğlu vardı, adına Bey Böyrek derlerdi; yedi senedir kayboldu; dünya güzeli Ak Kavak Kızı'na nişanlamışlardı. Şimdi onu işte Baltacı Kel Vezir'in oğluna alveriyorlar; şenlik onun içindir.” demiş.

Sabah olunca Bey Böyrek doğruca düğün yerine gitmiş. Ahali düğün yerinde kum çakılı gibi bir ağacın dibine birikmişler.

Ağaca bir maşrapa altın asmışlar.

“Eğer bu maşrapayı kim vurursa ona padişah ikram olarak bahşedecekmiş.”

Bey Böyrek'te yavaş yavaş bu birikintiye sokulmuş. Amma oracıktaki adamlar kakıştırmışlar.

“Suratsız herif, defol” demişler. Onlar ne kadar demişlerse de o yine girememiş. Bir kovmuşlar yine girmiş. İki kovmuşlar yine girmiş, her defa kovuşlarında yine girmiş. Bunun üzerine padişah;

“İlişmeyin şuna” deyince Bey Böyrek padişaha:

“Efendim, elime uyar ok yay olsa ben onu vururum.” demiş.

Padişah da:

“Haydi haydi, suratsız musibet... mutbağa keşkek yemeğe git!” demiş.

Bey Böyrek:

“Efendim, yavrum, elime uyar ok yayı olsa...” demiş.

Bunun üzerine padişah:

“Yüreğim razı olmuyor amma gidin şuna Bey Böyrek'in ok yayını getirin” demiş. Bu kılıksız adama Bey Böyrek'in ok ve yayını getirmişler.

Oracıktaki adamlar bir gün akşama kadar uğraşmışlar. Kimseler maşrapayı vuramamış; adamlar birbirlerine, “Bu kılıksız adam vuracak ha!” diye eğlenmeğe başlamışlar. Amma bu kılıksız adam daha işte şöyle böyle tutar tutmaz maşrapayı tenker menker altınlarıyla beraber yuvarlamış ve ahaliye üç defa:

“Kapışın ibadullah, kapışın..” diye bağırılmış.

Ahali kapışmışlar. Bunun üzerine padişah bu kılıksıza:

“Dile oğlum benden ne dilersin.” demiş.

O da:

“Sağlığını dilerim.” demiş.

Padişah:

“Sağlığımdan sana ne? Dile benden ne dilersin...” demiş.

O yine:

“Sağlığını dilerim” demiş.

Üçüncü defasında ise:

“Düğün evindeki kadınları teker teker oynatmak dilerim.” demiş.

Derken efendime söyleyeyim, padişah da ferman etmiş.

“Bu kılıksız adamı getirin düğün evine.”

Amma kimseler Bey Böyreği tanıyamaz olmuş. Saçı sakalı karışmış, esbapları eskimiş, kendi de mundarlamış...

Düğün evinde almış defi eline Bey Böyreğ bakalım ne demiş. (O esnada oyuna çıkan da büyük kız kardeşi imiş. Amma Bey Böyreği tanıyamamış.)

Aldı Bey Böyreğ:

Ne bakağsın monca monca

Boyun uzun, belin ince

Vezire ilayksın anca

Her cahilsin her cahil

Bey Böyreğın kız kardeşi oyunu bitirmiş, oturmuş yerine. Derken sıra, bitişik komşularının kızına gelmiş. O da çıkmış oyuna. Şimdi Bey Böyreğ onu da oynatmış.

Aldı Bey Böyreğ:

Evlerinin önü derecik

Köpeklerinin ağzı karacuk

İsmail oğluna varacuk

Her cahilsin her cahil

deyip kesmiş. Derken efendim o da oyunu bitirmiş. Ondan sonra da sıra dünya güzeli Ak Kavak Kızı'na gelmiş. O da çıkmış oyuna; almış eline defi Bey Böyreğ başlamış şu türküyü çağırmağa:

Aldı Bey Böyreğ:

Ne bakağsın kinli kinli

Sana deyin iki dinli

Oynayan Ak Kavak Kızı

Yaktu yandurdu bizi,

diye söyleyiverince Ak Kavak Kızı, Bey Böyreğın sesinden almış. Hemen düğün evinde Bey Böyreğ ile sarmaş dolaş olmuşlar. Padişaha müjdeciler gitmiş:

“Müjde padişahım, Bey Böyreğ geldi. Müjde padişahım Bey Böyreğ geldi.”

Köyde avazcılar bağırmış:

“Bey Böyreğ geldi!” diye kırk köyde avazcılar bağırmış. Bey Böyreğ geldi diye kırk gün kırk gece şenlikler edilmiş. Toplar atılmış, davullar çalınmış. Bey Böyreğ geldi diye.

Düğün evinde Baltacı Kel Vezir'in oğlu İsmailciği tıraş etmeğe gelen berberler kaçmış. Bey Böyreği yumuşlar tıraş etmişler, gerdeğe koymuşlar.

Bunu duyan Baltacı Kel Vezir'in oğlu İsmailcik de korkusundan bir kümese saklanmış, amma başı kümesin tavanına kısılmış. Canı “imüğünden” hıkkadan çıkıvermiş.

Onlar ermiş muradına hoşuna; biz anlattık nafîle yere.

Çıkalım tahta; kerevetine boşuna....

Kaynak: Baha Ahmet. (1931). “Oğuz Destanından Bey Böyreğ'e Dair IV”, **Bartın Gazetesi**, (312), 21 Eylül, 3; (313), 28 Eylül, 3; (314), 5 Teşrinvevvel [Ekim], 3.

Hikaye Anlatıcısı: Emine Gadun hakkında bilgi: “Tahminen 90-95 yaşlarında, uzun yüzlü, tıknaz vücutlu, orta boylu, paytak yürüyüşlü, başını sinir zafiyetinden -arda sıra gayriihtiyari sallayan Emine gadun; hacılar obasında mühim bir nüfuz

ve şöhret sahibidir. Emine gadunun hacı ve bilhassa ağa kızı olması yürük köyle-rinden bu muhterem kadının layık olduğu hürmeti kazanmasına temin etmiştir.

Emine gadunun halk tarafından sevilmesi âmillerinden biri de hoş sohbet, nükteperdaz olmasıdır. Bu şahsi meziyetlerinden başka, bir asra yaklaşan haya-tının hatıralarını dünkü gibi hatırlayacak bir zeka ve kabiliyete sahip olması ve en basit hadiseleri olduğu gibi nakil kabiliyeti, insanlar içinde ender görülen bir yaradılışın misalidir.”

Sözlük

Agâh ol-: Ulaşmamak; **Âmil:** Etkin; **Aş yir-:** Aş ermek; **Avazcı:** Tellal; **Azamet:** Gösterişli, heybetli; **Bahşet-:** Bağışlamak; **Bakağsın:** Bakarsın; **Bezirgân:** Tüccar; **Debdebe:** Heybetli, ihtişamlı; **Deyver-:** Deyivermek, söyleyivermek; **Düvel:** Dev-letler; **Esbab:** Elbiseler; **Gayriihtiyari:** Elinde olmadan; **Hıkkadan çık-:** Ölmek; **Hüda:** Allah; **İbadullah:** Allah'ın kulları; **İmüg:** Ömük, gırtlak, boğaz; **Kakıştır-:** İtelemek; **Kâr etme-:** yararı olmamak; **Kılıksız:** Çelimsiz, gösterişsiz; **Küffar:** Kâfirler, düşmanlar; **Monca monca bak-:** Aptal aptal bakmak; **Mundar:** Pis, kir-li; **Musibet:** Bela, dert; **Mühlet:** Süre, zaman; **Nafile:** Boşuna; **Ner'ili:** Nereden; **Nükteperdaz:** Nükteli söz söyleyen kişi; **Sesinden al-:** Sesinden tanınmak; **Şak:** Parça; **Tenker menker:** Tıngır mıngır; **Urgan:** İp, halat; **Yesir:** Esir, tutsak; **Zar u figan:** İnleme; **Zürriyet:** Soy.

METİN 18: İSTANBUL'UN TAŞI TOPRAĞI ALTIN

Bilgi: Anlatıcı, 'laf kalabalığı' diyebileceğimiz, bir bölümü anlamsız sözlerden oluşan kısa bir girişten sonra asıl konuya girer.

Kastamonu civarında Mehmet Ağa adında bir zat. İsim isime, cisim cisime, semt semte benzer, geçmiş zaman söylerim, yalan gerçek vakit geçer demişler. Mehmet Ağa'nın memleketinde hâli vakti iyi, yerinde oldukça.

Tarlası var, ekiyor, biçiyor. Efrad-ı ailesinnen hoş geçiniyor. Bir iki davar hayvan-cıkları da var.

Duymuş ki İstanbul'un taşı toprağı altındır diye ve hiç de İstanbul'a gittiği geldiği yer değil. Demiş bir varayım, şu İstanbul'dan biraz taş toprak getireyim memleke-time.

Bu bizim Mehmet Ağa heybesine biraz ekmek biraz peynir işte... Yolda yiyecek incir filan koyuyor. O zamanlar malum ya, tren yok, bir şey yok.

*Kâh kağı arabası ile, kâh haşa huzurdan merkeple, kâh yürüyerek, şurası se-nin burası benim, kendisi de oldukça boyluca bir adammış, mesela şöyle üç metro boyunda ve bir buçuk metro genişliğinde. Mehmet Ağa oldukça **bırrr ha** ve epey yol geliyor yürüye yürüye on beş günde Kastamonu'dan.*

Heybesindeki yiyecek bitiyor. Karnı da acıkıyor. Sağa sola bakıyor Allah'ın dağın-da, nerde bulsun yiyecek içecek ha babam de babam aç bî-ilaç yavaş-yavaş, yavaş-yavaş...

Bir gün sabah şafağı sökerken, Üsküdar'a geliyor, Çamlıca tepelerinde bir ahçı dükkânını açmış, yemeklerini pişirmiş, tezgâhlanmış, müşteri bekliyor. Yani bu devir, eski devirlerde böyle ahçılar, kahveciler, hamamcılar gayetle sabah ezanına hatta sa-bah ezanına bir saat kalaraktan açarlar, yemeklerini pişirirler, dükkânlarını hazır-larlar, temizlerler, sabah namazına giden müşteriler ahçıya yahut böyle dışarıdan gelen adamlar böyle ahçıya uğrar yemeğini yer sabahleyin erkenden kahveye gider, kahvesini içer, veyahut ki camiye gider, camiden döner, yemek yer, kahve içer, yani

erkenden hamama gider. Hep bu erkenden olan işler ve o zamanda malum ya erken kalkmanın da çok iyiliği var. Haa efendim evet! Sabahleyin temiz havasında kalkmak, efendim söyliyeyim yavaş yavaş yoluna düzülmek efendime söyliyeyim, çok iyi şeyler, vücuda nâfi şeyler bunlar. Uzatmıyalım efendim bizim Mehmet Ağa da, bu sabahın ezan vaktinde Çamlıca tepelerinden Üsküdar'a geliyor. Bir ahçı dükkânını açmış, yemeklerini pişirmiş, tezgâh etmiş, müşteri bekliyor, oturmuş. Şimdi bizim Mehmet Ağa ahçı dükkânının önüne gelmiş bakmış yemeğin kokusu geliyor, bir kere çekmiş:

"Mmmm! Emme kohuyyo! Tellek mi kohuyyo be?"

Ahçı da bunu müşteri zannetmiş.

"Efendim, buyurun."

"Hı?"

"Buyurun."

"Nolacak?"

"Efendim buyurun."

"İğhh . . ."

"Buyurun efendim, buyurun, buyurun."

"Hı?"

"Buyrun yani içeriye gir içeriye."

"Ula tıkl de be!"

"Efendim?"

"Tıkl de."

"Tıkl efendim tıkl."

"Hıh, öyle desene eşek."

Girmiş içeriye.

"Efendim oturunuz."

"Hı?"

"Oturunuz."

"N' olacak?"

"Efendim işte şöyle yapın, oturun."

"Ulan çok desene be..."

"Efendim çökünüz." (Güler) "Allah Allah" demiş ahçı, zavallı!

"Tıkılınız giriniz, oturunuz, çökünüz. Ayağa kalkınız!"

"Dinel de!"

"Hı?"

"Dinel."

"Hıh Allah Allah -demiş- dinel kalkmak. Bakalım daha neler işitecez." demiş zavallı ahçı. "Efendim ne vereyim efendim.". Yemekleri saymaya başlamış. Çorba var, tas kebabı, kızartma, fasulye, patates, nane, pırasa, ıspanak, dolma, kebab şu bu hepsini saymış. Vesaire ...

"Getür bakalım."

"Efendim hangisinden istersiniz?"

"O vesaire dedüğünden getir."

"Efendim?"

"Vesaire dedün ya, ondan getir."

"Efendim yemek değil."

"Ne o ya?"

"Efendim mesela, şu bu demek."

"O şu bu'dan getir."

"Efendim yani nasıl anlatayım. Çorba vereyim mi?"

"Çorba getir."

"Peki efendim."

Tutuyor efendim, bir ufak kâse çorba, malum ya ahçıların..., bir ufak kâse çorba ve bir ekmeğin dörtte bir kısmı, bir kaşık bir parça da limon kesiyor ve adamın önüne getiriyor.

Mehmet Ağa bir bakıyor ona. Mehmet Ağa böyle yemek yemez ki, memleketinde. Karavana ile şöyle. Kaşığı çaldı mıydı, karnı doymalı. Anlattık ya, Memet Ağa'nın boyunu. Üç metro boyunda, bir buçuk metro genişliğinde maaşallah. Bakmış, "Herif bennen alay ediyor" diyerek ahçıya sesleniyor:

"Bana bak hemşeri!"

"Efendim. "

"Nedir bu? "

"Çorba. "

"Nolacak? "

"Efendim işte çorba"

"Ula guş suluğu be! Bunu yalaklan getir."

"Ama burda yalak yok."

"Ne var? "

"Tencere var."

"Tencereynen getir"

"Ama hemşerim sen tencereynen yiyemezsin."

"Ha? "

"Tencereynen yiyemezsin."

"Yiyemezsem suratıma çal. Tencereynen getir."

"Peki efendim" diyor. Ahçı tutuyor bir tencere çorbayı koyuyor önüne.

"Bi te kepçe getir. "

"Efendim? "

"Kepçe getir. "

"Peki" diyor. Çorbanın kepçesini de koyuyor önüne.

"Beş tekerlek de ekmek getir" diyor.

Beş tekerlek yani beş tane de ekmek getiriyor, koyuyor önüne.

Bizim Mehmet Ağa ekmekleri doğruyor tencerenin içine, kepçe ile veriştiriyor, ha babam de babam. Ohh gidiyor. Çorba morba bir şey kalmıyor.

"Bana bak hemşeri!"

"Efendim."

"Yemek getir."

Zavallı ahçı öyle hayran hayran bakarmış. Bir tencere çorba gitti. Hem ekmekler de.

"Hemşeri yemek getir!"

"Peki efendim taskebabı . . ."

"Taskebabı getir."

"Peki efendim."

Gene bir tabağa tas kebabı koyuyor . Yanına çatal ... Ekmek, istemez; ekmek var artık.

"Bana bak hemşeri. Bennen zevklenme."

"Efendim?"

"Bunu yalaklan getir."

"Efendim yalak . . ."

“Tencereynen getir.”

Gitmiş adamcağız, gene ahçı tencereynen.. . Velhasıl uzatmıyalım efendim, tencere tencere, on iki tencere yemek yemiş adam. Sesleniyor gene:

“Bana bak ahçıbaşı!”

“Efendim.”

“Yemek getir.”

“Efendim yemek filan kalmadı.”

“O ne o?”

“Ne efendim?”

“Orda kaynoyan ne?”

“Bir şey değil efendim.”

Kalkmış, bir şey değil deyince kalkmış, rafta midye dolması varmış. Midye dolması malum ya kapalıdır midyeler, zeytin yağlı. Onları görmüş.

“Bana bak hemşeri!”

“Efendim!”

“Bu ne bu?”

“Efendim midye dolması.”

“Yenir mi o?”

“Yenir ama sen yiyemezsin.”

“Ulan yeniyo da ben niçin yemeyeyim, kaldır aşağı!”

“Peki efendim” demiş midye dolmasını getirmiş koymuş tepsinlen önüne. Bizim Mehmet Ağa almış bir tanesini dişine vurmuş, katı. Yutulacak bu, demiş. Almış bir tane midye dolmasını, boğazına ha babam ha buv! Zorlan yutmuş bir tanesini, bir tekme tepsie.

“Hart, domuz, ille insanın hırdağını sıkıyo be!”

“Efendim ben söyledim sana yiyemezsin diye.”

“Hıh ulan bir tanesini zordan endürdük aşağıya.”

“Evet efendim yiyemezsiniz dedim.”

“Bana bak hemşeri o ne orda kaynıyan?”

“Efendim o şey bulaşık suyu.”

“Getür.”

“Aman hemşerim o bulaşık suyu, pis pis!”

“Yeniyo mu?”

“Hayır efendim yenmiyo.”

“Neyse kalsın, eee hemşeri yedik içtik Allah bereket versin. Sana da Allah çok versin. İnşallah sen de bizim köye gel, ben de senin hırtlağını doyururum, sımarduk hemşeri” demiş. (Nutku 1997: 259-263).

Sözlük

Bennen: Benimle; **Bî-ilâç:** Hiçbir şey yemeden; **Davar:** Koyun ve keçiye verilen ortak ad; koyun veya keçi sürüsü; **Dinel-:** Ayakta durmak; ayağa kalkmak, dik durmak; **Efrad:** Bireyler, fertler; **Emme:** Ama; **Endür-:** İndirmek; **Hart:** Sersem, budala, ahmak (kimse); **Hırdak:** Gırtlak; **Kaşığı çal-:** Çorbaya kaşığı daldırmak; **Kohuyyo:** Kokuyor; **Metro:** Metre; **Mezat:** Açık artırma ile satış; **Nâfi:** Faydalı; **Sımardla-:** Allahısımardladık demek; **Tevellüd:** Doğum yılı, tarihi; **Tıkıl-:** İçeriye girmek; **Zevklen-:** Alay etmek.

METİN 19: HANÇERLİ HANIM HİKÂYE-İ GARİBESİ'NİN SON BÖLÜMÜ

Falan mahallede, falan hânenin kapısı önünde bir delikanlı ile bir kâtip efendi, pencerelere bakarlar. Pencerenin birinden cesim bir taş düşüp zavallıları sakatlamış.

Ödleri kopup ikisi de vefat etmiş...

Onun biri Tiflî Efendi, biri de Hançerli'nin dostu idi; bunlar kapının önünden geçerlerken Hançerli, dostundan intikam almak için taş attırmış...

Sözleri kahvelerde, çarşı ve pazarda çalkalanmaya başladı. Şehirde azim kıyl u kali mucib oldu...

Az vakit içinde, padişah vakayı duydu ve sıhhatini tahkik ettirerek Hançerli kahpesinin kendi hançeriyle katl edilmesini irade buyurdu.

Derakab, kariyı yakaladılar; celladlar, bunun ellerini arkasına bağladılar, denize atmak için kayığa bindirip Üsküdar açıklarına götürürlerken Süleyman Bey de bir kayığa binerek Sarayburnu açıklarından hem ağlıyor ve hem hayret ve taaccübünden gülüyordu.

Hanım, hayatının son demlerinde, bir taraftan can havli ve bir taraftan ayrılık derdi ile nâle ve feryat ederek Süleyman Bey'den istimdâd ediyordu.

Bir dem cûş edip ummâna karşı

Ummâna gark oldum yârâna karşı

Güneş gibi deryalara yayılmış

Seyrangâh olmuşum sultâna karşı

Süleyman Bey:

Sen bir hüma idin gökte uçardın

Başlarda devr edip devrâna karşı

Tuttular seni de encâmı kârın

Yoldular kanadın nîrâna karşı

Süleyman Bey, üftân ü hîzân saray-ı hümayûna gitti ve kendisi, şah-ı cihanın nedimâsı meyânına dahil olmuş olduğundan huzura çıkarak padişahın ayaklarına kapandı.

Hünkâr:

“Oğlum, ne oldun? Derdini anlat!..”

Diye ferman buyurunca, Süleyman Bey:

“Velinimetim, zalim karının elinden bu kadar ezâ ve cefâ çekmişken Huzur-ı hümayûnunuzda sahabete cüretim büyük küstahlık ise de şevket-meab, beni ister öldürünüz, ister azâd ediniz. Canım uğrunuzda fedâ olsun... Yalnız Hançerli Hanım'ın bu defaki suçunu da afv etmenizi niyâz ederim; olmadığı takdirde kendimi helâk edeceğim...”

Diye ağlamakla padişahın merhameti galip gelerek hemen adamı gönderip Hanım'ı kurtardı... Ve Süleyman Bey'in istirhamına binaen, kendi hânesine gönderildi, ilbâs edildi.

Süleyman Bey hânesine avdet edince, hanım:

“Acaba şimdi doğru Kamer'in yanına mı gidecek, yoksa benim odama mı gelecek?” diye azap içinde inlerken Bey, Hanım'ın odasına girdi.

Süleyman Bey, dört kaşlı, zarifü't-tab, mahlası gibi her şeye ârif ve âşık aldatma esrârına vakıf bir gençti... Salına salına Hanım'ın yanına giderek:

“Zalim, sen bana hem iyilik, hem kötülük ettin; bunları da sevda saikasıyla yaptın. Ben ise, üç defa seni, kendi canımı tehlikeye koyarak varta-i helâkten tahlis et-

tim. Ne ise, artık olan oldu, biten bitti... Feyâ-bad müsterih ol. İki şahit huzurunda, Kamer'i azad ve Süleyman Bey'e tezvîç eyledim diye takrîr ver. Sen de kız anası gibi hareket et. Sonra, seninle de birçok tatlı dakikalar geçiririz." dedi.

Hanım, ortaklık hayatına muvafakat ederek memnun oldu ve birkaç kişinin muvâcehesinde, Kamer'i azad ve Süleyman'a tezvîci arzu eylediğini, cümle mâ-melekini mütesâviyen her ikisine bağışladığını ve her şeye tövbe ettiğini söylemekle ertesi gün Süleyman'la Kamer'in akidlerini icra ve bir hafta sonra da düğün mübaşeret eyledi.

Süleyman Bey, nedimâ-yı padişahîden idi. Sultan Murad kendisine köle ve cariyeler, bir çok mücevherât ihsân ve on iki gün, gayet müdebdeb bir düğün yapılmasını irade buyurdu.

Sultanahmed meydanında çadırlar kuruldu... Enva-i nefis taamlar, esbab-ı ıyş u tarab ihzar olundu...

On gün on gece, kâffe-i erkân ve ekâbir-i devlet, takım takım davet edildiler.

Müzeyyen kâşânelerde, o dil-rübâ mahbûblar sâkilik ederlerdi. Gayet müzeyyen bir surette tertip edilmiş sofralarda altın yaldızlı sahanlar içinde et'ime-i nadide hazırlanmış olduğundan binlerce zevât-ı mutîre ve fukaraya ikrâm olundu.

On birinci gece, haremde gayet muhteşem bir kına gecesi yapıldı. Ve on ikinci gece, nîreyn-i âlem-i cemâl, nâil-i visâl oldular.

Artık iki âşık mesudâne bir hayat geçiriyorlardı. Hanım dahi, alâyiş ü evzâk-ı maddiyeden keff-i yed ederek dahil-i zümre-i ehl-i felâh oldu.

İşte bu kıssa da buldu pâyân

Kıssadan hisse alır ârif olan (Çelik 1999: 65-68).

Sözlük

Akid: Anlaşma; **Alâyiş ü evzâk-ı maddiye:** Maddi zevkler ve gösterişler; **Azâd et:** Bağışlamak; **Azîm:** Büyük; **Binaen:** Den dolayı, den ötürü; **Cesim:** Büyük, iri; **Cûş et-:** Coşmak; **Cüret:** Cesaret; **Dahil-i zümre-i ehl-i felâh ol-:** Kurtuluşa erenlerin arasına katılmak; **Dem:** An, zaman, vakit; **Derakab:** Hemen, derhal; **Derya:** Deniz; **Devrân:** Dünya, felek, kader, talih, zaman, çağ; **Dil-rübâ:** Gönül alan, gönül kapan, güzel; **Ekâbir-i devlet:** Devletin ileri gelenleri; **Encâm:** Nihayet, son; **Enva-i nefis taam:** Türlü türlü güzel yiccekeler; **Esbab-ı ıyş u tarab:** Yemenin ve eğlenmenin sebepleri; **Esrar:** Sırlar; **Et'ime-i nadide:** Seçkin yemekler; **Ezâ ü cefa:** İncitme, can yakma; **Ezvâk-ı maddiye:** Maddi zevkler; **Feyâ-bad:** Bundan sonra; **Gark ol-:** Batmak (suda); **Helâk et-:** Yok etmek, parçalamak; **Huzur-ı hümayûn:** Padişahın huzuru; **Hümâ:** Devlet kuşu; **Hümayun:** Padişaha ait; **İhsân:** Bağış; **İhzar olun-:** Hazır edilmek; **İlbâs et-:** Giydirilmek (elbise, vb.); **İstidat et-:** Yardım istemek; **İstirham:** Merhamet, yalvarma, rica; **Kâffe-i erkân:** İleri gelenlerin hepsi; **Kâr:** İş; **Kâşâne:** Mükemmel ev, köşk; **Keff-i yed et-:** El çekmek, karışmak, vazgeçmek; **Kiyl ü kal:** Dedikodu; **Küstah:** Kendini beğenen; **Mahbûb:** Sevgili; **Mâ-melek:** Nesi varsa, varı yoğu, olanı biteni; **Mesudâne:** Mutlu bir şekilde; **Meyân:** Ara; **Mucib ol-:** Sebep olmak; **Muvâcehe:** Yüzleşme, yüzyüze gelme; **Muvafakat et-:** İzin vermek; **Mübaşeret eyle-:** bir işe başlama, bir işe girişmek; **Mücevherât:** Elmas, zümrüt ve yakut gibi süs taşlarıyla bezenmiş olan takımlar; **Müdebdeb:** Debdebeli, şatafatlı, gösterişli; **Müsterih ol-:** Gönül rahat olmak, kaygısız olmak; **Mütesâviyen:** Eşit olarak; **Müzeyyen:** Süslenmiş, süslü; **Nâil-i visâl ol-:** Kavuşmak; **Nâle:** İnleme, sızlama İnleme; **İstimdâd et-:** Yardım dilek, yardım istemek; **Nedim:** Sohbet, meclis arkadaşı; **Nedimâ-yı Padişahi:** Padişahın sohbet arkadaşı; **Nîrân:** Ateşler; **Nîreyn-i âlem-i cemal:** Güzellik âleminin iki ışığı, iki

sevgili; **Pâyân**: Son, nihayet; **Sahabet**: Yakınlık, dostluk; **Saika**: Sebep; **Sâki**: İçki dağıtan; **Saray-ı hümayun**: Padişahın sarayı; **Seyrangâh**: Gezinti yeri; **Sıhhat**: Doğru olup olmama (bir haberin); **Şah-ı cihân**: Dünyanın şahı; **Şevket-meab**: Padişah; **Taaccüb**: Şaşakalma, şaşkınlık; **Taam**: Yiyecek (Yemek, vb.); **Tahkik et-**: Doğru olup olmadığını araştırmak; **Tahlis et-**: Kurtarmak, kurtarılmak; **Takrir ver-**: Bildirmek; **Tarab**: Sevinmekten gelen coşkunculuk, sevinç, şenlik; **Tezvic eyle-**: evlendirmek; **Ummân**: Ulu, büyük, engin deniz; **Üftân ü hîzân**: Düşe kalka; **Varta-i helâk**: yok olma tehlikesi; **Yârân**: Dostlar; **Zarifü't-tab**: Huyu, yaratılışı hoş, güzel; **Zevat-ı mu'tire vü fukara**: Zengin ve fakir kişiler.